

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYERİN TEFSİRE KAYNAKLIĞI:
MUKÂTİL B. SÜLEYMAN ÖRNEĞİ

Eyyup ELKOCA

2501151328

TEZ DANIŞMANI

Prof. M. Mahfuz SÖYLEMEZ

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : EYYÜP ELKOCA Numarası : 2501151328
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : PROF.DR.M. MAHFUZ SÖYLEMEZ
Tez Savunma Tarihi : 15.08.2018 Saati : 14:30
Tez Başlığı : SİYERİN TEFSİRE KAYNAKLIĞI: MUKÂTİL B. SÜLEYMAN ÖRNEĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.M MAHFUZ SÖYLEMEZ		Kabul
2- DOÇ.DR.FATİMATÜZ ZEHRA KAMACI		KABUL
3- DR.ÖGR.ÜYESİ.HÜSEYİN SARIKAYA		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR.ÖGR.ÜYESİ. HALİL İBRAHİM HANÇABAY		
2- DR.ÖGR.ÜYESİ.OSMAN AYDINLI		

ÖZ

SİYERİN TEFSİRE KAYNAKLIĞI; MUKÂTİL B. SÜLEYMAN ÖRNEĞİ

EYYUP ELKOCA

Bu tezde, Hz. Peygamber'in (sav) hayatını konu alan siyerin, tefsir ilmine kaynaklığı Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150) "*Tefsîrü'l-Kebir*" adlı eseri üzerinden incelenmiştir. Bir bütün halinde elimize ulaşan en eski tefsir olan Mukâtil'in bu eseri, Hz. Peygamber'in hayatı ile Kur'an'ın nüzulü ve tefsiri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu amaçla Mukâtil'in tefsirinde yer verdiği sebab-i nüzul rivayetleri ve siyer bilgilerinin kullanımı kronolojik olarak araştırılmıştır. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in hayatındaki olgu ve olaylar birçok ayetin iniş sebebi olduğu gibi bu ayetlerde kullanılan dil, yapılan tasvirler ve bahsedilen kişiler, o döneme ait olgularla tefsir edilmiştir. Bu durum siyerin, sebab-i nüzule ve tefsir ilmine kaynaklığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Siyer, Mukâtil b. Süleyman, Esbâb-ı Nüzul, Kronoloji

ABSTRACT

SİRAH AS A SOURCE OF TAFSİR; İN THE CONTEXT OF MUKATİL B. SULEYMAN

This study examines the relation between prophetic biography, which deals with the life of the Prophet and the science of tafsir according to the “Tefsirül Kebir”- the earliest book of Qur'an tafsir we have- was written by Mukatil b. Süleyman. Thus, the relationship between the life of the Prophet and interpretation and revelation of the Qur'an was studied. The use of prophetic biography data and sebab-i nüzul narrations in the interpretation of the verses were addressed on the chronological. As a result, the facts and events in the life of the Prophet were the reason for the descent of many verses. The language used in these verses, the portrayals made and the persons mentioned are interpreted with respect to the events of the facts of that period. This indicates the science of siyer can be a good resource with respect to for the reason of esbab-ı nuzul and the explanation of tafsir-il Quran.

Keywords: Quran, Sîrah, Mukâtil b. Süleyman, Asbab al-nuzul, Chronological

ÖNSÖZ

Yüce yaratıcının, insanlara hayat rehberi olarak vâzettığı din, tarihin çeşitli dönemlerinde peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla insanlara ulaştırılmıştır. Toplumlar, gönderilen peygamberlerin rehberliğinde kutsal kitaplarını anlayıp yorumlamaya çalışmışlardır. Son din olarak gönderilen İslam ise önceki peygamberleri ve kitapları tasdikleyen ve tamamlayan bir inanç sistemidir. İslam'ın doğru anlaşılması, ancak bu dini inşa eden Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasıyla mümkündür. Kur'an'ı anlamak ise ayetlerin içinde indiği toplumun yapısını ve özellikle de o toplumda bir birey olarak yaşayan Hz. Peygamber'in hayatını anlamayı gerekli kılmaktadır.

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatını bir bütün olarak ele alan siyer ilmi içerisinde farklı bir yere sahiptir. Bu noktada Kur'an, ilahi bir kitap olmakla birlikte, aynı zamanda tarihi bir döneme de şahitlik etmektedir. Siyer ile Kur'an ayetleri arasındaki bu önemli ilişkiyi, bize daha çok esbâb-ı nüzul rivayetleri haber vermektedir.

Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak anlatan siyer, aynı zamanda Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumun ve iletişime geçtiği insanların tarihini de içermektedir. Tarih, coğrafya ve toplumun oluşturduğu bütün bu ilişkiler ağı, Kur'an ayetlerinin indiği bağlamı oluşturmaktadır. Bu noktada siyer, Hz. Peygamber'in yaşamı ile birlikte onun hayatını yönlendiren Kur'an'ın nüzulünü ve bu süreci kapsayan zaman dilimini ele alan bir ilim olmaktadır.

Bu tezde Hz. Peygamber'in hayatı ile Kur'an'ın nüzulü arasındaki ilişki ele alınmaya çalışılmış, ayetlerin tefsirinde siyer bilgilerinin kullanımı araştırılmıştır. Bu maksatla bir bütün halinde elimize ulaşan en eski tefsir özelliğine sahip olan Mukâtil b. Süleyman'ın (80-150) "*Tefsîrü'l-Kebir*" adlı eserinde yer verdiği siyer bilgileri tespit edilmiş, oldukça erken bir döneme ait bu rivayetler nüzul sırasına göre incelenmiştir.

Bu noktada özellikle siyer-nüzul ve tefsir ilişkisi üzerinden çalışmaya karar verdiğimde her fırsatta tavsiyelerinden istifade ettiğim başta danışman hocam Prof.

Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ'e ve tez konumun sınırlarını belirlememde büyük emeği olan Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN hocama saygı ve Őükranlarımı sunarım. Ayrıca tez savunma jürimde bulunarak çalışmamızı okuyup değerlendiren Doç. Dr. Fatmatüz Zehra Kamacı ve Dr. Hüseyin Sarıkaya hocalarıma da teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2018

Eyyup ELKOCA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYERİN TEFSİRE KAYNAKLIĞI

1.1. Siyer-Nüzul İlişkisi.....	8
1.2. Mukâtil B. Süleyman'ın Hayatı Ve Eserleri.....	11
1.3. Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Siyerin Yeri ve Önemi	14

İKİNCİ BÖLÜM

MUKATİL'İN TEFSİRİNDE NÜZUL SIRASINA GÖRE SİYER

RİVAYETLERİ

-MEKKE DÖNEMİ-

2.1. İlk Vahiy: İnsan-Allah-Varlık İlişkisinin İnşası	17
2.1.1. Alak Suresi (1)	18
2.1.2. Müddessir Suresi (2)	20
2.1.3. Tebbet Suresi (3).....	24
2.2. Kıyamet ve Hesap Gününe Vurgu.....	26
2.2.1. Tekvir Suresi (4)	26

2.2.2.	Âlâ Suresi (5)	28
2.2.3.	Leyl Suresi (6)	28
2.2.4.	Fecr Suresi (7).....	30
2.2.5.	Duhâ Suresi (8)	32
2.2.6.	İnşirah Suresi (9)	33
2.2.7.	Asr Suresi (10).....	34
2.2.8.	Âdiyât Suresi (11)	35
2.2.9.	Kevser Suresi (12).....	36
2.2.10.	Tekasür Suresi (13)	37
2.2.11.	Mâûn Suresi (14).....	37
2.2.12.	Kafirûn Suresi (15).....	39
2.2.13.	Fil Suresi (16).....	40
2.2.14.	Felak Suresi (17)	42
2.2.15.	Nas Suresi (18).....	42
2.2.16.	İhlas Suresi (19)	43
2.2.17.	Fatiha Suresi (20).....	45
2.2.18.	Rahman Suresi (21).....	46
2.3.	Gizli Tebliğden Açık Tebliğe Geçiş.....	48
2.3.1.	Necm Suresi (22).....	48
2.3.2.	Abese Suresi (23)	51
2.4.	Önceki Kavimlerin Anlatıldığı Sureler.....	53
2.4.1.	Şems Suresi (24).....	53
2.4.2.	Burûc Suresi (25)	53
2.4.3.	Tîn Suresi (26).....	55
2.4.4.	Kureyş Suresi	56
2.5.	Yeniden Diriliş ve Ahiret Vurgusu.....	57
2.5.1.	Kâria Suresi (28)	57
2.5.2.	Zilzâl Suresi (29).....	58
2.5.3.	Kıyâme Suresi (30).....	59
2.5.4.	Hümeze Suresi (31).....	61
2.5.5.	Mürselât Suresi (32).....	62
2.5.6.	Kâf Suresi (33)	63

2.5.7.	Beled Suresi (34).....	65
2.5.8.	Kalem Suresi (35).....	66
2.5.9.	Târik Suresi (36).....	68
2.5.10.	Kamer Suresi (37)	69
2.6.	Şirk Eleştirisi	71
2.6.1.	Sad Suresi (38)	71
2.6.2.	Arâf Suresi (39).....	73
2.6.3.	Cin Suresi (40)	75
2.6.4.	Yâsin Suresi (41).....	76
2.6.5.	Furkân Suresi (42).....	79
2.6.6.	Fâtır Suresi (43)	82
2.6.7.	Meryem Suresi (44)	83
2.6.8.	Tâ-hâ Suresi (45).....	84
2.6.9.	Vakıa Suresi (46)	86
2.6.10.	Şuarâ Suresi (47).....	86
2.6.11.	Neml Suresi (48)	89
2.6.12.	Kasas Suresi (49)	90
2.6.13.	Yûnus Suresi (50).....	93
2.6.14.	Hûd Suresi (51)	94
2.6.15.	Yusuf Suresi (52)	95
2.6.16.	Hicr Suresi (53)	96
2.7.	Boykot Döneminin Başlangıcı.....	98
2.7.1.	En'âm Suresi (54).....	99
2.7.2.	Sâffât Suresi (55)	103
2.7.3.	Lokman Suresi (56).....	104
2.7.4.	Sebe Suresi (57)	105
2.7.5.	Zumer Suresi (58)	105
2.7.6.	Mü'min Suresi (59).....	107
2.7.7.	Fussilet Suresi (60)	108
2.7.8.	Şûra Suresi (61).....	110
2.7.9.	Zuhruf Suresi (62).....	111
2.7.10.	Duhan Suresi (63)	113

2.7.11.	Câsiye Suresi (64)	114
2.7.12.	Ahkaf Suresi (65)	114
2.7.13.	Nûh Suresi (66)	116
2.7.14.	Zâriyat Suresi (67).....	117
2.7.15.	Ğâşiye Suresi (68)	118
2.7.16.	İnsan Suresi (69).....	118
2.8.	Müşriklerin Hz. Peygamber'e Bazı Kıssaları Sormaları	120
2.8.1.	Kehf Suresi (70)	120
2.8.2.	Nahl Suresi (71)	122
2.8.3.	İbrahim Suresi (72).....	125
2.8.4.	Enbiyâ Suresi (73).....	126
2.8.5.	Mü'minûn Suresi (74)	127
2.8.6.	Secde Suresi (75).....	128
2.8.7.	Tûr Suresi (76)	129
2.8.8.	Mülk Suresi (77).....	130
2.8.9.	Hakka Suresi (78).....	130
2.8.10.	Meâric Suresi (79).....	131
2.8.11.	Nebe Suresi (80).....	132
2.8.12.	Nâziât Suresi (81).....	133
2.8.13.	İnfitâr Suresi (82)	135
2.8.14.	İnşikâk Suresi (83)	135
2.8.15.	Müzemmil Suresi (84).....	136
2.8.16.	Ra'd Suresi (85)	137
2.9.	Miraç Hadisesi	139
2.9.1.	İsrâ Suresi (86)	140
2.9.2.	Rum Suresi (87)	143
2.10.	Medine'ye Hicret Hazırlıkları.....	145
2.10.1.	Ankebût Suresi (88)	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLAM TOPLUMUNUN OLUŞUMU VE YENİ MUHATAPLAR
-MEDİNE DÖNEMİ-

3.1. Hicret	148
3.1.1. Mutaffifîn Suresi (89).....	149
3.1.2. Hacc Suresi (90).....	150
3.1.3. Bakara Suresi (91).....	153
3.1.4. Kadr Suresi (92)	169
3.2. Bedir Savaşı.....	169
3.2.1. Enfâl Suresi (93)	171
3.2.2. Âl-i İmrân (94)	173
3.3. Uhud Savaşı.....	177
3.4. Hendek Savaşı	180
3.4.1. Ahzâb Suresi (95).....	180
3.4.2. Mümtehine Suresi (96)	184
3.4.3. Nisâ Suresi (97).....	188
3.4.4. Hadid Suresi (98)	196
3.4.5. Muhammed Suresi (99).....	197
3.4.6. Talak Suresi (100).....	199
3.4.7. Beyyine Suresi (101).....	199
3.4.8. Haşr Suresi (102)	200
3.4.9. Nur Suresi (103).....	201
3.5. İfk Hadisesi.....	203
3.6. Münafıklar	204
3.6.1. Münafikûn Suresi (104)	204
3.6.2. Mücadele Suresi (105)	205
3.6.3. Hucurât Suresi (106)	206
3.6.4. Tahrim Suresi (107)	208
3.6.5. Teğâbun Suresi (108).....	209
3.6.6. Saff Suresi (109)	210

3.6.7. Cuma Suresi (110)	211
3.7. Hudeybiye Antlaşması.....	212
3.7.1. Fetih Suresi (111).....	212
3.7.2. Maide Suresi (112).....	215
3.8. Mekke'nin Fethi ve Huneyn Savaşı.....	216
3.8.1. Tevbe Suresi (113).....	216
3.9. Tebük Seferi	218
3.9.1. Nasr Suresi (114)	219
3.10. Son Vahiy	220
SONUÇ.....	222
KAYNAKÇA.....	225

KISALTMALAR

- a.s : Aleyhi selam
AUİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b. : bin, ibn
bt. : bint
Bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSTEM : İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
nşr. : Neşreden
r.a : Radiyallahu anhu
s. : Sayfa
sav : Sallallahu aleyhi ve sellem
thk. : Tahkik
trc. : Tercüme
tsh. : Tashih

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak, İslam tarih boyunca Müslümanların yegâne amacı olmuştur. Bu nedenle Müslüman toplumlar her dönem kendi problemlerine bu ilâhî kitap üzerinden çözümler üretmeye çalışmışlardır. İslam'ın diğer bir kaynağı olan Hz. Peygamber'in (sav) hayatı ise İslam düşüncesi içerisinde "sünnet" olarak kavramsallaşmış, örnek alınması gereken ve şer'i hükümlere kaynaklık eden bir delil olarak görülmüştür. Bu durum, Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i Nebeviyye'nin iki ayrı pencere gibi sunularak birbirini tamamlayan bu iki kaynağın birbirinden kopuk ele alınmasına sebebiyet vermiştir.

Hız. Peygamber'in bize aktarılan sünnetlerini de kapsayan siyer, Allah Resulü'nün içinde yaşadığı toplumun inancını, sosyolojisini, psikolojisini, felsefesini, eğitimini, ticaretini, ekonomisini, kültürünü içeren; kısaca bir insanın hayatına etki edebilecek sosyal ve psikolojik şartları bütüncül olarak ele alan bir ilimdir. Siyer ilmine, nüzul ortamını önemseyen böyle bir yaklaşım ise tarihi bir karşılığı olan bir "insan"a indirilmiş Kur'an-ı Kerim ayetlerini de siyerin birer konusu yapmaktadır. Nitekim Kur'an'ın nüzulüyle birlikte o "insan" (sav) artık "Peygamber" olsa da; peygamberlik süreci yine o insanın yaşamıyla ve yaşadıklarıyla ilişkilidir.

Hız. Muhammed'in (sav) Peygamber oluşu onu tarihten koparmamış, o yine tarih içerisinde mücadele vererek kendisine vahyedilen Allah'ın mesajını insanlarla paylaşmıştır. Nitekim ayetlerin nüzul sebeplerinin olması, vahyin hayata doğrudan dokunuşunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bizim bu çalışmadaki temel tezimiz, nüzul ortamını bizlere sunan siyer-nüzul ve tefsiri parça parça okumaktan ziyade, birlikte inşa edilen bir süreç olarak okuma biçimidir. Ve bu süreç, son din olan İslam'ı hayata yansıtan ve her asırda yaşanmasını mümkün kılan en önemli referanstır.

Kur'an ve siyer ilişkisinde Kur'an-ı Kerim'in tarihî bir bağlamının olması ve ayetlerin bir bağlam üzerinden anlamaya çalışılması, ilâhî hitabın evrenselliğine zarar verip vermeyeceği tartışma konusu olmuştur. Ayetlerin Hz. Peygamber'in hayatındaki

olaylar ile tefsir edilmesi, mesajının belirli bir tarihsel dönemle sınırlı olacağı anlamına gelmez.¹ Bu husus Kur'an'ın sadece soyut bir düşünce biçimi olmayıp somut bir probleme doğrudan cevap üreten canlı bir mekanizmaya sahip olduğunu, yaşanmış, yaşanabilir ve yaşanacak bir hakikat, bir hidayet rehberi olduğunu da gösterir.² Bu tarihi olaylar vahyin içeriğini belirlememiş, vahiy bu olaylara müdahale etmiştir. Ancak tarihselci bir anlayışa düşmemek adına, ayetlerin nüzul sebeplerini görmezden gelmek, metinden bağımsız sübjektif manalar çıkarmakla ve ilahi iradenin istendiği gibi yorumlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'e yaklaşımda disiplinli ve tutarlı bir yöntem izlenmesi elzemdir.

Nitekim bu konuda önemli eserler telif eden Faslı düşünür Muhammed Âbid el-Câbirî'ye göre tefsir âlimleri iniş sebebi ile ilgili rivayetlere önem vermişler ve bu rivayetleri derlemeye çalışmışlardır. Fakat onların, lafızların anlamlarını tıpkı bir sözlük yazarı gibi irdeleme merakları, her türlü yoruma yer vermeleri ve kelam alanındaki mezhep eğilimleri çoğu zaman suredeki ayetleri ve lafızları kendi bağlamı içerisinde değerlendirmekten, mensup olduğu ortam içerisinde anlamlandırmaktan alıkoymuştur.³ İlâhî hitabı anlamak ile anlamlandırmak arasında önemli bir ayrımın bulunduğu gerçeği, siyer ile nüzul arasındaki ilişkide daha çok belirginleşmektedir.

Tüm bu hususlardan hareketle tutarlı bir perspektif için Kur'an'ın nazil olduğu ortamı bize anlatan siyer ile ayetlerin nüzulüne konu olan tarihi bağlamı birlikte okumak, olgu-ilke ve yaşanması muhtemel sorun-umumi çözüm ilişkisinde evrensel ilkeler ve disiplinler ortaya çıkarmak gerekmektedir.

Bu çalışmada İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an'a siyer bağlamında bütüncül bir yaklaşım sergilemeye çalışarak; Hz. Peygamber'in hayatını ele alan siyerin, Kur'an ayetlerinin tefsirine nasıl kaynaklık ettiğini incelemeye çalışacağız. Bunu ise elimizde bir bütün halindeki en eski tefsir olan Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150) "*Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*"⁴ üzerinden inceleyeceğiz. Tefsir örneği olarak Mukâtil b. Süleyman'ı seçmemizin sebebi, Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme en

¹ Bu konuyla alakalı Suyûfî: "Sebeb-i nüzulü olan bir ayet, emir ve nehiy ifade ediyorsa indiği kişinin

² Recep Çetintaş, **Tefsirde Esbâb-ı Nüzul Problemi**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 117. Ayetlerin nüzul sebepleri, insanlara hükümleri hayata tatbik etme usulünü göstermektedir. Bkz. Ahmed Nedim Serinsu, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü**, Şüle Yay. İstanbul, 1994, s. 58

³ Muhammed Âbid el-Câbirî, **Fehmü'l-Kur'ani'l-Hakim: et-Tefsü'l Vâdih Hasebi Tertibi'n Nüzul; Fehmü'l Ku'an: Nüzul Sırasına Göre Tefsir**, Trc. Muhammed Coşkun, Mana Yay. 2013 s. 1, 191

⁴ Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman**, Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Kahire, 1979

yakın tefsirlerden biri olması yönüyle sebab-i nüzule ait birçok rivayeti içermesi ve nüzul ortamına atıflarda bulunmasından kaynaklanır.

Araştırmanın Kaynakları

Siyer-nüzul ilişkisi, vahyin insanla bulunduğu ilk dönemlerden beri önemli bir alanı oluşturmaktadır. Bu konuya ilk asırdan itibaren ilgi gösterilmiş, sahâbiler ve onlardan sonra gelen ilk nesiller Kur'an ayetlerini özellikle esbâb-ı nüzûl ile tefsir etmişlerdir. Hatta bazı âlimler tefsir ilminin başlangıçta nüzul sebeplerini bilmekten ibaret olduğunu söylemişlerdir.⁵ Esbâb-ı nüzûle dair elimizdeki en eski kaynaklardan olan Vâhidî bu konuyla alakalı şöyle der: “*Bir ayetin iniş sebebini bilmeden ve ayetin bahsettiği konuya vâkıf olmadan o ayetin maksadını ve tefsirini bilmek mümkün değildir.*”⁶

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber ve çevresindeki muhatap topluluğuyla bir nevi canlı diyalog kurmuştur. Vahyin yaşanan hayatla olan bu sıkı bağı sayesinde, Kur'an'ın nüzulüne tanık olan nesil hem tilavet hem de tefsir anlamında ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir.⁷

Bu bakımdan ilk dönemlerden itibaren esbâb-ı nüzul rivayetleri hadis ve tefsir kitaplarında yer bulmuştur. İbn Abbas (ö. 68/688), İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742), İbn İshak (ö. 151/768), Vâkidî (ö. 207/823), İbn Hişam (ö. 218/833), Taberî (ö. 310/923) gibi siyer, tefsir ve tarih müellifleri kitaplarında bu rivayetlere yer vermiştir. Hicri II. yüzyıldan itibaren bu konuda müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö.124/742) “*Tenzîlâtü'l-Kur'ân*”, Vahidî'nin (ö.468/1076) “*Esbâbü'n-nüzûl*”, İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) “*et-Tibyân fî nüzûli'l-Ḳurân*” Süyûtî'nin, (ö. 911/1505) “*Lübâbü'n-nuḳûl fî esbâbi'n-nüzûl*” isimli çalışmaları bunlara örnek gösterilebilir.⁸

Yakın tarihte ise H. Tahsin Emiroğlu'nun “*Esbâb-ı Nüzûl: Kur'an Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri*”, Mukbil b. Hâdî el-Vâdî'nin “*es-Sahîhu'l-müsned min esbâbi'n-nüzûl*”, İbn Halîfe Uleyvî'nin “*Câmiu'n-nuḳûl fî esbâbi'n-nüzûl ve şerhi*

⁵ Muhsin Demirci, “**Esbâb-ı Nüzûl**”, DİA, c. 11, s. 361

⁶ Bkz. Vâhidî, **Esbab-ı Nüzul**, Thk. Kemal Besyûni Zeğlul), Dâru'l-İslâh, Dammâm, 1992, s.10

⁷ Muhsin Demirci, **Kur'an'ın Ana Konuları**, İFAV Yay, İstanbul, 2012, s. 21

⁸ Demirci, s. 361.

âyâtihâ”, Bedreddin Çetiner’in “*Fatiha’dan Nas’a Esbab-ı Nüzul: Kur’an Ayetlerinin İniş Sebebi*” gibi yapılan esbâb-ı nüzul çalışmaları mevcuttur.

İnceleyeceğimiz Kur’an-siyer ilişkisinde takip edilecek en tutarlı yolun kronolojik bir okuma olduğu gözükmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber’in hayatı, yaşadıkları ve içinde bulunduğu çevre ilahi hitaba konu olmuş, söz konusu ayetler de dolaylı olarak o döneme ışık tutmuştur.⁹ Dolayısıyla Kur’an surelerindeki nüzul sıralaması ile Hz. Peygamber’in kronolojik hayat hikâyesini birlikte okumak, siyerin ayetlerle ilişkisini ortaya çıkarır.

Burada bir hususa değinmek gerekmektedir. Ayetlerin tefsirinde nüzul sebeplerine dair çalışmalar ilk dönemlerden beri mevcut olsa da nüzul sırasını esas alarak Kur’an tefsiri yazımı sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır.¹⁰ Hatta Kur’ân’ın nüzûl sırasına göre sistematik biçimde tefsirini ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batılı oryantalistler gündeme getirmiştir. Kur’an-ı Kerim’i Hz. Muhammed’in zihninin bir ürünü olduğunu düşünen müsteşrikler, onu kronolojik olarak okuyarak Hz. Muhammed’i ve onun zihin dünyasını anlamaya çalışmışlardır. İskoç asıllı Sir William Muir (ö.1905) ile Alman şarkiyatçı Theodor Nöldeke (ö. 1930) gibi oryantalistler bu çalışmaları yapan şarkiyatçılar olarak sayılabilir.¹¹

İslam dünyasındaki nüzul sıralamasına yönelik çalışmalar ise ilk etapta müsteşriklere bir cevap ve tepki olarak ortaya çıktığı söylenmektedir. Nüzul sırasını önemseyen bu çalışmaların Sait Yakup Han (ö.1940), Mirza Ebû’l-Fazl (ö.1956) gibi İngiliz sömürgesinde bulunan Hindistan’da ortaya çıkmış olması, bu durumu destekler mahiyettedir.¹² Ancak nüzul odaklı çalışmaları sadece bu maksada indirgemek isabetli gözükmemektedir. Nitekim Müslüman düşünürlerin İslam dünyasının yaşadıkları sorunların çözümüne bir katkı sağlamak amacıyla ve Kur’an-ı Kerim’i daha iyi anlama maksadıyla bu yöntemi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

⁹ Kur’an’da “sana soruyorlar (*yes’elûneke*)” şeklinde başlayan pasajlar, onun muhataplarının gündemini dikkate aldığını gösterir. Bkz. Adnan Demircan, **Kur’an’ın Nüzûl Dönemi Putperest Araplar İçin Kaynaklığı Üzerine**, İSTEM, yıl: 2, sayı:4, 2004, s.57

¹⁰ Şiiler Hz. Ali’nin Kur’an’ı nüzul sırasına göre tertip ettiği bir mushafının olduğuna inanmaktadır ve bu nedenle nüzul tertibine ilişkin çalışmaları daha çok önemsemektedirler. Bkz. Mehdi Bâzergan, **Kur’ân’ın Nüzûl Süreci**, Çev. Yasin Demirkıran, Mela Muhammed Feyzullah, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, ss. 25-26.

¹¹ Hikmet Koçyiğit, **Kur’ân’ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Edilmesi**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı: 23, s. 187; Bkz. İbrahim Sarıçam, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011

¹² Mesut Okumuş, **Kur’ân’ın Kronolojik Okunuşu; Muhammed İzzet Derveze Örneği**, Araştırma Yay, İstanbul, 2009, s. 20.

İslam dünyasında bu yönde yapılan çalışmalar arasında; Muhammed İzzet Derveze'nin "*et-Tefsîru'l-Hadîs*"i, Muhammed Âbid el-Câbirî'nin "*el-Medhal ile'l-Kur'ân ve Fehmu'l Kur'ân'il-Hakîm*"i, Mehdi Bâzergan'ın "*Adım Adım Vahiy*" adlı eseri ile M. Zeki Duman'ın "*Beyânu'l-Hak*" adlı eseri zikredilebilir.¹³

Siyer-nüzul ilişkisi üzerinde yapılan akademik çalışmalara gelince, son dönemlerde bu çalışmalar ilahiyat fakültelerinde yaygınlık kazanmıştır. Genelde tefsir ve İslam tarihi bölümlerinde bu çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca ayetlerdeki ifadelerden hareketle Kur'an-ı Kerim'i dil, kültür ve sosyopsikolojik yönüyle inceleyen diğer yakın disiplinler de bu konuda eserler vermektedir.

Siyer ve nüzul ilişkisine dair çalışmalar olarak İsmail Yiğit'in "*Kur'an ve Sîretü'n-Nebi*" adlı çalışması, Ahmet Nedim Serinsu'nun "*Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*" çalışması, Muhammed Coşkun'un "*Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi*", Mahmut Ay'ın "*Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak*" eseri sayılabilir. Ülkemizde siyer-nüzul bağlamında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri arasında ise Mustafa Yücel Şaraldı'nın "*Kur'an'ı Anlamada Nüzul Ortamının Yeri*" çalışması, Fatih Özaktan'ın "*Kur'ân Tefsirinde Siyerin Rolü (Taberî ve İbn Kesir Tefsirleri Örneğinde)*" isimli çalışması zikredilebilir.

Üzerinde çalıştığımız Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirini değişik bağlamlarda ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri hakkında çalışmalara değinecek olursak Ömer Türker'in "*Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'an'ı Te'vil Yöntemi*", Mehmet Akif Koç'un "*Tefsîrde Bir Kaynak İncelemesi -es-Sa'lebî (427/1036) Tefsîrinde Mukâtil b. Süleyman (150/767) Rivâyetleri*", İbrahim Çelik'in "*Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*", Mustafa Soycan'ın "*Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) Tefsîr Adlı Eserindeki Meğâzî Bilgilerinin Tesbit ve Değerlendirmesi*", Seyfullah Efe'nin "*Mukâtil Bin Süleyman Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*" adlı çalışması, Zehra Yıldırım'ın "*Mukâtil b. Süleyman'ın Müteşabih Kabul Edilen Ayetlere Yaklaşımları*", Halis Albayrak'ın "*Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Söz-Muhatap-Anlam İlişkisi*" makalesi gibi doğrudan Mukâtil'in tefsirini konu alan çalışmalar da mevcuttur.

¹³ Koçyiğit, s. 190.

Mukâtil özelinde yapılan bu çalışmalar, kendilerinden istifade etmekle birlikte, var olan boşluğu görmemize de yardımcı olmuştur. Yaptığımız çalışma Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirini bütünüyle ele alması ve Kur'an-ı Kerim'in tüm surelerindeki kullanılan siyer malzemesini araştırma konusu yapması yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu husus elimize bir bütün halinde ulaşan Mukâtil'in eserini seçmemizdeki temel sâiklerdendir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Mukâtil'in tefsirinde yer verdiği esbâb-ı nüzûl rivayetleri nüzul sırasına göre incelenmiştir. Bununla birlikte kendisiyle aynı dönemde yaşayan ve yine elimizdeki en eski siyer kaynaklarından olan İbn İshâk'ın "*Sîret*"indeki¹⁴ veriler de gerekli görülen yerlerde referans gösterilmiştir. Böylece ayetlerin indiği döneme en yakın iki kaynaktan hareketle siyer-nüzul ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Mukâtil'in yer verdiği rivayetlerin Hz. Peygamber'in hayatında nereye oturduğu, ayetlerin nüzulüne konu olan olayların ne zaman yaşandığı, vahyin yaşanan hangi durumlar için indiği ve bu rivayetlerin ilk siyer kaynaklarından olan İbn İshak'ın verdiği bilgilerle ne ölçüde örtüştüğü araştırılacaktır.

Bu yöntemle Kur'an'ın iniş dönemini ve merhalelerini daha açık ve net bir biçimde takip etmek mümkün olmaktadır. Aynı şekilde okuyucu Kur'an'ın nazil olduğu ortama, o bağlamdaki şartların ve kavramların atmosferine girmekte, tenzil hikmeti berraklaşmaktadır.¹⁵

Çalışmamızda yer alan başlıklar ise siyer kronolojisine göre yapılmıştır. Ele alınan sureler, konu başlıkları altında sıralanarak siyerin hangi dönemine tekabül ettiği belirtilmeye çalışılmıştır. Surelerdeki nüzul sıralaması ise kendi tespitlerimize dayanarak değil, bir sistem içerisinde ve daha çok Mukâtil'in verilerini esas alarak bir sıra oluşturan Câbirî'nin "*Fehmü'l-Kur'ani'l-Hakim*"¹⁶ adlı eserindeki tertip takip edilmiştir.¹⁷ Nitekim Câbirî bu eserinde Mukâtil'in tefsirindeki rivayetleri sıkça

¹⁴ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak*, Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1978

¹⁵ M. İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs, "Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri"*, Trc. Heyet, Ekin Yay., İstanbul, 1997, Giriş.

¹⁶ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ani'l-Hakim: et-Tefsü'l Vâdih Hasebi Tertibi'n Nüzul; Fehmü'l Kur'an: Nüzul Sırasına Göre Tefsir*, Trc. Muhammed Coşkun, Mana Yay., 2013

¹⁷ Câbirî ayetlerin anlamını anlamının şu üç şeye dayandığını düşünür: "Bağlam, Kur'an Kur'an'ı tefsir eder ilkesi ve Arap ufku. Sebeb-i nüzul rivayetleri ise Kur'an'ın inişi ve Muhammedî davetin seyrî içerisinde bazı yönleri daha iyi anlamaya yarar." Bkz. Câbirî, 1,416

kullanmakta ve çoğunlukla bu verilere dayanarak bir nüzul sıralaması önerdiği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte surelerin sonunda nüzul sıralamasına dair ashab dönemine ait kaynaklardan olan İbn Abbas ile Hz. Osman'dan gelen tertiplere de yer verilmiştir. Bu şekilde Mukâtil'in tefsirindeki rivayetlerin ne ölçüde İbn Abbas ve Hz. Osman tertibiyle yakınlaştığı, ne ölçüde son dönem nüzul çalışmalarına kaynaklık ettiği de ortaya çıkmış olacaktır.¹⁸

¹⁸ İslam geleneğinde ayet ve surelerin tarihlendirilmesi ile ilgili örnek bir çalışma olarak bkz. Esra Gözeler, **Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi**, Kuramer, İstanbul, 2016

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYERİN TEFSİRE KAYNAKLIĞI

1.1. Siyer-Nüzul İlişkisi

Arapça’da “siyer” tutulan yol, durum, davranış, tavır anlamında kullanılır.¹⁹ Bir ıstılah olarak siyer kavramı,²⁰ Hz. Muhammed’in (sav) hayatını, kişiliğini, yapmış olduğu işleri, siyasi ve askeri mücadelelerini ifade etmektedir.²¹

Nüzul ise Kur’an-ı Kerim’in indirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Nüzulün, Hz. Peygamber’in hayatıyla olan bağımlı esbâb-ı nüzûl rivayetleri haber vermektedir. Hz. Peygamber’i ilgilendiren bir hâdiseden dolayı ayetlerin veyahut bir surenin tamamının nazil olmasına neden olan şeye, vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye esbâb-ı nüzûl denir.²² Dolayısıyla nüzul sebeplerinin özünü siyer oluşturmaktadır. Hakkında ayet inmeden önce siyer içerisinde değerlendirilen bir konu, ayetin nazil olması ile ayrıca sebab-i nüzul olarak da isimlendirilmiştir.²³

Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamber’in hayatına dair ilk ve en sahîh kaynak konumundadır.²⁴ Ayetlere Hz. Peygamber’in iç dünyasının, yaşadıklarının, dış dünyada cereyan eden olayların konu olması, o döneme ilişkin en sahîh kaynak arayışımızda bizi yine vahyin kendisine götürmektedir. Müfessirler ayetleri tefsir ederken Hz. Peygamber’in yaşadığı bu olaylara vukûfiyetleri ölçüsünde ilahi kitabı anlayıp tefsir etmektedirler.

Siyerin tefsire kaynaklığı sadece esbâb-ı nüzule dair rivayetler ile sınırlı değildir. Hz. Peygamber’in yaşamıyla ve tevhid mücadelesiyle Kur’an ayetlerinin nüzul kronolojisi arasında bir uyum bulunmaktadır. Esbâb-ı nüzul rivayetleri bu

¹⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l Arab**, “Siyer”, Dâru’s-Sadr, Beyrut, IV, 390.

²⁰ Siyer kelimesi sîret kelimesinin çoğulu olsa da Türkçede daha çok sîret yerine siyer kelimesi kullanılmaktadır. Bkz. İsmail Yiğit, “**Kur’an ve Sîretü’n-Nebi**”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları*, Ensar Yay, İstanbul, 2001, s. 91.

²¹ Mustafa Fayda, “**Siyer ve Meğazi**”, DİA, c. 37, s. 319.

²² İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, TDV Yay, Ankara, 1985, s.115; Ahmed Nedim Serinsu, **Kur’an’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul’ün Rolü**, Şûle Yay. İstanbul, 1994, s. 68.

²³ Fatih Özaktan, **Enfâl ve Tevbe Sureleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2010, s. 23

²⁴ Muhammed İzzet Derveze, **Kur’an’a göre Hz. Muhammed’in Hayatı**, Çev. Mehmet Yolcu, Yarn Yay, İstanbul, 2016, s. 15.

konuda önümüzü aydınlatsa da bir bütün olarak Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda, hakkında nüzul sebebi rivayeti olmayan veya nüzul sebebi tespit edilemeyen tarihi kıssalar, ahirete ait haberler, itikat, ahlak, ibadet vb. konularda nâzil olan ayetlerin nüzülü yine siyer ile bağlantılıdır. Dolayısıyla sebep-i nüzulüne dair elimizde rivayet bulunmayan ayetleri siyerdan bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Bu noktada siyeri sadece Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak ele alan bir bilim olarak görmekten ziyade onun hayatını yönlendiren “Kur'an'ın nüzulünü” ve bu süreci kapsayan “zaman dilimini” ele alan çerçevesi daha geniş bir ilim olarak gördüğümüzü ifade edelim.²⁵

Siyerin, nüzul ve tefsir ile ilişkisine gelince Hz. Peygamber'e inen ayetler, ya kendi bütünlükleri ya siyak-sibak bütünlükleri ya pasaj bütünlükleri ya da tarihi arka planları ile murat edilen manayı ifade etmektedir. Yani ayetin bir kısmı göz ardı edilerek ya da metin dışı bağlamı dikkate alınmaksızın parçacı bir yaklaşımla okunması halinde, maksadı aşan hatta İslam'ın ilkeleriyle aykırı manaların ortaya çıkma olasılığı büyüktür.²⁶

Bu nedenle Kur'an sadece yazılı bir metin değil, sözlü bir hitap olarak okunmalı ve konuşmacı-muhatap ilişkisi içerisinde anlaşılmalıdır. Bu diyalogun bir yarısı elimizdeki mevcut olan Kur'an metninde yer alırken diğer yarısı Hz. Peygamber'in sîretindedir. Dolayısıyla sadece metindeki siyak-sibak ilişkisine değil hitap-muhatap bütünlüğüne de bakmak gerekir.²⁷ Bunun yolu ise vahyin indiği ortamı bize haber veren sahabe ve tabiûn âlimlerinden nakledilen görüşlere öncelik tanımak ve ayetlerin nüzul döneminde ne gibi bir soruya karşılık geldiğini tespit etmektir.²⁸

²⁵ Siyeri diğer şer'î ilimlerden ayıran en önemli özellik, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesini kronolojik olarak, sebep sonuç ilişkisi içerisinde, arka planını da nazara vererek hikâye ve inşa etmeyi amaçlamasıdır. Şer'î ilimler Hz. Peygamber'i belli açılardan konu edinirken siyer ilmi hiçbir sınır koymaz. Bkz. Salahattin Polat, “**Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları**”, Sîret Sempozyumu I, *Türkiye'de Sîret Yazıcılığı*, (16-17 Ekim) İstanbul, 2010, s. 259.

²⁶ M. Zeki Duman, **Beyânu'l-Hak: Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri**, Kayseri Gündem Gazetesi, Kayseri, 2014, s. 24.

²⁷ Bağlam, kelimelerin siyak ve sibakından çok daha geniş bir şeydir. Bkz. John C. Condon, **Kelimelerin Büyülü Dünyası**, Çev. Murat Çiftkaya, İnsan Yay, İstanbul, 1995, s. 158

²⁸ Muhammed Coşkun, **Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi**, Fikir Yay, İstanbul, 2014, s. 17. Buhârî'de geçen şu rivayet sahabenin nüzul sebebi konudaki hassasiyetini göstermektedir. (“**Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma**”) ayetiyle ilgili olarak “Medine valisi Mervân b. Hakem kapıcısına: “*Ey Râfi! İbnu Abbâs'a (r.a) git ve de ki: "Eğer bizden herkes, kendisine verilen dünyalıkla sevinmesinden ve yapmadığı şeyle de övülmekten hoşlanmasından dolayı azap görecekse, anlaşılın hepimiz toptan azâba maruz kalacağız demektir."* Bu söz İbnu Abbâs (r.a)'a ulaşınca şöyle dedi: “*Bu âyetle sizin aranızda ne münâsebet var? O âyet, Ehl-i Kitap (Yahudiler) hakkında inmiştir. Resûlullah (sav) onlara bir husus sormuştu, gerçeği gizleyip, değişik şekilde yanlış cevap verdiler. Üstelik kendilerine sorduğu hususa*

Sureleri kronolojik olarak siyer bağlamında anlamaya çalışmak ise bizi bu amaca daha da yaklaştırmaktadır.

Nüzul ortamının aydınlatılması ile alakalı olarak Mukâtil b. Süleyman tefsirinde çok önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin ayetlerde sıkça bir misal olarak devenin kullanılması ile alakalı “**Onlar bakmazlar mı devenin nasıl yaratıldığına?**”²⁹ ayetini tefsir ederken şöyle der: “*Araplar fil görmedikleri için Allah onlara gördükleri deveden söz etti. Eğer “Filin nasıl yaratılmış olduğuna bakmazlar mı?” buyurmuş olsaydı, buna hayret etmezlerdi. Çünkü onlar fil görmemişlerdi*” der.³⁰

Yine Tekvir Suresi’nin dördüncü ayetindeki: “**(Doğumu yaklaşmış) gebe develer başıboş bırakıldığı zaman (yani gördükleri dehşetli haller dolayısıyla sahipleri dışı develeri unuttuğu, ihmal ettiği zaman)**”³¹ ifadesiyle alakalı olarak Mukâtil: “*Bedevi Araplar hiçbir malı gebe dışı deveden daha çok sevmezler*”³² der ve bu örneğin Arap düşüncesindeki konumunu belirtir. Dolayısıyla ayetlerde kullanılan kelimeler ve kavramlar, hem o dönemin nüzul ortamını ve dilini hem de muhatapların zihin dünyalarını yansıtmaktadır. Mukâtil de ayetleri tefsir ederken bu konuda bize son derece önemli bilgiler sunmuş olmaktadır.

Müfessirimizin hayat hikayesine geçmeden önce surelerin kronolojisi ile ilgili olarak Hz. Peygamber döneminde ayetlerin nasıl yazıya geçirildiğine ve sıralamasının nasıl yapıldığına kısaca değinmemizin de faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Osman’a isnad edilen bir rivayete göre: “Hz. Peygamber (sav)’e herhangi bir vahiy nazil olduğunda kâtiplerinden birini çağırır ve ona: “*Bu ayetleri, falan ayetleri içine alan sureye koy*”³³ derdi. Hz. Peygamber’in çağırıldığı kâtip, yazma işini bitirince Resulullah (sav) ona yazdığını yüksek sesle okumasını emrederdi. Böylece şayet kâtip eksiklik, fazlalık veya yanlışlık yapmışsa onu Hz. Peygamber tashih etmiş olurdu. Daha sonraki aşamada ise, Hz. Peygamber’in tashihinden geçen bu metinler

verdikleri yanlış cevap sebebiyle medhedilmeyi beledikler. Ayrıca sorulan şeyi ona gizlemiş olmalarına da sevindiler.” (Ayet bu durumu anlatmaktadır.) Sonra ilgili ayeti okudu: “**Allah kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahid almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp, az bir değere değiştiler. Alış-verişleri ne kötüdür. Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma, elem verici azap onlardır.**” (Âl-i İmrân, 187-188) Bkz. Buhârî, **Sahîh**, Tefsir, Âl-i İmrân, 6,51.

²⁹ Ğâşiye, 88/17

³⁰ Mukâtil, IV, 679

³¹ Tekvir, 81/ 4

³² Mukâtil, IV, 601

³³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Nşr. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1995, I, 57

yine onun emriyle çoğaltılıyor, sahabilerden bir kısmı da tashih edilen metinleri kendileri için yazıyordu.³⁴

Bu işlem Mekke döneminden itibaren uygulanmaktaydı. Nitekim kaynaklarda Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile ilgili olarak anlatılan rivayetlerde, onun kız kardeşinin evinde Tâ-Hâ suresini yazılı olarak bulduğu nakledilmektedir. Bu olay indirilen vahyin erken dönemlerden itibaren yazıya geçirildiğine delil olarak gösterilir. Tâ-Hâ suresinin kronolojik olarak 45. sırada nazil olması³⁵ ve Hz. Ömer'in hicri beşinci veya altıncı yılda Müslüman olduğuna dair rivayetler de bunu desteklemektedir.³⁶

Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere Allah Resulü (sav) kendisine indirilen vahyi ilk yıllardan itibaren yazdırarak kayıt altına aldırıyor ve surelerin iç dizaynını bizzat kendisi yapıyordu. 23 yıl boyunca yazılan bu sayfeler kendisinden sonra Hz. Ebubekir döneminde toplatılarak mushaf haline getirildi ve Hz. Osman döneminde çoğaltılarak önemli merkezlere gönderildi.

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim, tarih boyu bütün Müslümanların üzerinde ittifak ettiği sihhate sahip bir metin olmuştur. Ayrıca ilk asırlardan beri tefsir, fıkıh, kelim gibi İslami ilimlerin doğmasını sağlayıp geliştiren en temel kaynak konumundadır. Ayetlere ilişkin Müslümanlar arasındaki yorum farklılıkları, Kur'an metninin kendisine değil metnin ifade ettiği anlama ilişkindir. Ve bu husus bütün metinlerin yapısında olan anlama ve yorumlama farklılığından kaynaklanmaktadır. Çalışmada üzerinde duracağımız vahyin nüzul ortamı, bağlamı ve sebep-i nüzülü, bu ayetleri yorumlarken makul anlam aralığının tespiti konusunda oldukça önem arz etmektedir.

1.2. Mukâtil B. Süleyman'ın Hayatı Ve Eserleri

Mukâtil'in tam adı Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî'dir (ö. 150/767). Hz. Peygamberden yaklaşık 70 yıl sonra Emeviler döneminde dünyaya gelmiş, Belh'te doğup büyümüş, daha sonra bir süre Merv'de yaşamıştır. Emevîler'in Horasan'daki nüfuzu zayıflayınca Basra'ya gidip burada Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Şihâb ez-Zührî gibi tabiîn âlimlerinden istifade etmiştir. Daha sonra ilim

³⁴ Muhsin Demirci, **Kur'an Tarihi**, İFAV Yay, İstanbul, 1997, s. 131.

³⁵ Gözeler, s.285.

³⁶ Demirci, s. 132.

yolculuğu sırasında Bağdat, Beyrut, Mekke gibi şehirleri dolaşmış, Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde Abbâsî halifelerinden Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö.158) ve Mehdî-Billâh (ö.169) ile ilmî sohbetlerde bulunmuştur. Ardından Basra'ya dönmüş ve orada ömrünü tamamlamıştır.³⁷

Hem Emeviler hem de Abbasiler devrini gören Mukâtil, Kur'an ilimleriyle alakalı birçok eser vermiştir. Tezimizin konusu olan "*et-Tefsîrû'l-kebîr*" adlı eseri, elimize bir bütün halinde ulaşan en eski tefsir olma özelliğini taşımaktadır. Bu eser "*Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*" adıyla Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından Kahire'de beş cilt halinde neşredilmiştir. Eserde isnad zincirleri bulunmayan rivayetlerin büyük bir kısmının hadis mecmualarında mevcut olduğu tespit edilmiştir. Eser, M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.³⁸

Mukâtil'in diğer bir eseri olan "*el-Vücûh ve'n-nezâir*" birden fazla anlama gelen 185 kelimenin Kur'an'da hangi manalarda kullanıldığını incelemektedir.³⁹ Bu eser de erken dönemde yazılmış olmasından dolayı sonraki çalışmaları etkilemiştir. Ali Özek tarafından "*el-Vucûh Ve'-Nezâir*" şeklinde orijinal adıyla tercüme edilmiştir. Elimize ulaşan son eseri ise "*Tefsîru'l-hamsi mie âye mine'l-Kur'ân*" adındaki ahkâm tefsiridir. Fıkha dair ayetlerin incelendiği bu eser de M. Beşir Eryarsoy tarafından "*Ahkâm Âyetleri Tefsiri*" adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Mukâtil, yaşadığı döneme göre oldukça fazla eser veren bir müelliftir. İbnü'n-Nedim, Mukâtil'e ait 12 eserin ismini zikretmektedir.⁴⁰ Eserlerinin tamamı günümüze ulaşmasa da eser isimlerine bakıldığında tefsir ilminin ana meseleleriyle ilgilendiği ve bu ilmin gelişmesinde önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.⁴¹ Mukâtil tefsirini otuzdan fazla hocadan almıştır. Bunların on ikisi tâbiîndendir. Bunlar arasında Atâ b. Ebi Rabâh, Dahhâk b. Müzâhim, Nâfi b. Ömer, Zübeyr, İbn Şihab ez-Zührî, Muhammed

³⁷ Ömer Türker, "**Mukâtil b. Süleyman**", DİA, c. 31, s. 134

³⁸ Mukâtil b. Süleyman, "**Tefsîr-i Kebîr**", Trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay, İstanbul, 2006; Tezimizde yer alan ayetlerin meallerinde bağlama uygun mana vermeye çalışan Beşir Eryarsoy'un verdiği meal tercih edilmiştir. Eserin gayet iyi bir şekilde tercüme edildiğini ve yeri geldiğinde istifade ettiğimizi belirtmek isteriz.

³⁹ Türker, "**Mukâtil b. Süleyman**", DİA, c. 31, s. 136

⁴⁰ Kaynaklarımızda adı geçen Mukâtil b. Süleyman'ın diğer eserleri de şunlardır: *el-Kırâât, Müteşâbihü'l-Kur'ân, Nevâdirü't-tefsîr, en-Nâsih ve'l-mensûh, el-Cevâbât fi'l-Kur'ân, et-Takdîm ve't-te'hîr, el-Aksâm ve'l-lugât, er-Reddü ale'l-Kaderiyye.*

⁴¹ M. Fevzi Hamurcu, **Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir**, Fecr Yay. Ankara, 2009, s. 307.

b. Sirîn, İbn Ebi Müleyke, Şehr b. Hayşeb, İkrime, Atiyye el-Kûfî, Ebu İshak eş-Şa'bî, Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali sayılabilir.⁴²

Mukâtil b. Süleyman, doğup büyüdüğü Horosan'da Mürcie ve Şia taraftarlarının yoğun olması nedeniyle kendisinin fikirlerini etkileyip etkilemediği âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. İncelediğimiz tefsirinde böyle bir fikri temayül göze çarpmamaktadır. Ancak rivayetlerinde isnadlara riayet etmemesi ve İsrailiyât haberlerine yer vermesi nedeniyle bazı alimler tarafından tenkide uğramıştır. Tüm bunlarla birlikte lügat, sebab-i nüzul, vücûh, müphemlerin izahı ve tarihi hadiselerin aydınlatılmasına dair yaptığı çalışmalar, erken dönem fıkıh ve kıraat anlayışlarını göstermesi bakımından mühim bir yer işgal eder.⁴³

Mukâtil b. Süleyman'ın eserinin, tefsir tarihi içerisindeki yerini anlamak için ilk dönem tefsir çalışmalarına da kısaca değinmek gerekmektedir. Hz. Peygamber kendisine inen vahyi insanlara tebliğ etmiş, Allah Resulü'nün (sav) söz, fiil ve davranışları ise Müslümanlar tarafından inen ayetlerin birer tefsiri olarak görülmüştür.⁴⁴ Hz. Peygamber kendisine indirilen mesajı yaşamına aktararak bu konuda mü'minlere örnek olmuştur. Hz. Aişe annemizin, kendisine Hz. Peygamber'i soranlara dediği gibi: *"Peygamberin ahlakı Kur'an'dan ibarettir."*⁴⁵

Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'i baştan sona sözlü olarak tefsir etmemiş, açıklanmasını gerekli gördüğü konularda ayetleri açıklamış ve sahabenin kendisine sordukları ayetlerin tefsirini yapmıştır. Hz. Peygamber'den sonra sahabe döneminde de Kur'an-ı Kerim baştan sona tefsir edilmemiş, İbn Mesud (ö.32/652), Hz. Aişe (ö.58/677), Abdullah b. Abbas (ö.68/688) gibi sahabilerin tefsir rivayetleri derlenerek hadis kitaplarında yer bulmuştur.⁴⁶

İbn Abbas'ın en meşhur talebelerinden olan ve ilk tefsir yazan müfessir olarak nakledilen Said b. Cübeyr (ö. 95/713), tabînin önde gelen âlimlerinden birisidir. Kendisinden sonra Mücâhid (ö.103/722), Dahhâk (ö. 105/724), İkrime (ö. 107 /725),

⁴² Cerrahoğlu, s. 15.

⁴³ Cerrahoğlu, s. 35.

⁴⁴ Abdülhamit Birişik, "Tefsir", DİA, c. 40, s. 284

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 163.

⁴⁶ Bkz. Muhsin Demirci, "Tefsir Tarihi", İFAV Yay., İstanbul, 2010; Ahmet Öz, **İlk Dönem Tefsir Kaynakları**, Uluslararası İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu, Gümüşhane Üniversitesi, 2014, s. 101-117, Günümüzde bu sahabilere ait tefsir rivayetleri derlenerek müstakil eserler halinde basılmaktadır.

Katâde (ö.117/736), İbn Cüreyc (ö.150/767) gibi tabiîn dönemi müfessirleri bulunmaktadır. Tabiîn dönemindeki tefsir çalışmaları bunlarla sınırlı olmamakla birlikte bu tefsirler, surelerdeki açıklanmaya ihtiyaç duyulan ayetleri açıklamış, baştan sona her ayeti tefsir etmemişlerdir. Aynı şekilde bu tefsirler bir bütün olarak maalesef günümüze ulaşmamıştır. Sonraki tarihlerde yazılan eserler içerisinde rivayetler olarak yer almış, varlıklarını böyle devam ettirmişlerdir.⁴⁷

Mukâtil'e dönem itibariyle yakın olan tefsirler de bulunmaktadır. Bu noktada Süfyan es-Sevri'nin (ö.161/778) "*Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim*" adlı eseri önemli bir yere sahiptir. Kur'an'ın tamamını kapsamayan ve Bakara suresinden başlayıp Tûr suresinde sona eren bu tefsir, Hindistan'ın Rampur şehrinde bulunarak 1965 yılında basılmıştır. Daha sonraki müfessirler arasında ise el-Kisai (ö.189/804), Ferra (ö.207/822), Ebu Ubeyde (ö.210/825), El-Ahfeş (ö.215/831) gibi müfessirler sayılabilir. Bu müfessirler Kur'an-ı Kerim'i genel itibariyle dil ve irab yönüyle incelemişlerdir. En-Nesai (ö. 303/915) ve İbn Cerir et-Taberi (ö. 310/922) ise dördüncü asır müfessirlerinden olup tefsir tarihinde önemli bir yere sahiplerdir.

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirini kendisinden önceki ve kendi dönemindeki tefsirlerden farklı kılan husus, Kur'an'ın tamamını tefsir eden elimizdeki en eski eser olmasıdır. Bununla birlikte ilk dönemlerde yazılan tefsirler yoğun bir şekilde ayetleri dil ve nahiv yönüyle incelerken, göreceğimiz üzere Mukâtil daha çok ayetlerin nüzul ortamı ve iniş sebebiyle ilgilenmiştir. Ayrıca tefsirde rivayet ve dirayet yöntemini birlikte kullanan, ayetlerin açıklanmasında kendi görüşlerine de yer veren en eski müfessirlerden olma özelliğine sahiptir.

1.3. Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Siyerin Yeri ve Önemi

Siyerin tefsire kaynaklığı bakımından Mukâtil'in eseri, sebab-i nüzule dair verdiği bilgilerin yanı sıra kullandığı yöntem itibariyle de önem arz eder. Mukâtil, tefsirinin birçok yerinde ayeti ayetle tefsir etme metodunu kullanmaktadır. Tefsirini yapacağı bir ayeti farklı bir surede bulunan bir ayetle tefsir etmektedir. Bununla birlikte ayette bahsi geçen konularla alakalı kimi zaman sayfalar dolusu nüzul ortamı

⁴⁷ Abdülhamit Birışık, "**Tefsir**", DİA, c.40, s. 284

malzemesi sunmaktadır. Ayetlerde geçen kavramların hem dilbilimsel tahlilini yapmakta, hem de o dönemin algısındaki yerini anlatmaktadır.⁴⁸

Örneğin Müddessir suresinde geçen “*Elbiseni temiz tut*” ifadesini tefsir ederken Mukâtil: “*Araplar günah işleyen kimseye, “Elbisesini kirletti” derlerdi. Günahlardan sakınan kimseye ise, “O, elbisesi temiz birisidir” derlerdi. Dolayısıyla ayet masiyetlerden tevbe ederek temizlen anlamındadır*”⁴⁹ diyerek ayetlerde kullanılan ifade kalıplarının nüzul ortamında ve Arap dilinde ne anlama geldiğini aktarmaktadır.

Şahıslardan bahsederken onların neseplerine, bağlı oldukları kabilelere hatta anlaşmalı oldukları diğer kabilelere kadar irdellemektedir. Cennet ve cehennem gibi kavramların tasvirlerinde kullanılan kelimelerin hangi kabilede ne anlama geldiğini, Arap dilindeki karşılığının ne olduğunu anlatmaktadır. Böylece hakkında sebep-i nüzul rivayeti bulunmayan ayetlerin de nüzul ortamlarına ve kullanımlarına değinerek siyer-nüzul ilişkisinde önemli tespitlerde bulunmaktadır.

Sıkça tekrarladığımız üzere Mukâtil’in eserinin Hz. Peygamber dönemine yakın oluşu bu noktada önem arz etmektedir. Bu eserdeki bilgiler incelenirken sadece sebep-i nüzul rivayetlerini incelemek yerine, kullanılan tefsir malzemesine bütüncül bakmak gerekmektedir. Nitekim eserin kendi dil ve anlatımı da **ilk asrın birikimini** ortaya koymakta ve o döneme ilişkin önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu yönüyle Mukâtil, ayetleri tefsir ederken satır aralarında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Her surenin ve ayetin sebep-i nüzulünü zikretmese de tefsirinde kullandığı kelimeler ve ifade kalıpları, o dönemin dil yapısını ve tasvir yöntemini yansıttığı için önemlidir.

Kur’an ayetleri kronolojik olarak aynı zamanda nüzul sürecinin bir parçası olduğu için, hakkında bir sebep zikredilmeyen ayetlere de çalışmamızda yer verilmiştir. Dil ve tasvir yönüyle vahyin indiği o anki aşamayı resmeden bu ayetler, ayrıca bir inşa yöntemine de işaret etmektedir. Ancak incelenen ayetlerin büyük çoğunluğu, Mukâtil’in siyer bağlamında açıklamalar yaptığı ve sebep-i nüzulüne dair rivayetlerde bulunduğu pasajlardır. Bazen sayfalar dolusu olan bu rivayetler

⁴⁸ Bu konuyla alakalı Montgomery Watt: “*Bir toplumun hayatı; özellikle kendine has düşünce kategorilerini, dünya görüşlerini, estetik ve ahlaki değerlerini içine alan kültür ve düşünce sahası, kullanılan dilde saklıdır*” der. Bkz. Montgomery Watt, **Modern Dünyada İslam Vahyi**, Çev. Mehmet Aydın, Ankara, 1982, s. 47. Bu yönüyle Mukâtil’in ayetlerde geçen kelimeler hakkındaki tespitleri, nüzul ortamını anlamada büyük önem arz eder.

⁴⁹ Mukâtil, IV, 490

çalışmamızda özet olarak aktarılmış, eserin farklı yerlerinde zikredilen aynı rivayetler de bir bütün halinde sunulmaya çalışılmıştır.⁵⁰

Mukâtil, ayete ilişkin bir açıklamada bulunurken “yani” diyerek başlamakta ve o ayetin sebab-i nüzulü varsa onu nakletmektedir. Bu yerleri çalışmada parantez ve tırnak içerisinde gösterdiğimizizi belirterek müfessirimizin “*et-Tefsîrû'l-kebîr*” adlı bu tefsirine geçebiliriz.

⁵⁰ Mukâtil’in beş cilt olan eserindeki sebab-i nüzule dair rivayetleri özetleyip bir arada sunmaya çalışırken bazı yerlerde hızlı geçişler ve rivayetler arası kopukluklar olabilmektedir. Bu noktada kaynak verilirken eserin orijinal metninin esas alınması önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

MUKATİL'İN TEFSİRİNDE NÜZUL SIRASINA GÖRE SİYER RİVAYETLERİ

-MEKKE DÖNEMİ-

2.1. İlk Vahiy: İnsan-Allah-Varlık İlişkisinin İnşası

Ayetlerin iniş sebepleri ve tarihleri hakkında bilgi edinmek İslami ilimlerdeki çalışmalar için büyük önem arz etmektedir. Kaynaklarda zikredilen sınırlı rivayetler ile bütün bir Kur'an-ı Kerim kronolojisi oluşturmak mümkün olmasa da, bu rivayetlerden hareketle sure ve ayetlerin indiği dönemi ana hatlarıyla keşfetmek ve siyer bağlamını tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Surelerin nüzul sıralaması ise daha çok sure başlarındaki ayetler esas alınarak yapılmaktadır. Nüzul sırasına göre yapılan tefsirlerde, surelerin iç düzeni Hz. Peygamber tarafından düzenlenmiş (tevkîfi) olduğu için onu değiştirmek hoş karşılanmamış, ayetlerin değil surelerin iniş tarihi esas almıştır.

Bu bölümde Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri üzerinden Kur'an ayetlerinin siyer bağlamı incelenmeye çalışılacaktır. Her ne kadar Mukâtil'in tefsiri nüzul sırasına göre değilse de, bahsedilen konular ve olaylar bize bir sıralama sunmaktadır. Ancak sadece bu rivayetlerden hareketle bir nüzul kronolojisi oluşturmak yine mümkün değildir. Bu nedenle çalışmamızda İbn Abbas ve Hz. Osman'dan gelen ve büyük oranda birbirine benzeyen nüzul sıralaması ile son dönem siyer-nüzul ilişkisi üzerinde çalışmalar yapan Câbirî'nin önerdiği nüzul sıralamasını birlikte incelemeye çalışacağız.

Aşama aşama olarak ele alacağımız bu nüzul sürecinde, Mekke'deki ilk vahiyden başlayarak Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ sürecindeki dönüm noktalarını başlıklar halinde sunacağız. Sure sonlarında ise kısa bir değerlendirme yaparak nakledilen bilgilerin siyer ile ilişkisine ve inen ayetlerin gündemindeki hususlara değineceğiz.

2.1.1. Alak Suresi (1)

İlahi kelamın son olarak insanla buluştuğu Kur'an-ı Kerim, ilk vahiyden itibaren yüce değerler inşa etmiş ve cahiliye dönemindeki bir toplumu ilim ve medeniyetin öncüleri haline getirmiştir. Bu ilâhi kitap, her dönem yaratıcıya karşı ibadetlerimizi şekillendiren ve hayatı Müslümanca yaşama yollarını gösteren bir rehber olmuştur. Müslümanlar, insanın kendisiyle, çevresiyle ve yaratıcısıyla ilişkilerini düzenleyen bu menbâi derinlemesine anlayıp yaşamak için büyük çaba göstermişlerdir.

Kur'an mesajındaki derinliği keşfetmek onun indiği dönemi ve şartları anlamayı gerekli kılmaktadır. Kur'an'ın inmiş olduğu coğrafyaya bakacak olursak burası putperest Arapların önemli bir dini merkezi olan Mekke'dir. İnen ilk vahiy de, her şeyden önce insana bir çağrı ile başlamaktadır. İlkler, mesajın temelini oluşturduğundan dolayı Kur'an'daki ilk ayetler ve ilk hitap, kim olduğunu unutan insanlığa satır aralarında kendini hatırlatmaktadır.⁵¹ Bu ilahi eğitim süreci, ayetlerin üslubunda ve nüzul sıralamasında daha net gözükecektir. Şimdi ilk inen ayetlerden başlayalım.

Alak, 96/1-5:

“Oku, Yaratan Rabbinin adıyla (oku). O insanı bir alaktan yarattı. Oku, Rabbin en kerim olanıdır. O kalemle öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti.”⁵²

Müfessirimiz Mukâtil b. Süleyman, Kur'an'ın ilk nazil olan kısmının Alak suresinin ilk beş ayeti olduğunu söyler. İlk ayetlerle ilgili herhangi bir sebab-i nüzul rivayeti aktarmazken⁵³ altıncı ayetten başlayarak sure bitimine kadar olan kısmı Ebu Cehil örnekliliği üzerinden anlatır.

Alak, 6-9:

⁵¹ Câbirî'nin “Birinci Aşama” içerisinde ele aldığı bu dönem Sîret-i Nebevi ile uyumlu bir şekilde Mekke döneminin ilk yıllarını temsil eder. Bu dönemdeki Kur'an'ın söylemi; Nübüvvet, Rubûbiyet ve Ulûhiyet üzerine kuruludur. Bu dönemde Muhammedî davet gizlilik aşamasındadır ve gizli tebliğ yapılmaktadır. Câbirî'ye göre bu aşamada indirilen sureler ise, Alak suresinden Kureyş'e kadar olan yirmi yedi sureden oluşur. Bkz. Câbirî, 1,19

⁵² Alak, 96/6

⁵³ İlk vahiy ile alakalı rivayetler için bkz. İbn İshak, *Sîretü İbnu İshâk*, s. 120.

*“Çünkü insan (Ebu Cehil b. Hişam) gerçekten (Allah’ın nimetleri hususunda) tuğyan eder.”*⁵⁴ Bu ayeti Mukâtil satır arasındaki ara notlarla tefsir etmektedir. Ayette bahsedilen kişinin, o dönemde müşriklerin ileri gelenlerinden olan Ebu Cehil olduğunu kaydeder. *“Gördün mü namaz kılariken engelleyen o adamı?”*⁵⁵ ayetiyle ilgili olarak da: “Hz. Peygamber Mekke’de iken kendisine namaz farz kılındığında Ebu Cehil: *“Eğer Muhammed’i namaz kılariken görürsem, boynunu vuracağım”* demişti. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.” der. Mukâtil sure bitimine kadar bahsedilen kişinin yine Ebu Cehil⁵⁶ olduğunu söylemektedir.⁵⁷

Alak, 11-19:

*“Peki, düşündün mü (ey Ebu Cehil), ya o kul hidâyet üzere ise, ya Allah'a karşı gelmekten sakınmayı emrediyorsa!? Peki sen düşündün mü (ey Resulüm) o engelleyen kimse, hakkı inkar ediyor sırt çeviriyorsa!? O, Allah'ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu? Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu yalancı ve günahkâr perçeminden yakalartız. Haydi, taraftarlarını çağırısın (Mahzumoğulları'nı). Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.”*⁵⁸

Mukâtil bu ayeti tefsir ederken şunları kaydeder: “Müşrikler ibadet ettiklerinde önce secde ederek başlıyor, sonra rükû yapıyor, sonra da ayakta durup ilahlarına dua ederek isteklerini arz ediyorlardı. Hz. Peygamber de önceleri ilk olarak secde ediyor, sonra rükûya varıyor, sonra kıyamda Allah’a dua ve hamdediyordu. Allah müşriklere muhalif bir şekilde namaz kılmayı emretti. Hz. Peygamber’e, namaza kıyam ile başlamasını, sonra rükûya varmasını, sonra da secde etmesini emir buyurdu” der.⁵⁹

Mukâtil son ayetteki *“Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! Ona (yani Ebu Cehil’e) itaat etme, secde et (Allah için namaz kıl) ve (Ona itaat ile) yaklaş”* ayetiyle alakalı olarak Ebu Cehil’in zebanilerin söz konusu edildiğini işitince –Hz. Peygamber’e kötülük etmeyi planlamış iken- *“Allah’ın vaadi geldi”* deyip Allah

⁵⁴ Alak, 96/6

⁵⁵ Alak, 96/9-10

⁵⁶ İbn İshak da bu ayetin nüzul sebebinin Ebu Cehil olduğunu söyler. Bkz. İbn İshak, *Siretü İbn İshak*, s. 230.

⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Kahire, 1979, IV, 763; *Tefsîr-i Kebîr*, Trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 4, s. 427

⁵⁸ Alak, 96/11-19

⁵⁹ Mukâtil, IV, 764. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Mukâtil eserinde kullandığı rivayetlerin senetlerine yer vermemektedir.

Resulü'nü bırakıp gittiğini aktarır. Müşrikler ona: “*Ey Ebu'l-Hakem! Yoksa ondan korktun mu?*” diye sormuşlar. O ise: “*Hayır, ben ondan değil zebanilerden korktum*” diye cevap vermiştir.⁶⁰

Görüldüğü gibi Mukâtil b. Süleyman tefsirinde bu sureye konu olan şahsı, bağlama uygun bir şekilde Ebu Cehil üzerinden tefsir eder. Onun Mahzumoğulları'na mensup biri olduğunu söyler. Ayrıca namazın cahiliye döneminden beri bilinen bir ibadet olduğunu, müşriklerin de rükû ve secdeyle ilahlarına ibadet ettiklerini ifade eder. Ancak “*Namaz kılarken bir kulu engelleyeni gördün mü?*” ayetinin tefsirinde Hz. Peygamber'in namaz kılarken Ebu Cehil'in onu engellediğini anlatması, bu iddiayı zayıf duruma düşürmektedir. Nitekim Mekke'de bilinen ve uygulanan bir ibadeti Ebu Cehil'in engellemeye çalışma ihtimali uzak gözükmemektedir. Dolayısıyla namazın müşriklerce bilinen bir ibadet değil, ilk etapta kendilerine garip gelen bir formda olduğu anlaşılmaktadır. Müfessirimiz başka bir yerde, Hz. Peygamber'e namazın ilk kez Cebrâil'in (a.s) tarafından Duha suresinin ardından öğretildiğini nakletmektedir.

Alak suresinin başındaki ayetlerin, nazil olan ilk ayetler olduğuna dair İbn Abbas ve Hz. Osman'dan gelen nüzul tertipleri ittifak etmişlerdir.⁶¹

2.1.2. Müddessir Suresi (2)

Mekke'de nazil olan bu sureyi müfessirimiz tefsir ederken şunları kaydeder:⁶² “*Ey müddessir!*” den kasıt Hz. Peygamber'dir. Mekke kâfirleri ona eziyet etmiş, o da gizlenmek için Hira dağına çekilmişti.⁶³ Yolda yürürken kendisine Cebrâil (a.s) seslenmiş ama onu görememişti. Üç defa tekrarlanan bu durum karşısında Hz. Peygamber kendisine seslenenin şeytan olabileceği düşüncesiyle korkmuştu. Ardından semaya bakınca gök ile yer arasında taht gibi bir şey üzerinde bir nuru

⁶⁰ Mukâtil, IV, 764

⁶¹ Bkz. Esra Gözeler, **Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi**, s.284.

⁶² İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ikinci sure olarak Kalem suresi konulmuştur ancak Mukâtil'in surenin tefsirinde aktardığı rivayet ikinci surenin Müddessir suresi olduğu yönündedir. Câbirî de ikinci sure olarak Müddessir suresinin nazil olduğu görüşündedir.

⁶³ İbn İshak Hz. Peygamber'in ilk vahyi uyurken aldıktan sonra uyandığını ve yaşadığının ne olduğunu anlamadığı için şair ya da mecnun olmaktan korktuğunu, böyle anılmaktansa dağın yüksek bir yerine çıkıp kendini bırakmayı ve rahatlamayı düşündüğünü belirtir. Bu amaçla evinden çıkınca Cebrail'i görmüş ve onun: “*Ey Muhammed! Sen Allah'ın elçisisin, ben de Cibril'im*” sözünü duyunca sakinleşmiş, olduğu yerde kalakalmış, akşama yakın eve dönmüştü. Daha sonra eşiyile birlikte Varaka b. Nevfel'e giderek yaşadıklarını anlatmıştı. (Bkz. İbn İshak, s.122) Mukâtil'in aktarmış olduğu Hz. Peygamber'in eziyetlerden kaçıp gizlenmek için Hira dağına çekildiğine dair rivayet ise daha ileri bir tarihi işaret etmektedir.

andıran Cebrail'in durduğunu gördü ve o nurun aydınlığı gözlerini kamaştırdı. Bunun üzerine korkup bayıldı. Bir süre sonra kendine gelince titreyerek eşi Hatice'nin evine gitti. Üzerine su dökülmesini istedi ve: “*Beni iyice örtün*” dedi. Hz. Hatice bir kadife örtü ile onu örttü. Hz. Peygamber uyanınca: “*Kendim için korkmaya başladım*” dedi. Hatice ona: “*Allah'a yemin olsun ki Allah sana asla kötü bir şey yapmaz. Çünkü sen doğru konuşan, akrabalık bağını gözeten, yolda kalmışa binek veren, misafire ikram eden, hayırlı işlere yardım eden birisin*” dedi. Cebrail (a.s) üzerine kadife örtü örtülmüş bir halde bulunan Hz. Peygamber'in yanına geldi ve dedi ki:⁶⁴

Müddessir, 74/1-5:

*“(Ey kadifesi ile müddessir olan, onunla örtülmüş bulunan) Kalk ve (Allah'ı tevhid etmedikleri takdirde Mekke kâfirlerini azap ile) uyar! Ve yalnız Rabbini tekbir et (sadece onu tazim et -Mekke kâfirlerini gözünde büyütme-). Elbiseni temizle (masiyetlerden tevbe ederek temizlen), Rüczu (yani putları: İsaf ve Naile'yi) terket.”*⁶⁵

Mukâtil ayet aralarında geçen ifadelerin anlamını ve nüzul sebebini açıklamaktadır. “Araplar günah işleyen kimseye, “Elbisesini kirletti” derlerdi. Günahlardan sakınan kimseye ise, “O, elbisesi temiz birisidir” derlerdi.” Ayette geçen İsaf ve Naile putları ile alakalı olarak: “Bunlar, Kâbe'nin yakınındaki iki put idiler. Mekke kâfirlerinden kim bu putların yanından geçerse, ellerini onların yüzlerine sürerdi. İşte Allah, Hz. Peygamber'e bu iki puttan uzak durmasını emretti” der. Ayetteki “rüc” kelimesiyle alakalı olarak ise bununla rüc denilen hastalığa yakalanmış develer gibi hareketsiz olan putların kastedildiğini söyler. “Bu hastalığa yakalanan develer, rücün verdiği ağrıdan dolayı hareket edemediğinden Allah putları bunlara benzetmektedir.”⁶⁶

Daha sonraki ayetlerde Hz. Peygamber'in ilerleyen yıllarda karşılaştığı zorluklardan bahsedilir. Mukâtil'e göre bu ayetler Mekke kâfirlerinin eziyetlerine, yalanlamalarına tahammül ve sabır göstermesi için Hz. Peygamber'i teselli etmektedir. Surelerdeki ayetlerin hepsi aynı zamanda indirilmiş olmayıp, birbirinden farklı zamanlarda nazil olmuştur. Dolayısıyla Müddessir suresinin başlangıç ayetleri

⁶⁴ Mukâtil, IV, 489

⁶⁵ Müddessir, 74/1-5

⁶⁶ Mukâtil, IV, 490

ilk inen ayetlerden olsa da Velid b. Muğire'den bahseden ayetler daha sonraki süreçte indiği anlaşılmaktadır.

Müddessir, 7-14:

“Çok görerek minnet etme, Rabbin için sabret... Beni tek başına yarattığım o kişiyle başbaşa bırak, kendisine bolca mal verdim. Ve şahit olarak bulunacak oğullar (yani ticaret halinde olsun, başka vakitlerde olsun hazır bulunan ve hepsi de erkek olan çocuklar) ve kendisine alabildiğine nimetler verdim.”⁶⁷

Müfessirimiz bu ayette bahsedilen kişinin ise Mahzumoğulları'ndan Velid b. Muğire olduğunu söyler. Velid b. Muğire Hz. Peygamber'den duyduğu ayetlerin bir sihir olduğunu, onun ise bir sihirbaz olduğunu söylemiş, bunun üzerine ayet inmiştir.⁶⁸ Mukâtil olayı ise şöyle anlatır: “Mü'min suresinin 1-3 ayetleri⁶⁹ nazil olunca Hz. Peygamber bunları Mescid-i Haram'da ayağa kalkarak okudu. Velid b. Muğire de yakın bir yerde onun Kur'an okumasını dinliyordu. Hz. Peygamber, Velid'in kendisini dinlediğini farkedince Mü'min suresinin ilk ayetlerini tekrar okudu. Velid bunları işitince Mahzumoğulları'nın meclisine gitti ve Hz. Peygamber'den duyduğu sözlerin ne insanların ne de cinlerin sözleri olduğunu, tatlı, etkileyici ve güzel olduklarını söyledi. “Bu sözler zirvedir, onun üstüne çıkılamaz” dedi.

Sonra evine gidince arkasından Kureyşliler Velid'in dininden döndüğünü, eğer öyle olursa bütün Kureyş'in dinden döneceğini, kendi aralarında konuştular. Ebu Cehil ise Velid'i ikna edeceğini söyleyerek yanına gitti. Oldukça hüzünlü bir şekilde yanına oturdu. Üzüntüsünün sebebini sorunca Ebu Cehil: “Nasıl üzülmeiyim ki, Kureyşliler yaşlılığında harcaman için aralarında mal topluyorlar. Senin Muhammed'in sözlerini süslü ve güzel göstermeni, onun artan yemeğini ele geçirmek için yaptığını zannediyorlar” dedi. Velid ise öfkelenerek: “Kureyşliler bilmiyor mu ki aralarında malı, evladı en çok olan benim. Muhammed ve arkadaşları arttıracak yemek bulabiliyorlar mı ki, arttırmaları söz konusu olsun” diye karşılık verdi. Ebu Cehil: “Onlar senin Muhammed'in sözlerini bu maksatla güzel gösterdiğini iddia ediyorlar” dedi. Sonra kalkıp Mahzumoğulları'nın yanına gelerek: “Siz

⁶⁷ Müddessir, 74/7-14

⁶⁸ Mukâtil, IV, 492; İbn İshak, s. 151.

⁶⁹ “*Hâ-Mîm. Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, lütuf sahibi Allah tarafından indirilmiştir. O, günahı bağışlayan, tevbe kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah'tandır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.*” (Mü'min, 40/1-3).

Muhammed'in kâhin, şair, yalancı olduğunu söylüyorsunuz, buna dair bir deliliniz var mı?" dedi. "Yok" dediklerinde bu sefer onlar: "Peki ey Muğire'nin babası, ona ne diyebiliriz?" diye sordular. Velid, Hz. Muhammed (sav) için neler söyleyeceğini düşündü. O sırada söyleyeceklerini tarttı, ölçtü, biçti. Arkasından yüzünü ekşitti, sonra da dişlerini gösterircesine sırttı. Ve: "Muhammed'in söyledikleri Bâbil'de olan ve nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu sihirle iki kişinin arasını ayırabilir. Fakat sihri henüz çok iyi beceremiyor. Bunlar Müseyleme'den nakledilen bir sihirdir" dedi."⁷⁰ Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu:

Müddessir, 17-25:

"Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım! Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Canı çıkasınca, nasıl da ölçtü biçti! Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti); nasıl ölçtü biçtiyse! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda, kibrini yenemeyip sirt çevirdi. "Bu (Kur'an) olsa olsa (sihribazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değil" dedi. Ben onu cehenneme sokacağım."⁷¹

Mukâtil'e göre Velid b. Muğire, bu sihri Yesar b. Ebi Fukeyhe isimli birinin Müseylemetu'l-Kezzab'tan Hz. Muhammed'e ulaştırdığını iddia eder. Hz. Peygamber'e Velid'in bu sözleri daha önceki iftiralardan hepsinden ağır gelir ve çok üzüldür. Bunun üzerine Allah onların yalanlamalarına karşı sabretmesi için teselli eden buyruklar indirerek: "***(Ey Muhammed) Onlardan öncekilere gelen Resullerin her birine de mutlaka sihribaz veya deli derlerdi***"⁷² buyurmuştur. Mukâtil'e göre yukarıdaki ayetler bu olay üzerine inmiştir.⁷³

Daha sonra Ebu Cehil'in cehennemde görevli meleklerle alakalı olarak indirilen ayetlerle dalga geçmesine yer verilir. "***Üzerinde on dokuz (muhafız melek)***

⁷⁰ Mukâtil, IV, 492-493; Bazı şarkiyatçılar, Müseyleme'nin peygamberlik iddiasını Hz. Muhammed'den çok önce ileri sürdüğünü söylemekte ve onun câhiliye döneminde bile "Rahmânü'l-Yemâme" lakabıyla anıldığına dikkat çekmektedirler. İbn İshak'taki bir rivayete göre müşrikler Hz. Peygamber'e, "Öğrendiğimize göre Yemâme'den Rahmân adlı bir adam sana bunları öğretiyormuş; biz asla ona iman edecek değiliz" demişler, bunun üzerine Ra'd sûresindeki "***Onlar ise rahmânî inkâr ediyorlar. De ki: "Benim rabbim O'dur, O'ndan başka tanrı yoktur; sadece O'na güvenip dayandım, dönüş de yalnız O'nadır."*** (Rad, 13/30) âyeti nâzil olmuştur. Bkz. Ahmet Önkâl, "***Müseylimetülkezzâb***" DİA, c. 32, s.91. Mukâtil'in de yer verdiği bu rivayet İbn İshak'tan gelen rivayeti doğrulamakla birlikte Müseyleme'nin peygamberlik iddiasıyla değil kâhinliğiyle bilinen bir kimse olduğuna işaret etmektedir. Nitekim câhiliye döneminde kâhinlik yaygın bir meslek idi.

⁷¹ Müddessir, 74/17-25

⁷² Zâriyât, 51/52

⁷³ Mukâtil, IV, 491

*vardır.*⁷⁴ ayeti nazil olunca Ebu Cehil: “*Muhammed’in askerleri ancak 19 tane ve sizi onlarla korkutuyor*” demiş müşrikler ise dalga geçerek: “*O zaman biz onların haklarından geliriz*” demişlerdi.”⁷⁵ Yüce Allah da:

Müddessir, 31:

“Biz cehennemın işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir fitne (imtihan) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler (Tevrat ehli) iyiden iyiye öğrensin, iman edenlerin imanını arttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem mü’minler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: “Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?” desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola erdirtir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez”⁷⁶ buyurarak onlara cevap verir.

Görüleceği gibi bu sure içerisinde her biri farklı zamanlarda gerçekleşmiş olan olaylar zikredilmektedir. Sure başındaki “Müddessir” ayeti sure sırasını belirlemektedir. Surenin başındaki Mukâtil’in yer verdiği rivayetler, ilk vahyin ardından gelişen olayları anlatmaktadır. Dolayısıyla bu sureyi Alak suresinden bir sonraki sıraya koymak uygun düşmektedir. Alak suresinde ayetler Ebu Cehil’in inkârına cevap verirken, Müddessir suresinde Velid b. Muğire üzerine yoğunlaşmıştır. Mekke’nin ileri gelenlerinden olan bu iki müşrik, Hz. Peygamber’e olan kin ve düşmanlıklarını nübüvvetin ilk yıllarından itibaren her fırsatta göstermişlerdir. Yüce Allah onların iddialarına cevap vererek Hz. Peygamber’i desteklemektedir. İbn Abbas’a ve Hz. Osman’a dayanan tertibe göre ise bu sure 4. sırada indirilmiştir.⁷⁷

2.1.3. Tebbet Suresi (3)

Müfessirimiz, bu surenin nazil oluşuyla alakalı şunları nakleder: “Şuarâ suresinde: “*Yakın akrabanı uyar*”⁷⁸ emri gelince, Hz. Peygamber Hâşim ve

⁷⁴ Müddessir, 74/30

⁷⁵ Mukâtil, IV, 496

⁷⁶ Müddessir, 74/ 31

⁷⁷ Gözeler, a.g.e., s. 284.

⁷⁸ Şuarâ, 26/214: Mukâtil’in yer verdiği bu bilgiye göre Şuara Suresi’nin bu ayeti Tebbet Suresi’nden önce inmiştir. Ancak Müddessir suresinin ilk ayetlerinde de “*Kalk ve uyar*” emri bulunmaktadır. Dolayısıyla Şuarâ suresindeki ayet Tebbet suresinden önce inmiş olabileceği gibi, müfessirimiz nüzul sırasını esas almadığı için birbiriyle bağlantılı ayetleri konu bütünlüğü içerisinde zikretmiş olması da mümkündür.

Muttaliboğulları'ndan oluşan akrabalarını yemeğe çağırdı. Hepsine koyun ve sütten oluşan bir ziyafet verdi. Akrabaları iyice doyunca (amcası) Ebu Leheb: *“Muhammed bununla size büyü yaptı. Bizden on kişi bir oğlak yer ve bir çömleği içer. Muhammed ise sizin gibi kırk kişiyi bir koyun parçası ile doyurdu, bir kap süt ile susuzluğunuzu giderdi.”* dedi. Onun bu sözleri Resulullah'a (sav) ağır geldi. Bu sebeple o gece onlara tebliğ etmedi.⁷⁹ Bir başka gece onlara benzer bir yemek hazırladı. Akrabalarının karınları doyunca söz alarak: *“Ey Haşimoğulları, ey Muttaliboğulları! Ben Allah tarafından size gönderilmiş bir nezir, bir beşirim. Dünyada şerefi getirdim size. Müslüman olun kurtulun, bana itaat edin hidayet bulun.”* dedi. Bunun üzerine Ebu Leheb: *“Ey Muhammed tebben leke (hüsrana uğrayasın), bunun için mi bizi davet ettin?”* dedi. Allah da onun hakkında şu buyruğunu indirdi:⁸⁰

Tebbet, 111/ 1-5:

*“Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da (hüsrana uğradı). Ona ne malı fayda verdi, ne kazandığı. O alevli bir ateşi boylayacaktır. Karısı da (Ümmü Cemil kıyamet günü) hattab taşıyıcısı olarak (yaralayıp çizen her türlü dikene “hattab” denir) boynunda demirden bir ip (zincir) olduğu halde bulunacak.”*⁸¹

Mukâtil'in bildirdiğine göre Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil, Hz. Peygamber'i yaralamak için bu tür dikenleri yola bırakırdı. Ebu Leheb hakkında bu ayetler nazil olunca onun karısı Ümmü Cemil'e: *“Muhammed kocanı, seni ve çocuklarını hicvetti”* dediler. Ümmü Cemil buna öfkeleni ve cariyesine koyun pisliklerini taşımasını emredip Resulullah'ın (sav) bulunduğu eve geldi. Yanında Hz. Ebubekir de bulunuyordu. Hz. Peygamber'e Ümmü Cemil'in geldiği söylenince Allah Resülü: *“Allahım! Gözlerini al”* diye dua etti. Ümmü Cemil eve geldi ancak Hz. Ebubekir'i gördüğü halde Resulullah'ı (sav) göremedi. Ümmü Cemil Hz. Ebubekir'e: *“Aldığım habere göre arkadaşın beni, kocanı ve çocuklarımı hicvetmiş. Ben de şu pislikleri onun üzerine atıp hakir düşürmeye geldim”* deyince Hz. Ebubekir: *“O ne seni, ne çocuklarını ne de kocanı hicvetti”* dedi ve Ümmü Cemil Hz. Peygamber'i göremeden geri dönüp gitti.⁸²

⁷⁹ İbn İshak, s.146-147.

⁸⁰ Mukâtil, IV, 914; Ayette kullanılan *“tebbet yedâ Ebi Lehebin”* ifadesi Mukâtil'in bildirdiğine göre Ebu Leheb'in kullandığı terime bir karşılık olarak kullanılmıştır.

⁸¹ Tebbet, 111/1-5

⁸² Mukâtil, IV, 915

Müfessirimizin bahsettiği bu olaydan anlaşıldığı üzere, Allah Resülü (sav) akrabalarını uyarma vazifesinin yerine getirmeye çalışmaktadır. Akrabalarından Ebu Leheb ve karısı ayete konu edilmektedir. Alak ve Müddessir surelerinde ise Ebu Cehil ve Velid b. Muğire gibi müşriklerden bahsedilmiştir. Surelerin nüzul sıralamaları ilk inen ayetler üzerinden yapıldığı için Ebu Cehil ve Velid'in daha sonraki zamanlarda muhatap alındığı ifade etmiştik.

Bu tespitlerden hareketle ilk tebliğ sürecini özetleyecek olursak Hz. Peygamber'e Alak suresinin ilk beş ayeti nazil olmuştur. Ardından korkup yatağa bürünmüş, böylece Müddessir suresi ile uyarılmıştır. Daha sonra **“Yakın akrabaları uyar”** emriyle tebliğ vazifesine başlamıştır. Hz. Peygamber'in bu tebliğine karşı çıkan amcası Ebu Leheb kendisine bir tür Arap bedduası olan *“tebben leke: hüsrana uğrayasın”* demiştir. Ebu Leheb hakkında **“Tebbet yedû Ebî Lehebin”** şeklinde bir beddua ile indirilen Tebbet suresi, Hz. Peygamber'in tebliğine karşı oluşan ilk tepkilere verilen ilk cevaplardan olmalıdır. Yüce Allah Hz. Peygamber'i vahiy ile destekleyip teselli etmektedir. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ise bu sure 6. sırada yer almaktadır.⁸³

2.2. Kıyamet ve Hesap Gününe Vurgu

2.2.1. Tekvir Suresi (4)

“Güneş dürülüp karardığında” tasviriyle başlayan bu suredeki tekvir ifadesi “dürmek” anlamına gelmektedir. Mukâtil b. Süleyman, bu surede geçen kıyamet sahnelerine dair ifadelerin Arap toplumunda ne anlamda kullanıldığına ışık tutmaktadır. Tekvir Suresi'nin dördüncü ayetindeki: **“(Doğumu yaklaşmış) gebe develer başıboş bırakıldığı zaman (yani gördükleri dehşetli haller dolayısıyla sahipleri dişî develeri unuttuğu, ihmal ettiği zaman)...”**⁸⁴ ayetiyle alakalı olarak: “Bedevi Araplar hiçbir malı gebe dişî deveden daha çok sevmezler” diyerek bu örneğin Arap düşüncesindeki önemli konumunu belirtir. Sekizinci ayetteki; **“Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman”**⁸⁵ ayetiyle alakalı olarak da cahiliye

⁸³ Gözeler, a.g.e., s.284.

⁸⁴ Tekvir, 81/ 4

⁸⁵ Tekvir, 81/8

döneminde bazı kabilelerce kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğünü,⁸⁶ bu ayetin yapılan bu zulmü dile getirdiğini haber verir.⁸⁷

Tekvir, 81/ 19-22:

“O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'in sahibi katında itibarlı, orada itaat edilen, güvenilir bir elçinin getirdiği sözdür. Arkadaşınız (Muhammed (sav)) bir deli değildir”⁸⁸ ayetiyle ilgili olarak Mukâtil, Mekke kafirlerinin: *“Muhammed bir delidir, O Kur'an-ı kendiliğinden uydurup dizmektedir”* dediklerini rivayet eder. Ayet bu iddialara cevap vermektedir.

“Andolsun ki onu apaçık ufukta (güneşin doğduğu tarafta) görmüştür.”⁸⁹ ayetiyle alakalı olarak ise Mukâtil: “Hz. Peygamber, Cebrail'i doğu tarafında, Mekke dağlarında ufku kaplamış, ayakları yerde, başı semada, bir kanadı doğuda, diğer kanadı batı tarafında olduğu halde görmüş ve baygın düşmüştü. Cebrail (a.s) insan suretinde gelerek onun yüzünü sıvazlamış ve: *“Ben senin kardeşimim, ben Cebrail'im”* demişti. Daha sonra ayılınca mü'minler ona: *“Seni bugünden daha güzel görmedik”* dediler. Resulullah (sav) da : *“Cebrail bana gerçek suretiyle geldi, işte bu gördüğünüz, onun güzelliğinden bana sirayet edendir”* demiştir.⁹⁰

Tekvir, 25-27:

“O lanetlenmiş şeytanın sözü değildir. (Ey Mekke kafirleri!) O halde nereye gidiyorsunuz (yani “Muhammed bir delidir” diyerek Benim kitabımı ve emrimi terk edip hangi tarafa koşuyorsunuz?) O ancak alemlere bir zikirdir (Kur'an ancak alemler için bir hatırlatma ve bir tefekkür sebebidir)”⁹¹ mealindeki ayetle ilgili olarak müfessirimiz, Mekke kafirlerinin: *“Bu Kur'an'ı ona 'Rey' denilen şeytan getirmekte ve Muhammed'in dilinden aktarmaktadır”* demeleri üzerine nazil olduğunu söyler.⁹² Mukâtil bu ayetleri tefsir ederken müşriklerin Kur'an'a dair iddialarına yer vermekte, **“O lanetlenmiş şeytanın sözü değildir”** şeklindeki nefyedici

⁸⁶ Mukâtili, cahiliye döneminde kız çocuklarının gömülmesiyle alakalı olarak her kabilenin bu uygulamayı yapmadığını aktarır. Daha sonraki surelerde bu husus daha uzun anlatılmaktadır.

⁸⁷ Mukâtil, IV, 601

⁸⁸ Tekvir, 81/ 22

⁸⁹ Tekvir, 81/23

⁹⁰ Mukâtil, IV, 604

⁹¹ Tekvir, 81/25-27

⁹² Mukâtil, IV, 605

ayetlerin hangi bağlamda kullanıldığını açıklamaktadır. Böylece ayetlerin nüzul ortamına ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.⁹³

2.2.2. Âlâ Suresi (5)

Âlâ, 87/1-11:

“En yüce olan Rabbinin adını tesbih et. O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip hidayet verendir... (Ey Muhammed) Sana (Kur’an’ı) okutacağız (yani kalbinde ezberleyip, bellemini sağlayacağız) ve unutmayacaksın (yani ebediyen onu unutmayacaksın). Allah’ın dilediği müstesna. Şüphe yok ki O, açık olanı da bilir gizli kalanı da. Biz sana en kolay olanı kolaylaştıracğız. O halde sen de hatırlat. Haşyet duyan öğüt alacaktır. En şâki olan kimse ise ondan kaçacaktır.”⁹⁴

Mukâtil b. Süleyman, bu surede herhangi bir sebep-i nuzül rivayeti nakletmese de, *“Sana okutacağız ve unutmayacaksın”* ayeti bu surenin ilk inen surelerden olduğuna dair ipucu vermektedir. Yüce Allah indirdiği ayetleri Peygamberinin zihninde muhafaza edeceğini bildirmektedir. Sure, işlediği konular itibariyle rubûbiyet, nübüvvet ve ahiretten bahsederek, ilk dönem nâzil olan surelerdeki ortak vurguları bir arada barındırmakta,⁹⁵ Allah’ı tesbih ve tefekkür üzerine durmaktadır.⁹⁶

2.2.3. Leyl Suresi (6)

“Gece” anlamına gelen bu sure, günün vakitlerinin kendilerine isim olarak verildiği surelerin başlangıcını oluşturmaktadır. Devamında gelen Fecr, Duha ve Asr sureleri günün belirli vakitlerini bildirmektedir ve Yüce Allah bu zaman dilimlerine yemin etmektedir. Bu sureler peşpeşe nazil olmuştur.

Leyl, 92/1-7:

“Andolsun örtünüp büründüğü zaman geceye, ağarıp açıldığı zaman gündüze, erkeği ve dişiye yaratana ki, (Ey Mekkeliler) Kuşkusuz sizin sa’yiniz (yani amelleriniz) çeşit çeşittir (hayır ve şer hususunda farklı farklıdır.) Artık kim

⁹³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure yedinci sırada bulunmaktadır.

⁹⁴ Âlâ, 87/ 1-11

⁹⁵ Câbirî, 1, 43

⁹⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure, sekizinci sırada nazil olmuştur.

(mal) verir ve ittika ederse ve el-hüsna'yı (Allah'ın vaadini) tasdik ederse Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız."⁹⁷

Kıyamete dair tasvirlerin yapıldığı bu surede cömertliğe ve Allah'tan hakkıyla korkmaya vurgu yapılmaktadır. Daha sonra gelen ayetlerin ise müşriklerin Müslümanlara eziyet etmeye başladığı sonraki süreçte indirildiği anlaşılmaktadır. Mukâtil bu surede bahsedilen işkence yıllarında Hz. Ebubekir'in (r.a) yaptığı fedakârlıklara dair şu olayı anlatır:

"Ümeyye b. Halef, Müslüman olduğu için Bilal'in göğsüne taş koyarak işkence ediyordu. O sırada Hz. Ebubekir onların yanından geçti. Ebubekir ona: "Rabbini tanıdığı için bir kula azap mı ediyorsun?" dedi. Ebu Safvan (Ümeyye b. Halef) ona: "Allah'a yemin ederim ki bu siyahi köleyi sen ve arkadaşından (Muhammed'den) başkası ifsat etmedi" dedi. Hz. Ebubekir: "Onu bana satmaya ne dersin?" deyince Ümeyye b. Halef bu teklifi kabul etti. Hz. Ebubekir: "Bunun bedelini ödeyecek kadar para bulamıyorum" dedi. Ümeyye ona: "Vallâhi, kıldan yapılmış ip benim için ondan daha iyidir" dedi. Ebubekir es-Sıddık da: "Bilakis Bilal yeryüzü dolusu altından daha kıymetlidir" diye karşılık verdi. Ümeyye: "Onu satın al o zaman" deyince, Ebubekir (r.a) ona: "Dinim üzere olan bu köleyi, senin dinin üzere olan onun gibi bir köle karşılığında satın alıyorum" dedi. Ümeyye de kabul etti. Hz. Ebubekir, Bilal'i satın aldıktan sonra onu azad etti.

Bunun üzerine Ümeyye b. Halef, Hz. Ebubekir'e: "Kendi malını da Ebu Kuhafe'nin"⁹⁸ malını da mahvettin" dedi. Hz. Ebubekir ise: "Ben bu yolla Rabbim'den mağfîret ümit ediyorum" dedi. Ümeyye: "Bu ne zaman olacak?" deyince de: "Senin kabre girip, azap edileceğin gün" dedi. Sonra da bu kâfir sırtüstü yatacak kadar güldü ve dedi ki: "Ey Atik! Beni ölümden sonra dirilmekle mi tehdit ediyorsun ve o gün için malımı feda etmemi mi söylüyorsun? O takdirde Lat ve Uzza adına yemin ederim ki senin malın boşa gitmiştir ve sen hiçbir zaman onun gibisini elde edemeyeceksin." Hz. Ebubekir ona: "Ey Ebu Safvan! Allah'a yemin ederim ki sana bu günü hatırlatacağım" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayetleri indirdi.⁹⁹

⁹⁷ Leyl, 92/1-7

⁹⁸ Ebu Kuhafe Hz. Ebubekir'in babasıdır.

⁹⁹ Mukâtil, IV, 721-722

“Alçaldığı zaman (yani Ebu Safvan ölüp de ateşe yuvarlandığı) malı kendisine fayda vermez, hidayete iletmek ancak bize aittir... O ki (Ebubekir es-Sıddık) malını verir ve tezekki¹⁰⁰ eder (yani halini düzeltir). Ondan (ateşten) uzak tutulacaktır... Üstelik onun yanında hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir nimet de yoktur. O ancak âlâ (bütün yarattıklarının üstünde olan) Rabbinin rızası için (malını veriyor.) Yakında da o (Ebubekir es-Sıddık) elbette razı olacaktır.”¹⁰¹

Yüce Allah, sure boyunca hem Ümeyye b. Halef gibi müşriklerden, hem de Hz. Ebubekir gibi Resulullah’ın dava arkadaşı olan mü’minlerden bahsetmektedir. Yukarıda anlatılan olay, ilk Müslümanlardan olan Bilal-i Habeşî’nin işkence gördüğü yılları anlatmaktadır. Sure isminin gece anlamındaki “el-Leyl” olması ise kendisinden sonraki Fecr, Duha ve Asr gibi zaman ifade eden surelerin nüzul dönemleriyle bir bütünlük arzettiğini gösterir.¹⁰²

2.2.4. Fecr Suresi (7)

Tan yerinin ağardığı zamana yeminle başlayan bu surede, vahiy ilk defa diğer kavimlerden bahsetmekte, ibret için onların akıbetlerini anlatmaktadır.

Fecr, 89/1-14:

“Andolsun fecre ve on geceye (yani el-edha’dan önceki on geceye), çifte (yani Adem ile Havva’ya) ve teke (Allah’a), yürüyüp gittiği zaman geceye (bastırıldığı zaman geceye ki bu adha gecesidir), gerçekten bunda akıl sahipleri için bir kasem vardır? (Böylece akıl sahibi bu yeminin ne kadar büyük olduğunu anlayabilir.) Görmedin mi (Allah’ın) Âd’a ne yaptığına, yüksek direkli İrem’e... Ve vâdide kayaları oyan Semud’a, kazıklar sahibi Firavun’a. Onlar ki memleketlerinde tuğyan etmişlerdi. Oralarda fesadı arttırmışlardı. Bundan dolayı Rabbin de onların üzerine azap kamçısı yağdırdı.¹⁰³ Çünkü Rabbin gözetleyicidir.”¹⁰⁴

¹⁰⁰ Câbirîye göre Kur’an’ın ortaya koyduğu ilk ibadet “tezekki/arınma”dır. Bu arınma ibadeti, Allah’ın insanın omzuna yüklediği emaneti, yani servet ve zenginlik emanetini hakkıyla yerine getirmek, malı muhtaçlar için harcamak ve sadaka vermek şeklinde yapılır. Câbirî, 1,49

¹⁰¹ Leyl, 92/11-21

¹⁰² İbn Abbas ve Hz. Osman sıralamasında bu sure dokuzuncu sırada yer alır.

¹⁰³ Bahsedilen Ad, Semud ve Firavun’un yaşadığı yerler, ticari seyahatler esnasında Kureyşliler tarafından kalıntıları görülmüş, hikayeleri duyulmuş mekanlardır. Böylece ayetlerde, Allah tarafından toplumların nasıl helak edildiği anlatılarak Kureyş’in ders çıkarması istenmektedir. Câbirî, 1,54

¹⁰⁴ Fecr, 89/1-14

Bu sure ile Kur'an konuları arasında önemli bir yeri olan önceki kavimlerin kıssalarına giriş yapılmaktadır. Vahiy, öncelikle kavimlerin âkıbetlerine dair yüzeysel anlamda bir hatırlatmada bulunarak yaptıkları tuğyanın sonuçlarından bahseder. Daha sonraki surelerde ise zulüm ve küfürleri detaylıca anlatılır. Ayette bahsedilen yerler ve kavimler, aynı zamanda Mekkeliler'in önceden haberdar olduğu mekânlar ve kavimlerdir.

Fecr, 15-16:

*“Ama insan Rabbi kendisini sınyıp da ona ikramda bulunup nimetler verse, “Rabbim beni keremli kıldı” der. Fakat ne zaman onu imtihan edip daraltsa bu sefer “Rabbim beni alçattı” der.”*¹⁰⁵

Mukâtil'e göre bu ayet, müşrik Ümeyye b. Halef ile mü'min Abdullah b. Nufeyl hakkında inmiştir. “Abdullah, Ümeyye b. Halef'e iyiliğe dair öğütler vermişti. Ümeyye ise ona: “*Yazık sana, Allah ayetinde “Bu böyledir. Çünkü Allah iman edenlerin velisidir. Kâfirlerin ise velisi yoktur”*¹⁰⁶ buyurmuyor mu? demesi üzerine¹⁰⁷ Abdullah b. Nufeyl: “Evet” dedi. Bu sefer Ümeyye: “O halde ne diye beni zengin yaptı, seni de fakir?” diye sordu. Abdullah: “Allah böyle murad etmiştir” dedi. Ümeyye: “Hayır, Allah'ın beni zengin kılması, benim O'nun nezdinde kerim ve değerli oluşum sebebiyledir. Seni fakir kılması da, senin O'nun nezdinde değersiz oluşum sebebiyledir” dedi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayetleri indirir.¹⁰⁸ Mukâtil bu ayeti tefsir ederken: “Zengin Allah nezdinde üstün ve değerli olduğu için zengin değildir. Fakir de değersiz olduğu için fakir değildir. Allah bununla dünyada zengine iyilikte bulunmak, kıyamette ise fakirin hesabını kolaylaştırmayı murad etmektedir” der.¹⁰⁹ Bahsedilen diyalogda diğer surelerdeki ayetlere referans verilmektedir. Dolayısıyla sure başındaki ayetler, nüzul itibariyle ilk inen ayetlerden olsa da, diyaloga konu olan ayetlerin daha geç indiği anlaşılmaktadır.¹¹⁰

Mukâtil'e göre Cebrail (a.s), Hz. Muhammed'e kırk gün süreyle –üç gün olduğu da söylenmiştir- vahiy getirmemiştir. Bunun üzerine Mekkelî müşrikler:

¹⁰⁵ Fecr, 89/15-16

¹⁰⁶ Muhammed 47/11

¹⁰⁷ Mukâtil'in bahsettiği bu olayda müşrik olan Ümeyye b. Halef'in münazarada delil olarak bir ayeti kullanması dikkat çekmektedir.

¹⁰⁸ Mukâtil, IV, 689-690

¹⁰⁹ Mukâtil, IV, 689-690

¹¹⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 10. sırada yer almaktadır.

“Eğer o Allah tarafından gönderilmiş olsaydı kesilmezdi. Allah onu terk etti, arkadaşı da terk etti, artık ona vahiy gelmiyor” dediler. Bunun üzerine Müslümanlar: “Ey Allah’ın Resulü! Neden vahiy inmedi?” deyince: “Üzerime vahiy nasıl insin ki, siz parmaklarınızın arasındaki kirleri temizlemiyor, tırnaklarınızı kesmiyorsunuz” dedi.¹¹¹

Daha sonra Cebrail (a.s) gelince Hz. Peygamber ona: “Ey Cibril! Arayı o kadar açtın ki, seni özledim” dedi. Cebrail (a.s): “Benim sana özlemim daha fazladır. Çünkü sen Allah nezdinde çok değerlisin, fakat ben bir emir kuluyum” dedi. Bunun üzerine: “Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Ellerimizin önündeki (dünya) ile aramızdaki (ahiret) ve bu ikisinin arasındaki süre hepsi O’nundur. Rabbin unutkan değildir. (Ey Muhammed, Rabbin seni unutmadı)”¹¹² buyruğu nazil olmuştur.¹¹³

2.2.5. Duhâ Suresi (8)

Duhâ, 93/1-7:

“Andolsun duha’ya (güneşin sıcağına), örtüp büründüğünde geceye (karanlığın, gündüzün aydınlığını kapattığı zamana), Rabbin seni terketmedi, sana buğz da etmedi... Hem seni yetimken barındırmadı mı? (seni amcan Ebu Talib’in yanında barındırdı. Böylece geçim sıkıntısından seni kurtardı) Seni (doğruluktan uzak düşmüş) bir dâll içinde bulup da (dinine ileterek) hidayet vermedi mi? Seni fakirken zengin kılmadı mı? O halde yetimi hor görme. İsteyeni azarlama. Bununla beraber Rabbinin nimetini hatırlat.”¹¹⁴

Vahyin kesilmesinin ardından indiği anlaşılan bu surede dikkat çeken vurgu, yetimi hor görmeme, isteyeniyi azarlamama gibi toplumsal ve ahlaki konulara girilmiş olmasıdır. Yüce Allah, Hz. Peygamber’in daha önceki halini bildirip ona bahşettiği nimetlerini hatırlatmaktadır. Mukâtil’e göre Allah Leyl, Duhâ ve İnşirah surelerini Mekke’de birlikte indirilmiştir. Leyl, Duhâ ve İnşirah sureleri, elimizdeki Mushaf

111 Ebu Eyyüb el-Ensari’den (r.a) gelen bir rivayete göre Hz.Peygamber (sav): “Nasıl oluyor da, sizden biriniz gök haberlerinden soruyor? Halbuki o, tırnaklarını kuşların tırnakları gibi uzun bırakıyor, kesmiyor da, tırnaklarında cenabetlik, kir ve pislik toplanıyor, birikiyor!” buyurmaktadır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, “Müsned” V, 417. Anlaşıldığı üzere Medine döneminde Resulullah’ın (sav) temizlik üzerine beyan ettiği bir hadis-i şerif, Mukâtil’in tefsirinde geriye doğru bir okumayla ilk inen ayetlerdeki gecikmeye bağlanarak tefsir edilmiştir.

¹¹² Meryem, 19/64

¹¹³ Mukâtil, IV, 731

¹¹⁴ Duhâ, 93/1-7

tertibine göre de peşpeşe gelmektedir. Cabirî bu sureyi nüzul sırası itibariyle 8. sıraya yerleştirse de İbn Abbas ve Hz. Osman'a göre bu sure 11. sıradadır.

Mukâtil Hz. Peygamber'e ilk kez abdest ve namazın öğretilmesini şöyle anlatır: "Hz. Peygamber Duhâ ve İnşirah suresini emin olduğu kimselere okudu. Sonra Cebrail (a.s.) Mekke'nin üst taraflarında iken yanına gelip elleriyle yeri itti, oradan bir su pınarı fışkırdı. Cebrail (a.s) Hz. Peygamber'e namaz için nasıl abdest alınacağını öğretmek için abdest aldı.¹¹⁵ Sonra Hz. Peygamber de abdest aldı. Cebrail (a.s) ona namaz kıldırıldı. Cebrail gittikten sonra Hz. Peygamber eşi Hatice'ye namazı öğretti, o da Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldı."¹¹⁶

2.2.6. İnşirah Suresi (9)

İnşirah, "açılmak, genişlemek" anlamına gelmektedir.

İnşirah, 94/1:

"Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi (yani daha önce içine iman girmeyecek şekilde dar iken senin için göğsüne genişlik verip, nihayetinde ona hidayet etmedik mi)?¹¹⁷ Müfessirimiz, bu ayetle alakalı olarak Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e: "İman ve tevhid ile senin için göğsünü genişletmedik mi? Sen "*La ilahe illallah*" deyinceye kadar kalbini genişletmedik mi? Ona hidayet vermedik mi?" demek istediğini söyler."¹¹⁸ Dolayısıyla bu ayet, elimizdeki en eski tefsirlerden olan Mukâtil'in eserinde Hz. Peygamber'in çocuk iken göğsünün yarılmasıyla ilgi olarak değil, kalbinin manevi anlamda iman ile genişlemesi şeklinde tefsir edilmiştir.

İnşirah, 2-8:

"Senden sırtına çok ağır gelen ağır yükünü (üzerinden günahını) kaldırmadık mı? Hem biz senin şanını yüceltmedik mi? (yani Allah anıldıkça, O'nunla birlikte senin de adın –kadınlara evlilik talebinde bulunulduğunda bile-anılır.)¹¹⁹ Çünkü gerçekten güçlkle beraber kolaylık vardır. Evet, gerçekten

¹¹⁵ Vahyin kesilmesinin ardından gelen ilk surenin bu sure olması ve Hz. Peygamber'e abdest ve namazın öğretilmesi İbn İshak'ta da aynı şekilde anlatılmaktadır. Bkz. İbn İshak, s. 136.

¹¹⁶ Mukâtil, IV, 733

¹¹⁷ İnşirah, 94/1

¹¹⁸ Mukâtil, IV, 741

¹¹⁹ Mukâtil bu ayeti Hz. Peygamber'in isminin nikahlarda kullanılmasından hareketle tefsir etmiştir. Bu husus müfessirin yaşadığı hicri 2. yüzyıla kadar uzanan nikah geleneğinde Hz. Peygamber'in isminin de anıldığını ifade etmektedir.

güçlkle beraber kolaylık vardır (darlıkla birlikte rahatlık vardır). O halde boş kaldığın vakit (teşehhüd, kıraat, rükû ve sücûddan sonra farz namazı bitirip selam vermeden önce oturuyor iken) hemen yorul.¹²⁰ Ve (dua ile) yalnız Rabine yönel (ondan iste).”¹²¹

Mukâtil’in bu surede aktardığına göre Hz. Peygamber, Cebrail (a.s)’dan abdest almayı öğrenmiş ve eşiyle birlikte namaz kılmaya başlamıştır. Bu rivayet, namazın ve abdestin ilk kez Duhâ ve İnşirah sureleri nâzil olduktan sonra öğretildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla Mukâtil’e göre Hz. Peygamber ilk namazını, vahyin kesilmesinin ardından Cebrail’in rehberliğinde kılmıştır.

Bu sure bahsettiği konu itibariyle Hz. Peygamber’e verilen nimetleri hatırlatmakta, namaz kılmayı ve dua ile Rabine yönelmeyi öğretmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, kimi zaman Hz. Peygamber’in çocukluk yıllarında kalbinin yarılmasına delil olarak gösterilen bu surenin bağlamı, bahsedilen olaydan farklı olduğu anlaşılmaktadır.¹²²

2.2.7. Asr Suresi (10)

Mukâtil’e göre “asr” ifadesi bir yemindir. “Allah günün asrına; günün son vakitlerine yemin etmektedir. Güneşin batıya doğru yöneldiği vakte de “asr” denilir ki bu da gündüzün asr vaktidir. Böylece Allah ikindi namazına yemin etmektedir.”¹²³

Asr, 103/1:

“Andolsun asra! Gerçekten insan ziyandadır (yani Ebu Leheb cehenneme girinceye kadar ebediyen dalalet içerisindedir). İman edenler, salih amel işleyenler ve birbirlerine hakkı (Allah’ı tevhid etmeyi) tavsiye edenler ve sabrı (Allah’ın emri üzere sabretmeyi) tavsiye edenler müstesna.”¹²⁴

Müfessirimize göre surede bahsedilen kişi Ebu Leheb’tir. Ancak burada açık isim kullanmak yerine daha genel anlamda “insan” kelimesi kullanılmaktadır. Vahye

¹²⁰ Mukâtil, Abdullah b. Abbas’ın şu rivayetini nakleder: “Benim can dostum dört haslete devam ederek benden ayrıldı. O (ezan lafızlarını) ikişer defa tekrarlıyor, kamet lafızlarını ikişer defa tekrarlıyor, ikişer defa selam veriyordu. Selam verirken de sol ve sağ yanaklarının beyazı görünceye kadar (başını çeviriyordu). Sabah namazında ise kunut duası okumuyordu, sabah namazını etraf iyice aydınlanınca kılıyordu.”Bkz. Mukâtil, IV, 743

¹²¹ İnşirah, 94/2-8

¹²² İbn Abbas ve Hz. Osman tertibine göre bu sure 12. sırada nazil olmuştur.

¹²³ Mukâtil, IV, 829

¹²⁴ Asr, 103/1-3

konu olan kişilerin bir isimle sınırlandırılmayıp insan kelimesi ile anlatılması, verilmek istenen mesajı daha evrensel bir boyuta taşımaktadır.¹²⁵

2.2.8. Âdiyât Suresi (11)

“Hızlı koşan atlar” anlamına gelen bu sure Mukâtil’e göre Mekki’dir ancak ilgili ayeti hicretten sonraki hadiseler ile tefsir etmektedir. “Hz. Peygamber, Kinane’den Huneyn üzerine bir seriyye göndermiş, onların başlarına da Münzir b. Amr el-Ensârî’yi kumandan tayin etmişti. Gönderilen seriyye kaybolmuştu. Gidenlerden haber gelmesi gecikince, Yahudiler ile münafıklar seriyyeye iştirak edenlerin durumu hakkında kendi aralarında gizlice konuşuyorlardı. Ensar ve muhacirler de kardeşlerinin öldürülmüş olduğunu zannederek endişelendiler. Bunun üzerine Cebrail (a.s) bir Cuma günü kuşluk vakti, bu sureyi indirerek onlar hakkında Hz. Peygamber’e haber getirdi.”¹²⁶

Âdiyât, 100/1-7:

“Andolsun harıl harıl koşan atlara, çakarak ateş yakanlara (yani toynakları taşlara değince ateş/kıvılcım çıkaranlara), sabah vakti baskın yapanlara, orada toz çıkaranlara ve bununla bir topluluğun ortasına dalanlara (andolsun)! Gerçekten insan Rabbine karşı nankördür. Kuşkusuz kendisi de buna elbette şahittir.”¹²⁷

Bunun ardından Hz. Peygamber, Müslümanların müşrikleri toz duman içerisinde nasıl bozguna uğrattıklarına dair haberleri bildirdi. Böylece Allah, Yahudi ve münafıkları rüsva etti. Mukâtil surede geçen nankör anlamındaki “kenud” kelimesini açıklarken şunları nakleder: “Kureyş’ten Kurat b. Abdullah tek başına yemek yiyen bir adamdı. Kendisi karnını doyurur, kölesini aç bırakır, başkasına iyilik yapılmasını engeller, kavmine hiçbir şey vermezdi. İşte böylesine, -Malik b. Kinane oğulları lehçesinde- el-kenud¹²⁸ denilir.”¹²⁹

Sure Medine’de gerçekleşen olaylarla tefsir edilse de, sure başındaki yemin ve ayetlerdeki kafiye bu surenin Mekke’de nâzil olan surelere benzediğini göstermektedir. Ayrıca Mukâtil’in Âdiyât suresinin başında “Mekke’de inmiştir”

¹²⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibine göre bu sure 13. sırada yer almaktadır

¹²⁶ Mukâtil, IV, 801

¹²⁷ Âdiyât, 100/1-7

¹²⁸ Bu ifade nankör anlamına gelmektedir.

¹²⁹ Mukâtil, IV, 803

demesi, İbn Abbas ve Hz. Osman'dan gelen nüzul tertip sırasında da bu surenin 14. sırada bulunması¹³⁰ surenin Mekkî olduğunu destekler. Buna rağmen Mukâtil'in bu sureyi Medine döneminde yaşanan hadiselerle tefsir etmesi, ayetleri geriye doğru okumak ve tefsir etmekten kaynaklı bir durum olsa gerektir. Bu ayetler bahsedilen olayla alakalı inmemiş olabilir ancak Medine'deki seriyyelerle ilgili hadiselerle uyulanabilecek bir yapıda olduğu için Mukâtil ayetleri o olayla özdeşleştirerek anlatmış ve sebab-i nüzulünün bu olduğuna kanaat getirmiş olabilir.

2.2.9. Kevser Suresi (12)

Mukâtil b. Süleyman, Kevser suresini tefsir ederken şu olayı aktarır: “Kâbe’de Kureyş’ten bazı kimseler otururken Hz. Peygamber, Mescid-i Haram’a girdi ve orada oturmadan yürüyüp Safa kapısından çıktı. Müşrikler Hz. Peygamber’in girdiğini görmedikleri için onu tanımadılar. O sırada o kapıdan içeri girmekte olan As b. Vâil es-Sehmî, Safa kapısında Hz. Peygamber’le karşılaştı. As b. Vâil makamın yanına varınca ona: “*Kapıda karşılaştığın kim?*” diye sordular. O da: “*Ebter*” diye cevap verdi. Hz. Peygamber’in oğlu Abdullah vefat etmiş bulunuyordu. Kendisinden sonra mirasçı bırakmayan kimseye “ebter” denilirdi. Bunun üzerine Allah: “*Kuşkusuz ki asıl ebter sana buğzedenin) kendisidir (As b. Vâil’dir)*” ayetini indirdi.¹³¹

Kevser, 108/1-3:

*“Şüphesiz ki biz sana keveseri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve (kurban bayramı günü) kurban kes. Kuşkusuz ki asıl ebter, sana buğzedendir (yani As b. Vâil es-Sehmi’dir.)”*¹³²

Mukâtil’e göre Allah insanlar arasında Hz. Peygamber’in zikrini yüceltmıştır. Hz. Muhammed Müslümanların bayramlarında, namazlarında, ezanda, kamette anılır, hatta evlilik talebinde ve ihtiyaçların karşılanması için konuşma yapılırken bile onun ismi anılır.¹³³ Ayetin bağlamına ve kronolojisine uygun gözükten bu rivayet siyerin tefsire kaynaklığına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Rivayette bahsedildiği üzere Hz. Peygamber’in isminin evlilik taleplerinde anılması, bu durumun İslam tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanan bir uygulama olduğunu haber verir. Ancak ihtiyaçların

¹³⁰ Gözeler, s. 284.

¹³¹ Mukâtil, IV, 800

¹³² Kevser, 108/1-3

¹³³ Mukâtil, IV, 800

karşılanması adına konuşma yapılırken Allah Resülü'nün (sav) isminin zikredilmesi unutulmuş bir uygulama gibi gözükmektedir.¹³⁴

2.2.10. Tekasür Suresi (13)

Tekâsur, 102/1-2:

“Çoklukla övünüp durmanız sizi oyaladı. Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz. Yakında bileceksiniz.”¹³⁵

Mukâtil Mekke'de gerçekleşen bu olayı şöyle anlatır: “Kureyş'ten Abdümenâf b. Kusayoğulları ile Sehm b. Amr b. Murre b. Kâboğulları arasında bir anlaşmazlık vardı. Bu sebeple birbirine karşı övünmeye koyuldular. Kabilenin reisleri de birbirlerine karşı düşmanca tutum takındılar. Abdümenâfoğulları: “Bizim ileri gelenlerimiz daha çoktur, güçlerimiz daha fazla, şerefimiz daha büyük, kendimizi daha çok koruyan ve sayıca daha fazla kimseleriz” dedi. Sehmoğulları da benzer şey söylediler. Sonra da: “Haydi gelin, o zaman ölümlerimizi de sayalım” deyip kabristana giderek kabirleri saymaya başladılar. Sehmoğulları'nın kabirleri Abdümenâfoğulları'ndan daha çok çıktı.¹³⁶ Çünkü cahiliye döneminde Abdümenâfoğulları'ndan sayıca çok idiler. İşte Allah bu iki boy hakkında, “Çoklukla övünüp durmanız sizi oyaladı” buyruğunu indirdi.”¹³⁷

Mukâtil bu ayetleri açıklarken vahyin indiği Mekke'nin toplum yapısına dair bilgiler sunmaktadır. Buna göre Mekke kâfirleri dünyada hayır ve nimet içerisinde idiler fakat ne hidayet buluyor ne de şükrediyorlardı. Müfessirin bahsettiği olay ise o dönemde neseb ve asabiyetin oldukça güçlü olduğunu anlatmaktadır. Kabileler arası üstünlük yarışında sadece yaşayan insanların değil, ölmüş akrabalarının çokluğunun da bir kıstas olduğu anlaşılmaktadır. Cahiliye toplumuna yönelik bu bilgiler, Hz. Peygamber'in içinde doğduğu ve büyüdüğü toplumun değerlerine ışık tutması yönüyle önem arz etmektedir.¹³⁸

2.2.11. Mâûn Suresi (14)

Mâûn, 107/1:

¹³⁴ Bu sure İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde 15. sırada yer almaktadır.

¹³⁵ Tekâsur, 102/1-2

¹³⁶ Mukâtil Sehmoğulları'nın üç hane daha fazla çıktığını aktarır.

¹³⁷ Mukâtil, IV, 819

¹³⁸ İbn Abbas ve Hz. Osman'dan gelen tertibe göre 16. sırada nazil olmuştur.

“Dini (yani, hesaba çekilmeyi) yalanlayanı gördün mü? İşte o yetimi şiddet ve sitemle itendir, yoksulu yedirmeye teşvik etmeyendir.”¹³⁹

Mukâtil’e göre surenin ilk ayetleri, As b. Vâil es-Sehmî ile Hz. Peygamber’in amcası kızı Ümmü Hani’nin eşi Hubeyre b. Ebî Vehb el-Mahzumî hakkında inmiştir.¹⁴⁰ Ayette geçen “din” kelimesinin “hesaba çekilmek” şeklindeki tefsiri hem önceki ayetler ile bir bütünlük hem de nüzulün ilk yıllarında inen bir sure olması hasebiyle kronolojik tutarlılık arz etmektedir. Sonraları daha derin bir anlam kazanacak olan bu kavram, ayetlerle inşa edilecektir. Ancak ayetlerdeki ilk kullanımı tefsir edildiği gibi sadedir.

“Veyl olsun, o namaz kılanlara (namaz kılan münafıklara). Ki onlar namazlarında gaflet içindedirler (vakti çıkıp gidene kadar başka şeylerle oyalanırlar). (Vaktinde kılacak olsalar bile) onlar riyakârlık yapanların ta kendileridir (insanlar onları görüyorsa namaz kılarlar, böylece insanlara karşı riyakarlık yaparlar -namazlarıyla Allah’ı kasdetmezler-). Mâûn’u (yani farz olan zekatı) da engellerler.”¹⁴¹

Mukâtil bu surenin Mekke’de indiğini zikretmesine rağmen bu ayeti Medine döneminde varlık gösteren münafıklar üzerinden tefsir etmesi dikkat çekmektedir. Surenin ilk ayetlerinde bahse konu olan şahıslar Mekke döneminin müşrikleridir. Ancak namazla ilgili kısmın münafıklar ile tefsir edilmesi, nüzul sürecine uymamaktadır. Çünkü münafıklar Medine döneminde İslam’ı kabul etmediği halde Müslümanmış gibi gözüken kimselerdir. Bu hususta bazı tefsirciler surenin ilk kısmının Mekke, namaz ile ilgili ayetin bulunduğu ikinci kısmının ise Medine olduğunu söylemişlerdir. Bazı görüşlere göre ise ayette geçen gâfil kimseler, Mekke döneminde ibadetleri noktasında gaflet içerisinde bulunan bazı Müslümanlardır.¹⁴²

Müfessirimiz sure sonunda Ebu Hureyre’den rivayetle Resulullah (sav): *“Mâûn; iğne, su, ateş ve evde bu kabilden bulunan şeylerdir”* buyurduğunu

¹³⁹ Mâûn, 107/1

¹⁴⁰ Mukâtil, IV, 871

¹⁴¹ Mâûn, 107/4-7

¹⁴² Câbirî’ye göre ise sure bütüncül bir yapı arzettiği için ikiye bölünemez ve bunu şu şekilde tevil eder: “Bu durum bizi, kelimelerin dilsel anlamlarını esas almaya sevk etmektedir. Yani “zekat” sadaka demektir. Burada geçen “salat” ise ya genel olarak dua veya ibadet anlamında ya da Mekke döneminde günde iki kez kılınan namaz anlamındadır. Dolayısıyla “namaz kılanlara yazıklar olsun” cümlesi, ibadetlerinde gaflet içerisinde olan kimseleri kastediyor olmalıdır. Bkz. Câbirî, 1/79

nakleder.¹⁴³ Ancak Mukâtil mâûnu farz kılınan zekât olarak tefsir etmiştir. Medine döneminde farz kılınmış olan zekâtın, Mekkî olan bu surede sadaka olarak değerlendirilmesi daha doğru olur.¹⁴⁴

2.2.12. Kafirûn Suresi (15)

Kafirûn, 1-6:

“De ki: “Ey kafirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz.. Sizin (izlediğiniz) dininiz sizin olsun, benim (tuttuğum) dinim de benim olsun.”¹⁴⁵

Mukâtil’e göre buyruk, Kureyşliler’den Allah Resülü (sav) ile dalga geçenler hakkında inmiştir. “Hz. Peygamber Mekke’de iken, Necm suresini okuduğunda müşriklerden Ebu Cehil b. Hişam ile Rabiâ’nın oğulları Şeybe ve Utbe, Ümeyye b. Halef, As b. Vâil ve Kureyş’ten diğer istihza ediciler akşam vakti Kâbe’nin yanında dediler ki: *“Ey Muhammed! Şu iki husustan birini kararlaştırmadan bizden ayrılmamalısın. Biraz biz senin dinine girelim, ilahına ibadet edelim. Biraz da sen bizim dinimize gir, ilahlarımıza ibadet et. Yahut sen bizim ilahlarımızdan büsbütün uzaklaştığını ortaya koy, biz de senin ilahından büsbütün uzaklaştığımızı ortaya koyalım.”* Bunun üzerine Allah onlar hakkında Kâfirûn suresini sonuna kadar indirdi.

Hz. Peygamber bundan sonra yanlarına gidince onlar: *“Ne oldu ey Muhammed?”* dediler. Hz. Peygamber onlara Kafirûn suresini okudu. Sonra onları bırakıp gitti. İçlerinden birisi: *“O sizden berî olduğunu söylemiş oldu”* dediler. Artık ona ağır sözler söylediler, eziyetlerde bulundular. Sonra Kâfirûn suresindeki bu hükmü, *“Artık müşrikleri nerede bulursanız öldürün”¹⁴⁶* ayeti –ki buna kılıç ayeti denir- nesh etti.¹⁴⁷ Mukâtil b. Süleyman’ın bu surenin tefsirinde kullandığı rivayet esas alınacak olursa Kâfirûn suresi Necm Suresi’nden sonra indiği anlaşılır.¹⁴⁸

¹⁴³ Mukâtil, IV, 871

¹⁴⁴ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 17. sırada yer almaktadır.

¹⁴⁵ Kafirûn, 109/1-6

¹⁴⁶ Tevbe, 9/5

¹⁴⁷ Mukâtil, IV, 877; Mukâtil Tevbe suresinde geçen bu ayeti, müşrikler ile ilişkilere değinilen birçok ayeti nesheden hüküm olarak tefsirinde defalarca kullanmaktadır.

¹⁴⁸ İbn Abbas ve Hz. Osman’ın tertibine göre ise bu sure 18. sıradadır.

2.2.13. Fil Suresi (16)

Fil suresiyle birlikte, Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu coğrafya ve çevresindeki tarihi olaylara dikkat çekilmektedir. Bu ayetlerde, tarihi kıssalara yer verilerek insanların ibret almaları ve inkâr konusunda ısrar etmemeleri söylenir. Hz. Peygamber'in doğduğu yıl gerçekleştiğine inanılan fil vakasını müfessirimiz şöyle anlatır:

“Ebrehe, oğlu Ebu Yeksum'u Beyt-i Haram'ı tahrip etmesi için gönderdi. Ordusuyla beraber getirdiği fil, harem bölgesine gelince oraya girmeyip çöktü. Fili Mekke'ye doğru sürmek istediklerinde her defasında çökünce bundan dolayı korkuya kapıldılar ve o yıl geri döndüler. Bir ya da iki sene sonra Kureyşliler'den bir topluluk ticaret maksadıyla Necaşi'nin topraklarına gitti. Deniz kıyısına yaklaştıklarında oradaki kumluk tepelerden birinde bir Hristiyan kilisesi gördüler. Kureyşliler ona “Heykel”, Necaşi ve yakınları ise “Ardatu ma Serhasan” diyorlardı. Kilisenin yakınında konakladılar. Odun toplayıp ateş yaktılar, et kızarttılar. Ayrılırken de ateşi olduğu gibi bıraktılar. Rüzgarın etkisiyle çıkan kıvılcımlarla heykel tutuştu. Durumu öğrenen Necaşi çok üzüldü ve öfkeleni. Hucr b. Şurahbil, Ebu Yeksum ve Ebrehe gibi Arap hükümdarları bunu işitince Necaşi'nin yanına giderek Mekke'de bulunan Kureyş'in Kâbe'sini yıkmak için izin istediler. Ve ardından kalabalık bir orduyla Mekke'ye doğru yola çıktılar.

Mekke'ye yaklaştıklarında Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib'in at ve develerine rastladılar ve onları da önlerine katıp yürüdüler. Develerin çobanı hızlıca Mekke'ye gidip Safa tepesine çıktı ve: “*Baskına uğruyoruz, Sudanlılar filleriyle üzerimize geliyor*” diye bağırdı. Kureyşliler dehşete kapılıp dağlara çekildiler. Abdulmuttalib ise Kureyşliler'e: “*Lat ve Uzza'ya yemin ederim ki, Allah hükmünü verinceye kadar ben Beyt'in yanından ayrılmayacağım. Dedelerimin bana haber verdiğine göre Kâbe'nin kendisini koruyan Rabbi vardır. Asla Hristiyanlık galip gelmeyecektir.*” dedi. Daha sonra ileri görüşlü bir yakın arkadaşı olan Taifli Ebu Mes'ud es-Sakafî, Abdulmuttalib'e kendisiyle beraber bir dağa çıkmasını ve develerine gerdanlık takarak harem bölgesine sürmesini söyledi. “*Belki bu*

siyahilerden biri bunları alıp keser, bu beytin Rabbi de bundan dolayı onlara gazap eder” dedi.¹⁴⁹

Mekkeliler şehri terk edip dağlara çekilince deniz tarafından gelen beyaz kuşlar görürdüler: “*Bunların bizim topraklarımızda uçması alışılmış bir şey değildir*” dediler. Bu kuşlar eşek arılarına benziyor, gagalarında da küçük çakıl taşları vardı. Bunlar ebâbil¹⁵⁰ kuşlarıydı. Her bölüğün önünde, onlara kumandanlık eden kırmızı gagalı, siyah başlı, uzun boyunlu bir kuş vardır. Kuşlar askerlerin hizalarına gelince, onların başlarında hareketsiz durdular. Bütün sürü bir araya gelince gagalarındaki taşları askerlerin üzerine bıraktılar. Sonra kuşlar geldikleri yere döndüler. Abdulmuttalib, arkadaşı Ebu Mesud ile birlikte sabah olunca dağdan indi. Onların karargâhlarına yaklaşınca hepsinin hareketsiz olduklarını gördüler. Kuşların attıkları taşlar askerlerin miğferine isabet etmiş, miğferleri, filleri ve binekleri delip geçmişti.

Abdulmuttalib onlara ait bir balta aldı ve derin bir çukur kazdı. Onlardan geriye kalan kırmızı altın ve mücevheratı oraya doldurdu. Sonra da insanlara seslendi, onlar da geldiler ve ardakalan şeyleri aldılar. Bunlar onların taşıyamayacakları kadar çoktu. Böylece Abdulmuttalib Kureyş’in efendisi ve kumandanı oldu. Abdulmuttalib ve Ebu Mesud ile onların aileleri o maldan dolayı hep zengin kaldılar. Allah da Kâbe’sini ve kiblesini savunmuş oldu. Onlara güç yetiremeyecekleri orduları musallat etti. İşte onlar hakkında Fil süresi indi.”¹⁵¹

Fîl, 105/1-5:

*“(Ey Muhammed!) Rabbinin fil sahiplerine (yani Ebrehe ve beraberindekilere) ne ettiğini görmedin mi? Onların planlarını (Kâbe’yi tahrip etme, Harem ahalisini talan etme planlarını) hüsrana uğratmadı mı? Üzerlerine ebâbil (peşpeşe gelen, biri diğerinin arkasından gelen) kuşlar gönderdi. Onlar siccilden (çamur karışmış) taşlar atıyorlardı. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi.”*¹⁵²

Fil olayı Mekkeliler’in zihninde ve hatıralarında olan bir husustu. İndirilen bu sure ile Mekkeli müşriklerin çok iyi bildikleri hadiseler üzerinden kendilerine

¹⁴⁹ Mukâtil, IV, 847-852

¹⁵⁰ Biri diğerinin peşinden gelen anlamı taşımaktadır.

¹⁵¹ Mukâtil, IV, 847-853

¹⁵² Fîl, 105/1-5

mesajlar verilmektedir. Böylece Allah'ın ayetleri içerisinde kendi tarihlerine ilişkin olayları duyan müşriklerin psikolojik olarak da mesaja açık bir toplum haline getirilmesi amaçlandığı söylenebilir. Fecr suresinden başlayarak geçmiş kavimlere ilişkin hatırlatmalardan sonra bu surede, Kureyş'in bizatihi yaşadığı fil olayına dikkat çekilmektedir. Müfessirimizin naklettiği rivayet ile Kâbe'nin Mekkeli müşrikler için geçmişten gelen kutsiyetini o dönemde hala koruduğu anlaşılmaktadır.¹⁵³

2.2.14. Felak Suresi (17)

Bu sure üslup ve içerik bakımından Mekkî özelliklere sahiptir ve Mukâtil de bu surenin Mekke'de nazil olduğunu söylemektedir. Ancak sureyi Medine'de gerçekleşen olayla şöyle tefsir etmektedir: “Yahudi Lebid b. Âsım b. Mâlik, bir yayın kirişine on bir düğüm atarak Hz. Peygamber'e büyü yaptı. Daha sonra onu Hz. Peygamber'in bazen gidip sırtını yasladığı taze bir hurma ağacı yakınındaki yedi basamaklı bir kuyuya attı. Sihir Hz. Peygamber'i etkiledi ve üç gün boyunca da etkisini arttırdı. Sonunda Allah Resülü (sav) ağır bir şekilde hastalandı. Bunun üzerine Muavvizeteyn sureleri nazil oldu. Hz. Peygamber'e uyku esnasında ya da bizzat Cebrail gelerek büyüünün yerini haber vermesi üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi o kuyuya gönderdi. Hz. Ali büyü yapılan o kabuğu çıkarıp getirdi ve yaktı.¹⁵⁴

Felak, 113/1-3:

“De ki: “Felakın (yaratılmışların) Rabbine sığınırım. Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlık çöküp bastığı zaman gece karanlığın şerrinden, düğümlere üfürenlerin şerrinden ve hased edenin (Yahudiler'in) hased ettiği (Hz. Peygamber'e haset ettikleri) zaman şerrinden (ona sığınırım).”¹⁵⁵

2.2.15. Nas Suresi (18)

Bir önceki surede geçtiği üzere Mukâtil b. Süleyman Nas suresinde de Allah'a sığınmanın emredildiğini söyler. *“İnsanların kalplerine vesvese sokan, insan ve cinlerden olan sinsî şeytanların şerrinden insanların mabuduna sığınırım”¹⁵⁶* buyrulur. Ayetlerde insanların ve cinlerin şerrinden Allah'a sığınılmaktadır. Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) olarak bilinen bu surelerin Allah'a sığınmak için

¹⁵³ İbn Abbas ve Hz. Osman'ın nüzul sırasına göre bu sure 19. sırada nazil olmuştur

¹⁵⁴ Mukâtil, IV, 933-936. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 20. sırada yer alır.

¹⁵⁵ Felak, 113/1

¹⁵⁶ Nas, 114/1-6

faziletli olduğu şu şekilde ifade edilmiştir: “Cebrail (a.s) Resulullah’a (sav): “*Ben sana Allah’a sığınmanın en faziletli olanlarını haber vereyim mi? O, “el-Muavvizeteyn’dir” dedi. Hz. Peygamber de ashabına: “Bana böyle denildi, ben de size söyledim. Siz de size söylediğim gibi söyleyin” buyurdu.” Mukâtil’in haberine göre İbn Mesud bu iki sureyi farz namazlarda okumazdı.*¹⁵⁷

2.2.16. İhlas Suresi (19)

Mukâtil b. Süleyman bu surenin iniş sebebiyle alakalı olarak iki ayrı rivayete yer verir. Bunlardan biri Mekke’de diğeri ise Medine’de gerçekleşmiştir. Mekke’de gerçekleşen olay şu şekildedir: “Mekke müşrikleri Hz. Peygamber’e: “*Bize Rabbinin niteliklerini anlat, O’nun vasıflarını söyle*” dediler. Bunun üzerine İhlas suresini indirdi.¹⁵⁸

İhlâs, 112/1-4:

“De ki (Ey Muhammed): “O Allah’tır,¹⁵⁹ bir tektir (yani onun ortağı yoktur). Allah’tır, Samed’dır. Doğurmamıştır (ki başkaları ona mirasçı olsun), doğurulmamıştır (ki O’na ortak bulunsun.) Kimse de O’nun dengi değildir”

Ayette tevhid vurgusunun yapılmasına ilişkin Mukâtil: “Çünkü Arap müşrikleri: “*Melekler Rahman’ın kızlarıdır*”, Yahudiler: “*Uzeyr Allah’ın oğludur*”, Nasara: “*Mesih Allah’ın oğludur*” diyorlardı. Allah onların bu iddialarının yalan olduğunu belirterek, zatının böyle iddialardan uzak olduğunu ifade etmek üzere buyurdu ki: “*O doğurmamıştır (yani, onun evladı olmamıştır), doğurulmamıştır (İsa ile Uzeyr ve Meryem’in doğdukları gibi doğmamıştır). Kimse de O’nun dengi değildir (yani O diğer ilahlar gibi değildir: eşi, benzeri yoktur).*”¹⁶⁰

Müfessirimiz bu ayetlerle alakalı olarak Medine döneminde gerçekleşen şu olaya da yer verir: “Âmir b. Tufeyl¹⁶¹ Resulullah’ın (sav) huzuruna girip: “*Ey Allah’ın Resulü! Allah’a yemin ederim, ben senin dinine girecek olursam, benim*

¹⁵⁷ Mukâtil, IV, 936. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure Felak’tan hemen sonra 21. sırada yer alır.

¹⁵⁸ İhlâs, 112/1-4

¹⁵⁹ Câbirî bu sure ile birlikte yüce yaratıcının isimlerinden olan “Rab” isminin yanı sıra artık “Allah” isminin de kullanılacağını söyler. Bkz. Câbirî, 1, 97

¹⁶⁰ Mukâtil, IV, 923-925. Mukâtil, ayette geçen “es-Samed” isminin mahlûkatın ihtiyaçlarını kendisine arz ettiği ve onun önünde boyun eğdikleri efendi anlamına kullanıldığını aktarır.

¹⁶¹ Bu kişi Hz. Peygamber’in gönderdiği sahabileri Bi’rmaune’de katleden grubun başıdır. Bkz. Selman Başaran, “Âmir b. Tufeyl”, DİA, c.3, s.68

arkamdakiler de girer. Eğer girmeyecek olursam, arkamdakiler de girmez. Yerleşik yerler senin, çöldekiler de benim olmak şartıyla sana uyarım” dedi. Hz. Peygamber ona: “İslam’a girmek için şart koşulmaz” dedi. Bu sefer: “O halde senden sonra hilafetin benim olacağını belirt” dedi. Peygamberimiz (sav): “Benden sonra bir nebi gelmeyecektir” buyurdu. “Peki, diğer ashabından ayrı olarak bana bir üstünlük sağlamanı istiyorum” dedi. Hz. Peygamber: “Hayır, fakat İslam’a güzel bir şekilde bağlanman şartıyla sen onların kardeşlerisin” dedi. Bunun üzerine adam: “Beni Bilal’e, Habbab b. Eret’e, Selman el-Farisi’ye ve Cial’e kardeş mi yapacaksın?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Evet” buyurdu. Bunun üzerine Âmir öfkelenerek: “Allah’a yemin ederim, üzerinde tüyü bitmemiş 1000 gencin bulunduğu kırmızı renkli atları sana karşı harekete geçireceğim” dedi. Hz. Peygamber: “Ne o, yoksa beni korkutmak mı istiyorsun?” dedi. Cebrail (a.s) Rabbinden aldığı vahiy üzerine Hz. Peygamber’e dedi ki: “Ben de onlardan her biri üzerine 1000 melek salacağım. Onlardan her birinin boynunun uzunluğu ve kalınlığı birer yıllık süredir.” Aslında bir tanesi bile onlara yeterdi, fakat Allah ona askerlerinin çokluğunu bildirmeyi murad etmişti.

Bunun üzerine Âmir, ondan işittiklerinden hayrete düşmüş bir halde Resulullah’ın (sav) yanından çıkıp gitti. Yakın arkadaşı Erbet b. Kays es-Sehmî onunla karşılaştı ve ona: “Bu halin ne?” diye sordu. O da başından geçen olayı kendisine anlattı. Ebret ona: “Niye onu öldürmedin?” diye sordu. “Buna gücüm yetmedi” cevabını verdi. Erbet: “Haydi seninle birlikte tekrar yanına gidelim. Ben onu konuşturur, meşgul ederken sen de boynunu vurursun” dedi. İki birlikte Hz. Peygamber’in yanına geldiler ve biri sağına diğeri soluna oturdu. Allah Resulü onların maksadını öğrenmişti. Planlarını uygularken meleklerden bir melek gelip Ebret b. Kays’ın karnını sıkıştırdı. Âmir de Resulullah’a yönelerek: “Ey Muhammed! Sen büyük bir şeyden söz ederek beni korkuttun, onlar kimdi? Resulullah (sav): “Onlar benim askerlerimdir ve sana söylediklerimden çokturlar” karşılığı verdi. “Peki, Rabbinin adının ne olduğunu bana söyle, o nedir? Onun dostu kimdir? O kaç kişidir? Kimin babasıdır? Hangi canlıdandır? Kardeşi kimdir?” diye sordu. Bunun üzerine Allah Resulü İhlas suresini okudu.¹⁶² O adam o sırada suikast için eli ve gözüyle

¹⁶² Mukâtil İhlas suresini bu olayda ise şöyle açıklar:“(Ey Muhammed!) de ki: O Allah’tır, bir tektir (çünkü adam “Adı nedir ve kaç tanedir?” diye sormuştu. “es-Samed’dır.” (bu yemeyen, içmeyen demektir) buyruklarını indirdi. “Doğurmamıştır (yani O bir evlat edinmemiştir), doğurulmamıştır (O’nun kendisine künyesini verecek bir atası yoktur). (Çünkü o adam: “Kimin oğludur?” diye sormuştu). “Kimse de O’nun dengi değildir” (O’nun eşi benzeri yoktur ki dost edinsin, çünkü adam “O’nun dostu, can arkadaşı kimdir? diye sormuştu”.

Erbed b. Kays'a işaret etti. Ancak meleğin onun karnını sıkıştırması sebebiyle o sıkıntı çekiyor, canını kurtarmaya çalışıyordu. Erbed: *"Haydi kalkalım"* dedi, kalkıp gittiler. Âmir ona: *"Bu halin ne?"* diye sordu. *"Karnımın çok şiddetli bir şekilde sıkıştırıldığını hissettim, büyük bir ağrı vardı. Elimi bile kaldıramadım"* dedi. Mukâtil der ki: *"Erbed o gün –ki oldukça bulutlu bir gündü- Medine'den çıktı ve yolda bir yıldırım çarpması sonucu öldü. Âmir ise boynunda çıktığı bir çıban sebebiyle –Tauna yakalandığı da söylenir- öldü."*¹⁶³

Bahsedilen bu uzun olayın İhlas suresinin sebab-i nüzulü olduğu kesin değildir. Daha önce inmiş bir surenin sonradan gerçekleşen olay karşısında tekrar okunması mümkündür. Nitekim Mukâtil'e göre de bu sure Mekkî'dir. İniş sıralamasına göre de Mekke'de gerçekleşen rivayet daha muvâfık düşmektedir. Bu surede Mekkî surelerin ortak özelliklerinden olan tevhid vurgusu vardır. Mekkeli Araplar Allah'ı biliyorlar, ancak melekleri ve putları ona ortak koşuyorlardı. Bu nedenle ayette Yüce Allah'ın doğurmadığı ve doğurulmadığı, hiçbir şeyin ona denk olmadığı vurgulanmaktadır.¹⁶⁴

2.2.17. Fatıha Suresi (20)

Mukâtil bu surenin Medine'de indirildiğini ancak Mekke'de indiğine dair rivayetlerin de olduğunu söyler. Fatıha suresinin Mekkî olduğuna dair rivayetler, bu surenin ilk yıllardan itibaren namazlarda okunan bir sure olduğu tezini esas almaktadır.¹⁶⁵

Fâtıha, 1/1-7:

*"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'ındır. O Rahmân ve Rahîm'dir. Din gününün (hesap gününün) mâlikidir. Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi sırât-ı müstakîme ilet. Kendilerine nimet verdiklerinin (yani nebilerin) yoluna, kendilerine gazap edilenlerin ve dalalete düşenlerin yoluna değil."*¹⁶⁶

¹⁶³ Mukâtil, IV, 923-926

¹⁶⁴ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde de 22. sırada nazil olmuştur.

¹⁶⁵ Câbirî'ye göre bu sure müşriklerin "Rabbini bize tanıt" şeklindeki sorularına cevap olarak İhlas suresinin ardından indirilmiştir. İçerik itibarıyla tıpkı İhlas suresi gibi "Rab" isminin yanısıra "Allah" ismi kullanılmıştır. Yine "Rahmân", "Rahîm" gibi sıfatların yanında "din günü" gibi kavramların vurgulanması yönüyle Mekkî sureler arasında zikredilebilir. Bkz. Câbirî, 1, 101

¹⁶⁶ Fâtıha, 1/1-7

Mukâtil bu sureyle alakalı olarak Hz. Peygamber'den (sav) gelen şu rivayeti aktarır: “Aziz ve Celil olan Allah buyuruyor ki: “Ben bu sureyi, Kendimle kulum arasında ikiye ayırdım: Kul: **el-hamdulillahi rabbi'l-alemin** derse, Allah: “Kulum Bana şükretti” der. Kul: **er-Rahmani'r-rahim** derse, Allah: “Kulum Beni övdü” der. Kul: **Mâliki yevmi'd-din** derse Allah: “Kulum Bana senada bulundu” der. Surenin geri kalan bölümü de kuluma aittir. O: **İyyake na'budu ve iyyake nestâin**” derse, Allah: “Bunu kuluma vereceğim, o Benden yardım istiyor” der. Kul: **ihdina's-sırata'l-mustakim** derse, Allah: “Bu da kuluma verilecektir” buyurur. Kul: **Sıratallezine en'amte aleyhim** derse, Allah: “Bu da kuluma verilecektir” der. Kul: **Vele'd-dâllîn** derse, Allah, “Bu da kuluma verilecektir” der şeklindeki rivayetini aktarır.¹⁶⁷

Mukâtil bu surede geçen “Rahmân” ve “Rahîm” kelimelerini tahlil eder. Ona göre bunlardan biri diğerinden daha incelikli anlam ihtiva eden iki isimdir. “Rahmân” rahmetli olan, çok merhametli, “Rahîm” ise rahmeti ile şefkat gösteren, lütüfta bulunan demektir.¹⁶⁸ Surede geçen “**kendilerine gazap edilenlerin ve dalalete düşenlerin yoluna değil**” ifadesi Mukâtil'in de dâhil olduğu birçok müfessire göre Yahudi ve Hristiyanlar'ı kastetmektedir. Müfessir tefsirinde şu rivayeti de aktarır: Dahhâk'tan, o da İbn Abbas'tan, o da Hz. Peygamber'den rivayet ettiğine göre “Resulullah (sav): “**Fâtihatu'l-Kitab, Medine'de indi**” buyurmaktadır.¹⁶⁹

2.2.18. Rahman Suresi (21)

Bu sure Mekke'de nazil olmuştur.¹⁷⁰ Furkan suresinde “**Rahman'a secde edin**” buyruğu nazil olunca Mekke kâfirleri: “**Rahman da neymiş? Bize emrettiğine**

¹⁶⁷ Mukâtil, I, 37

¹⁶⁸ Mukâtil, I, 36

¹⁶⁹ Mukâtil, I, 35. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ise 5. sırada yer almaktadır

¹⁷⁰ Câbirî'ye göre bu surenin Medine'de indiğini söyleyen rivayetler olsa da sahabe, tabiîn çoğunluğu da bu surenin Mekke'de indirildiğini söylemiştir. Tüm bu rivayetler dikkate alındığında, gizli davet aşamasından açık davet aşamasına geçişin Rahman suresi ile başladığı ve Mescid-i Haram'da Kureyş müşriklerinin karşısında ilk Kur'an okuyan kişinin de Abdullah b. Mesud olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'da Kureyş müşriklerinin karşısında ilk okuduğu Necm suresinin bu olaydan daha sonra gerçekleştiğini ve Necm Suresinin nüzul sıralamasındaki yerinin 21 veya 23. sırada olduğunu dikkate aldığımızda ise, Rahman Suresinin Necm Suresinden daha önce indirilmiş olduğunu kabul etmek gerekecektir. Bkz. Câbirî 1, 105-106

*mi secde edelim?*¹⁷¹ diyerek Rahman'ı inkar etmiş ve: “*Biz Rahman diye bir şey tanımıyoruz*” demişlerdi. Bunun üzerine Allah, zatı hakkında şöyle haber verdi.¹⁷²

Rahman, 55/1-4:

*“(Onların inkar ettikleri) er-Rahman (Odur ki) Kur’an’ı öğretti, insanı (yani Adem’i (a.s) yarattı, ona beyanı (yani her şeye dair açıklamayı) öğretti.”*¹⁷³ Ayetle alakalı zikredilen rivayet ışığında Rahman suresinin Furkan suresinde geçen ayetlerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Surenin başlangıç ayetleri Rahmân’ı tanımlamakta, sonraki ayetlerde farklı konulara değinilmektedir. *“Tartıyı kıst ile (mizanın dillerini dengede tutarak) dosdoğru yapın, eksik yapmayın”*¹⁷⁴ ayeti ile Kur’an-ı Kerim toplumsal hayatta uyulması gereken ilkelere değinmeye başlamıştır.

Rahman, 29:

*“Göklerde ve yerde bulunan herkes O’ndan talepte bulunur (yerde olanlar rızık Allah’tan dilerler, melekler de onlar için hem rızık, hem mağfiret diler). O her gün (Cumartesi günü de, diğer günler de) bir şe’ndendir.”*¹⁷⁵ Müfessir şunu nakleder: “Yahudiler: “*Kuşkusuz Allah Cumartesi günü herhangi bir hüküm takdir etmez*” dediler. Bunun üzerine Allah: “*O her gün faâldir*” buyurdu. O’nun faâl olması, mahlûkatında dilediğini yaratması, azabı, darlığı, rahmeti, bolluğu, rızıkı, hayatı, ölümü takdir edip yaratmasıdır.”¹⁷⁶

Rahman, 31:

*“Ey sekalan (ey cinler ve insanlar!) Yakında sizin için fâriğ olacağız (insanların ve cinlerin hesabını ahirette göreceğiz).”*¹⁷⁷ Ayette geçen kelimelerin Arap dili ve kültüründeki anlamıyla alakalı açıklamalar yapan müfessir, bu ayetteki “fâriğ olmak” kelimesiyle alakalı; “Bu Arablar’ın kullandıkları bir tabir olup, bir meşguliyeti bulunmadığı halde, “*Senin için fâriğ olacağım*” (başka işlerimi bırakıp,

¹⁷¹ Furkan, 25/60

¹⁷² Mukâtil, IV, 195

¹⁷³ Rahman, 55/1-4

¹⁷⁴ Rahman, 55/9

¹⁷⁵ Rahman, 55/29

¹⁷⁶ Mukâtil, IV, 198

¹⁷⁷ Rahman, 55/31

senin işine bakacağım) derlerdi ki bu bir tehdittir. Çünkü Allah'ı hiçbir şey meşgul etmez.”¹⁷⁸

Mukâtil ayetlerde tekrarlanan “*O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*” ifadelerinin her birini, içinde bulunduğu ayet kümesinin bağlamına uygun olarak yorumlamaya çalışmaktadır. Sure boyunca tekrarlanan bu ifade sure içindeki nüzul bütünlüğüne de işaret etmektedir. Bu surenin, Furkan suresindeki “*Onlara, “Rahman’a secde edin” denildiğinde, Rahman da neymiş (derler)*”¹⁷⁹ sözlerine karşı Rahman’ı tanıtmak için indiği ifade edilmektedir. Furkan suresi daha geç bir dönemde nazil olmuştur ancak suredeki bu ayetin daha önce inen bir ayet olması muhtemeldir.¹⁸⁰

2.3. Gizli Tebliğden Açık Tebliğe Geçiş

Mekke döneminin ilk yıllarında yaklaşık 3-4 yıl gizli bir davet dönemi bulunmaktadır. Bu dönemde Hz. Peygamber iman eden ilk mü’minlerle Dâru’l-Erkam’da biraraya gelmektedir. Henüz 18 yaşında olan Erkam b. Ebu’l-Erkam’ın bu evi, ilk Müslümanların toplantı merkezi olmuş, Hz. Peygamber kendisine inen ayetleri burada onlarla paylaşmıştır. Bu durum nübüvvetin altıncı yılında Hz. Ömer’in İslam’a girişine kadar devam etmiştir.¹⁸¹ Mukâtil’in aktardığına göre Necm suresiyle birlikte Hz. Peygamber ilk kez müşriklere karşı açık bir şekilde Kur’an okumaya başlamıştır.

2.3.1. Necm Suresi (22)

“Yıldız” anlamına gelen bu sureyle alakalı Mukâtil: “Bu sure Hz. Peygamber’in Mekke’de açıktan okuduğu ilk suredir” der.¹⁸² Kaynaklarımızda uzunca tartışılan Garânîk olayı da Necm suresiyle ilgilidir.

Garânîk olayı olarak bilinen bu hadiseyi Mukâtil şöyle anlatır: “Resulullah (sav) Necm ve Leyl surelerini Mekke’de açıkça okudu. *“Şimdi haber verin Lat ve*

¹⁷⁸ Mukâtil, IV, 199

¹⁷⁹ Furkan, 25/60. Furkan suresi nüzul sırasında 42. sırada yer almaktadır.

¹⁸⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibine göre bu sure Medine’de indirilmiş olup 97. sırada nazil olmuştur.

¹⁸¹ İbn Hişam, *es-Sîre*, I, 270. Geniş bir ev olan Dâru’l-Erkâm, Safâ tepesinin eteklerinde, Kâbe’ye yakın bir yerde ve kalabalık bir çevrede olması yönüyle stratejik bir öneme sahiptir ve Müslümanlar orayı bir nevi karargah olarak kullanmışlardır. Mukâtil bazı sahabilerin İslam’a giriş tarihlerini Hz. Peygamber’in Dâru’l-Erkâm’a girdiği ve orada bulunduğu dönem üzerinden vermektedir.

¹⁸² Mukâtil, IV, 159. İniş sırasına göre, Hz. Peygamber’in doğrudan putları hedef aldığı ilk surenin bu sure olduğunu söylemek mümkündür. Bkz. Câbirî 1, 113

Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan"¹⁸³ buyruğunu okuyunca uyukladı. Şeytan onun lisanı üzerine: "Diğer üçüncüleri olan var ya, işte onlar ğaraniki'l-ula, onların (yani meleklerin) şefaati umulur" cümlesini ilkâ etti. Mekke kâfirleri buna sevindiler ve meleklerin şefaati edecekleri ümidine kapıldılar. Surenin sonuna varınca mü'minler Allah'ı tasdik etmek için Allah Resulü ile birlikte secde ederken, Mekke kâfirleri de kendilerinin uydurma ilahları zikredildiğinden dolayı secde ettiler. Çok yaşlı olması hasebiyle Velid b. Muğire yerden toprak alıp alnına götürdü ve böylece secde etti. Allah Resulü'nün hizmetçisi olan Ümmü Eymen diğer kadın arkadaşları gibi "Yaşasın" diyerek bu duruma sevinmişti."¹⁸⁴

İbn İshak ve Taberî gibi bazı kaynaklarda yer verilen ve Mukâtil'in de zikrettiği Garânîk hadisesi, oluş ve kaynaklarda anlatılış itibariyle farklılık göstermektedir. Habeşistan'a hicret eden Müslümanların tekrar Mekke'ye dönüşü de bu olaya bağlanmaktadır. Ancak bu rivayetler karşılaştırıldığında olayın farklı anlatımlara sahip olduğu görülmektedir.

Mukâtil'in de haber verdiği üzere Necm suresi Hz. Peygamber'in Mekke'de açıktan okuduğu ilk suredir. Çeşitli rivayetlerin anlaşılacağına göre Hz. Peygamber müşriklerin olduğu bir ortamda "*Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan*" şeklindeki ayeti okumuş, müşrikler de ayetin devamını beklemeyip daha önce de dillerinde var olan "*İşte onlar ğaraniki'l-ûla (yani endamlı su kuşlarıdır) onların şefaati umulur*" nakaratını¹⁸⁵ hep birlikte söylemişlerdir. Daha sonra Hz. Peygamber secde edince onunla birlikte müşrikler de secde etmişlerdir. Olayın bu şekilde cereyan etmesi kuvvetle muhtemel olmakla birlikte, o kargaşa içerisinde kendisini ifade edemeyen Hz. Peygamber'in bu olaya çok üzüldüğü kaynaklarımızda

¹⁸³ Necm, 53/19-20

¹⁸⁴ Mukâtil, IV, 162; Câbirî'ye göre Garânîk olayı olarak bilinen bu olay Taberî ve İbn Sad gibi büyük tarihçiler başta olmak üzere birçok İslam tarihi kaynağında yer alır. Fakat diğer bazı tefsir ve tarih alimleri bu rivayetleri sahih kabul etmez, bu rivayetleri aktaran râvilerin güvenilir olmadıklarını söylerler. Câbirî'ye göre ise bu kıssa tamamen düzmedir, çünkü bu hikayenin anlatımı, surenin Habeşistan hicretinden sonra indirilmiş olmasına dayandırılmaktadır. Oysa Necm suresi Habeşistan'a yapılan hicretten daha önce indirilmiştir. Eğer tersi olsaydı bu sureden önce indirilmiş olan bazı surelerde putlara yönelik sert eleştirilerin başlamış olması gerekirdi ki böyle bir şey söz konusu değildir. Bundan da öte Necm suresi bütünlüğü içerisinde tam bir kararlılık tavrının söz konusu olduğu, herhangi bir tavizkar tutuma yer vermediği görülmektedir. Bkz. Câbirî I, 119

¹⁸⁵ Bu cümlenin daha önceleri de putlar için kullanıldığına dair bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", DİA, c. 13, s. 365. İbn İshak: "Nebi bu ayetleri okurken bir kısım insan, şeytanın kafiyeli sözünü duyunca irtidat ederek: "Vallahi biz, elbette bizi Allah'a yaklaştırmaları için onlara tapacağız" dediler. Şeytan bu iki sözü her müşriğe öğretti ve onu dilleriyle söylediler. Bu Resulullah'ın (sav) ağırlığına gitti" der. Bkz. İbn İshak, s. 177.

nakledilmektedir. Daha önce Habeşistan'a hicret etmiş Müslümanlar da müşriklerin Resulullah (sav)'a uyararak secde ettiklerini duyunca onların artık Hz. Peygamber'e tabii olduklarını zannetmişler¹⁸⁶ ve Mekke'ye dönmüşlerdir.

Olaya dikkatlice bakacak olursak Hz. Peygamber'in bu ayetleri okurken uyuyakalmış olduğu görüşü, Kâbe'de ilk kez açıktan okuduğu bir sure esnasında yaşanması akla çok uzak gözükmemektedir. Ayrıca "***İşte onlar ğaraniki'l-ula, onların şefaati umulur***" ifadesi Mekke müşriklerinin putlar için kullandıkları bir deyim olarak bilinmektedir. Dolayısıyla müşrikler Hz. Peygamber'in halkın karşısında ilk kez mesajını paylaşarak Kur'an okumasını kendi sesleriyle bastırmak istemiş olabilirler. İlahlarının yerileceklerini bildikleri için bu putlardan bahsedildiği esnada provakatif bir sözlü eylemle ayete müdahale etmiş olmaları bizce daha gerçekçi gözükmemektedir. Ayetin devamında bu putların sert bir dille eleştirilmesi ve Kâfirûn suresinin tefsirinde bu surenin Garânîk olayından sonra indiğini nakledilmesi, bu görüşü destekler mahiyettedir.

Nitekim ayetin devamında müşriklerin inançları eleştirilmektedir. Müşriklerin kendilerine meleklerin şefaati edebileceklerine dair ümide kapılmaları üzerine Allah şöyle buyurmaktadır:

Necm, 53/ 21-27:

“Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O takdirde bu insafsızca bir paylaştırmadır. Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın (ilah olduklarına dair) haklarında bir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir. Yoksa insana temenni ettiği her şey (meleklerin kendilerine şefaati edeceği) var mı? Ahiret ve ûlâ (dünya ve ahiret) Allah'ındır. Göklere nice melekler vardır ki şefaati hiçbir işe yaramaz... Kuşku yok ki ahirete iman etmeyenler meleklerle dişisi adı takarlar.”¹⁸⁷ Müşrikler, meleklerin dişisi (ilâhe) olduklarını ve kendilerine şefaati edeceklerini iddia ediyorlardı. Ancak aziz ve celil olan Allah onların iddia ve kanaatlerini reddetmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ İbn İshak, s. 177.

¹⁸⁷ Necm, 53/21-27

¹⁸⁸ Mukâtil Sâffât suresinin tefsirinde, cahiliye döneminde Cüheyne ve Süleymeoğulları'nın melekleri Allah'ın kızları olduğunu iddia ettiklerini ve bu meleklerle ibadet ettiklerini söyler. Bkz. Mukâtil, III, 621

Daha sonraki ayetler Hz. Musa'yı ve önceki kitapları misal vererek farklı konulara değinir. *“Yoksa ona Musa'nın ve işi eksiksiz yerine getiren İbrahim'in sahifelerinde neler olduğu haber verilmedi mi? (Musa ve İbrahim'in sahifelerindeki söz konusu hükümler şunlardır): Kimsenin bir başkasının yükünü (günahını) taşımayacağını, (ahirette) insan için kendi sa'yinden (dünyada yapıp ettiklerinden) başkasının olmadığını, yaptıklarının muhakkak ileride görüleceğini, sonra ona yaptıklarının karşılığının en mükemmel şekilde verileceğini (dünyadaki amelinin karşılığının eksiksiz olarak verileceğini) bilmez mi?”*¹⁸⁹ Ayette geçen bu hükümlerin Hz. Musa ve Hz. İbrahim'in sahifelerinde de geçtiği bildirilir. Nitekim bunlar bütün şeriatlerde mevcut olan ahirete dair temel ilkelerdendir.¹⁹⁰

Görüldüğü üzere Necm suresinde hem Mekke'de hem de Medine'de gerçekleşen olaylar bulunmaktadır. Genel itibariyle şirk ve meleklerin şefaati meselesine değinilmektedir. Cahiliye toplumunda var olan bu inanç eleştirilerek tevhid vurgusu yapılmaktadır. Bununla birlikte açık tebliğin yapılmasıyla Hz. Peygamber'in getirdiği mesaja tepkiler artmış, Allah ayetlerle buna cevap vererek Mekkeliler'in taptığı putları doğrudan eleştirmeye başlamıştır.¹⁹¹

2.3.2. Abese Suresi (23)

“Yüzünü ekşitti” anlamına gelen bu sure, Hz. Peygamber'in Mekke müşriklerinin önde gelenlerini ikna etmeye çalışırken bu sırada yanına gelen bir mü'mine gösterdiği tavrı anlatmaktadır. Bu sureyle Hz. Peygamber'in tebliğ metodunun ilahî bir yönlendirme ile şekillendiği de anlaşılmaktadır.

Abese, 80/1:

*“Yüzünü ekşitip çevirdi (Hz. Muhammed (sav) yüzünü ekşiterek İbn Ümmü Mektum'dan başkasına yöneldi.)”*¹⁹²

¹⁸⁹ Necm, 53/36-41

¹⁹⁰ Mukâtil ayetleri tefsir ederken o dönemin dinî hayatını da tasvir etmektedir. *“Şi'ra yıldızının Rabbinin gerçekten O olduğu, eski Âd'ı helak edenin de O olduğu?”*¹⁹⁰ ayetiyle alakalı: “Şi'ra yıldızı Yemen tarafında oldukça parlak bir cenub yıldızı olup ikizler yıldızından sonra gelir. “Ona el-Muzn ve el-Aduvv adı da verilir. Huzaalılar, Gassanîler ve Gatafanlılar'dan birtakım bedeviler ona ibadet ederlerdi. Bu Cezva [ikizler] diye bilinen yıldızlardan sonra çıkan bir yıldızdır. Allah ise, “Onun da Rabbi Benim, o halde Bana ibadet edin” buyurmaktadır.” Mukâtil, IV, 166. Yine müfessirimize göre Âd, Semud, Sevad ehli (Iraklılar), Musul halkı ve el-Âl denilen bölgedekilerin hepsi Nuh'un (a.s) oğlu Sam'ın oğlu İrem'in soyundan gelirler. Dolayısıyla “eski Âd”, Hud kavmi demektir. Mukâtil, IV, 167

¹⁹¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 23. sırada yer almaktadır

¹⁹² Abese, 80/1

Mukâtil bu ayetin âmâ olan Abdullah b. Ebî Serh (Ümmü Mektum) hakkında indiğini belirtir. “İbn Ümmü Mektum bir gün Resulullah’ın (sav) huzuruna geldi. O sırada Allah Resülü Ümeyye b. Halef ile Abbas b. Abdulmuttalib’e Müslüman olmayı teklif ediyordu. Ümmü Mektum: “*Ey Muhammed! Ben senin yanına tevbe etmek üzere geldim. Benim tevben kabul olur mu?*” diye sordu. Hz. Peygamber yüzünü ondan çevirerek Abbas ile Ümeyye b. Halef’e yöneldi. Ümmü Mektum sözünü tekrar etti fakat Allah Resülü yüzünü ondan çevirmeye devam etti. Bunun üzerine Ümmü Mektum utandı ve tevbesinin kabul olmayacağını zannederek evine döndü. Allah bu olay hakkında: “*Yüzünü ekşitip çevirdi*” ayetini indirdi. Bu sure nazil olunca Hz. Peygamber Ümmü Mektum’a ikramlarda bulundu, gazaya çıktığında onu iki defa Medine’de yerine vekil tayin etti.”¹⁹³ Mekke’de gerçekleşen bu olay hakkında, hem ayet inmiş, hem de Abese suresine ismini vermiştir.

Abese, 17:

“*Kahrolası (yani, lanet olasıca) o insan ne kadar da nankördür! (onu nankörlüğe iten nedir?)*”¹⁹⁴ Mukâtil’e göre bu ayet, Utbe b. Ebi Leheb hakkında inmiştir. “Utbe babasına kızdığı zaman gider Hz. Muhammed’e iman ederdi. Babası onunla barışıp, hoşnut bir şekilde onu ticaret mallarıyla Şam’a gönderince Utbe: “*Utbe’den Muhammed’e bildirin ki, o kâfir oldu*” dedi. Hz. Peygamber bunu işitince: “*Allahım! Ona yırtıcı bir hayvan musallat et*” diye beddua etti. Bu bedduadan sonra Utbe’nin kalbine korku yerleşti ve geceleri konaklamaya korkar oldu. Bir gün sabaha doğru konaklamak istediğinde develeri etrafına bir sur gibi çöktürdü. Ancak bir aslan gelerek develerin arasından geçti ve Utbe’nin yanına varıp onu yedi.”¹⁹⁵

Bu surenin sonunda, müfessirimiz Hz. Peygamberden gelen bir rivayete yer vererek: “*Kur’an bütünüyle kadir gecesinde levh-i mahfuz’dan dünya semasındaki yazıcı meleklerle indirildi. Sonra yirmi aylık bir zaman zarfında Cebrail’e (a.s) bildirildi. Sonra da Cebrail yirmi yılda Hz. Peygamber’e (sav) bildirdi*” buyurmuştur.¹⁹⁶

¹⁹³ Mukâtil, IV, 589-590

¹⁹⁴ Abese, 80/17

¹⁹⁵ Mukâtil, IV, 591

¹⁹⁶ Mukâtil, IV, 593; Sure sonunda yer verilen bu rivayet Abese suresinin akabinde Kadr süresinin geldiğine işaret eder. Nitekim İbn Abbas ve Hz. Osman’dan gelen nüzul tertibi de bu yöndedir. Abese suresi 24. sırada, Kadr suresi ise 25. sırada indirilmiştir. Ancak Kadr süresiyle alakalı Mukâtil:

2.4. Önceki Kavimlerin Anlatıldığı Sureler

Kur'an-ı Kerim'in farklı yerlerinde önceki kavimlere dair haberler anlatılsa da bazı yerlerde bu anlatımlar yoğunlaşmakta ve bu kıssalar peşpeşe nazil olmaktadır. Şems ve devamındaki surelerde bu kavimler peşpeşe anlatılarak onların akıbetlerinden ibret alınması istenmektedir.

2.4.1. Şems Suresi (24)

“Güneş” anlamına gelen bu surede, Semud kavimi ve bu kavmin peygamberi olan Hz. Salih anlatılmaktadır.¹⁹⁷

Şems, 91/11-14:

“Semud kavmi azgınlığı yüzünden (Allah’ın elçisini yalanladı). Onların en bedbahtları ileri atıldığında Allah’ın Resulü (Salih) onlara şöyle demişti: “Allah’ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!. Fakat onlar onu yalanladılar. Sonra da deveyi kestiler. Rableri günahları sebebiyle onlara azap gönderdi”¹⁹⁸

Kur'an kıssalarına giriş olarak nitelenebilecek bu surede, çok özet bir şekilde Semud kavminin Hz. Salih'i yalanlamaları ve Allah'ın emrine uymayarak azaba maruz kalmaları anlatılmaktadır. Bu kıssa ile peygamberlerini inkâr eden Mekke müşriklerine daha önceki kavimlerin akıbeti örnek gösterilerek mesaj verilmektedir. Sure başında güneşe ve aya yemin edilmesi ve kafiyeli kalıpların kullanılması, bu surenin Mekke'de indiğine işaret etmektedir.¹⁹⁹

2.4.2. Burûc Suresi (25)

“Burçlar” anlamına gelen bu surede, Necran Hristiyanları'nın iman ettikleri için Yemen kralı tarafından hendeklere atıldığı kıssa anlatılmaktadır.²⁰⁰

“Medine’de nazil olmuştur” dediği için Câbirî’nin bu sureyi Medenî sureler içerisine koyan tertibini tercih etmiş bulunuyoruz.

¹⁹⁷ Câbirî: “İniş sırasına göre ilk kez bir peygamber kıssasına yer veren Şems suresidir. Bu sure Hz. Peygamber’e ve arkadaşlarına zorbalık yapan Kureyş’i Semud halkına benzeterak kinayeli bir eleştiri yapmakta, Kureyşlilerin Şam bölgesine doğru yaptıkları ticaret yolculuklarına uğradıkları Semud harabelerini hatırlatmaktadır. Bu gibi Arap topraklarında yaşamış toplumlarla ilgili olan “Ehlu’l-Kura” kıssaları Tevrat’ta da İncil’de de yer almamakta, ancak Araplar arasında nesillerdir dilden dile anlatılmaktadır” der. Bkz. Câbirî 1, 128-129

¹⁹⁸ Şems, 91/11-14

¹⁹⁹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 26. sırada yer almaktadır.

²⁰⁰ Câbirî’ye göre Yüce Allah Şems suresinde Kuzey Arabistan’daki Semud kavminden örnek getirirken bu surede Güney Arabistan’da yaşayan eski kavimlerden örnek getirmiştir. Bu surede

Burûc, 85/4:

“Uhdud ashabi katledildi.”²⁰¹

Mukâtil bu ayete konu olan Ashâb-ı Uhdud’u şöyle anlatır: “Necranlılar’dan Yusuf b. Zü-Nüvas bir hendek kazmış ve içinde ateş yakmıştı. Allah’ın birliğine inanan muvahhitleri o ateşe atacaktı. Çünkü kavminden 80 erkek, 9 kadın iman etmişti. Zü-Nüvas onların dinlerinden dönmelerini istedi, onlar ise kabul etmediler. Bunun üzerine kendilerini ateşe atacağını söyledi. Onlar ise Allah’ın emrine razı oldular. Zü-Nüvas inananları peş peşe ateşe atarak onların hepsini yaktı. Nihayet yanında küçük çocuğu bulunan bir kadın geldi. Kadın çocuğuna bakınca acıdı ve geri döndü. Kadına kâfir olmasını teklif ettiler fakat o kabul etmedi, onu dövdüler. Ateşin yanına tekrar gitti, çocuğuna acıdığı için tekrar döndü. Bu hali devam ederken küçük çocuk konuştu ve ona: *“Anacığım! Önünde ebediyen sönmeyecek bir ateş vardır”* dedi. Annesi çocuğun sözlerini duyunca huzura kavuştu ve kendisini ateşe attı. Allah onları cennete koydu. Yüce Rabbimiz Hz. Muhammed’e (sav) vahiyyle onların durumunu haber verdi: *“Uhdud sahipleri öldürüldü.”²⁰²*

Ayetlerin devamında ise Yüce Allah şöyle buyurur: *“Onlar mü’minlere sırf yerin ve göğün mülkünü elinde bulunduran izzet sahibi Allah’a iman ediyorlar diye bu zulmü yapıyorlardı. Ama Allah her şeyi görmektedir. Mü’min erkek ve kadınlara baskı yapan ve sonrada bu yaptıklarından tevbe etmeyenler için yakıcı cehennem azabı vardır.”²⁰³*

Burûc, 17-22:

“O orduların, Fir’avn ile Semud’un haberi geldi mi sana?... Allah onları arkalarından kuşatandır. Daha doğrusu o şanı yüce bir Kur’an’dır. (Onlar yaratılmadan önce de) levh-i mahfuzdadır.”²⁰⁴ Mukâtil’in aktardığına göre Resulullah (sav) mü’minlere Kur’an okuyunca ashaptan biri: *“Acaba Allah insanları yarattıktan sonra mı bir şeyleri var etmeyi düşündü, yoksa onlar yaratılmadan önce*

mü’minlere baskı yapan Kureyşliler’in sonlarının tıpkı geçmişte aynı şeyi yapan kimseler gibi, cehennem olacağı, mü’minlerin ise geçmişte eziyete uğrayan Yemen Hristiyanları gibi cennete gideceği haber veriliyor. Bkz. Câbirî 1, 131

²⁰¹ Burûc, 85/4

²⁰² Mukâtil, IV, 647-648

²⁰³ Burûc, 85/8-10

²⁰⁴ Buruc, 85/17-22

mi?” şeklinde Allah’ın kullarına dair bilgisi hakkında bir sual sordu. Yüce Allah da ayette bu konuya açıklık getirdi. Müfessire göre Allah’ın kullarının halleri ile bilgisi, olup bitmiş bir şeydir. Onları yaratmadan önce ne yapacaklarını bilmiştir ve onları masiyet işlemeye mecbur etmemiştir.²⁰⁵ Dolayısıyla bu ayetlerde kader konusuna da değinilmekte, Mukâtil bu konudaki görüşünü ifade etmektedir.

Mekkeliler’in ticaret güzergâhları üzerinde gördükleri ve geçmişe dair anlatılar üzerinden haberdar oldukları bu kavimler, ayetler içerisinde birer ibret vesikası olarak kullanılmaktadır. Böylece Allah’ın dinini yalanlamanın helak edici bir sonucu olduğuna tarih şahit gösterilmiştir.²⁰⁶

2.4.3. Tîn Suresi (26)

“İncir” anlamına gelen bu surede, yemin edilerek insandaki yüce değerlere dikkat çekilmektedir.

Tîn, 95/1-3:

*“Andolsun incire ve zeytine ve Tûr-ı Sinîn’e (Allah’ın Musa (a.s.) ile konuştuğu güzel dağa), ve şu emin beldeye (korkan herkesin içinde emin olduğu Mekke’ye)”*²⁰⁷ Mukâtil’e göre Allah bu surede yediğimiz incire ve kendisinden yağ çıkartılan zeytine yemin etmektedir.²⁰⁸ Mekke’nin emin bir belde oluşuyla alakalı olarak: “Bu cahiliye döneminde ve İslam’da herkes için böyledir. Orada hadler uygulanmaz” der.²⁰⁹ Allah bu dört hususa yemin ettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

*“Biz insanı gerçekten ahsen-i takvîmde yarattık. Sonra onu (gençliğin ve güzel suret sahibi olmanın ardından) aşağıların aşağısına döndürdük.”*²¹⁰ Mukâtil, “Ahsen-i takvîm”in gençlik ve sûret güzelliği olduğunu söyler. “İnsanın gençliğinden sonra yüzü kırışır, akı, gücü, sesi, sûreti gider. Allah gençlikten güzel hiçbir şey yaratmamıştır” der.²¹¹

Tîn, 7:

²⁰⁵ Mukâtil, IV, 651

²⁰⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 27. sırada yer almaktadır.

²⁰⁷ Tîn, 95/1-3

²⁰⁸ Burada bahsedilen zeytinin Şam civarında bulunan ve İsrailoğulları’nı simgeleyen Zeytin Dağı’na, incirin ise Filistin’de bulunan ve Hz. İsa’yı simgeleyen İncir Dağı’na işaret edildiği, bunların ise peygamberlerin ve mesajlarının birliğini simgelediğini ifade eden görüşler de vardır. Bkz. Câbirî, 1/137

²⁰⁹ Mukâtil, IV, 751

²¹⁰ Tîn, 95/4-5

²¹¹ Mukâtil, IV/, 41

“İman edip salih amel işleyenler müstesna. Çünkü onlar için eksilmeyen bir ecir vardır. O halde (ey insan: Adî b. Rabîa) bundan sonra din (yani ölümden sonra diriliş) hususunda seni hangi şey yalanlayabilir (Güzel suret sahibi iken, gençlikten sonra yaşlanıyorken kıyameti nasıl yalanlarsın)?”²¹²

Mukâtil’in tefsirinde “ahsen-i takvim” ifadesi daha çok somut anlamda gençlik, “esfel-i safilin” ise ihtiyarlık olarak nakledilmektedir. Devamında şu hususlara yer verilir: “Yaşlanırken mü’minler için ecir, kâfirler için ise azap vardır. Çünkü artık onlar yaşlanınca amelleri şirk ile mühürlenir ve onlara cehennem ateşi vacip olur. Allah demek istiyor ki, ona bunları yapan ölümden sonra onu tekrar diriltip hesaba çekmeye de kâdirdir.” Mukâtil bu ayetlerin tefsirinden sonra surenin altına gençlik ve ihtiyarlık ile alakalı rivayetler sıralamıştır.²¹³ Surenin yemin ile başlaması ve ayette geçen hususlar Tîn suresinin Mekkî olduğuna işaret eder. Ayette geçen “ahsen-i takvîm ve esfel-i safilîn” ifadelerindeki kastın, müfessirimizin ifade ettiği gibi gençlik ve ihtiyarlıktan ziyade, daha soyut anlamda yüce yaratılışa ilişkin olduğu da söylenmiştir.²¹⁴

2.4.4. Kureyş Suresi

Mukâtil, bu surenin siyer bağlamıyla alakalı olarak şunları söyler: “Kureyşliler, çeşitli yerlere gidip gelerek ticaret yapıyorlardı. Bundan dolayı onlara Kureyş adı verilmişti. Ticaret için kışın daha ılık olması sebebiyle Ürdün ve Filistin’e; yazın ise sıcak dolayısıyla Yemen’e gidiyorlardı. Bu şekilde gidiş geliş onlara ağır geldi. Allah onlara merhamet ederek Habeşliler’in kalplerine, gemilerle onlara yiyecek taşıyıp götürme isteği yerleştirdi. Kureyşliler de Cidde’ye gidip onlardan yiyecek almaya başladılar. Böylece Allah onları yazın ve kışın yolculuk yapmak külfetinden kurtardı. Bundan dolayı ayette güvenlik ve esenliğe kavuştukları için şükretmeleri istendi.”²¹⁵

Kureyş, 106/1-4:

“Kureyş’in güvenlik ve esenliği için, yaz ve kış yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için artık bu Beyt’in rabbine ibadet etsinler. O

²¹² Tîn, 95/7

²¹³ Mukâtil, IV, 860

²¹⁴ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ise bu sure 28. sırada yer alır.

²¹⁵ Mukâtil, IV, 861-863

*ki, (Habeşliler'in kalplerine, gemilere yiyecek koyup, onlara götürme duygusunu yerleştirmekle) kendilerini açlıktan doyurdu ve (öldürülmekten ve esir alınmaktan yana) kendilerine güvenlik verdi.”*²¹⁶ Çünkü Araplar birbirlerini öldürüp esir alırken onlar Harem bölgesinde güvenlik içinde yaşıyorlardı.²¹⁷

Hz. Peygamber'in de mensubu olduğu Kureyş kabilesi, bu ismi çevre bölgelerden gelerek Mekke'ye yerleşmiş oldukları için ya da sağdan soldan mallar toplayıp ticaretle uğraştıkları için aldığı söylenir. Mekke'nin bulunduğu bölgede tarım olmadığı için halkın ticaretten başka bir geliri bulunmuyordu. Hac dönemlerinde çeşitli yerlerden gelenlerin oluşturduğu panayırlar, ticareti canlandırıyordu. Mukâtil'in bahsettiği gibi Araplar birbirlerini öldürüp esir alırken onlar Harem bölgesinde güvenlik içinde yaşıyor, Kureyşliler'in ticaret kervanlarına da kimse saldırmıyordu. Bu surede tüm bu imkânları Kureyş'e sağlayan hususun Kâbe olduğu, dolayısıyla buna sahip olan Kureyşliler'in Kâbe'nin Rabbine ibadet etmeleri gerektiği belirtilmektedir.²¹⁸

2.5. Yeniden Diriliş ve Ahiret Vurgusu

Karia suresi ile yeniden dirilişin ve ahiret hayatının vurgulandığı yeni bir aşamaya geçildiğini ifade etmek mümkündür.²¹⁹ Daha önceki surelerde ahiretten bahsedilmiş olsa da bu aşamada daha yoğun olarak kıyamet tasvirleri yapılmaktadır.

2.5.1. Kâria Suresi (28)

Mukâtil'e göre sureye ismini veren *“El-Kâria, Nedir el- kâria? O el-kâria'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?”*²²⁰ ifadesindeki üslup, bahsedilen hususun şiddetine ve büyüklüğüne dikkat çekmek içindir. “Kur'an'da geçen: *“Sana kim bildirdi?”* buyurularak hakkında sual sorulan her husus, Allah tarafından Hz. Peygamber'e haber

²¹⁶ Kureyş, 106/1-4

²¹⁷ Mukâtil, IV, 861-863

²¹⁸ Cabiri'nin, esbâb-ı nüzul rivayetleri, surelerin kendi iç bağlamlarından ve birbirleri ile olan ilişkilerinden yararlanarak yapmış olduğu sıralamaya göre buraya kadar ilk aşamayı oluşturur. Bu aşamada Kur'an söylemi Rab, Allah ve Rahman olarak üç temel noktada şekillenmiştir. Muhammedî davete icabet eden kimseler ise buraya kadar “arınmış kişi” (men tezékka) şeklinde ifade edilmiş, henüz Mü'min ya da Müslim kavramları üzerine odaklanılmamıştır. Bkz. Câbirî, 1, 145-146

²¹⁹ Câbirî'ye göre artık bu aşamada Kur'an konu itibarıyla Tevhid, Rubûbiyet ve Ulûhiyet odaklı bir söylemden, diriliş ve hesap odaklı bir söyleme, üslup itibarıyla ise Hz. Peygamber'in peygamberliğini ve Allah'ın birliğini kanıtlamadan kıyamet sahnelerini anlatma, ahiretteki hesap ve onu takip eden ödül-ceza durumlarını canlandırma gibi yöntemlere geçmektedir. Bu aşamada inen surelerde daha çok ön plana çıkan tema “ahiret” temasıdır. Bkz. Câbirî, 1, 165

²²⁰ Kâria, 101/1-3

verilmiştir. Kur'an'da: “*Nereden bileceksin?*” buyurularak sual sorulan her husus ise, Hz. Peygamber’e bildirilmeyen hususlar arasındadır.”²²¹ Bu ayette “*Karia’nın ne olduğunu sana kim bildirdi?*” diye sorduktan sonra Yüce Allah onu şöyle açıklamaktadır.

Kâria, 4-11:

*“O gün insanlar (kabirlerinden çıktıkları vakit) darmadağın pervaneler gibi (birbirleriyle iç içe girmiş) olacak. Dağlar da atılmış yün gibi olacak... Onun ne olduğunu sana kim bildirdi? O çok sıcak bir ateştir.”*²²²

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu sure ile kıyamet sahnelerinin yoğun şekilde işlendiği aşamaya giriş yapılmaktadır. Bundan sonra gelecek olan sureler bu surenin kısaca değindiği noktaları detaylı olarak açıklayacaktır.²²³

2.5.2. Zilzâl Suresi (29)

“Sarsıntı” anlamına gelen bu sure Mukâtil’e göre Mekki’dir. Ancak sebep-i nüzulüne dair yer verdiği rivayet Medine’de gerçekleşmiştir. Ona göre Araplar, az olan bir sadakayı tasadduk etmiyorlar, küçük günahların da sakıncalı olmadığını düşünüyorlardı. Allah onların küçümsedikleri günahlardan uzak durmaları gerektiğini bildirip az da olsa sadaka vermelerini bu sureyle teşvik etti.²²⁴

Zilzâl, 99/1-8:

*“Yer kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman... Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir. Kim de zerre²²⁵ ağırlığınca bir şey yapıyorsa (kıyamet günü sahifesinde) onu görecektir.”*²²⁶

Mukâtil bu ayetlerin sebebi nüzulüyle alakalı olarak ise şunları anlatır: “Bu ayetler, Medine’deki iki adam hakkında inmiştir.”²²⁷ Onlardan birine bir dilenci

²²¹ Mukâtil, IV, 811

²²² Kâria, 101/4-11; Câbirî’ye göre buraya kadar çokça tekrarlanan “Seven Rab”, “Bağışlayan Rab”, “Rahmet sahibi Rab” gibi ifadeler yerine “Güçlü ve izzetli”, “Azabı şiddetli”, “İntikam sahibi”, “Her şeye hâkim”, “Sınırsız güç sahibi” gibi ifadeler tekrarlanmaya başlanacaktır. Çünkü bu aşama müşriklere ret aşamasıdır. Onların alaylarına ve inkârlarına cevap verme, uyarı ve müjde, korkutma ve teşvik üslubunun kullanılacağı bir aşamadır. Câbirî, I, 161

²²³ Mekki olan bu sure İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde 30. sırada yer alır

²²⁴ Mukâtil, IV, 792-793

²²⁵ Mukâtil’e göre “zerre” karıncaların en küçük türü olup küçük karıncaya verilen isimdir.

²²⁶ Zilzâl, 99/1-8

geldiğinde, ona bir ekmek parçası yahut hurma vermeyi azımsadı ve: “*Bu bir şey değildir. Biz ancak sevdiğimiz şeyleri verdiğimiz takdirde ecir alırız*” dedi. Bunları az bulup ecir almayacağını düşündü. Bundan dolayı da yoksulu eli boş çevirdi. Diğeri ise, küçük günahları; bir kere yalan söylemeyi, harama bir defa bakmayı, bir kere gıybet etmeyi ve buna benzer şeyleri önemsemezdi: “*Bunları işleyene bir şey yoktur. Allah büyük günah işleyen kimseleri cehennem ateşiyle tehdit etmiştir*” dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, az da olsa Allah için vermeye teşvik eden bu buyrukları indirdi.”²²⁸

Mukâtil bu sureyi tefsir ederken çok güzel bir tespitte bulunur: “Zira küçük hayırlar bir gün büyüyecektir. Allah diğer taraftan da onların önemsizmiş gibi gördükleri şerlerden sakındırır. Çünkü şerrin de çoğalma ihtimali uzak değildir. O halde küçük günah, kıyamet günü sahibinin gözünde sapasağlam duran dağlardan daha büyük olacaktır. Dünyada iken yaptığı bütün iyilikleri, gözünde tek bir haseneden daha küçük görünecektir.”²²⁹

Bu surenin başındaki kıyamet sahneleri, Mekke’de nazil olan surelere benzemektedir. Mukâtil de bu surenin Mekke’de nazil olduğunu bildirir. Ancak yer verdiği nüzul sebebi Medine’de yaşanmıştır. Mukâtil’in Mekke’de nazil olan ayeti Medine’de gerçekleşen bir olayla bağdaştırarak anlatması mümkündür. Ayrıca Mukâtil bu ayetlerin tefsirinde oldukça beliğ bir dil kullandığı dikkat çekmektedir.²³⁰

2.5.3. Kıyâme Suresi (30)

Kıyâme, 75/1-3:

*“Hayır!, Kıyamet Günü’ne yemin ederim. Hayır!, levvâme nefse yemin ederim (ahirette kendisini kınayacak olan nefse yemin ederim), İnsan, onun kemiklerini asla toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi (ölümden sonra kendisini diriltmeyeceğimizi) zanneder?”*²³¹

²²⁷ Mevcut iniş sıralamasında bu sure 93. sıraya, Medeni sureler arasına yerleştirilmiştir. Ancak Câbirî surenin Mekke’de nazil olduğunu söyler. Câbirî buna dair delil olarak aynı sebep-i nüzul rivayetini aktarır ancak burada geçen iki adamın Medineli olduğuna yer vermeyerek olayı Mekke’de yaşanmış gibi anlatması dikkat çekmektedir. Bkz. Câbirî, 1, 171

²²⁸ Mukâtil, IV, 793-794

²²⁹ Mukâtil, IV, 794

²³⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman’dan gelen tertibe göre bu sure 93. sırada Medine’de nazil olmuştur.

²³¹ Kıyâme, 75/1-3

Müfessirimiz tefsirinde ayetteki ifade kalıplarıyla alakalı olarak şu bilgileri verir: “Cahiliye dönemi insanlarından herhangi biri yemin etmek istediği vakit “Lâ Uksimu (*Hayır!, yemin ederim*)” derdi.²³² Ayetlerdeki ifadelerin, Hz. Peygamber’in yaşadığı toplum içerisinde kullanılması siyer-vahiy ilişkisine dair güzel bir örnektir.

Surenin sebab-i nüzulünü aktaran müfessire göre ayette bahsi geçen şahıs Zühreoğulları’nın antlaşması Adî b. Rabia b. Ebî Seleme’dir. “Bu adam ölümden sonra dirilişi inkâr etmişti. Şöyle ki: Resulullah’a (sav) gelip: “*Ey Muhammed! Kıyamet Günü ne zamandır, durumu, vaziyeti nasıldır?*” diye sordu. Allah Resulü ona bunları haber verince: “*O günü gözlerimle göreceğim olursam sana iman edeceğim*” dedi. Ardından da: “*Ey Muhammed! Allah kıyamet gününde kemikleri bir araya getirecek öyle mi?*” deyip onunla alay etti. Bunun üzerine Allah: “***Hayır!, Kıyamet gününe yemin ederim; İnsan, onun kemiklerini asla toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?***” buyruğunu indirdi.²³³

Mukâtil’in aktardığına göre Cebrail (a.s) Hz. Peygamber’e vahiy getirip okuduğunda, Hz. Peygamber onu belleyememe korkusuyla melek vahyi henüz bitirmeden okumaya çalışıyordu.²³⁴ Allah: “***Onu çabuklaştırmak için (Cebrail sana vahyi bitirmeden önce Kur’an’ı okuyarak) dilini onunla kıpırdatma, çünkü onu (kalbinde) toplamak ve (ezberleyinceye kadar sana) okumak Bize düşer. O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunmasına uy (içinde bulunanlara tabi ol). Sonra onu beyan etmek de Bize aittir (ondaki helal ve haramları sana açıklamak da Bize düşer)***”²³⁵ buyurdu.

Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere, bazı müsteşrikler tarafından iddia edildiği gibi Cebrail (as) Allah Resulü’ne (sav) vahyi sadece mana olarak indirmiyor, ona vahyin lafızlarını da belletiyordu. Hz. Peygamber bu esnada unutturum endişesiyle acele edince Yüce Allah bu teminatı kendisine verdi.

Bu surede Hz. Peygamber’in Mekke’de çeşitli zaman dilimlerinde yaşadığı olaylara ve müşriklerle münasebetlerine de yer verilmiştir. “***O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamıştı (Ebu Cehil Kur’an’ı tasdik etmediği gibi, Allah için namaz da kılmadı). Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da geriden geriye ehlinin***

²³² Mukâtil, IV, 509

²³³ Mukâtil, IV, 509

²³⁴ Mukâtil, IV, 512

²³⁵ Kıyâme,75/16-19

*yanına gitmişti. Sana layıktır, evet sana layıktır. Sonra yine sana layıktır. Tekrar tekrar sana layıktır.*²³⁶

Mukâtil b. Süleyman'a göre ayette peşisıra gelen "*sana layıktır*" ifadeleri bir tehdit ifade eder. Müfessir olayı şöyle anlatır: "Ebu Cehil Hz. Peygamber'i öldürmekle tehdit etmişti. Allah Resulü de Ebu Cehil'in yakasını tutmuş, onu göğsünden iterek: "*Sana layıktır, evet sana layıktır, sonra yine sana layıktır, tekrar tekrar sana layıktır*" demişti. Ebu Cehil: "*Beni bırak, sen de Rabbin de bana bir şey yapamazsınız. Kureyş de biliyor ki ben Batha'da olanların en güçlüleri ve en kerimiyim. Ey Ebu Kebşe'nin oğlu!*²³⁷ *Sen neyle beni korkutuyorsun?*" demiş, sonra da evine gitmişti. İşte ayette geçen, "*Sonra da gerisin geriye ehlinin yanına gitmişti*" buyruğu bunu anlatmaktadır." Mukâtil bu sure sonuna kadar bahsedilen şahsın Ebu Cehil olduğunu söyler.²³⁸

2.5.4. Hümeze Suresi (31)

Müfessirimize göre surede bahsedilen "hümeze" kelimesi "insanlara laf taşıyan" anlamındadır ki, ona "nemmâm" da denilir. Ayet, Mahzumoğulları'ndan Velid b. Muğire hakkında inmiştir. "Lümeze" ise, insanlara hoşuna gitmeyen lakaplar takan kimseye denir ki, Velid b. Muğire de böyleydi. O, Hz. Peygamber'in gıybetini yapar, onu gördüğünde de ona karşı haddi aşardı. Kendisinin Mekke'de ve Taif'te birçok bahçesi vardı. Birgün Allah Resulü'ne: "*Allah'a yemin olsun ki eğer malımı Kureyş'e, sağa-sola paylaştıracak olsam bile, hayatta kaldığım sürece malım bitmez. Nasıl beni fakir düşmekle tehdit edersin?*" dedi. Allah Resulü (sav) de: "*Allah'a yemin ederim, sana o malı veren senden onu tekrar geri almaya kâdirdir*" şeklinde karşılık verdi. Bundan dolayı kalbine bir tereddüt düştü. Sonra gidip malını saymaya koyuldu. Altın, gümüş, arazi, bahçe, köle her ne vara hepsini sayıp tespit etti. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.²³⁹

Hümeze, 104/ 1-4:

²³⁶ Kıyâme, 75/31-35

²³⁷ Bazı Kureyşliler Hz. Peygamber'e "İbnu Ebu Kebşe" derlerdi. Ebu Kebşe, Hz. Peygamber'in anne tarafından dedesi olan ve kendisine çok benzediği rivayet edilen Vehb b. Abdümenaf'ın künyesidir. Aynı zamanda putperest Araplar'dan farklı olarak yıldız tapan Ebû Kebşe el-Huzâi ile Hz. Peygamber arasında bağ kurmaları sebebiyle de bu künyenin söylendiği rivayet edilir. Bkz. Ali Yardım, "Ebû Kebşe", DİA, c.10, s.176

²³⁸ Mukâtil, IV, 513. Bu sure İbn Abbas'a ve Hz. Osman tertibine göre 31. sırada nazil olmuştur.

²³⁹ Mukâtil, IV, 837

*“Veyl olsun her hümezeye (yanında bulunmayan kimsenin arkasından gıybetini yapıp çekiştiren ve dil uzatıp tenkit eden kimseye) ve lümezeye (kişiyi gördüğü vakit yüzüne karşı haddi aşan kimseye). O malı toplayıp onu tekrar tekrar sayandır. Malının kendisine ebedi hayat verdiğini sanır. Hayır! O ateşe atılacaktır.”*²⁴⁰ Velid b. Muğire Mekke'nin önde gelenlerinden biri olup Hz. Peygamber'e karşı en fazla mücadele eden müşriklerdendir. Dolayısıyla nüzul sebebi olarak aktarılan hadise bu surenin Mekkî olduğuna işaret eder.²⁴¹

2.5.5. Mürselât Suresi (32)

Bu sure “gönderilenler” anlamına gelmekte olup Mekke'de nazil olmuştur. Mukâtil'e göre Allah bu surede Hz. Muhammed'i inkar konusunda Mekke kafirlerini korkutmakta ve *“Ey Mekke kafirleri! Yalanlamaktan sakının, aksi takdirde önceki nesillere yaptığımızı size de yaparız”* demek istemektedir. Sure içerisinde müşrikleri ikaz için cehennem tasvirleri yapılmaktadır.²⁴²

Mürselât, 77/16-17:

*“(Ey Muhammed!) Biz evvelkileri helak etmedik mi? (ben onların kimini çılgınlık ile, kimini yerin dibine geçirmek suretiyle, maymuna ve domuza dönüştürerek, suda boğarak ve düşman göndererek helak ettim). Sonra da arkasından gelenlere (Muhammed'i yalanlayan Mekke kafirlerini azap ile helak etmek suretiyle) onlara yaptığımızı yapacağız”*²⁴³

Mukâtil, bu surenin 45. ayetinden itibaren defalarca geçen *“onlara veyl olsun”* ifadeleri ile Mekke kâfirlerinin kastedildiğini söyler: *“Onlara “Rükû edin” (beş vakit namazı kılın) denildiği zaman rükû etmezler (“Biz karşımızda putlar olmadıkça*

²⁴⁰ Hümeze, 104/1-4

²⁴¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde de bu sure 32. sırada nazil olmuştur.

²⁴² Mukâtil, IV, 554

²⁴³ Mürselât, 77/16-17. Devamında *“O cehennem bir kasr gibi kıvılcımlar saçar. Sanki o kıvılcımlar kızıl develeri andırır (onların her biri uzaktan deve gibi görülür)”*²⁴³ ayetini tefsir eden Mukâtil, ayette geçen “kasr” ifadesinin, çölde görülen ağaç kütükler olduğunu söyler. “Kış gelince bunların dalları koparılır ve kütükleri kalır. Soğuşun yakması nedeniyle kararır. Bunlar çölde, çöktürülen develeri andırır şekilde görülürler. İşte bu ayet onu anlatmaktadır” der. Mukâtil, IV, 546. Bu gibi detay bilgiler, erken dönem müfessirlerinin ayette geçen tasvirlerle ne derece vakıf olduklarını gösteren güzel bir örnek sunar.

namaz kılmayız” derler). (Ölümden sonra dirilişi) yalanlayanlara veyl olsun! Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?”²⁴⁴

Bu surede Mekkeli inkârcılar ateşle tehdit edilmiş, Hz. Peygamber’i yalanlamaya devam etmeleri takdirde önceki kavimler gibi kendilerinin de helak edileceği bildirilmiştir. Ayetlerde geçen kavramlar ve benzetmeler de o dönemin dil yapısına ve zihin dünyasına ışık tutmaktadır.²⁴⁵

2.5.6. Kâf Suresi (33)

Mukâtil’e göre bu sure her ikisi de Cumahoğulları’ndan olan Übey b. Halef ile Ebu’l-Eşeddin -ki asıl adı Esid b. Kelede’dir- ve Kureyş’in Beni Sehm kolundan Haccac’ın oğulları Nubeyh ile Münebbih hakkında inmiştir. Bunlar şöyle demişlerdi: *“Allah bizi tekrar diriltmeyecektir. Hem biz toprak olup, yerde kaybolduktan sonra bizi diriltecek gücü nasıl bulacaktır?”²⁴⁶* Ayet bu tür düşüncelere cevap niteliğindedir.

Kâf, 50/ 1-3:

“Kâf.²⁴⁷ Mecîd Kur’an’a yemin olsun. Hani onlar kendilerine içlerinden bir inzar edici geldi diye hayret edip dediler ki: “Bu (iş) şaşılacak bir şeydir. Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı (hayat bulacak mıyız)? Bu (hayata) uzak bir dönüşür” (çünkü ölümden sonra diriliş olmayacaktır).²⁴⁸

Yüce Allah bu iddialara şöyle cevap vermektedir: *“Andolsun ki Biz insanı yarattık. Nefsinin (kalbinin) ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz. Biz ona verid damarından (yani kalbine ulaşan damardan) daha yakınız (Allah’ın ilmi insan kalbine daha yakındır). Onda (hasenâti yazan) sağında ve (seyyiâti yazan) solunda oturan, yaptıklarını tesbih eden iki (melek) vardır.”²⁴⁹* Bu ayetler

²⁴⁴ Mürselât, 77/48-50

²⁴⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 33. sırada yer alır.

²⁴⁶ Mukâtil, IV, 109

²⁴⁷ Câbirî’ye göre tefsirciler surelerin başlarında geçen bu harflerin esrarını keşfetmek için büyük çaba harcamışlar, kimileri bunların sadece surelerin açılış harfleri olduğunu söylemekle yetinirken kimileri ise bunların sadece Allah’ın bileceği sır olduğunu söylemişler. İlgili görüşler içerisinde, bu harflerin dikkat çekmek üzere kullanıldıklarını, bu tarz bir kullanımın Araplar arasında yaygın olduğunu ifade eden görüş isabetli gözükmektedir. Sahabilerin Kur’an’da sık sık geçen bu harflerle ilgili Resulullah’a (sav) soru sormamaları bu görüşü destekleyen bir husustur. Bkz. Câbirî, 1, 190. Mukâtil b. Süleyman ise Kâf’ın yeşil zümrüitten oluşan bir dağ olduğunu, mahlûkatta ona benzer bir şeyin olmadığını, dağların tümünün ötesinde olduğunu söyleyerek efsanevî bir şekilde açıklama yapmıştır. Bu da tefsirde İsrailiyât dediğimiz olguya işaret eder. Bkz. Mukâtil, IV, 109

²⁴⁸ Kâf, 50/1-3

²⁴⁹ Kâf, 50/16-17

yaratıcının, insanın kalbinden geçenleri bildiğini, insana kendi canından bile yakın olduğunu belirtmektedir. Böylece kulların her daim gözetim altında olduğu ve her yaptığından sorumlu tutulacağı ifade edilmektedir.

Mukâtil bir ahiret sahnesinden bahseden ayette **“O inatçı atın cehenneme kâfiri. O hayrı (kardeşinin, oğlunun ve ailesinin İslam’a girmesini) engelleyeni. O zalim ve kuşkucu olanı (Allah’ın tevhidi hususunda kuşku edeni)”**²⁵⁰ şeklinde bahsedilen kişinin Velid b. Muğire olduğunu söyler. Müfessir ayette geçen “hayr” kelimesini “İslam’a girmek” olarak tefsir etmektedir. Bu tefsir bağlama uygun bir açıklama olmasının yanında, kullanılan “hayr” kavramının döneme göre farklı tefsir edilebileceğine de işaret etmektedir.²⁵¹

Ayetlerde Yahudiler’in iddialarına da yer verilmektedir. Müfessir, Yahudiler’in şöyle dediğini aktarır: **“Allah gökleri, yeri ve aralarında bulunanları altı günde yarattı, yaratma işini bitirdikten sonra yedinci gün olan Cumartesi günü istirahat edip dinlendi.”** Bundan dolayı onlar Cumartesi günü hiçbir şey yapmazlar. Bu konu hakkında Yüce Allah şöyle buyurur: **“Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık (ki bu günlerden her birinin süresi, sizin bir seneniz kadardı). Bize bir yorgunluk da dokunmadı (yani bundan dolayı Bize bir yorgunluk, bitkinlik isabet etmedi).”**²⁵² Ayet, kâinatın Yahudi inancındaki gibi altı günde yaratıldığını söyler ancak ulûhiyet inancıyla uyuşmayan ve Allah’ın azametine hâlel getiren “yorulma” gibi bir durumun yaratıcı için geçerli olmadığını vurgular.²⁵³

Kâf, 39-40:

“(Ey Nebi! Onların: “Allah yedinci günü dinlendi” şeklindeki söylediklerine) sabret. Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini hamd ile tesbih et (Rabbinin emri gereği namaz kıl: Sabah namazını, öğle ve ikindi namazlarını kıl). Gecenin bazısında (akşam ve yatsı namazlarını kıl) ve secdelerin ardlarında (akşam namazından sonraki iki rekatta) da O’nu tesbih et (namaz kıl).”²⁵⁴

²⁵⁰ Kâf, 50/25

²⁵¹ Mukâtil, IV, 114

²⁵² Kâf, 50/38

²⁵³ Mukâtil, IV, 116

²⁵⁴ Kâf, 50/39-40

Bu ayetlerde görüleceği gibi artık gündelik ibadetler zikredilmeye başlanmıştır. Hz. Peygamber'in geceleyin namaz kılması istenmekte, farklı tavır ve düşüncelere karşı kendisinin sabretmesi tavsiye edilmektedir. Onu yalanlayanalar ise ateşle tehdit edilmektedir.²⁵⁵

2.5.7. Beled Suresi (34)

Mekke'de nazil olan bu sure "şehir, belde" anlamına gelmektedir.

Beled, 90/1-5:

*"Hayır, yemin olsun bu beldeye (Mekke'ye), Senin oturduğun beldeye, babaya ve doğana (Adem ve kıyamete kadar onun soyundan gelecek olan zürriyetine) ki, andolsun biz insanı bir zorluk içinde yarattık. O hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanır?"*²⁵⁶ Mukâtil'e göre bu ayet, Hâris b. Amr b. Nevfel hakkında inmiştir. O Medine'de iken bir günah işlemiş ve Resulullah'a (sav) gelerek: *"Bunun kefareti nedir?"* diye sormuş, Allah Resülü de: *"Git bir köle azat et yahut altmış yoksulu doyur"* dedi. Adam: *"Daha başkası mümkün değil mi?"* diye sorunca, Resulullah (sav) : *"Hayır, dediğim gibidir"* buyurmuştu. Bunun üzerine adam Hz. Peygamber'in yanından üzüntülü ve kederli bir şekilde ayrıldı. Arkadaşlarına gidip: *"Allah'a yemin ederim ki eğer ben Muhammed'in dinine girecek olursam, malım, kefaretlere ve Allah yolunda infak sebebiyle azalıp gidecek. Yoksa Muhammed bizim bu malı yolda bulduğumuzu mu zannediyor? Andolsun ben pek çok miktarda mal harcadım"* demişti. Bunun üzerine Allah, *"Biz insanı andolsun bir zorluk içinde yarattık"* buyruğunu indirdi.²⁵⁷

Ardından verdiği nimetleri hatırlatarak şöyle buyurmaktadır: *"Biz ona iki göz vermedik mi? Bir de dil ve iki dudak? Biz onu necdeyne hidayet etmedik mi (ona hayır ve şer yolunu açmadık mı?) Fakat o sarp yokuşa saldıramadı. O sarp yokuşun ne olduğunu sen nerden bileceksin? O köle azad etmektir. Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir."*²⁵⁸

Mukâtil'e göre bu ayet bir misal vermektedir. "Köle azat etme ibadeti, dağ kadar büyük günahlarının üzerine çıkar ve nihayet günahların eriyip giderler; tıpkı bir

²⁵⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ise 34. sırada yer almaktadır

²⁵⁶ Beled, 90/1-5

²⁵⁷ Mukâtil, IV/701

²⁵⁸ Beled, 90/8-16

adamın önündeki sarp bir yokuşa çıkmak üzere harekete geçmesi ve onu aşması gibi. Aynı şekilde, bir günah işleyen kimse, Rabbinden mağfiret diler, o günahına kefarettir olsun diye sadaka verir ise tıpkı dağın yerinden oynayıp yer ile dümdüz olması gibi günahlarını paramparça edinceye kadar onun üzerine çıkmış olur. İşte, **“ancak o sarp yokuşa saldıramadı”** buyruğu bunu anlatmaktadır. Mukâtil'e göre bu ayetler Allah Resulü'nün o kişiye: *“Bir köle azad et yahut altmış yoksula yemek yedir”* demesiyle inmiştir. Allah, *“İnfak ettiği vakit Allah'ın kendisini görmediğini, yaptığı harcamanın yerine ona başkasını vermeyeceğini mi zannediyor?”* buyurmaktadır.²⁵⁹

Beled, 18-19:

“İşte bunlar (iman edenler), meymenet sahipleridir (Kıyamet günü kitapları sağ taraflarından verilecek olanlardır). Ayetlerimize kâfir olanlar ise, onlar meş'ame sahipleridir (kitapları sollarından verilecek olanlardır).”²⁶⁰ Mukâtil, burada geçen kavramlarla ilgili olarak şunları söyler: “Meş'eme kelimesi bu anlamıyla Mudar'ın bir kolu olan Benî Gutayf tarafından kullanılmaktadır.”²⁶¹ Dolayısıyla bu sure, bir mesajı verirken Kur'an-ı Kerim'in kullandığı üslubu birlikte sunan ve özetleyen bir suredir.²⁶²

2.5.8. Kalem Suresi (35)

Bu surede bahçe sahipleri kıssasına ve Hz. Yunus'a (a.s.) ver verilerek mal çokluğuyla övünen Mekke eşrafı eleştirilmektedir.

Kalem, 68/1-2:

“Nûn. Kaleme ve yazmakta olduklarına (meleklerin yazdıkları Ademoğulları'nın amellerine) andolsun, (Ey Muhammed) Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin”²⁶³ Mukâtil'e göre “Nûn”dan kasıt balıktır. Mekke kafirleri, Ebu Cehil b. Hişam, Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, ve başkaları: *“Muhakkak*

²⁵⁹ Mukâtil, IV/702

²⁶⁰ Beled, 90/18-19

²⁶¹ Mukâtil, IV/703

²⁶² Bu sure İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde 35. sırada yer almaktadır. Câbirî bu aşamadaki surelerin sosyal meselelere değindiğini ifade ederek şöyle der: “Belki de Kur'an'da kölelik, fakirlik, yoksulluk gibi sosyal meselelere en çok yer veren sureler bunlardır. Zira bu aşamada Müslümanların neredeyse tamamı bu kimselerden müteşekkildir”. Bkz. Câbirî, 1, 194

²⁶³ Kalem, 68/1-2

Muhammed bir delidir” deyince, Allah balığa, kaleme ve meleklerin Ademoğulları’nın amelini satır satır yazmalarına yemin eder.²⁶⁴

Kalem, 3-10:

*“Ve gerçekten senin için elbette kesilmeyecek bir ecir vardır. Kuşku yok ki sen büyük bir ahlak (İslam dini) üzeresin. Deliliğin kimde olduğunu yakında sen de göreceksin onlar da görecekler (Bedir’de üzerlerine azap ineceği vakit deliliğin sende mi, yoksa Mekkeliler’de mi olduğunu bilecekler)... Artık yalanlayanlara itaat etme. Çokça yemin eden, aşâğılık ve değersiz kişiye sakın itaat etme (Velid b. Muğire’ye).”*²⁶⁵

Mukâtil’e göre ticaretle uğraşan Velid b. Muğire korkak birisi idi. Hz. Peygamber’e kendi dinine dönmesi karşılığında mal teklif etmişti. *“Onlardan günahkâr yahut nankör hiçbir kimseye itaat etme”*²⁶⁶ buyruğu da bunu anlatmaktadır.²⁶⁷ Mukâtil bu surenin 16. ayetine kadar olan kısmı söz taşıyan, haddi aşan, cahil ve kaba olarak tanımlanan Velid b. Muğire üzerinden tefsir etmektedir. Yine suredeki *“Biz Müslümanları”*²⁶⁸ (ahirette hayır bakımından) *günahkârlarla bir tutar mıyız hiç?*²⁶⁹ ayeti de ahirette kazananların Müslümanlar olacağını söylemektedir.

Kalem, 48:

*“Artık Rabbinin hükmüne (eziyetlere) sabret ve balık sahibi gibi olma”*²⁷⁰

“Ninova halkından Yunus b. Metta gibi olma, Yunus’un sabır göstermeyip usandığı gibi sen de usanma, onun gibi acele etme, kızıp öfkelenme. Aksi takdirde Yunus’un cezalandırıldığı gibi sen de cezalandırılırsın” buyurulmaktadır. Burada da Hz.

²⁶⁴ Mukâtil, IV, 403

²⁶⁵ Kalem, 68/3-10

²⁶⁶ İnsan, 76/24

²⁶⁷ Mukâtil, IV, 403

²⁶⁸ Câbirî bu surede yine ilk kez Müslim kavramının inşa edildiğinden bahseder: “Kur’an’ın ilk kez bu surede “Müslim” sözcüğünü kullandığına dikkat çekelim. Kalem suresini saymazsak, “İslam”, “Müslüman” ve “Müslümanlar” kelimeleri ilk kez, 38 veya 39. sıradaki Âraf suresinin 126. ayetinde geçer. *“Rabbimiz, bize sabır ver ve canımızı Müslümanlar olarak al”* (Âraf, 126). Bunun ardından aynı sözcükle Cin, Naml ve En’am surelerinde geçer. Bütün bu sureler Kalem suresinin bizim sıralamamızdaki yerinden daha sonra gelir. Kalem suresini (İbn Abbas’tan gelen rivayete göre) ikinci sıraya koyacak olsak bile, İslam kelimesinin kökü olan Esleme fiili ve türevlerinin yine ancak bu geç dönem surelerinde geçtiğini, bunlardan daha önceki surelerde geçmediğini görmekteyiz.” Bkz. Câbirî, 1/211

²⁶⁹ Kalem, 68/35

²⁷⁰ Kalem, 68/48

Peygamber'e, geçmiş peygamberlerin hikâyeleri hatırlatılarak dini tebliğden vazgeçmemesi istenmektedir. Mukâtil'in tefsirine göre Hz. Yunus kıssası siyer bağlamında işkencelerin yoğunlaştığı bir döneme denk düşmekte ve bu nedenle sabır gerektiren bir döneme işaret etmektedir.

Bu sure İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ikinci sıraya²⁷¹ yerleştirilse de sure başındaki hurûf-u mukattadan olan “Nûn”, bahsedilen şahıslar (Velid b. Muğire), konular (Hz. Yunus örneği) ve kavramlar (Nûn, müslimîn) bu surenin daha geç dönemlerde indirildiği izlenimi vermektedir. Bu nedenle daha geç bir tarihte nazil olduğunu düşünmekteyiz.²⁷²

2.5.9. Târik Suresi (36)

“Şiddetle çarpan” anlamına gelen bu surede, Kalem suresinde değinilen “mühlet ve keyd” kavramlarının devamı niteliğinde ifadeler bulunmaktadır.

Mukâtil'e göre Hz. Peygamber'in alenî tebliğe başladığını ve Ömer b. Hattab'ın (r.a) iman ettiğini gören Mekke müşrikleri birbirlerine dediler ki: *“Görünen o ki Muhammed'in bu durumu her geçen gün artmakta, ilerlemektedir. Biz ise gittikçe eksiliyoruz. O bizim topluluğumuzu ve cemaatimizi dağıtıyor. Peki, onun bize galip gelip, bizi topraklarımızdan çıkarmasından başka bir yol yok mu acaba? Kalkın hep birlikte onun durumu hakkında istişare edelim.”* Sonra, aralarında Utbe b. Rabia, Ebu Cehil, Velid b. Muğire, Ebu'l-Bahteri b. Hişam, Amr b. Umeyr b. Mesud es-Sakafi bulunduğu halde istişare için Daru'n-Nedve'ye girdiler. Aralarında konuşurken onu Mekke'den göndermeyi ya da bir eve hapsedmeyi düşündüler. Ebu Cehil ise: *“Kureyş'in her bir kolundan bir adam seçip ellerine birer kılıç verelim, hepsi birden*

²⁷¹ Gözeler, a.g.e., s.284.

²⁷² Câbirî Müslüman kelimesinin niçin geç dönemlerde indirildiğini ise şöyle açıklar: “Zira “İslam” kelimesi boyun eğmek ve teslim olmak anlamına gelir ve Arap düşünce dünyasında, belli bir “toplumsal yapıya” veya “devlet”e bağlanmayı, itaat etmeyi ifade eder. Dolayısıyla bu kelimenin Kur'an surelerindeki kullanımı ancak Kureyşlilerin “Muhammed'in taraftarları” dedikleri İslam toplumunun hem belli bir reisin (peygamberin) çevresinde toplanmış müstakil bir grup haline gelmesi hem de Kureyş müşriklerinden ayrı bir toplumsal yapı oluşturmaya başlaması ile birlikte söz konusu olmuştur. Bu toplumsal yapının henüz teşekkül etmediği dönemlerde ise Muhammedî davete inananlara “arınan kimse” denilmiştir. Bu ifade bireysel bir davranışı ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'e inananlar onun çevresinde zamanla birer birer toplanmaya başlamışlardır. Bir süre sonra, yani 10 veya 13. sırada Asr suresinde bu kimseler “iman edenler” kelimesiyle, 25, 26 veya 27. sırada olan Buruc Suresinde ise “mü'minler” kelimesiyle isimlendirilmişlerdir. Bunlardan sonra “İslam” kelimesi kullanılmaya başlamış ve mü'minler topluluğunun önce Mekke'de manevi bir topluluk olarak ve ardından da Medine'de bir devlet olarak genişlemesiyle birlikte giderek daha sık kullanılmıştır.” Bkz. Câbirî, 1, 211

üzerine yürüyüp onu öldürsünler. Bu durumda Haşimoğulları bütün Kureyşliler'e düşmanlık besleyemez. Biz de onun diyetini öderiz" dedi.

Müşrikler bu görüş üzerine birleşmiş ve onu öldürmeye karar vermiş olarak dışarı çıktılar. Hz. Peygamber'in amcası bunları işitti fakat yiğenine bildirmedi. Muhtemelen öldürülmekten çekinip kaçacağından korktu. O vakit bu kabilesinin aleyhine konuşulmasına sebep olacaktı. Bunun üzerine Allah, "**Yoksa onlar sağlam bir iş mi yapmışlar? Gerçekten biz de sağlam yapanlarız (onlar Muhammed'i (sav) öldürmek üzere ittifak ettiler. Biz de onları Bedir'de öldürmeyi kararlaştırdık)**"²⁷³ ayeti ile "**Yoksa onlar bir keyd mi yapmak istiyor, fakat asıl keyde maruz kalanlar o kâfir olanların ta kendileridir**"²⁷⁴ buyurdu. Bu surede de geçen, "**Gerçekten onlar bir keyd yapıyorlar. Ben de bir keyd yaparım. Bu sebeple o kâfirlere azıcık bir mühlet ver**"²⁷⁵ ayeti de bu olayı anlatmaktadır."²⁷⁶

Allah Resulü (sav) amcasına: "*Amcacığım! Kureyşin ne yapmak istediğini bilmiyor musun?*" diye sordu. Amcası: "*Kardeşimin oğlu yoksa benim duyduğumu sen de mi duydun?*" diye karşılık verdi. Allah Resulü: "*Evet*" dedi. "*Peki, sana bunu kim haber verdi*" diye sorunca, Allah Resulü: "*Rabbim*" dedi. Amcası dedi ki: "*Allah'a yemin ederim ki ey kardeşimin oğlu, şüphesiz senin Rabbin seni çok iyi koruyor. Ne emrolunduysan onu yap. Bundan dolayı senin çekinmeni gerektirecek hiçbir şey yoktur*" dedi.²⁷⁷

Hz. Peygamber'e suikast planlarının yapıldığı bu dönemin boykot yıllarından önce olduğu anlaşılmaktadır. Bu sure yeminle başlayarak gökyüzünden, yıldızlardan, insanın yaratılışından ve ahiret hayatından bahsetmektedir. Aynı zamanda ne yaparlarsa yapsınlar müşriklerin tuzaklarının boşa çıkarılacağı da bildirilmektedir.²⁷⁸

2.5.10. Kamer Suresi (37)

Kamer "ay" anlamına gelmektedir. Mukâtil'e göre bu surede bahsi geçen ayın yarılması, kıyametin alametlerindedir. Ayrıca Mekke kâfirleri kendilerine bir mucize göstermesini istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in işaretleriyle ay yarılıp ikiye ayrılmış,

²⁷³ Zuhruf, 43/79

²⁷⁴ Tûr, 52/42

²⁷⁵ Târik, 86/15-17

²⁷⁶ Mukâtil, IV, 660

²⁷⁷ Mukâtil, IV, 662

²⁷⁸ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 36. sırada yer almaktadır

sonra yine bir araya gelmişti.²⁷⁹ Buna rağmen Mekkeliler: “*Bu sihirbazların yaptığı işlerdendir*” demişlerdi.²⁸⁰

Kamer, 54/1-3:

“Saat (yani kıyamet) yaklaştı ve kamer ay şakk oldu. Eğer bir ayet (ayın yarılma mucizesini) görseler yüz çevirirler ve “Devam edip giden bir büyüdür” derler. Hem de (ayın yarılmasının) Allah’tan olmadığını söyleyerek bu ayeti yalanladılar ve hevalarına uydular.”²⁸¹

Diğer ayetlerde ise Nûh, Âd, Semud, Lût, Firavun kavimlerinin başına gelenler zikredilmektedir. Surede Allah diğer kavimleri anlattıktan sonra Mekke kâfirlerini korkutarak buyuruyor ki: “*Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı (sizler bu surede sözü edilen geçmiş ümmetlerin kâfirlerinden daha hayırlı mısınız ki Muhammed’i (sav) yalandığınız takdirde sizi azap ile helak etmeyeyim?) Yoksa sizin için Zebur’da bir berat mı var? (kitabta geçmiş ümmetlere isabet eden azabın size isabet etmeyeceğine dair bir taahhüt mü var).*”²⁸² Bu ayetler Kur’an’da geçen önceki kavimlerin niçin tekrarla zikredildiğini de açıklar niteliktedir.

Sure içinde, “*Andolsun biz Kur’an’ı zikir (içinde bulunanları tezekkür etmeleri) için kolaylaştırdık. O halde var mı tezekkür eden (onun üzerine ibretle düşünen)?*”²⁸³ ayeti 22, 32, 40. ayetlerde de tekrar edilmektedir.²⁸⁴ Söz konusu

²⁷⁹ Câbirî bu konuyla alakalı İbn Abbas’ın: “*Hz. Peygamber (sav) devrinde ay tutulması oldu ve bunu gören müşrikler: “Muhammed sihir yaptı” dediler. Bunun üzerine kamer suresi indirildi*” şeklindeki rivayete dayanarak ayın bizatihi yarıldığını kabul etmemektedir. Ona göre ayetteki “*Devam edip giden (yani, sürüp giden) bir büyüdür*” derler” ifadesi buna delildir. Nitekim Kur’an bu tür mucizeleri göstermenin faydasız olduğunu, geçmişteki toplumların bunları yalanladığını ve Hz. Muhammed’in asıl mucizesinin Kur’an’ın bizzat kendisi olduğunun vurgulandığını söyler. Bkz. Câbirî, 1, 219. Bu olayın kıyamet alametlerinden birinin olacağı rivayetleri de bulunmakla birlikte Mukâtil ayın yarılmasının Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen bir mucize olduğunu anlatmaktadır.

²⁸⁰ Mukâtil, IV, 178

²⁸¹ Kamer, 54/1-3

²⁸² Kamer, 54/43

²⁸³ Kamer, 54/17

²⁸⁴ Buraya kadar olan ikinci aşamayı Arap ufku açısından değerlendiren Câbirî şunları söyler; “Kur’an, yeniden diriliş, cennet, cehennem konularına verdiği büyük önem açısından Tevrat ve İncil’den hatta diğer bütün büyük dinlerden farklıdır. Kur’an bu hususta sadece Kureyşliler’in inkâr ettikleri yeniden diriliş ve ahireti ispat etmekle kalmamış, canlı bir şekilde ahiret sahnelerini gözler önüne sermiştir. Kureyşliler şairlerin kasidelerinden ve kâhinlerin büyü sözlerinden çok daha üst düzeyde belagat seviyesine sahip Kur’an’ın bu yüksek edebi düzeyi karşısında şaşkına dönmüşler onu nasıl tanımlayacaklarını bilememişlerdir. İnkâr ettikleri ahiret inancı Kur’an tarafından oldukça güçlü şekilde ortaya konmuş, kıyamet, yenden diriliş, cennet, cehennem ile ilgili sahneler adeta somut birer nesnenin tasviri gibi capcanlı bir dille ifade edilmiştir. Cennet ve cehennemliklerin kendi aralarındaki diyalogları, tartışmaları, suçlamaları ya da cennet sakinlerinin kendi aralarında sakin ve huzur dolu sohbetleri oldukça canlı bir şekilde anlatılmıştır.” Bkz. Câbirî, 1, 227

tekrarlar da nüzul sürecinde bu ayet aralıklarının kendi içinde bir bütünlük oluşturduğuna işaret etmektedir. Görüldüğü üzere sure, müşrikleri hem dünyada hem de ahirette cezalandırılmakla tehdit etmektedir. Mukâtil dünyadaki cezalandırmanın Bedir’le gerçekleştiğini söylemektedir. Ayrıca surede Kur’an ayetlerinin bir hatırlatma ve uyarı olduğu vurgusu yapılmıştır.²⁸⁵

2.6. Şirk Eleştirisi

Bu aşama ile artık ayetlerde yoğun bir şirk eleştirisi ve buna bağlı olarak müşriklerin Müslümanlara karşı şiddetlenen zulümleri konu edilmektedir.²⁸⁶

2.6.1. Sad Suresi (38)

Bu sure ile Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber’i engelleme girişimlerinin arttığı görülmektedir. Müşrikler kendi ilahlarına söz söylememesi karşılığında Hz. Muhammed’e karışmayacaklarını ifade etmektedirler. Ancak Hz. Peygamber tevhid konusunda kesinlikle taviz vermeyeceğini bildirir. Onlara tek olan Allah’a inanmalarının, kendileri için de çıkar sağlayacağını söyleyerek onları ikna etmeye çalışır. Ancak Mekkeli müşrikler bunu kabul etmezler.

Mukâtil’in anlattığına göre müşriklerden Velid b. Muğire, Ebu Talib’in yanına gider ve: *“Sen bizim yaşlımız ve büyüğümüzsün. Bu beyinsiz ayak takımının neler yaptığını görüyorsun? Bizimle kardeşinin oğlu arasında artık bir hüküm veresin diye buraya geldik”* dediler. Ebu Talib de Hz. Peygamber’e haber göndererek yanına çağırıldı ve: *“Bunlar senin kavmindir, senden adaletli bir istekleri var. O nedenle kavmine büsbütün karşı durma”* dedi. Hz. Peygamber: *“Benden ne istiyorlar”* diye sorunca onlar: *“Sen bizim ilahlarımızı ağzına dolamazsan, biz de seni ilahınla baş başa bırakacağız.”* Bunun üzerine Peygamberimiz (sav): *“Size, kendisiyle Araplar’a hükümdar olacağınız, Arap olmayanların da size boyun eğeceği bir sözü söyleyeyim mi?”* dedi. Ebu Cehil dedi ki: *“Hay Allah babana iyilik versin. Biz o sözü de söyleriz,*

²⁸⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 37. sırada yer almaktadır.

²⁸⁶ Bu aşamanın ayırıcı özelliği, Hz. Peygamber’in Kureyşli müşriklere karşı, putlar konusunda artık amansız bir mücadeleye başlamış olmasıdır. Bu mücadele neticesinde hem Hz. Peygamber’in kendisi hem de arkadaşlarından birçoğu çeşitli şekillerde baskı ve şiddete maruz kalmaya başlamışlardır. Nitekim buna bağlı olarak Müslümanların bir kısmı davetin beşinci ve altıncı yılları civarında, peygamberin emriyle Habeşistan’a hicret etmek durumunda kalmışlardı. Bu ilk hicretin ardından Müslüman gruplar ara ara hicret etmeye devam ettiler. Kureyşliler Hz. Peygamber ve ailesini Mekke yakınındaki Ebu Kubeys dağı bölgesinde bulunan Ebu Talib mahallesinde muhasara altına alınmasına kadar durum bu minval üzere devam etti. Bu muhasara ile birlikte ikinci hicret başladı ve Habeşistan’a hicret eden Müslümanların sayısı, toplam seksen kişiyi aşmıştır. Bkz. Câbirî, 1, 241

onun on katını da söyleriz.” Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Öyleyse Lâilâhe illallah deyin” dedi. Onların tümü bunu reddedip (hayal kırıklığıyla) kalktılar. Bu sure bu olayı anlatmaktadır.”²⁸⁷

Sâd, 38/1-7:

“Sâd. Zikir sahibi Kur’an’a andolsun. Kâfirler hamiyet ve muhalefet içerisindeler. Onlar kendilerinden bir inzar edici geldi diye hayret ettiler. Bu kâfirler: “Bu bir sihirbazdır, bir yalancıdır. Şaşılacak şey! (Muhammed) bunca ilahı tek bir ilah mı yaptı? Derken aralarından bir mele fırlatarak: “Yürüyün (Ebu Talib’e ve) ilahlarınız(a ibadet etmek) üzere sabredin. Kuşkusuz bu istenen bir şeydir. Biz bunu (yani, Muhammed’in söylediklerini) öbür millette (yani, Hristiyanlar’dan) işitmedik. Bu (Kur’an) ancak bir uydurmadır.”²⁸⁸ Mukâtil’e göre ayette geçen “mele” ifadesi Arap dilinde “eşraf” anlamındadır. Velid b. Muğire, Ebu Cehil, Halef’in oğulları Ümeyye ve Übey vs. bu gruba dâhildirler.

“Onların dediklerine sabret ve (ibadette) güçlü kulumuz Davûd’u hatırla. Çünkü o evvâb (itaatkar) idi.”²⁸⁹ Bu ayette de vurgulandığı üzere ilahi kelam Hz. Peygamber’e ve ashabına teselli vermek için peygamberleri hatırlatır; Davûd (a.s), Süleyman (a.s), Eyyub (a.s.) ve diğer peygamberlerin kıssalarına değinir. Hz. Peygamber’in de bu peygamberler gibi sabretmesi öğütlenir.²⁹⁰

Ayrıca Hz. Davud ve Hz. Süleyman gibi dünyevi gücü de ellerinde bulunduran peygamberlere dikkat çekilmesi, çıkar düşkünü Mekke müşriklerini ikna etmek için indirilmiş olduğu izlenimini vermektedir. Surenin indiği dönemden ve nakledilen nüzul sebebinden hareketle bu çıkarımı yapmak mümkün gözükse de gerçek maksadı ancak Allah bilir.²⁹¹

²⁸⁷ Mukâtil, III, 635. İbn İshak da bu olayı aynı şekilde eserinde nakletmektedir. Bkz. İbn İshak, s.236

²⁸⁸ Sâd, 38/1-7

²⁸⁹ Sâd, 38/17

²⁹⁰ Mukâtil, III, 639

²⁹¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 38. sırada yer alır.

2.6.2. Arâf Suresi (39)

“Yüksek mevkiler” anlamına gelen bu surede dikkat çeken husus, ilk kez Hz. Âdem kıssasına yer verilmesidir. Ayetlerdeki hitap da “Ey Âdemoğlu” şekline dönüşmüş ve böylece mesaj daha evrensel bir zemine taşınmıştır.²⁹²

Arâf, 7/11:

*Andolsun ki sizi (yani Âdem’i) yarattık. Sonra size suret verdik (Âdem’in zürriyetinden gelenlere erkek, dişi, siyah, beyaz, hilkatı mutedil olan ve olmayan olmak üzere suret verdik). Sonra (aralarında Allah’ın düşmanı İblis’in de bulunduğu yeryüzündeki) meleklerle, “Âdem’e secde edin” dedik. Hemen (ona) secde ettiler. İblis müstesna. (O, diğer meleklerle beraber) secde edenlerden olmadı.”*²⁹³ Yaptığımız sıralama doğrultusunda ilk kez burada Hz. Âdem ile İblis kıssasından bahsedilmektedir. Mukâtil, İblis’in Hz. Âdem’i aldattığından bahseder ve bu kıssayı anlattıktan sonra: “Âdem (a.s), Cuma’ya rastlayan Aşure günü tevbe etti. Allah da onun tevbesini kabul etti. Allah o ikisine şöyle seslendi:

*“Bazınız bazınıza (yani İblis o ikisine, o ikisi de İblis’e) düşman olarak inin (Âdem, Havva, İblis ve yılan cennetten inin). Sizin için yeryüzünde bir vakte kadar bir karar kılma ve bir faydalanma var. Orada (yerde) yaşayacak, orada öleceksiniz ve oradan çıkarılacaksınız.”*²⁹⁴

İlk kez insanlığın yeryüzüne indiriliş hikâyesine değinilen bu ayette dikkat çeken husus, birbirine düşman olan iki kişinin Âdem ile Havva değil; Âdem-Havva ile İblis’in olmasıdır. Siyer bağlamında bu şekildeki bir tefsir, Âdemoğlu ile İblis’in yeryüzüne düşman olarak indirildiğini ve İblis’in “insanın düşmanı” olarak tasvir edildiğini göstermesi yönüyle önemlidir.

Arâf, 26-27:

“Ey Âdemoğulları! Size avretlerinizi örtecek bir libas indirdik ve bir mal (indirdik). Ey Ademoğulları! Çirkin yerlerini (avretlerini) kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak ana-babanızı cennetten çıkardığı gibi, sakın şeytan sizi de

²⁹² Mukâtil’e göre Arâf suresi, “Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu sor”²⁹² ayetinden, “Hani Rabbin Ademoğulları’nın sırtlarından zürriyetlerini almıştı”²⁹² ayetine kadar olan bölüm (163-172) hariç Mekki olup 206 ayettir.

²⁹³ Arâf, 7/11

²⁹⁴ Arâf, 7/24-25

fitneye düşürmesin. Kuşkusuz o ve kabilesi sizi, sizin kendilerinizi göremeyeceğiniz yerden görürler. Doğrusu biz şeytanları, iman etmeyenlerin velileri kıldık.²⁹⁵

Mukâtil'e göre ayet Sakîf, Beni Âmir b. Sa'sa, Huzaâ, Beni Müdlic ve Abdimenat kabilesi hakkında inmiştir. Onlar: *“Biz günah işlediğimiz elbiselerimizle Beyt-i Haram'ı tavaf etmeyiz”* diyorlar ve kıldan, yünden, tüyden ya da deriden yapılmış çadırlara giriyorlar, Beyt'i çıplak tavaf ediyorlardı. Kadınları ise geceleyin tavaf yapıyorlardı. Bunun üzerine Allah bu buyruğu indirdi.²⁹⁶ Burada zikredilen ayetlerden anlaşılacağı üzere artık vahiy Mekke toplumunun dini ritüellerine de eleştiriler yöneltmekte ve şöyle buyurmaktadır: *“Ey Âdemoğulları! Her mescide girişinizde (kilise, havra ya da başkasında) ziynetinizi alın. Yiyin, için, israf etmeyin (haddi aşır da size helal kılınmış olan ekinleri, hayvanları, elbiseleri, sütleri haram kılmak suretiyle putları/uydurma ilahları Allah'a ortak koşmayın). Çünkü O, müsrifleri (müşrikleri) sevmez.”*²⁹⁷

Uzun bir sure olan Arâf suresinde çok farklı konular bir arada işlenmiştir. Surenin devamında diğer kavimlerin kıssaları anlatılır ve Hz. Musa kıssası oldukça detaylı bir şekilde ele alınır. Hz. Musa'nın mucizeleri, hicreti, kendisine Tevrat'ın verilmesi, kavminin buzağıya tapması gibi hususlar işlenir. Mukâtil'in Medine döneminde nazil olduğunu söylediği ayetlerde ise deniz kıyısındaki bir köy halkından ve Yahudilerin Cumartesi yaşağını çiğnemelerinden bahsedilir.²⁹⁸

Arâf, 180:

“En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na onlarla dua edin. O'nun isimlerinde ilhada sapanları bırakın (haktan uzaklaşarak ilahlarına Lat, Uzza,

²⁹⁵ Arâf, 7/26-27

²⁹⁶ Mukâtil, II/33

²⁹⁷ Arâf, 7/31

²⁹⁸ Câbirî'ye göre bu sure Kur'an kıssalarında bir tür geçiş yapmaktadır. Çünkü ilk kez bu surede bütün unsurlarıyla birlikte “tam ve tafsilatlı” sureler anlatılmaktadır. Bundan böyle anlatılacak olan kıssalarda ya bu surede anlatılmış olan kıssaların detayları verilecek ya da şartlara göre bu kıssalar yeni bir üslup ile ifade edilecektir. Yine ilk kez bu surede Muhammedî davetin mesajı ile Ehl-i Kitabın kitaplarında yer alan müjdenin ilişkisi ortaya konulmakta ve bu mesajın evrenselliği ifade edilmektedir. Hatta başlangıçta Kureyş müşrikleri ile sınırlı olan bu davet artık evrensel boyuta taşınmış olup bütün insanlara yöneliktir. Evrensel söyleme geçişin bir diğer göstergesi ise surede insanların maruz kaldığı sapkınlıkların Âdem'i ve soyunu saptırma sözü veren şeytan ile ilişkilendirilmesi ve bütün Âdemoğullarına hitap edilmesidir. Yine Kur'an ilk kez bu surede helal-haram konusuna değinmekte, cahiliye Araplarının adet ve alışkanlıkları ahlak ekseninde eleştirilmektedir. Bkz. Câbirî 1, 256-258

Hubel, İsaf ve Naile gibi isimler takanları bırakın). Onlar amellerinin karşılığını göreceklerdir.”²⁹⁹

Mukâtil bu ayetle ilgili olarak: “Adamın biri namazda iken dua edip Rahmân’a yalvardı. Mekke müşriklerinden biri –ki Ebu Cehil’dir-: “*Muhammed ve arkadaşları tek Rabbe ibadet ettiklerini iddia etmiyorlar mıydı? Peki, şimdi ne diye iki ayrı rabbe dua ediyorlar?*” dedi. Bunun üzerine Allah Teâla: “***En güzel isimler Allah’ındır***” buyruğunu indirdi” der. Hz. Peygamber o adamı çağırarak: “*Sen, burunları yere sürtülesice o müşriklere rağmen “Allah” diye de dua et, çünkü bu isimlerden hangisiyle dua edersen et en güzel isimler yalnız O’nundur*” dedi.”³⁰⁰

Bu surede insanın yeryüzüne iniş hikâyesi ile birlikte cahiliye döneminde var olan dini hayata ilişkin ayetler de bulunmaktadır. Hac ibadetinin cahiliye döneminde nasıl değiştirildiğini anlatılmakta, maddi kazanç sağlamak için müşriklerin ne tür söylemlerde buldukları açıklanmaktadır.³⁰¹

2.6.3. Cin Suresi (40)

Mukâtil’e göre Hz.Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilince Yemen cinlerinden dokuz kişilik bir kabile Tihame topraklarına gelmişti. Geceleyin Batn-ı Nahle’ye varıncaya kadar yollarına devam ettiler. Hz. Peygamber’in ashabından birkaç kişi ile birlikte sabah namazını kılmakta olduğunu görüp namazda O’nun okuduğu Kur’an’ı dinlemişlerdi.”³⁰² Farklı bir yerde ise Mukâtil Hz. Peygamber’in Batn-ı Nahle’de cinlerin yanına gittiğini, kendisine eşlik eden İbn Mesud’un belli bir yerden sonra gelmesine izin vermediğini anlatılır. Hz. Peygamber gittikten sonra İbn Mesud’un dağ yolunda yüksek sesler duyduğunu, daha sonra bunu Hz. Peygamber’e sorduğunda ise cinlerin kendi aralarında bir davanın çözümü için uğraştıklarını bildirir. Ayet bu olayı anlatmaktadır.³⁰³

Cin, 72/1-2:

“De ki; “Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk (Kur’an’ı) dinledi ve (gelen dokuz cin) dediler ki: (“Ey kavmimiz!) Gerçekten biz hayrete düşüren (benzeri görülmeyen, aziz) bir Kur’an dinledik. O hidayete davet ediyor. Bundan

²⁹⁹ Arâf, 7/180

³⁰⁰ Mukâtil, II/76

³⁰¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 39. sırada yer almaktadır.

³⁰² Mukâtil, IV, 461

³⁰³ Mukâtil, IV, 27

ötürü biz de ona (Kur'an'ın Allah'tan geldiğine) iman ettik. Rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız.”³⁰⁴

“Bir gerçek de şu ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere (Allah'ı bırakıp) sığınarlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırdılar.”³⁰⁵

Mukâtil *“insanlardan bazı kimseler cinlere sığınarlardı”* ayetinden hareketle ilk kez cinlere sığınanların Hanifeoğulları'ndan Yemenli bir topluluk olduğunu söyler. “Sonra bu düşünce sair Araplar arasında da yayılmıştır. Şöyle ki; bir kimse cahiliye döneminde yolculuğa çıkar da ıssız bir yerde gecelerse: *“Kavminin beyinsizlerinden bu vâdinin efendisine sığınırım”* der ve sabah oluncaya kadar onların himayesinde güven içerisinde sabahlardı.”³⁰⁶

Mukâtil'in aktardığı bu bilgi, ayette yer verilen cinlere sığınma olgusunun Hz. Peygamber'in yaşadığı coğrafyada nasıl bir karşılığı olduğunu göstermesi bakımından önem arzeder. Bu olayda bahsedilen yerler, bu surenin Mekke'de indiğini göstermektedir.³⁰⁷

2.6.4. Yâsin Suresi (41)

Mukâtil'e göre ayetteki “Yâ Sin” ile Allah, Hz. Peygamber'i kastederek - Taylılar'ın lehçesi ile- “Ey insan” demiş olmaktadır. “Mekke müşriklerinden Übey b. Halef el-Cumahî'nin, Hz. Peygamber'e: *“Allah bize bir resul göndermedi. Sen de bir resul değilsin”* demesi üzerine Allah, Hakîm olana yani bâtila karşı muhkem olan Kur'an'a yemin ederek onlara cevap vermiştir.”³⁰⁸

Yâ Sin, 36/1-4:

“Ya-Sîn (ey insan)! Hakîm olan Kur'an hakkı için muhakkak sen (ey Muhammed) resullerdensin. Doğru bir yol üzerindesin. Andolsun ki onların (Mekkeliler'in) çoğunun üzerine o söz (azap) vacib olmuştur. Artık onlar imana gelmezler.”³⁰⁹ Daha sonra müşriklerin Peygamberimiz'e (sav) zarar vermek istemelerine karşı Allah'ın onu koruduğu belirtilir:

³⁰⁴ Cın, 72/1-2

³⁰⁵ Cın, 72/ 6-7

³⁰⁶ Mukâtil, IV, 462

³⁰⁷ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde de bu sure 40. sırada yer almaktadır.

³⁰⁸ Mukâtil, III, 573

³⁰⁹ Yâ Sin, 36/1-4

Yâ Sin, 8-9:

*“Şüphe yok ki Biz onların boyunlarına çenelerine kadar varan demir halkalar koyduk. O bakımdan başlarını kaldırmış haldedirler. Hem Biz onların önlerinden bir sed (Hz. Peygamber’i görmelerini engelleyen bir karanlık) ve arkalarından da bir sed çektik (de O’nu göremediler). Gözlerini de perdeledik, artık onlar göremezler.”*³¹⁰ Mukâtil’in aktardığına göre Ebu Cehil, Allah Resulü’nü ilk gördüğü yerde onun başını kıracağına dair yemin etmişti. Bir gün Hz. Peygamber namaz kılmakta iken Ebu Cehil yanına bir taş alarak geldi ve başına atmak üzere o taşı kaldırdı. Ancak Allah ona müsaade etmedi. Daha sonra Mahzumoğulları’ndan biri Hz. Peygamber’e saldırmak istedi ancak okuduğu Kur’an sesini işittiği halde onu göremedi. İşte Allah’ın buyruğu bunu anlatmaktadır. Mukâtil’e göre Mahzumoğulları’ndan sözü geçen hür kimselerden hiç biri iman etmemişti.³¹¹

Yâ Sin, 13-14:

*“(Ey Muhammed) onlara (helak bakımından bir benzer olmak üzere) şu kasaba halkını (Antakyalılar’ı) örnek göster. Hani oraya gönderilen resuller gelmişti. O zaman Biz onlara (Tuman ve Yunus’u) resul göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik... Derken şehrin uzak bir yerinden bir adam koşarak geldi. Dedi ki: “Ey kavmim! Resullere tabi olun. Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Hem onlar hidayet bulmuş kimselerdir.”*³¹²

Mukâtil’e göre kör bir marangoz olan bu adam, İsrailoğulları’ndan Habîb b. Ebriya (Neccar) idi. O bir mağarada Allah’a ibadet ederdi. Resullerin geldiğini haber alınca işini bırakarak onların yanına geldi. Kendi halkını ayette bahsedildiği şekilde uyardı. Ancak onu yakalayıp hükümdara götürürler ve daha sonra işkenceyle öldürürler. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “*Ya-Sîn suresinde sözü edilen kişi, Firavun hanedanından iman eden kişi, İmran kızı Meryem ve Firavn’ın hanımı Asiye bugün cennettedir.*”³¹³

³¹⁰ Yâ Sin, 36/8-9

³¹¹ Mukâtil, III, 573

³¹² Yâ Sin, 36/13-21

³¹³ Mukâtil, III, 575

Mukâtil'in burada verdiği bilgiler sadece bir tefsir olmayıp peygambere karşı tutumları bakımından benzer toplumların anlatılması noktasında önem arz etmektedir. Kur'an ayetleri önceki peygamberleri örnek gösterdiği gibi bu peygamberlerin halklarının davranışlarına da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ayette yer verilen diyalog ile Mekkelî müşriklere, kendilerinden bir şey istemeyen Hz. Muhammed'e (sav) uyma mesajı verildiği anlaşılmaktadır.

Yâ Sin, 47:

“Onlara “Allah’ın size verdiği ruzıktan infak edin” denilirse kâfirler iman edenler için derler ki: “Dilese idi Allah’ın kendilerini yedirebileceği (ruzıklandıracağı) kimseleri (ilahlara ait olanları yoksullara vermek suretiyle biz) mi yedirelim?”³¹⁴ Tefsirde anlatıldığında göre Mekkeliler ekin ve davarlardan putlarına bir pay ayırıyor, yoksullara ise ayrı bir pay ayırıyorlardı. Yoksullar için ayırdıkları paya “Bu Allah’ındır” diyorlardı. Eğer putlarına ayırdıkları ekin ve davarlardan iyi verim alamazlarsa Allah için yoksullara ayırdıklarından alıp putlarına katarlardı. Mü’minler onlara: “Sizin kendi iddianıza göre Allah’a ait kabul ettiğiniz kısımdan yoksullara infak edin” dediklerinde ise ayette bahsedildiği gibi “Allah dilese yoksulları doyururdu” diyorlardı.³¹⁵ Böylece ayet müşriklerin bu durumunu anlatarak dönemin dini yapısı ile birlikte yozlaşmış ahlakına dikkat çekmektedir.

Mukâtil, Mekke’de gerçekleşen şu olayı da nakleder: Ebu Cehl, Velid b. Muğire, Rabiâ’nın iki oğlu Utbe ile Şeybe, Ukbe ve el-Âs b. Vâil otururken Übey b. Halef onlara: “Muhammed Allah’ın ölülere dirilteceğini iddia ediyor. Ben ona bir kemik alıp gideceğim ve Allah’ın bunu nasıl dirilteceğini soracağım” demiş, sonra da gidip çürümüş, içi boşalmış, delik deşik olmuş bir kemik getirerek: “Ey Muhammed! Sen Allah’ın çürüyen ve toprak olan kemiklerimizi dirilteceğini iddia ediyorsun. Allah’ın bizi yeniden yaratıp dirilteceğini söylüyorsun” diyerek hem elindeki kemiği ufalayıp rüzgâra savurmuş, hem de: “Ey Muhammed bunu kim diriltecek?” diye sormuştu. Hz. Peygamber de: “Allah o kemiği diriltecek. Seni de öldürecek ve sonra diriltecek, sonra da cehennem ateşine sokacak” dedi.³¹⁶ Bunun üzerine Allah, şu buyruğu indirmişti:

³¹⁴ Yâ Sin, 36/47

³¹⁵ Mukâtil, III, 580

³¹⁶ Mukâtil, III, 585

Yâ Sin, 77-80:

“İnsan görmez mi ki Biz kendisini bir nutfeden yarattık. Böyle iken o apaçık bir hasım olup çıkıyor (ölümden sonra dirilişi tartışırken açık bir şekilde husumet gösteriyor.) Kendi yaratılışını unutarak (daha önce hiç bir şey değilken nutfeden yaratılması suretiyle kendisinin yaratılışının nasıl başladığı üzerine düşünmeyip) Bize bir misal getirip dedi ki: “Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? De ki: “Onları ilk defa yaratan kim ise O diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir” (dünyada onların yaratılışını da, ahirette ölümden sonra yeniden yaratılışı da çok iyi bilir). O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır (yeşil ağaçtan ateş çıkartan, ölümden sonra da diriltmeye kadirdir.)”³¹⁷

Hız. Peygamber’le yoğun bir şekilde tartışan müşriklerin bu tutumlarına karşı ayetler hem tarihten, hem de onların yaşadığı hayattan örnekler vermektedir. “*O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır*” ifadesinde görüldüğü gibi müşriklere mantiki deliller de sunulmaktadır. Yaş ağaçtan ateş çıkaran ölüyü de tekrar diriltebilir. Ancak kâfirler Hız. Peygamber’i yalanlamaya devam etmektedir.³¹⁸

2.6.5. Furkân Suresi (42)

Bu surede Mekkeli müşriklerin Hız. Peygamber ve Kur’an aleyhine söyledikleri sözlere cevap verilmiştir. Müfessirimizin aktardığına göre “Abduddaroğulları’ndan Nadr b. Hâris: “*Bu Kur’an ancak Muhammed’in (sav) kendiliğinden uydurduğu bir yalandan ibarettir, Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir*” demiştir. Bununla da Ehl-i Kitap’tan olan Huveytıb b. Abduluzza’nın azadlısı Addas’ı, Nâdir b. Hadramî’nin kölesi Yesar’ı ve Âmir b. Hadrami’nin azadlısı Cebr’i kastetmişti.”³¹⁹

Furkân, 25/4-5:

“Kafirler dediler ki: “Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular. Ve dediler ki: “Bu öncekilerin

³¹⁷ Yâ Sin, 36/77-80

³¹⁸ İbn Abbas ve Hız. Osman tertibinde 41. sırada yer almaktadır.

³¹⁹ Mukâtil, III, 226. Mukâtil şu rivayeti de nakleder: “Nadr b. Hâris ticaret maksadıyla Hire’ye gitmiş, orada Rüstem ve İsfendiyar ile ilgili anlatılanlarla karşılaşmış, bu sözleri alarak Mekkeliler’e taşımış ve şöyle demişti: “*Size Ad’dan, Semud’dan bahseden Muhammed’in anlattıkları Rüstem ve İsfendiyar ile ilgili anlatılanlara benzemektedir. Bu Kur’an geçmişlerin efsanelerinden başka bir şey değildir.*” Nadr b. Hâris Bedir’de Hız. Ali tarafından öldürülmüştür. Mukâtil, III, 433; İbn İshak, s. 201.

esâtiridir (Kur'an, Rüstem ve İsfendiyar gibilerine dair anlatılan sözlerdir). (Muhammed) onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah-akşam kendisine okunmaktadır” (üç kişi Muhammed’e, sabah akşam bunları öğretmektedir.)³²⁰

Mekkeliler’in diğer iddialarına da ayetlerde yer verilmektedir. *“Ve şöyle dediler: “Bu (Muhammed) nasıl bir resuldür?! Yemek yer ve pazarlarda dolaşır... Ona bir hazine bırakmalı değil miydi?” Zalimler: “Siz ancak büyülenmiş (aklı başından gitmiş) bir adama uyuyorsunuz (derler).”³²¹* Buna karşın daha önce gönderilen Peygamberlerin de insan olduğu hatırlatılarak şu ayet indirilmiştir: *“Senden önce gönderdiğimiz resuller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı.”³²²*

Furkân, 20:

(Ey insanlar) Sizi birbiriniz için imtihan aracı kıldık sabredek misiniz (diye). Rabbin hakkıyla görendir.”³²³ Mukâtil bu ayeti tefsir ederken: “Ebu Zerr el-Gıfari, Abdullah b. Mesud, Ammâr b. Yâsir, Suheyb, Bilal, Habbâb b. Eret, Âmir b. Hadrami’nin azadlısı Cebr, Ebu Huzeyfe’nin azadlısı Sâlim, Nemir b. Kasıt, Âmir b. Fuheyre, Minca b. Abdullah ve benzeri fakir insanlar Müslüman olmuşlardı. Kureyş’ten olup onlarla alay eden Ebu Cehil, Ümeyye, Velid, Ukbe, ve Suheyl gibi kimseler: *“Şu Muhammed’e uyan azadlılarımızdan, yardımcılarımızdan ve her kabilenin ayak takımından uyanlara bir bakın”* diyerek onları küçümsemişlerdi. Bunun üzerine Allah Araplar’dan ve Arap olmayanlardan oluşan bu fakirlere şöyle hitap etmişti: *”Bakalım (eziyetlere ve alaylara karşı) sabredek misiniz? Rabbin basirdir (sizin sabrınızı görendir).”* Onlar sabrettiler ve tahammülsüzlük göstermediler. Bunun üzerine Allah onlar hakkında şu ayeti indirdi: *İşte ben onları sabretmelerine karşılık mükâfatlandırdım. Onlar kurtuluşa/zafere erenlerdir.”³²⁴*

Furkân, 27:

“O gün zalim (pişmanlıktan ötürü) ellerini ısırp der ki: “Keşke Peygamber’le birlikte (hidayete doğru giden) bir yol tutmuş olsaydım.”³²⁵ Mukâtil’e

³²⁰ Furkân, 25/4-5

³²¹ Furkân, 25/7-8

³²² Furkân, 25/20

³²³ Furkân, 25/20

³²⁴ Mü’minûn, 23/111: Mukâtil, III, 230

³²⁵ Furkân, 25/27

göre kastedilen zalim kişi Ukbe b. Ebi Muayt'tır. "Çünkü o, Hz. Peygamber ve ashabı ile birlikte çokça oturup kalkardı. Onun arkadaşı olan Ümeyye b. Halef ona: "Ey Ukbe! Benim görüşüme göre sen dininden vazgeçtin ve bu adamın (Hz. Peygamber'i kastederek) sözlerini kabule yanaştın." Ukbe ise şöyle karşılık verdi: "Hayır öyle bir şey yapmadım." Bunun üzerine Ümeyye ona: "Kavminin kendilerinden ayrılmadığını ispat etmek için Muhammed'in yüzüne tükürünceye ve ondan uzak olduğunu ilan edinceye kadar seni görmek bana haram olsun" dedi. Ukbe de denileni yaptı. Bunun üzerine Allah, Ukbe b. Ebi Muayt hakkında bu ayeti indirdi. Hz. Peygamber Ümeyye b. Halef'i Bedir günü öldürmüştü. Ukbe'yi ise Resulullah'ın (sav) emri ile Ensar'dan Âsım b. Ebi'l-Eflah öldürmüştü. Bedir günü Kureyşli esirlerden sadece o ve Nadr b. Hâris öldürülmüştü."³²⁶

Furkân, 60-61:

"Onlara "Rahman'a secde edin" denildiğinde "Rahman da neymiş? Senin bizi emrettiğin şeye mi secde edelim" (Müseyleme için mi namaz kılalım)? dediler ve bu, nefretlerini arttırdı. Göklerde kandiller ve nur saçan ay var edenin şanı ne yüce, ne mübarektir."³²⁷

Mukâtil, bu ayetle alakalı olarak şu hadiseyi zikreder: "Ebu Cehil Hz. Peygamber'e: "Ey Muhammed! Eğer sen şair isen biz de senin durumunu tasdik ederiz" dedi. Hz. Peygamber ise: "Şiir başka bir şeydir, benim size okuduklarım aziz ve celil olan Rahmân'ın sözüdür" dedi. Ebu Cehil bu sefer: "Peki bunlar olsa olsa Yemâme'deki Rahmân'ın sözüdür. Sana o öğretiyor" deyince Hz. Peygamber: "Rahmân semada olan Allah'tır. Cebrail (a.s) onun nezdinden geliyor" dedi. Ebu Cehil'in bu konuyu diğerlerine sorması üzerine Velid b. Muğire, Utbe ve Ukbe şöyle dediler: "Bizim bildiğimiz, Allah ile Rahman'ın iki ayrı isim olduğudur. Allah'ın kim olduğunu biliyoruz; gördüğümüz her şeyi yaratan O'dur. Rahmân'a gelince, onu Müseylime'den başka birisi olduğunu bilmiyoruz." Sonra Ebu Cehil Hz. Peygamber'e: "Ey Ebu Kebşe'nin oğlu! Sen Yemâme'de bulunan Rahmân'a ibadet etmeye mi çağırıyorsun? dedi. Bunun üzerine Allah bu buyrukları indirdi."³²⁸

³²⁶ Mukâtil, III, 233

³²⁷ Furkân, 25/60-61

³²⁸ Mukâtil, III/239

Daha önce gönderilen Resullerin de Hz. Peygamber gibi yiyip içtiğini haber veren bu sure, müşriklerin nübüvvete yönelik eleştirilerine mantıki cevap verir. Mukâtil ayetleri tefsir ederken ayetlerin sebab-i nüzul rivayetlerini sıralamakta, ayetlerin indiği döneme ilişkin önemli detaylar sunmaktadır.³²⁹

2.6.6. Fâtır Suresi (43)

“Yaratan, yoktan var eden” anlamlarına gelen bu sure, Allah’ın varlığı ve birliğini konu edinir. Kur’an-ı Kerim’in değerli bir miras olduğuna vurgu yapılır.

Fâtır, 35/32:

*“Sonra kitabı (Kur’an’ı) seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi (tevhid ehlerinden olduğu halde büyük günah işleyerek) nefisine zulmedicidir, kimisi orta yolludur (sözleri adil ve dengelidir), kimisi de Allah’ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir (ki bunlar, salih amel işlemekte ve nebileri tasdik etmekte öne geçenlerdir). İşte bu (cennete girmek) büyük lütfun ta kendisidir.”*³³⁰

Mukâtil’e göre büyük günahları dolayısıyla nefislerine zulmeden insanlar Allah’ın dilediği kadar bir müddet alıkonulacak, sonra Allah onların günahlarını bağışlayıp cennete sokacaktır. Cennete girip orada yerleştikten sonra mağfireti ve cennete sokması dolayısıyla Rabblerine hamdedeceklerdir.³³¹

Fâtır, 34:

*“Ve diyeceklerdir ki: “Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamdolsun (onlar henüz Allah’ın kendilerine ne yapacağını bilmiyorlar.) Muhakkak Rabbimiz (büyük günahları bağışlayan) gafurdur, (ne kadar az olursa olsun hasenati mükâfatlandırır) şekûrdur.”*³³² Mukâtil’e göre bu sözleri tevhid ehlerinden olup da büyük günah işleyenler söyleyeceklerdir. Bu surede Müslümanların yaptıkları ameller itibariyle farklı tasniflere ayrılması, İslamî kimliğin de dereceleri olduğuna işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim her Müslüman aynı fazilet ve amele sahip değildir. Bu farklılık ilahi hitap içerisinde de okunmaktadır.³³³

³²⁹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibine göre bu sure 42. sırada yer almaktadır.

³³⁰ Fâtır, 35/32

³³¹ Mukâtil, III, 558

³³² Fâtır, 35/34

³³³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 43. sırada yer almaktadır.

2.6.7. Meryem Suresi (44)

Hız. Meryem'den ve Hız. İsa'nın doğumundan bahseden bu sure, Mukâtil'e göre -Medine'de inen secde ayeti dışında- Mekke'de inmiştir.³³⁴

Meryem, 19/1:

“Kâf (kâfi), Hâ (hâd), Ayn (âlim), Sâd (sâdik) (demektir)”³³⁵ Mukâtil, tefsirinde farklı bir yöntem izleyerek bu huruf-u mukattanın her birine anlam vermiştir. Ona göre bu ifadeler Allah'ın zatını senasıdır. O mahlûkatına kâfi, kullarına hâdîdir. Buradaki “yâ”, el-hâdî'den gelmektedir. O yarattıklarının âlimidir, sözü sâdiktir, doğrudur.³³⁶

Daha sonraki ayetlerde yetmiş beş yaşında evlat sahibi olan Hız. Zekeriyâ'dan, Hız. Meryem'in oğlu Hız. İsa'nın mucizevi bir şekilde doğumundan bahsedilmektedir. Ayrıca Mekkeliler'in de malumat sahibi olduğu ve içinde buldukları şehrin kutsallığını kendisine nispet ettikleri Hız. İbrahim üzerinden şirk eleştirisi yapılmaktadır. **“(Ey Muhammed! Mekke ehline) kitapta İbrahim'i de zikret. Doğrusu o siddik bir nebi idi. Hani babasına (Azer'e) demişti ki: “Ey babacığım! (Sesi) işitmeyen, (hiçbir şeyi) görmeyen ve sana (ahirette) hiçbir faydası olmayan şeye (putlara) niçin ibadet ediyorsun?”³³⁷**

Ayetler daha sonra Hız. Musa'dan, Hız. Harun'dan, Hız. İsmail'den, Hız. İdris'ten bahseder. Onların da birer nebi oldukları vurgulanır. Ardından gelen kavimlerin bu yolu terk ettikleri ve nefislerine uyup yoldan çıktıkları şöyle anlatılır: **“Sonra onların ardından namazlarını zayi eden, şehvata düşen nesiller geldi. Bunlar (ahirette) cehenneme atılacaklardır.”³³⁸**

Kendilerini doğru yola çağırın Allah'ın ayetleriyle, müşriklerin dalga geçmelerine karşı Allah onları cehennem ile tehdit eder. Mukâtil bu ayetlerin Âs b. Vâil b. Hişam hakkında indiğini şöyle anlatır: “Kuyumcu olan Habbab b. Eret ona bir

³³⁴ Câbirî bu sureyle alakalı olarak şunları kaydeder: “Rivayetlere göre Tâ-Hâ suresi Hız. Ömer'in Müslüman olmasından önce indirilmiştir. Bu sure ise Tâ-Hâ suresinden önce indirilmiştir. Hız. Ömer'in müslüman oluşu da peygamberliğin 5. veya 6. yıllarında, yani, Habeşistan'a hicret şartlarında gerçekleşmiştir. Habeşistan'a hicret eden kafilenin başında bulunan Cafer b. Ebu Talib bu sureyi, yazılı olarak yahut ezber olarak yanında götürmesi muhtemeldir. Zira rivayetler kendisinin bu sureyi Habeş Necaşi' sine okuduğunu belirtmektedir. Bkz. Câbirî, 1, 341

³³⁵ Meryem, 19/1

³³⁶ Mukâtil, II, 620

³³⁷ Meryem, 19/41-42

³³⁸ Meryem, 19/59

takı yapmıştı. Ondan ücretini isteyince Müslüman olan Habbab’a dedi ki: “Siz cennette ipek, altın, gümüş ve ebedi evlatlar olduğunuzu iddia etmiyor musunuz? Habbab: “Evet” deyince; “Öyleyse borcumu sana cennette ödeyeceğime söz veriyorum” dedi.³³⁹ Bunun üzerine Yüce Allah As b. Vâil’i şöyle tehdit etmektedir: **“Bak şu ayetlerimize küfredene ve “Cennette bana mal ve çocuk verilecek” diyene! (Acaba ahirette kendisine de mü’minlere verilenlerin verileceğini söylerken) gayba muttali mi oldu, yoksa Rahman’dan bir ahid mi aldı? Hayır. Biz onun dediğini yazacağız ve onun için azap kesintisiz devam edecektir.”**³⁴⁰

Daha sonra Hz. Peygamber’e: **“Öyleyse (ey Nebi) onlar hakkında acele etme (onlar için azabın çabuk gelmesini isteme) Onların sadece sayılarını (yani, nefeslerini) sayıyoruz.”**³⁴¹ buyurdu. Bu surede önceki kavimlere gelen peygamberlerin verdikleri mücadelelere değinilmiştir. Ardından namazı terk ederek ve nefsi arzularına uyarak doğru yolu bırakanların akibeti hatırlatılmıştır. Müşriklerin Müslümanlarla alay etmeleri ayete konu olmuş, Allah **“onlar için gün sayıyoruz”** buyurarak müşrikleri cehennem ile tehdit etmiştir.³⁴²

2.6.8. Tâ-hâ Suresi (45)

Mukâtil’e göre “Tâ-Hâ” Süryanice’de “Ey adam” demektir. Mukâtil bu surenin Mekkî olduğunu söyler.³⁴³

Tâ Hâ, 20/1-2:

“Tâ-Hâ (ey adam)! Biz sana Kur’an’ı meşakkat çekmen için indirmedik.”³⁴⁴

Bu ayetle alakalı olarak Mukâtil: “Ebu Cehil, Velid b. Muğire, Nadr b. Hâris ve Mut’im b. Adî Hz. Peygamber’e (sav) dediler ki: **“Sen atalarının dinini terk ettiğin için meşakkat çekiyorsun. O halde bize, senin ilahın ile başka bir ilah bulunmadığına dair açık bir belge getir.”** Hz. Peygamber onlara: **“Hayır, Ben âlemlere rahmet olarak**

³³⁹ Mukâtil, II, 638

³⁴⁰ Meryem, 19/77-79

³⁴¹ Meryem, 19/84

³⁴² İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 44. sırada yer almaktadır.

³⁴³ Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’i öldürmek için yola çıkması ve yolda kız kardeşi Fatıma’nın da müslüman olduğunu öğrenmesi sonucunda kız kardeşinin evine gidip Tâ-hâ suresinin yazılı olduğu sayfayı bulması, bu surenin Hz. Ömer’in müslüman oluşundan evvel indiğini göstermektedir. Bu olay risaletin 5. yılına işaret etmektedir. Bkz. Câbirî, 1/351

³⁴⁴ Tâ Hâ, 20/1-2

*gönderildim” dedi. Onlar ise “Hayır, sen bir şâkîsin” dedi. Allah da bu ayetleri indirdi.”*³⁴⁵

Daha sonra Hz. Musa kıssası anlatılarak onun yaşadığı sıkıntı ve imtihanlardan bahsedilir. *“Ve seni fitneden fitneye uğrattık. Seni kendim için seçip yetiştirdim”*³⁴⁶ ayetleri ile sıkıntı ve çilenin nübüvvetin bir gerçeği olduğundan bahsedilir. Daha sonra Hz. Musa ile Firavun arasındaki diyaloga yer verilir. Hz. Musa, Firavun’a İsrailoğulları’nı kendisiyle birlikte göndermesini ve artık onları kendi işinde çalıştırmak suretiyle halkına azap etmemesini söyler. Firavun buna karşı çıkıp Hz. Musa’yı ve gösterdiği mucizelerini inkâr edince Allah Firavun’u helak eder ve İsrailoğulları’nı onun zulmünden kurtarır.³⁴⁷

Tâ Hâ, 130:

*“O halde (ey Muhammed) söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce (sabah namazı ile öğle ve ikindi namazlarını kılarak) Rabbini hamd ile tesbih et, gecenin saatlerinde (akşam ve yatsı namazlarını kılarak) ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et, umulur ki razı olunursun (ahirette Allah’ın sana vereceği sevaptan hoşnut kalırsın).”*³⁴⁸ Mukâtil’e göre namaz önceleri sabah ve akşam ikişer rekât olarak kılınıyordu. Hz. Peygamber miraca yükseldiğinde akşam namazı müstesna, beş vakit namaz ikişer rekât olarak farz kılındı. Medine’ye hicret ile birlikte namazları dörde tamamlamakla emrolundu. Bundan dolayı namazların üç hali söz konusudur. (Sabah iki, akşam üç, diğer vakitler dört’tür).³⁴⁹

Tâ Hâ, 135:

*“(Mekke kâfirlerine) de ki: “Herkes tarabbus ediyor” (siz Muhammed’in ölmesini bekliyorsunuz, Muhammed de sizin dünyada azaba uğratılmanızı bekliyor).”*³⁵⁰ Müfessirimiz bu ayetin tefsirinde ise: “Hz. Peygamber’in Mekke kâfirlerini dünyada azap ile tehdit etmesi üzerine onlar: “Biz Muhammed’in (sav) ölümünü bekliyoruz” demişlerdi. Allah bunun üzerine bu buyruğu indirdi” der.³⁵¹ Bu

³⁴⁵ Mukâtil, III/20

³⁴⁶ Tâ Hâ, 20/40-41

³⁴⁷ Kur’an kıssalarının Hz. Peygamber’in hayatıyla ilişkisi hakkında bzk. Mahmut Ay, “Kur’an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak”, -Hz. Musa Kıssası Örneği-, Ensar Yay, İstanbul, 2017

³⁴⁸ Tâ Hâ, 20/130

³⁴⁹ Mukâtil, III, 46

³⁵⁰ Tâ Hâ, 20/135

³⁵¹ Mukâtil, III, 49

surede de Hz. Peygamber'in diğer nebiler gibi sıkıntı çektiğini ancak Allah'ın vaadinin pek yakında gerçekleşeceği bildirilmektedir.³⁵²

2.6.9. Vakıa Suresi (46)

Bu surede yüce Allah ahirette üç sınıf insan olduğunu belirtir. Bunlardan “meymene” ashabinın cennete, “meş’eme” ashabinın cehenneme gireceğini, her ümmette kendi peygamberine inanmakta acele eden “es-Sabikûn”un ise cennete öncelikle gireceğini haber verir.

Vâkıa, 56/10:

*“es-Sâbikûn (öncelikle nebilere iman ederek öne geçenler), sâbikûndur (bunlar iman etmekte elini çabuk tutarak öne geçenler olup cennete öncelikle girecek olanlardır -Ebubekir ve Ali (r.a) da bunların arasındadır-).”*³⁵³ Bu tasnifte geçen “sâbikun” kavramı ile Hz. Peygamber’i inkar edenlerin inkarlarından bir an önce vazgeçerek cennete erken girme fırsatını kaçırmamalarına işaret edilmektedir.³⁵⁴

Ayetten anlaşılacağı üzere inananlar kendi içinde “erken iman edenler” ile “geç iman edenler” şeklinde derecelendirilmekte, cennetteki mükâfatları da ona göre verilmektedir. Sure, kıyamet sahneleriyle başlayıp daha sonra *“sudan, tohumdan, yağmurdan, ağaçtan... haber verin onları siz mi bitiriyorsunuz biz mi?”* şeklindeki çeşitli sorularla Allah'ın insanlara verdiği nimetleri hatırlatmaktadır. Sure boyunca cennetliklere verilecek nimetler ile cehennemliklerin göreceği azaptan bahsedilmiştir.³⁵⁵

2.6.10. Şuarâ Suresi (47)

“Şairler” anlamına gelen bu sure Mukâtil’e göre Mekkî bir suredir. Müşriklerin Kur’an-ı Kerim’e attıkları iftiralara cevap verilmektedir.

Şuarâ, 26/1-3:

³⁵² İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 45. sırada yer alır.

³⁵³ Vâkıa, 56/10

³⁵⁴ Ayette geçen *“Eğer ölen kişi mukarreblerden ise ona reyhan (Himyer lehçesinde, cennetteki rızık demektir) ve naim cenneti vardır”* ayetindeki “reyhan” kelimesini Mukâtil’in Himyer lehçesinde “cennet rızık” olarak açıklaması, Kur’an’ın o dönemin çeşitli coğrafyalarında kullanılan kavramları ve anlamları içerdiğine işaret eder. Mukâtil, IV, 225

³⁵⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 46. sırada yer almaktadır.

“Tâ-Sîn-Mîm. Bunlar mübin (Allah’ın emrini ve nehyini, helalini ve haramını beyan ettiği) kitabın ayetleridir. İman etmiyorlar diye neredeyse kendini öldüreceksin (üzüntüden helak olup gideceksin).”³⁵⁶ Mukâtil’e göre Velid b. Muğire, Ebu Cehil ve Ümeyye b. Halef gibilerinin, Hz. Peygamber’i yalanlamaları kendisine ağır gelmişti. Bunun üzerine bu ayet indi.³⁵⁷ Daha sonra Musa ve Firavun kıssası anlatılarak bu mücadelenin kolay olmadığına ancak bu mücadeleyi sonunda Peygamberlerin kazandığına dikkat çekilir.

Bu noktada Hz. Musa kıssasından bahsedilir. Hz. Musa ve kavmi Firavun’un zulmünden kaçıp Eyle ile Mısır arasındaki Nil nehrine³⁵⁸ geldiğinde Yüce Allah Musa’ya (as) asasıyla denize vurmasını emreder. Ardından deniz ayrılır ve İsrailoğulları Muharrem’in onunda (pazartesi günü) bu denizi geçerler. Kendilerini takip eden Firavun ve ordusu ise denizin ortasına geldiğinde Allah onların hepsini suda boğar. Hz. Musa, kendisini ve İsrailoğulları’nı kurtarıp, düşmanı olan Firavun ve kavmini suda boğduğu için Allah’a şükretmek üzere Muharrem’in onuncu günü oruç tutmuştur. Bundan ötürü Yahudiler Muharrem’in onunda oruç tutmaktadırlar.³⁵⁹ Bu olayı hatırlatan Yüce Allah şöyle buyurur:

Şuarâ, 59:

“İşte böyle (Firavun’un Mısır’dan, içinde buldukları bolluk ve bereketten çıkmasını sağladık) ve onlara İsrailoğullarını mirasçı kıldık.”³⁶⁰ Allah Firavun’u ve kavmini suda boğduktan sonra İsrailoğulları’nı Mısır’a geri döndürmüştü. Bu ifadeler ile Hz. Peygamber’in de mücadelesinde gâlip geleceğine ve yaşadığı sıkıntılardan kurtulacağına işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu ayetler nüzul ortamı ile de alakalıdır. Kur’an kıssalarını indiği döneme ve yaşanan sürece yönelik mesajı vardır. Nitekim Mukâtil yine bu surede yer verilen Nuh kıssasının sonunda şu tespiti yapar:

³⁵⁶ Şuarâ, 26/1-3

³⁵⁷ Mukâtil, III, 258

³⁵⁸ Mukâtil, Hz. Musâ’nın geçtiği denizi Nil nehri olduğunu söyler.

³⁵⁹ Mukâtil, III, 266; Hz. Aişe’den gelen bir rivayete göre “Ramazan orucu faz kılınmadan önce Kureyşliler Aşure günü oruç tutarlardı. Aşure gübû Kâbe’nin örtüsünün değiştirildiği gündü. Allah Tealâ Ramazan orucunu farz kılınca Resulullah (sav): “Dileyen Aşure günü oruç tutsun, dileyen tutmasın” buyurmuştur.” Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 244. Muharrem’in onuncu gününe cahiliye döneminden beri gösterilen bu hürmet, Mekkeliler’in dinî hayatı içerisinde diğer peygamberlerin yaşadıkları olayların da izleri bulunduğu ve o olaylara hürmet ettiklerine işarettir.

³⁶⁰ Şuarâ, 26/59

“Allah’ın geçmiş ümmetlerin kendi resullerini yalanlamalarını söz konusu etmesinin sebebi, Kureyş kâfirlerinin Hz. Peygamber’in risaletini yalanlamış olmalarıdır. Allah Hz. Peygamber’e daha önce Nuh’a, Hûd’a, Salih’e, Lût’a, ve Şuayb’a risalet verdiği gibi, kendisine de risalet verdiğini ve onların da kendisi gibi kavimleri tarafından yalanladığını bildirmişti. Daha önce resullerini yalanlayan kavimlerin maruz kaldığı cezaları zikrederek böylece Kureyş kâfirlerinin Muhammed’i (sav) yalanlamaktan vazgeçmelerini ifade etmiştir. Geçmiş ümmetlerin azabı gibi bir azaba uğramaktan onları sakındırmıştır.”³⁶¹ Nitekim ayetlerde geçtiği üzere Allah kendisine iman etmeyen Nuh (a.s)’ın kavmini suda boğmuş, Salih (a.s) kavmini sayha ile helak etmiş, Lût kavmini ise yerin dibine geçirmiştir.

Daha sonraki ayetler diğer bir kavim olan Hz. Şuayb’dan bahseder. Ashab’ul-Eyke’ye gönderilen Hz. Şuayb kavmine: **“Ölçüyü tam yapın ve zarar verenlerden (ölçüyü eksiltenden) olmayın. Müstakim kîstâs (dosdoğru terazi) ile tartın.”**³⁶² der. Mukâtil buradaki kıstas kelimesini açıklarken Rumca’da teraziye “kîstas” adı verildiğini söyler. Hz. Şuayb’ın kavmi ona: **“(Ey Şuayb) Sen ancak sihirliyorsun, ancak bizim gibi bir beşersin. Eğer doğru söyleyenlerden isen semadan üzerimize parçalar indir”**³⁶³ der. Bu ifadeler ile müşriklerin Hz. Peygamber’e söylediği sözler arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Müşriklerin toplumsal adalet konusuna pek riayet etmedikleri için Şuayb (a.s) üzerinden cahiliyenin ictimaî hayatının eleştirildiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere bu surede birçok kıssa anlatılmaktadır. Hz. Peygamber’e karşı müşriklerin kimi zaman inkâr etmeleri, kimi zaman dalga geçip hakikati çarpıtmaları karşısında yüce Allah nebisini savunmakta, indirilen ayetler ona teselli, insanlar için birer delil olmaktadır.³⁶⁴

³⁶¹ Mukâtil, III, 273

³⁶² Şuarâ, 26/181-182

³⁶³ Şuarâ, 26/185-187. Mukâtil burada peygamberlerin akrabalık ilişkilerini de şöyle anlatır: “Ad ve Semud amca çocuklarıdır. Semud Abir’in, o Era’nın, o Sam’ın, Sam ise Nuh’un oğludur. Hûd ise Şaleh’in oğludur. Lût Hezar’ın, o Azer’in oğludur. Sare de Lût’un kız kardeşidir. Şuayb ise Nuveyb’in oğlu, o Medyen’in, o da İbrahim’in oğludur. Mukâtil’in tefsirinde bu bilgilere yer vermesi, peygamberlerin akrabalık ilişkilerini gösterse de peygamberlerin oğlu veya kardeşi olarak zikrettiği nebilerin, Hz. İbrahim ile Hz. Peygamber (sav) arasındaki akrabalık ilişkisi gibi asırlara yayılan soy bağından ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

³⁶⁴ Câbirî bu surede ile başlayan yoğun tekrarları Zemahşeri’nin şu cümlesiyle açıklar: “Bu surede yer alan kıssaların her biri başlı başına bir ilahi kitap gibidir. Her bir kıssada, diğerlerinde yer almayan bazı ibretli noktalar bulunur.” Bkz. Câbirî, 1, 387 İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 47. sırada yer almaktadır.

2.6.11. Neml Suresi (48)

Sure ismini ayetlerde bahsi geçen karıncalardan almaktadır. Bu surede Yüce Allah, Hz. Davud ve Süleyman kıssasından, ayrıca Sebe kralı Belkıs'den bahsetmektedir. Surenin diğer kısmında ise Salih (a.s) ve ailesini öldürmek için kavmi tarafından planlanan gece baskınından bahsedilerek bu olay şöyle anlatılmaktadır:

Neml, 27/50-51:

*“Onlar (Salih (a.s) ve ailesini öldürmek isteyince) bir tuzakta bulundular. Biz de onlar fark etmeksizin bir tuzakta bulunduk. (Ey Muhammed!) Tuzaklarının akıbeti nasıl oldu bir bak! Çünkü Biz onları ve kavimlerini hep birlikte helak ettik”*³⁶⁵ buyurulmaktadır. Bu kıssa bir nevi müşriklerin uzun süredir Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak için tasarladıkları planları anlatmaktadır. Ayet müşriklerin suikast dâhil yaptıkları bu planlardan vazgeçmelerini ifade etmekte, bu girişimlerin Salih peygamberde olduğu gibi sonuçsuz kalacağına dikkat çekmektedir.

Neml, 91-92:

*“(Ey Muhammed! de ki:) “Ben ancak bu beldeyi haram kılan ve her şey kendisinin olan bu beldenin Rabbine ibadet etmekle emrolundum. Müslümanlardan olmakla emrolundum. Kur'an'ı (size) okumakla da (emrolundum). Kim hidayet bulursa ancak kendisi lehine hidayet bulur, kim de dalalete düşerse de ki: “Ben ancak uyarıcıyım.”*³⁶⁶

Yüce Allah, müşriklerin yaşadığı kutsal şehir olan Mekke'yi nazara vererek sadece kendisine ibadet edilmesini istemektedir. Hidayet bulanların ancak kendi lehlerine, şirk koşanların da kendi aleyhlerine bir amelde bulduklarını haber vermektedir. Dolayısıyla siyer bağlamı itibarıyla Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'i ortadan kaldırma girişimleri diğer peygamber kıssaları üzerinden anlatılarak yaptıkları planların boşa gideceği anlatılmaktadır.³⁶⁷

³⁶⁵ Neml, 27/50-51

³⁶⁶ Neml, 27/91-92

³⁶⁷ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 48. sırada yer almaktadır.

2.6.12. Kasas Suresi (49)

“Kıssalar” anlamına gelen bu sure Mukâtil’e göre Mekkî’dir ancak 52-55 ayetleri Medine’de indirilmiştir. *“Sana Kur’an’ı farz kılan, elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir. De ki: “Rabbim hidayetle geleni de apaçık sapıklık içerisinde olanı da en iyi bilendir”*³⁶⁸ ayeti ise Mekkî de Medeni de olmayıp hicret esnasında nazil olmuştur.

Bu surede ilk ayetlerden itibaren Hz. Musa kıssası anlatılır. Mukâtil, Musa isminin (“Mu” su anlamındadır, “sa” ise ağaç demektir) Kıpti dilinde Hz. Musa’nın bebek iken içinde bulunduğu yer olan su ve (içinde taşındığı beşik olan) ağaçtan aldığını söyler. Ayetlerde Hz. Musa’nın Mısırlı Kıpti birini öldürdüğü için Medyen’e gittiği, orada Hz. Şuayb ile tanıştığı ve kızıyla evlendiği anlatılır. Daha sonra oradan ayrılıp çölde giderken bir ateş görür. Onu takip ederek dağa çıkınca el ve asa mucizesiyle birlikte kendisine peygamberlik verilir. Ardından İsrailoğulları’na zulmeden ve kendini ilah gören Firavun’u uyarmak için tekrar Mısır’a gider.³⁶⁹

Kasas, 28/46:

*“Biz (Musa ile konuşup ona) seslendiğimizde (ve Tevrat’ı verdiğimizde) sen Tûr’un yanında değildin. Fakat (Kur’an ve nübüvvet) Rabbinden bir rahmet (nimet) olmak üzere (sana) verilmiştir. Senden önce kendilerine nezir gelmemiş bir kavmi (Mekkelileri) (Kur’an ile) inzar edesin. Umulur ki tezekkür ederler (de iman ederler).”*³⁷⁰

Hz. Peygamber, Mekke’de yetim olarak doğup büyümüş, sonraları kendisine düşman olacak bu toplumunun içine yetişmiş, Hz. Musa gibi bir dağda ilk vahyi almış, nübüvvetten sonra kendisine inanan insanlarla birlikte o şehirden çıkarak başka bir yere -Medine’ye- hicret etmiş ve en nihayetinde tekrar Mekke’ye gelerek orayı fethetmiştir. Görüldüğü üzere peygamberlerin yaşadıkları ortak mücadeleler bulunmakta ve ayetler bu ortak yönlere dikkat çekmektedir. Nitekim Mekke müşrikleri Firavun kadar güçlü değildir. Böylece ayetler Hz. Peygamber’i ve mü’minleri teselli etmektedir. Daha sonra müşrikler tarafından Musa’ya verilen

³⁶⁸ Kasas, 28/85

³⁶⁹ Câbirî bu surede anlatılan kıssaların Allah’ın yeryüzünde zayıf ve güçsüz konumda olan kimseleri nasıl güçlendirip ülkeye hâkim hale getirdiğini tarihten örnekler ile açıklar. Bkz. Câbirî,1, 413

³⁷⁰ Kasas, 28/46

Tevrat'ın da Hz. Peygamber'e verilen Kur'an'ın da inkâr edildiği anlatılır. Onlardan inkâr ettikleri bu ayetlerin bir benzerini getirmeleri istenir:

Kasas, 49-50:

*“Eğer siz doğru söyleyenler iseniz o halde Allah katından ikisinden daha çok hidayet verici bir kitap getirin. Ben de ona uyarım. Eğer sana cevap veremezlerse bil ki onlar hevalarına uymaktadırlar. Allah'tan bir hidayet olmaksızın hevasına uyandan daha sapık kim olabilir ki? Allah zalimler topluluğunu hidayet etmez.”*³⁷¹ İnkâr ettikleri kitabın benzerini getiremedikleri için müşrikler hevâlarına uyan sapık kimseler olarak tanımlanırlar.

Kasas, 52-53:

*“Ondan önce kendilerine kitap (İncil) verdiğimiz kimseler ona (Kur'an'a) iman ederler. Onlara Kur'an okunduğu zaman: “Biz buna iman ettik. Şüphesiz bu Rabbimiz tarafından indirilmiş haktır. Doğrusu biz, ondan önce de Müslüman olmuş kimselerdik” dediler.”*³⁷² Mukâtil'e göre bu ayetler, İncil ehlerinden Müslüman olan kırk kişi hakkında inmiştir.³⁷³ Bunların bir kısmı Cafer b. Ebi Talib (r.a) ile birlikte Habeşistan'dan, bir kısmı da –ki sekiz kişidir- Şam'dan Medine'ye gelmişlerdi.³⁷⁴

Kasas, 56:

*“Muhakkak ki sen (Ey Muhammed) sevdiğini hidayete erdiremezsin (İslam'a iletmezsin). Fakat Allah dilediğine hidayet verir ve o hidayet bulanları en iyi bilendir.”*³⁷⁵ Müfessirimiz bu ayetle ilgili olarak Ebu Talib'in Haşimoğulları'na yeğenleri Hz. Muhammed'i (sav) korumalarını söylemesi üzerine Peygamberimiz'in (sav): *“Ey Amcacığım. Sen onlara iyiliklerine olan şeyleri emrediyorsun fakat aynı şeyi niçin kendin için söylemiyorsun. Senden tek bir söz söylemeni, Lâilâhe illallah demeni istiyorum. Ben de bunu söylediğine dair senin lehine Allah'ın huzurunda şahitlik edeceğim”* dedi. Ebu Talib ise: *“Ben senin doğru söylediğini biliyorum, fakat “Ölümden korktu da iman etti” denilmesi hoşuma gitmez. Senin bundan dolayı çok*

³⁷¹ Kasas, 28/49-50

³⁷² Kasas, 28/52-53

³⁷³ İbn İshak bunların Necran Hristiyanları olup on iki kişi civarında olduğunu söyler. İbn İshak, s. 219

³⁷⁴ Mukâtil, III/349

³⁷⁵ Kasas, 28/56

üzüldüğünü bilsem de ben Abdulmuttalib'in mensub olduğu kabilenin yaşlılarının; Haşim'in, Abdümenaf'ın dini üzere öleceğim." dedi. Bunun üzerine bu ayetler indirildi.³⁷⁶

Kasas, 57:

"Dediler ki: "Seninle birlikte hidayete uyarsak yerimizden çıkarılırız. Biz onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere her şeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir Harem'de yerleştirmedik mi? Fakat onların (Mekkeliler'in) çoğu bilmezler."³⁷⁷ Mukâtil'e göre ayet Kureyşli Hâris b. Nevfel hakkında inmiştir. "O Hz. Peygamber'e dedi ki: *"Senin söylediklerinin hak olduğunu biz çok iyi biliyoruz. Ancak bizim seninle birlikte hidayete uymamızı engelleyen şey, Arapların bizi yurdumuzdan, yani Mekke'den çıkartmalarından korkmamızdır. Çünkü biz Araplara göre, (bir oturuşta) sadece bir hayvan yeyip doyacak kadar azınlığız ve bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur."*³⁷⁸

Mukâtil bu kimseler hakkında inen ayeti tefsir ederken Yüce Allah'ın: "Onlar Benim verdiğim rızıkı yedikleri halde, Benden başkasına ibadet ediyorlar. Harem bölgesinde öldürülmekten, esir alınmaktan yana güvenlik içerisinde oldukları halde nasıl korkuyorlar? Biz, müşrik olmalarına rağmen onlara güvenilir bir Harem vermişken, Müslüman olduktan sonra mı onları korkuya teslim edeceğiz? Müslüman oldukları takdirde böyle bir şey onlara asla yapmayız buyuruyor" dediğini belirtir.³⁷⁹

Kasas, 85:

"Sana Kur'an'ı farz kılan, elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir (Mekkeliler'e karşı zafer kazanmış olarak Mekke'ye dönmeni sağlayacaktır)."'³⁸⁰ Mukâtil bu buyruğun Hz. Peygamber'in geceleyin mağaradan çıkıp Medine'ye doğru yola koyulması esnasında indiğini söyler. "Hz. Peygamber Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe'de konaklar. Mekke'ye giden yolu görünce, kendisinin ve babasının doğduğu yeri hatırlayarak ona özlem duyar. Cebrail (a.s) gelerek ona: *"Şehrini, doğduğun yeri mi özledin"* der. Allah Resulü : *"Evet"* der. Cebrail der ki: ***"Allah,***

³⁷⁶ Mukâtil, III/351; İbn İshak, s. 209

³⁷⁷ Kasas, 28/57

³⁷⁸ Mukâtil, III/351

³⁷⁹ Mukâtil, III, 351-352

³⁸⁰ Kasas, 28/85

Sana Kur'an'ı farz kılan, elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir buyuruyor.

Buna göre bu ayet hicret esnasında nazil olduğu için ne Mekki'dir, ne Medeni'dir.³⁸¹

Surenin tefsirinde zikri geçen Ebu Talib'in vefatı ile Hz. Hatice'nin vefat etmesi aynı yıl olduğu için bu yıla "hüzün yılı" denmiştir. Resulullah'ın (sav) yaşadığı miraç hadisesinin bu tarihe yakın bir zamanda gerçekleşmesinden hareketle İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde Kasas suresinin ardından İsra suresine yer verildiği gözükmemektedir.³⁸²

2.6.13 Yûnus Suresi (50)

Sure, Yûnus (a.s) kıssasına yoğunlaşmaktadır. Mukâtil'e göre sure Mekke'de nazil olmuştur. Surenin girişinde müşriklerin Kur'an için "bu bir sihirdir" iftiralarna karşılık verilmektedir.

Yûnus, 10/15:

"Ayetlerimiz onlara beyyineler olarak okunduğu zaman, Bize kavuşmayı ummayanlar "bunun gayrı bir Kur'an getir veya onu değiştir" dediler. (Ey Muhammed) de ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem, benim için olacak şey değil. Ben bana vahyolunana ittiba ederim. Eğer Rabbime isyan edersem doğrusu büyük bir günün azabından korkarım."³⁸³

Mukâtil, müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an ayetlerini değiştirmesine yönelik isteklerini şöyle anlatır: "Velid b. Muğire ve arkadaşları Peygamberimiz'e (sav) atalarının dininden vazgeçmemesini ve putlara ibadet etmesini söyledi. "Eğer bundan dolayı Arapların seni kınayacaklarından korkuyorsan **"Bana bunu Allah emretti dersin"** dediler. Bunun üzerine Allah bu ayetleri indirdi."³⁸⁴ Devamında ise bu kitabın Allah tarafından indirildiğine dair deliller şöyle zikredilir.

Yûnus, 16-17:

³⁸¹ Mukâtil, III, 359

³⁸² İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 49. sırada yer alır. Medine'ye hicret edene kadar yaklaşık 87 suresinin indiğini düşündüğümüzde miraç olayı ile hicret arasındaki zaman aralığının az olmasına rağmen 38 sureyi bu aralığa sıkıştırmak durumunda kalırız. Bu sonuç ise İsra suresinin biraz daha geç dönemde indiğine işaret eder. Bu sebeple Câbirî'nin İsrâ suresini daha ileri bir tarihe yerleştiren tertibini tercih etmekteyiz. Sure içerisindeki bazı ayetler hicret öncesinde veya hicret esnasında inmiş olabilir ancak surenin kendisi bir bütün olarak daha erken bir döneme rastlamaktadır.

³⁸³ Yûnus, 10/15

³⁸⁴ Mukâtil, II, 231

“De ki: “Şayet Allah dileyseydi, onu okumazdım ve onu size ulaştırmazdı. Bundan önce içinizde (kırk yıl süren uzunca) bir ömür geçirdim (size bir şey okuduğumu hiç duydunuz mu?) Öyleyse (bu kitabın kendimden aktardığım bir şey olmadığını, fakat Allah’tan bana vahyedildiğini) akletmeyecek misiniz? Allah üzerine yalan uyduran ve O’nun ayetlerini tekzip eden kimseden daha zalim kimdir?”³⁸⁵

Hiz. Peygamber Mekke’de doğmuş büyümüş, Mekkeliler ile akraba olmuştur. Ayette: ***“Bundan önce içinizde bir ömür geçirdim, akletmeyecek misiniz?”*** ifadesi bu hususa dikkat çekmektedir. Mukâtil ise bu ayetleri kısa kısa tefsir ederek bahsedilen konuyu daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Daha sonra Araplar’ın taptıkları putların Allah indinde şefaathçi olamayacağını, insanların tek bir ümmet olduğunu ancak sonraları İslam’ı terk edip putlara taparak bu birlikten koptuklarını belirten ayetler nazil olur. Dini anlamdaki bu sapıklıkların tekrar Allah’a ve Hiz. Muhammed’e iman ederek düzeltilmesi istenir: ***“De ki: Allah’ın lütfu (Kur’an) ve rahmeti (yani İslam) ile ferahlanın.”***³⁸⁶

Bu surede ümitsizliğe düşerek halkını terk eden Yunus peygamberin (a.s) kıssası da anlatılmaktadır. Bu kıssa üzerinden Allah bir kimseye zarar da verecek olsa hayır da verecek olsa onun engellenemeyeceği ifade edilir. Böylece Allah’ın hükmü gelinceye kadar sabretmesi öğütlenir.³⁸⁷

2.6.14. Hûd Suresi (51)

Mukâtil’e göre bu sure Mekke’de indirilmiştir. Surede Âd kavmine gönderilen Hûd’un (as) mücadelesi anlatılmaktadır. Aynı zamanda Mekke müşriklerinin inkârlarına değinilmektedir.

Hûd, 11/5:

“İyi bilin ki, doğrusu onlar (Mekke kâfirleri) ondan (Nebi’den) gizlenmek için göğüslerini бүkerler. İyi bilin ki, onlar elbiselerine бүründükleri vakit de (başlarını elbiseyle örttükleri vakit de) (Allah) onların gizledikleri ve (dilleriyle) ilan

³⁸⁵ Yûnus, 10/16-17

³⁸⁶ Yûnus, 10/59

³⁸⁷ İbn Abbas ve Hiz. Osman tertibinde bu sure 51. sırada yer almaktadır. Bu sure ve bundan sonraki Hud, Yusuf ve Hicr sureleri “Elif Lâm Ra” şeklinde huruf-u mukatta ile başlamaktadır.

*ettiklerini bilir. Doğrusu O, göğüslerin özüne hâkimdir.*³⁸⁸ Mukâtil bu ayetle alakalı olarak şunları söyler: “Mekke kâfileri Kur’an’ı işittiklerinde onu işitmekten hoşlanmadıkları için başlarını göğüslerine doğru eğerdiler. Allah onların bu hallerini bildirdi.”³⁸⁹

Hûd, 59:

*“İşte Âd... Rab’lerinin ayetlerini inkâr ettiler. Onun Resullerine (Hûd’a) âsi oldular. İnkârda inat edenlere tabi oldular ve onlar hem bu dünyada hem Kıyamet gününü lanete uğradular.”*³⁹⁰ Allah Âd kavmini önce kuraklıkla sonra da arkasından gelen kasırgayla helak etmiş, sahip oldukları muhteşem sarayları ve bahçeleri yerle bir olmuştu. Sureden de anlaşılacağı üzere Âd kavmi üzerinden müşriklere karşı bir meydan okuma vardır.³⁹¹

2.6.15. Yusuf Suresi (52)

Yüce Allah, Hz. Yusuf’un anlatıldığı bu kıssa için “kıssaların en güzeli” tabirini kullanmaktadır. Bu kıssada Hz. Yakub’un oğlu Hz. Yusuf, rüyasında güneş, ay ve yıldızların kendisine secde ettiğini görür. Babası oğluna bu gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını öğütler. Daha sonra Yusuf kendisini kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılır, yoldan geçen bir kabile onu bulur ve köle olarak Mısır’da satar. Hz. Yusuf, Mısır’da hizmetinde bulunduğu Züleyha’nın iftirası yüzünden zindanlara düşer. Zindanda iken kendisiyle birlikte zindanda kalan gençlerin rüyalarını yorumlar ve ardından Mısır kralının gördüğü bir rüyayı da yorumlaması istenir. Daha sonra zindandan çıkarak maliyeden sorumlu vezirlik makamına yükselir. Surede çok sevdiği babasına kavuştuğu ana kadar yaşadığı her şey detaylıca anlatılmaktadır. Mukâtil’e göre bu surenin tümü Mekke’de nazil olmuştur.

Yusuf, 12/2:

*“Sana bu Kur’an’ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki sen ondan (Kur’an’ın sana indirilmesinden) önce bunu bilmiyor idin”*³⁹² Ayetten anlaşılacağı üzere Kur’an kıssaları, Hz. Peygamber’in nübüvvetine bir delil olarak

³⁸⁸ Hûd, 11/5

³⁸⁹ Mukâtil, II/272

³⁹⁰ Hûd, 11/59

³⁹¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 52. sırada indirilmiştir.

³⁹² Yusuf, 12/2

sunuluyor. Hz. Yusuf kıssası anlatıldıktan sonra **“Onlar tuzak kurdukları vakit”** ifadesi, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber aleyhine geliştirdikleri komploları anımsatmaktadır. **“Sen onlarla beraber değildin”** ayeti Hz. Peygamber’in insanlarla paylaştığı bu bilgilerin yalnızca Allah tarafından Peygamberine haber verildiği açıklanmaktadır.

Yusuf, 108:

“De ki: “İşte bu (İslam dini) benim yolumdur. Ben ve bana ittiba edenler basiret üzere Allah’a çağırıyorum. Sübhanallah. Ve ben müşriklerden değilim.”³⁹³ Ayetteki **“Ben müşriklerden değilim”** ifadesi artık kesin bir ayrımı ifade etmektedir.

Ayetlerde bahsedilen bu gibi bazı kıssalar diğer kutsal kitaplarda da anlatılmaktadır. Ancak zaman içerisinde yapılan tahriflerden dolayı kirlenen bu kıssalar, Kur’an-ı Hakîm ile tevhid doğrultusunda yeniden inşa edilmiştir.³⁹⁴

2.6.16. Hicr Suresi (53)

Sureye ismini veren Hicr, Semud kavminin yaşadığı yerin adıdır. Mukâtil’e göre bu surenin tamamı Mekke’de inmiştir.³⁹⁵ Mekkeliler’in küfürdeki ısrarlarını eleştirmektedir. Nitekim küfür onların kimlikleri haline gelmiştir. Yüce Allah onların bu halini şöyle anlatır: **“Şayet onlara semadan bir kapı açsak da onda yukarı çıksalar; “Sadece gözlerimiz bağlandı, hatta biz sihirlenmiş bir kavimiz (derler).”**³⁹⁶

Surede Lut kavminin kıssasına da yer verilir:

Hicr, 15/76:

³⁹³ Yusuf, 12/108

³⁹⁴ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 53. sırada yer almaktadır.

³⁹⁵ Câbirî’ye göre bu aşamaya kadar Kur’an putperestliği eleştirmiş, Kur’an yüksek sesle okunmaya başlanmış, buna bağlı olarak müşriklerin zulmü de gitgide daha da artmıştı. Her kabile kendi içindeki Müslümanları baskı altına alıyor, dininden döndürmeye çalışıyordu. Zayıf ve yoksul olanlara işkence yapılıyor, güçlü kabilelere mensup Müslümanlar ise eleştirilmekle beraber kabileleri tarafından korunuyordu. Bu şartlar altında Müslümanların çoğu Habeşistan’a hicret etmişti. Hicr suresindeki **“Sana emredileni açıkça haykır”** emriyle sadece Mekkeliler’e değil her sene Hac için gelen Mekke dışındaki Arap kabilelere de yönelmiştir. Hacılar Mekke’ye geldiklerinde ilk olarak Ukaz panayırında konaklar, daha sonra yirmi gün kadar Mecinne panayırında kalırlar ve son olarak Zü’l-Mecaz panayırında kalırlardı. Hz. Peygamber buralarda kabileleri dolaşır, onları İslam’a davet ederdi. Ebu Leheb ise arkasından çadır çadır dolaşıp onlara Hz. Peygamber’i kötüledi. Kabileler ise O’na: **“Sani bizden daha iyi tanıyan aşiretin sana inanmıyor, biz nasıl inanalım”** derlerdi. Bkz. Câbirî, 2, 10-16

³⁹⁶ Hicr, 15/14-15

“Doğrusu o (helak edilen Lut kavminin şehirleri) mukim bir yol üzerinde bulunuyor (Mekkeliler’in de başkalarının da üzerlerinden gidip geldikleri apaçık belli bir yol üzerinde bulunuyor. -Bu şehirler Mekke ile Şam arasındadır-)”³⁹⁷ buyurur. Böylece ayetlerde küfredenlerin akıbetiyle ilgili tarihi karşılığı olan deliller sunulmuş, bu güzergâh üzerinde gördükleri kalıntılardan onların ne halde geldikleri anlatılmıştır.

Mukâtil, müşriklerin Hz. Peygamber’in tebliğini engellemeye yönelik girişimlerini şu olayla anlatır: “Velid b. Muğire hac mevsiminde Mekkeliler’e: *Ey Kureyşliler! Muhammed’in ünü çevredeki şehirlere yayılmış bulunuyor. Onlar mutlaka onunla burada karşılaşacaklardır. O sözü tatlı biri olduğu için biriyle konuştuğunda aklını başından alır. Ve muhtemelen onu doğrularlar. Onun için bir takım insanları Mekke’ye gelen yolların ağzına gönderin de Muhammed’e dair sual sorduklarında: “O bir sihirbazdır, kâhindir, onunla görüşmemeniz görüşmenizden daha hayırlıdır” desinler.* Bunun üzerine Kureyş her yol ağzına dört kişiyi gönderdi. Mekke’ye gelenleri bu yol ağzındaki 16 kişi karşılıyor ve: *“O bir şairdir, bir yalancıdır, bir delidir”* diyorlardı. Bilindik yolların dışından gelenlere ise Velid b. Muğire aynı şeyleri söylüyordu. Onların propagandası neticesinde insanlar dağıldılar. Bu da Hz. Peygamber’e ağır geldi. Hâlbuki Hz. Peygamber insanlarla görüşmeyi, onlara durumunu arzetmeyi ümit ediyordu. Daha sonra ise Allah o Kureyşliler’den Velid b. Muğire’nin, Âs b. Vâil’in, Hâris b. Kays’ın, Esved b. Abduluzza’nın, Esved b. Abdulmuttalib’in çeşitli şekillerle canını alarak haklarından geldi. İşte şu ayet onu anlatmaktadır:³⁹⁸

Hicr, 94-99:

“Öyleyse emrolunduğun şeyi açıkça bildir (sana emrolunan risaleti tebliğ görevini devamlı yerine getir) ve müşriklerden yüz çevir (sabret). Doğrusu biz müstehzilere karşı kâfiyiz... Biliyoruz ki onların söylediklerine mutlaka göğsün daralıyor. O halde hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve namaz kılanlardan ol. Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et.”³⁹⁹ Anlaşıldığı üzere Mekkeliler Hz. Peygamber’in diğer kabilelerle iletişim içerisine girmesini engellemek için her yolu

³⁹⁷ Hicr, 15/76

³⁹⁸ Mukâtil, II, 437

³⁹⁹ Hicr, 15/94-99

deniyorlardı. Buna karşı Allah Hz. Peygamber'e teselli vererek "***Biz müstehzilere karşı kafiyiz***" buyurmaktadır.

Kur'an nüzulü Hicr suresi ile daha farklı bir aşamaya geçmiştir. Mekkeli müşriklerin, şehre giren yolların başına adamlar göndererek Hz. Peygamber'in Mekke dışındakilere davetini engellemeleri ve Müslüman olanlara işkence etmeleri üzerine Hicr suresinde "***Sana emredileni haykır ve müşriklerden yüz çevir. O alaycuların hakkından biz geliriz***" ayetleri nazil olmuştur Yine anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber davetini insanlara ulaştırma noktasında önce bireysel ilişkiler üzerinden hareket etmiş, daha sonra kabile ilişkilerini devreye sokmuş ve en nihayetinde de çevredeki Arap kabileleri ile iletişime geçmişti. Onun bu şekilde davetini genişletmesi Kureyşliler'i endişelendirmiş, bu korku onu ve akrabalarını muhasara altına alma boyutuna ulaştırmıştı.

2.7. Boykot Döneminin Başlangıcı

Müşrikler Hz. Peygamber'in putları eleştirmesine son vermesini istediler ve Ebu Talib'in yanına gelerek bu durumu ona iletiler. Şimdiye kadar amcası hatırına sabrettiklerini ancak artık atalarına sövülüp ilahlarının kınanmasına tahammül etmeyeceklerini söylediler. Ondandır ya Hz. Peygamber'in himayesini bırakıp kendilerine teslim etmesini ya da kendisini de düşman olarak kabul edeceklerini ifade ettiler. Bunun üzerine Ebu Talib Haşimoğulları ve Muttaliboğulları'nı toplayıp Hz. Peygamber'i korumaya davet etti. Ebu Leheb dışındakiler Hz. Peygamber'i korumayı kabul etmişti.

Buna karşı Kureyşliler boykot kararı verdiler ve Hz. Peygamber'i koruyan ailesiyle her türlü ilişkilerini kestiklerini ilan ettiler. Muttaliboğulları ile alışveriş yapmamak, kız alıp-vermemek, onlarla oturup-kalkmamak, yiyip-içmemek üzere bir sözleşme yazdılar ve bu tutumlarını Muhammed'i (sav) kendilerine teslim edinceye kadar sürdürecekleri konusunda ittifak ettiler. Böylece Haşimoğulları'nı Ebu Kubeys dağı civarındaki Ebu Talib mahallesinde muhasara altına aldılar.⁴⁰⁰

Siyer kaynaklarımıza göre nübüvvetin altıncı veya yedinci yılında muhasara başladı. Kuşatma altındakilere hiçbir şey verilmiyordu. Onlar sadece Hac mevsiminde mahallelerinin dışına çıkabiliyorlardı. Mukâtil En'âm suresini tefsir ederken

⁴⁰⁰ İbn İshak boykot döneminin üç yıl sürdüğünü nakleder. Bkz. İbn İshak, s. 159

müşriklerin Hz. Peygamber'in ailesine karşı başlattıkları bu boykotu detaylıca anlatmaktadır.⁴⁰¹

2.7.1. En'âm Suresi (54)

En'am suresi Mekke'de nazil olmuştur.⁴⁰² Bu surede, Hz. Peygamber'e iman etmeyen müşriklerin kalplerinin katı ve Allah'ın ayetlerine kapalı olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca müşrikler, Hz. Peygamber'in atalarının dinini terketme nedenini, onun maddi yardıma muhtaç olması ile açıklayarak: *"Biz senin için aramızda mal toplayıp seni zengin yapalım"* demişler ve atalarının dinine geri döndürmeye çalışmışlardır.⁴⁰³ Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurur: ***"De ki: Doğrusu ben, teslim olanların evveli (Mekkeliler'den ihlasla tevhibi kabul edenlerin ilki) olmakla emrolundum. (Ve sakın sen) Müşriklerden olma!"***⁴⁰⁴

Müşrikler, Ehl-i Kitab'ı referans göstererek Hz. Peygamber'e: *"Biz senin söylediklerinin kimsenin tasdik ettiğini görmüyoruz. Üstelik Ehl-i Kitab'a senin hakkında sorduk. Ellerindeki kitaplarda senin hakkında söz edilmediğini iddia ettiler. Peki, seni Resul olarak gönderenin Allah olduğuna dair senin lehine kim şahitlik edecek?"*⁴⁰⁵ diye sormaları üzerine inen ayetler iddia ettikleri hususlara şöyle açıklık getirir: ***"De ki: "Hangi şey şahadetçe büyüktür? Benimle sizin aranızda Allah şahittir. Sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için bu Kur'an bana vahyolundu... Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."***⁴⁰⁶

"Allah'ın indirdiğini ben de indiririm" ayetinin tefsirinde Mukâtil, Medine'de Hz. Osman'ın sütkardeşi Abdullah b. Sâd ile ilgili şu olayı aktarır: "O Hz. Peygamber'e kâtiplik yapıyordu. Nisa suresini yazarken Hz. Peygamber ona

⁴⁰¹ Mukâtil Enam suresi 26. ayetineki: ***"Onlar hem ondan nehyeder, hem de ondan uzaklaşırlar."*** ifadesi ile Ebu Talib'in kastedildiğini söyler. Kureyşliler Ebu Talib'den Hz. Peygamber'i teslim etmesini istediklerinde Ebu Talib: *"Ben onsuz yapamam"* der. Ve yiğenine *"Allah'a yemin ederim ki, hep birlikte olsalar dahi sana ellerini uzatamazlar"* şeklinde başlayan bir şiir yazar. Ebu Talib'in bir yandan Kureyş'in Hz. Peygamber'e eziyet etmelerini önlemeye çalışırken diğer taraftan kendisinin de iman etmemesi üzerine bu ayet indirilmişti der. Bkz. Mukâtil, I, 557

⁴⁰² Câbirî'ye göre bu surenin "Enam" ismi verilmesinin sebebi hayvancılıkla uğraşan söz konusu kabilelerin hayatları ile doğrudan ilgili olan hususlara yer verdiği içindir. Onların hayvanlar ile ilgili adetleri eleştirilmektedir. Bkz. Câbirî, 2, 69. Mukâtil'e göre 20, 91, 93, 114, 151 numaralı ayetler Medine'de nazil olmuştur.

⁴⁰³ Mukâtil, I, 550

⁴⁰⁴ En'âm, 6/14

⁴⁰⁵ Mukâtil, I, 554

⁴⁰⁶ En'âm, 6/19-20

“*ğafûren rahîmen*” yazmasını söyledi. O ise “*alîmen hakîmen*” yazdı. Hz. Peygamber ona “*semîan basîran*” yazmasını söylediğinde ise o “*semîan alîmen*” yazdı ve münafıklara da: “*Ben onun gözü önünde bana imla ettirdiğinden başkasını yazdım. O baktı, bunları değiştirmede*” dedi. Bunun üzerine imanından kuşkuya düşüp kâfir olarak Mekke’ye iltihak etti. Kendini şöyle savunuyordu: “*Eğer Muhammed söylediklerinde doğruysa, ona indirildiği gibi bana da indirilmiştir. Şayet bir yalancıysa ben sadece onun söylediği gibi söyledim.*” Onun kuşkuya düşmesinin sebebi Hz. Peygamber’in ona bakıp susması, yazdığını değiştirmemesiydi. Çünkü Hz. Peygamber yazmayı bilmeyen bir ümmî idi⁴⁰⁷ Hakkında şu ayet nazil oldu:

En’âm: 93:

“Allah üzerine yalan uydurandan yahut kendisine bir şey vahyolunmamışken “Bana vahyolundu” diyenden kim daha zalimdir ve Allah’ın indirdiğini ben de indiririm” diyenden (kim daha zalimdir)”⁴⁰⁸

Mukâtil şu olayı da aktarır: “Hz. Peygamber ve ashabı Mekkeliler’in putlarına kötü sözler söylüyorlardı. Buna karşılık Mekkeliler de: “*Ya ilahlarımıza kötü söz söylemekten vazgeçin yahut biz de sizin Rabbinize söveriz.*” dediler. Bunun üzerine Allah onların ilahlarına sövmeyi şöyle yasakladı:⁴⁰⁹ “*Allah’tan başkasına dua ettiklerine sövmeyin. Yoksa bilmeksizin (Mekkeliler de) Allah’a söverler.*”⁴¹⁰

En’âm, 118-121:

“Şayet O’nun ayetlerini tasdik edenler iseniz, (hayvanlardan) üzerine Allah’ın adını anılanlardan yiyin.. Üzerine Allah’ın adı anılmayandan yemeyin. Doğrusu o bir fısktır. Hakikat şu ki şeytanlar sizinle (kesilerek yenilen hayvanlar hususunda) mücadele etmeleri için (müşriklerden olan) velilerine vahyedyorlar. Eğer onlara itaat ederseniz, siz de müşriklersiniz demektir.”⁴¹¹

Mukâtil bu ayeti açıklarken: “Mekkeliler Allah’ın leşi haram kıldığını duyunca: “*Siz Rabbinizin rızasına tabi olduğunuzu mu sanıyorsunuz? Kendi ellerinizle öldürdükleriniz mi daha efdaldir, Allah’ın öldürdükleri mi? Kendinizin*

⁴⁰⁷ Mukâtil, I, 579

⁴⁰⁸ En’âm, 6/93

⁴⁰⁹ Mukâtil, I, 583

⁴¹⁰ En’âm, 6/108

⁴¹¹ En’âm, 6/118-121

kestiğini yerken Allah'ın öldürdüğünü niye yemiyorsunuz?” dediklerini belirtir.⁴¹² Böylece müşrikler kendilerince mantıklı açıklama yaparak Müslümanlarla dalga geçmeye çalışıyorlardı. Ayet bu gibi çeldirici ifadelerin şeytan kaynaklı güzellmeler olduğuna dikkat çekmektedir.

En'âm, 139:

*“Ve dediler ki: “Bu hayvanların karınlarında bulunanlar (doğacak yavruları ve sütleri) halis olarak erkeklerimiz içindir, eşlerimize ise haramdır. Şayet ölü (doğar) ise onda onlar ortak olurlar. (Allah) onlara bu değerlendirmelerinin karşılığını verecek. Muhakkak ki o hakîmdir, alîmdir.”*⁴¹³ Mukâtil'e göre cahiliye Arapları tarafından “bahire”, “saibe” ve “vasile” diye adlandırılan bu develer canlı bir yavru doğuracak olurlarsa, onu keser ve ondan sadece erkeklerin yemesine izin verirlerdi. Şayet yavru ölü doğarsa erkekler ve kadınlar ondan birlikte yerlerdi. Bunların kendi atalarına haram kılındığını düşünürlerdi. Ayetler ise daha sonra Allah'ın gerçekte hangi şeyleri haram kıldığını anlatmaktadır.⁴¹⁴

“Evlatlarını sefihçe katledenler” ayetiyle ilgili olarak Mukâtil, Araplar'dan Rabia ve Mudar kabilelerinin kız çocuklarını diri diri gömdüklerini fakat Beni Kinane'nin böyle yapmadığını belirtir. Bu açıklama cahiliye döneminde bütün kabilelerin aynı inanca ve uygulamaya sahip olmadıklarını da gösterir. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurur: *“O kendilerini hüsrana uğratıp da bir ilme dayanmaksızın evlatlarını sefihçe katledenler (kız çocuklarını diri diri gömenler) ve Allah'ın kendilerini rızıklandırdıklarını Allah üzerine uydurarak haram kılanlar andolsun ki dalaletle düştürler ve doğruyu bulanlardan olmadılar.”*⁴¹⁵

Yüce Allah tüm bu cahiliye uygulamalarını anlattıktan sonra gerçekten nelerin haram olduğunu şu şekilde beyan eder:

En'âm, 151-152:

“De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını tilavet edeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya ihsan edin, fakirlik korkusuyla evlatlarınızı katletmeyin, sizin de onların da rızıkını biz veriyoruz, fevahişe (zinaya) yaklaşmayın,

⁴¹² Mukâtil, I, 586

⁴¹³ En'âm, 6/139

⁴¹⁴ Mukâtil, I, 593

⁴¹⁵ En'âm, 6/140

onun zahirine ve batınına da, (gizli zinaya -onlar kadın bir dost edinir, o da ona gizli gizli gider gelirdi-) Allah'ın haram kıldığı bir nefsi, hakk ile olması müstesna katletmeyin. İşte sizlere bunları tavsiye etti ki akledesiniz. Yetimin malına güzel şekilde olması dışında (malını arttırmak için) en güçlü çağına varıncaya kadar yaklaşmayın, teraziye kısıt ile tam ve doğru yapın, biz kimseye takati dışında bir yükümlülük yüklemeyiz. Söz söylediğinizde akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah'ın ahdini (sizin insanlar arasındaki ahidleri) yerine getirin. İşte size bunları tavsiye etti ki (O'nun emri ve nehyi hakkında) tezekkür edesiniz.”⁴¹⁶

Ve daha sonra bahsedilen hususların sırat-ı müstakim olduğu dile getirilerek: *“Kuşkusuz bu yol sırat-ı müstakimdir. Öyleyse ona tabi olun başka yollara (kendilerinin uydurarak haram yaptıkları yollara) tabi olmayın. Aksi halde sizin onun yolundan ayırırlar. İşte (Allah) size bunu tavsiye etti ki sakınasınız.”⁴¹⁷*

Mukâtil bu ayetlerle alakalı olarak: “İşte bunlar muhkem ayetlerdir ve bunlar hiçbir kitaptaki herhangi bir ayet tarafından nesh edilmemiştir. Bu ayetlerdeki hükümler, Âdemoğulları'nın tümü için muhkemdir” der.⁴¹⁸ İslam'ın toplumsal ahlak konusundaki birçok ilkesi, bu ayetlerde özetlenmiş durumdadır.

Sure sonunda, doğru olan bu yolun aslında Hz. İbrahim'in de takip ettiği yol olduğundan bahsedilmektedir: *“(Ey Muhammed) de ki: “Kuşkusuz Rabbim beni sırat-ı müstakime (İslam'a), kayyim bir dine (kendinde eğrilik bulunmayan dosdoğru dine) hanif (muhlis) olan İbrahim'in milletine iletti. (İbrahim) müşriklerden (Yahudi ve Hristiyanlardan) değildi.”⁴¹⁹* buyrulur.

Görüldüğü üzere ayetler En'âm suresinde cahiliye adetlerine değinerek sırat-ı müstakim olan doğru yolun ne olduğunu haber verir. Bu sırada Mekke'de boykot dönemi başlamıştır ve bundan sonra muhasaraya alınan Hz. Peygamber ve ailesi daha zor şartlar altında yaşamaya çalışacaktır. Hz. Peygamber ise vahiy almaya devam etmektedir.⁴²⁰

⁴¹⁶ En'âm, 6/151-152

⁴¹⁷ En'âm, 6/153

⁴¹⁸ Mukâtil, I, 597

⁴¹⁹ En'âm, 6/162

⁴²⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 55. sırada yer alır.

2.7.2. Sâffât Suresi (55)

Bu surede melekler, cinler, ahiret sahneleri, cennetlikler ile cehennemliklerin kendi aralarındaki diyalogları gibi konulara yer verilmektedir. Bu surelerde kullanılan üslubun çok canlı olması ve daha detaylı anlatımlara yer verilmesi dikkat çekmektedir. Ayetlerde biri mü'min diğeri kâfir olan iki kardeş şöyle konuşur:

Sâffât, 37/50-56:

“(O ikisi) birbirlerine yönelip karşılık sorular sorarlar. Aralarından birisi diyecek ki: Benim bir arkadaşım vardı. O bana derdi ki: “Gerçekten sen (ölümden sonra dirilişi) tasdik edenlerden misin? Biz ölüp toprak ve kemikler olduğumuz zaman gerçekten hesaba çekilip yargılanacak mıyız?”...Şimdi bakar mısınız hali ne oldu acaba? Mü'min baktı ve onu cehennemde ortasında gördü. (Mü'min) dedi ki: “Az kalsın beni de helak edecektin” (beni de azdıracak ve ben de cehennemde seninle birlikte ayrı yere konulacaktım.)”⁴²¹

Sâffât, 62-64:

“(Mü'minler için hazırlanan) bu ziyafet mi hayırlıdır, yoksa (kâfirler için hazırlanan) zakkum ağacı mı? Biz onu zalimler için bir fitne kıldık. Muhakkak o cehennemde dibinde çıkan bir ağaçtır.”⁴²² Mukâtil ayette geçen “zakkum” kelimesiyle alakalı olarak şu olayı anlatır: “Ebu Cehil cariyesinden -Yemen lehçesinde hurma ve tereyağı anlamına gelen- zakkum getirmesini ister ve yanında bulunan arkadaşlarına şunları söyler: “Muhammed'in bizi kendisiyle korkuttuğu bu şeylerden zakkumlanın. Çünkü o ateşin ağaç bitirdiğini iddia ediyor. Oysa ateş ağacı yakar” dediğini nakleder. Böylelikle zakkum onlar için imtihan olmuştur.”⁴²³

Bu surede Hz. İbrahim'den de bahsedilmektedir ve tevhid mücadelesi daha detaylı anlatılmaktadır. O kavminin çağırdığı bir yere “Ben hastayım” diyerek gitmemiş, onlar gidince de kavminin taptığı putları teker teker kırmıştır. Durum anlaşılınca Hz. İbrahim ateşe atılmak istenmiş ancak Allah buna müsaade etmemiştir. Tefsirde bu kıssaya yer verildikten sonra onun Arz-ı Mukaddes'e hicret ettiği anlatılır. Ayrıca kendisine bağışlanan İshak isimli oğlunu kurban etmekle imtihan olmuş, onu

⁴²¹ Sâffât, 37/50-56

⁴²² Sâffât, 37/62-64

⁴²³ Mukâtil, III, 609

kurban etmeye hazırlanırken Allah ona bir koç göndererek samimiyetinden dolayı kendisini bu sıkıntıdan kurtarmıştır.⁴²⁴ Anlaşıldığı üzere Sâffât suresinde birçok konuya değinilmekte ve daha önce geçen kıssaların ve ayetlerin detaylı açıklamalarına yer verilmektedir.⁴²⁵

2.7.3. Lokman Suresi (56)

Bu sure ismini Hz. Lokman'dan almış olup onun oğluna verdiği öğütleri içermektedir.⁴²⁶ Ancak her surede olduğu gibi farklı konulara da değinilmiştir.

Lokman, 31/12-18:

“Andolsun biz Lokman’a hikmet verdik (nübüvvet vermeksizin bir nimet olarak ilim ve anlayış verdik.) Hani Lokman oğluna öğüt verirken şöyle demişti: Oğulcuğum! Allah’a şirk koşma. Mukakkak ki şirk büyük bir zulümdür. Namazı dosdoğru kıl, ma’rufu emret münkerden alıkoy. (Bu sebeple) sana isabet edene (karşılaşacağın eziyetlere de) sabret. Çünkü bunlar kararlılıkla yerine getirilmesi gereken işlerdendir... İnsanlardan yüz çevirme, yeryüzünde şumarıklıkla yürüme. Çünkü Allah büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.”⁴²⁷ Ayetler bu öğütlere yer vererek bunlar üzerinden insanlara seslenmektedir.

Mukâtil Medine’de Vâris b. Amr adındaki bir bedevinin Hz. Peygamber’e sorduğu sorular üzerine inen ayetleri açıklar. Bu adam Hz. Peygamber’e gelerek: *“Bizim topraklarımız kurudu, yağmur ne zaman yağacak? Ben nerede doğduğumu biliyorum fakat nerede öleceğim? Kıyamet ne zaman kopacak?”* gibi sorular sormuştu. Bunun üzerine Allah, Hz. Peygamber’e ayetleri indirdi. Allah Resulü de: *“Kıyamete dair sual soran o adam nerede?”* dedi. Muhariboğulları’ndan olan zat: *“O kişi benim, buradayım”* deyince, Hz. Peygamber ona şu ayeti okudu:⁴²⁸ *“Saatin ilmi muhakkak Allah’ın nezdindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı o bilir. Hiçbir kimse (hayır ve şer türünden) yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir nefis de nerede öleceğini bilmez. Muhakkak Allah alîmdir, habîrdir.”⁴²⁹*

⁴²⁴ Hz. İsmail olarak bildiğimiz bu olayın Hz. İshak üzerinden gerçekleşmesi dikkat çekicidir.

⁴²⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 56. sırada yer almaktadır.

⁴²⁶ Mukâtil Lokman’ın bir peygamber olmadığını, Hz. Eyyub’un teyzesinin oğlu olduğunu nakleder.

⁴²⁷ Lokman, 31/12-18

⁴²⁸ Mukâtil, III, 440

⁴²⁹ Lokman, 31/34

Sure başında bu surenin Mekkî olduğunu söyleyen ve herhangi bir istisna yapmayan Mukâtil, bazı ayetleri Medine’de gerçekleşen hadiselerle tefsir etmiş hatta sebab-i nüzul olarak göstermiştir. Daha önce indirilen bir ayet herhangi bir soru üzerine tekrar okunmuş olabilir.⁴³⁰

2.7.4. Sebe Suresi (57)

Sure ismini 15. ayetinde bahsedilen Güneybatı Arabistan’da kurulmuş Sebe kavminden alır. Güzel bağ ve bahçelere sahip olan Sebeliler, yoğun yağmurlardan dolayı Arim denilen bir vadide set inşa etmişlerdi. Böylece sular vadinin iki tarafına yükselmiş, çeşitli meyveler ve üzüm bağları yetişmişti. Yüce Allah ayette onları anlatırken: *“Rabinizin rızkından yiye ve ona şükredin (dedik) fakat onlar (haktan) yüz çevirdiler. Biz de onlara Arim selini gönderdik”*⁴³¹ buyurmaktadır.

Sebe, 34/47:

*“De ki: “Sizden istediğim herhangi bir ücret varsa o sizin olsun. Benim ecrim Allah’a aittir. O, herşeye şahiddir.”*⁴³² Mukâtil bu ayetle alakalı şunları söyler: “Hz. Peygamber, Allah’tan aldığı risaleti tebliğ hususunda müşriklerin kendisine eziyet etmemelerini istedi. Onlar da birbirlerine: *“O sizden imkânsız bir şey istemiyor, ona ilişmeyin”* dediler. Hz. Peygamber bir gün Kur’an’da Lat ve Uzza’dan söz ettiğini duyunca da: *“Bu adam bizim ilahlarımızı ayıplamaktan vazgeçmeyecek mi? Bizden kendisini rahatsız etmememizi istedi, biz de dediğini yaptık, fakat o yapmadı”* deyip bu hususta işi ileriye götürdüler. Bunun üzerine Allah, bu ayeti indirdi” der.⁴³³

Sebe suresinde bahsedilen konuların siyer bağlamına bakacak olursak Hz. Peygamber’in risaletini tebliğ için diğer kabilelerle iletişim kurması, onların tarihine dair tevhid mücadelelerini gündeme getirmiş olabilir. Ve onların tarihlerindeki acı olayların asıl sebebinin haktan yüz çevirmeleri ve doğru yoldan çıkmalarıyla açıklanır.⁴³⁴

2.7.5. Zumer Suresi (58)

⁴³⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 57. sırada nazil olmuştur.

⁴³¹ Sebe, 34/ 15-16

⁴³² Sebe, 34/ 47

⁴³³ Mukâtil, III, 538

⁴³⁴ Bu sure İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde 58. sırada nazil olmuştur.

Sure, adını zümreler/gruplar ifadesinden almıştır.⁴³⁵ Mukâtil'e göre Medine'de inen: **“De ki: “Ey nefisleri aleyhine israfı kaçırmış kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin”⁴³⁶ ayeti ile “Farkında olmadan ansızın azap size gelmeden önce Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun”⁴³⁷ ayetleri dışında Mekke’de nazil olmuştur. Sure Hz. Peygamber’in risalet görevinde kesinlikle taviz vermemesine ilişkin emirler ile başlamaktadır.**

Müfessirimiz şu rivayeti nakleder: “Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber’e: **“Bize söylediklerin şeyleri ortaya atmaya seni iten şey nedir? Niçin baban Abdullah’ın, deden Abdulmuttalib’in dinine, kavminin ileri gelenlerinin inançlarına bakmıyorsun. Onlar Lat’a, Uzza ve Menat’a ibadet ediyorlardı. Sen de bunu yapsana”** demişlerdi. Allah da şu ayetleri indirdi.⁴³⁸

Zumer, 39/11-12:

“(Ey Muhammed) de ki: “Ben Allah’a, dini yalnız ona halis kılarak (yani, O’nu tevhid ederek) ibadet etmekle emrolundum. Müslümanların (Allah’ı ihlasla tevhid edenlerin) evveli olmakla emrolundum.”⁴³⁹

Mukâtil'e göre Mekke kâfirlerinin: **“Biz ilahlarımızın: Lat’ın, Uzza’nın ve Menat’ın seni delirteceklerinden yahut onların çarpması sonucu bunayacağından kokuyoruz”** demişlerdi. Ayetler buna yer vererek, sapkınlıklarını korku üzerine inşa etmemeleri uyarısında bulunur.⁴⁴⁰ **“Allah kuluna yetmez mi? Hâlbuki onlar seni O’ndan başkasıyla korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa onu hidayet edecek kimse bulunamaz. Allah kimi hidayete iletirse, onu dalalete düşürecek olamaz”⁴⁴¹**

Daha sonra müşriklerin yaratıcı hakkında içine buldukları çelişki, ayetlere konu olur: **“Andolsun ki onlara, “Gökleri kim yarattı”” diye sorsan, Elbette “Allah” diyecekler. De ki: “Bana haber verin, Allah’tan başka şu dua ettikleriniz, Allah**

⁴³⁵ Zumer suresinden Ahkâf suresine kadar olan surelerin peşpeşe gelmesi hem İbn Abbas ve Hz. Osman nüzul sırasında hem de elimizdeki mevcut Mushaf tertibinde aynıdır. Bu verilerden hareketle bu 8 surenin hem nüzul sırasında hem Kur’an tertibinde peşpeşe gelmektedir. Bu sonuç ise Kur’an sureleri tertip edilirken ilk surelerde sure uzunlukları dikkate alınmış olsa dahi zaman zaman nüzul sırasının da ölçü kabul edildiğine işaret niteliğindedir. Uzunlukları birbirine yakın olan bu surelerin tertibinde farklı bir amaç yoksa nüzul ölçüsünün esas alınması çok doğal bir tercih olarak durmaktadır.

⁴³⁶ Zumer, 39/53

⁴³⁷ Zumer, 39/55

⁴³⁸ Mukâtil, III, 672

⁴³⁹ Zumer, 39/11-12

⁴⁴⁰ Mukâtil, III, 678

⁴⁴¹ Zumer, 39/36-37

bana bir zarar vermek dilerse onlar bu zararı giderebilirler mi? Yahut bana bir rahmet dilerse onlar onun rahmetini tutabilirler mi? De ki: “Bana Allah yeter, tevekkül edenler yalnız O’na tevekkül ederler.”⁴⁴²

Bu ayetle Mekkeli müşriklerinin çarpık inançları eleştirilerek Allah’tan başka hiçbir şeyin fayda ya da zarar sağlayamayacağı vurgulanmaktadır. Sonraki ayetlerde ise: *“Yoksa onlar Allah’tan başka şefaathçiler mi edindiler... De ki bütün şefaath Allah’ındır (şefaath edeceklerin hepsi ancak Allah’ın izniyle şefaath edebilir.)* buyurulmaktadır. Nitekim Mekke kâfirleri meleklerin kendilerine şefaath edebileceklerini iddia ediyorlardı. Allah bu ayetle onların sözlerine cevap vermekte ve şefaath yetkisinin ancak Allah’ın iznine tabi olduğunu hatırlatmaktadır.⁴⁴³

2.7.6. Mü’min Suresi (59)

Bu surede Hz. Mûsâ’nın dinine gizlice inanmış ve çevresindeki insanları bu dine çağırarak bir mü’minden bahsedilir.⁴⁴⁴ Ayetlerde yer verilen Firavun’un konuşmaları, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber’e karşı çıkarken kullandıkları argümanlara benzemektedir.

Mü’min, 40/ 26-28:

“Firavun (kavmi olan Kıbtilere) dedi ki: “Bırakın beni Musa’yı öldüreyim. O da varsın Rabbini çağırın. Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden ve yeryüzünde fesath çıkarmasından korkuyorum.”⁴⁴⁵ ...Firavun âlinden (Kıpti) imanını gizleyen mü’min bir adam dedi ki: “Siz Rabbim Allah’tır dedi diye bir adamı mı öldürürsünüz? Hâlbuki o size Rabbiniz’den apaçık beyyineler ile gelmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru ise onun size vadettiğinin bir bölümü gelir sizi bulur. Kuşkusuz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri hidayet etmez.”⁴⁴⁶

⁴⁴² Zümer, 39/38

⁴⁴³ Bu ayetten hareketle bazı ilim adamları ahirette şefaathin olmadığını söyleyerek bu ayeti delil olarak sunmaktadırlar. Ancak elimizdeki ilk tefsirlerden anlaşılacağı üzere buradaki ifadeyle söz konusu olan Hz. Peygamber’in şefaathı değil, müşriklerin kendilerince yüce yaratıcının yerine ikame ettikleri putların ve meleklerin şefaathı kastedilmektedir. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 59. sırada yer almaktadır.

⁴⁴⁴ Cabiri bu ve bundan sonraki yedi surenin Ha-Mim olarak başlamasını bu surelerin muhasara döneminde inmesiyle ilişkilendirir. Bkz. Câbirî, 2, 125

⁴⁴⁵ Mü’min, 40/26

⁴⁴⁶ Mü’min, 40/26-28

Hız. Musa'ya iman eden bu mü'minin, nübüvveti inkâr edenlere karşı ikna edici bir izah geliştirmiştir. Böylelikle aynı ifadeler Hız. Peygamber'i inkâr edenler için de söylenmiş olmaktadır. Yüce Allah, Peygamberine ise sabrı tavsiye etmekte ve ona teselli vermektedir:⁴⁴⁷ ***“Bu sebeple sabret. Muhakkak Allah'ın vaadi hakır. Eğer onlara vadettiğimizin bazısını (sen hayatta iken) sana gösterirsek yahut seni vefat ettirirsek sonunda onlar bize döndürüleceklerdir.”***⁴⁴⁸

Yüce Allah, Peygamberi için önemli olan davanın, risalet görevini tamamlamak olduğunu bildirmekte, kendisi hayatta iken yahut vefat ettikten sonra inkâr edenlerin hesabının mutlaka göreceğini haber vermektedir.⁴⁴⁹

2.7.7. Fussilet Suresi (60)

Fussilet “genişçe ve detaylıca açıklanmak” anlamına gelmektedir. Surede kışkırtıcı tavırlar içerisine giren müşriklere karşı nasıl davranılması gerektiği açıklanmaktadır.

Fussilet, 41/5:

“Dediler ki: “Bizi davet edegeldiğın şeye karşı kalplerimiz örtüler içinde (dolayısıyla senin ne dediğini anlamıyoruz.) Kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde vardır. O halde sen yapacağını yap kuşkusuz biz de (taptığımız ilahlar için yapacağımızı) yapacağız.”⁴⁵⁰

Mukâtil bu ayeti Ebu Talib'in yanında gerçekleşen bir hadise üzerinden tefsir eder: “Ebu Cehil, Ebu Süfyan, Utbe ve Şeybe yeğeni hususunda konuşmak için Ebu Talib'in yanına geldiler. Allah Resülü de orada idi. Hız. Peygamber onlara: “*Lâilâhe illallah*” demeyi teklif etti. Ancak bu onlara ağır geldi. “*Kalplerimiz örtüler içindedir, kulaklarımızda ağırlık var*” dediler. En sonunda Ebu Cehil kendisi ile Hız. Peygamber'in arasına elbisesini gerip: “*Sen bu tarafta biz ise diğer taraftayız, Bizimle senin aranda bir perde vardır. Sen yapacağını yap, biz de yapacağımızı yapıyoruz*” demişti.” Mukâtil'e göre ayet bu olayı tasvir etmektedir.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Mukâtil, III, 721

⁴⁴⁸ Mü'min, 40/77

⁴⁴⁹ Bu sure İbn Abbas ve Hız. Osman tertibinde 60. sırada yer alır.

⁴⁵⁰ Fussilet, 41/5

⁴⁵¹ Mukâtil, III, 736

Daha sonra Ebu Cehil ile Ebu Süfyan'ın Kureyşliler'e: *“Muhammed ve ashabının Kur'an okuduklarını işittiğiniz vakit, yüksek sesle şiir okuyun, çeşitli sözler söyleyin ki onların okudukları anlaşılmasın da sussunlar”* dediler.⁴⁵² Ayette bu durum şöyle anlatılır: *“Kâfir olanlar dediler ki: “Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve okunurken anlamsız sesler çıkarın. Belki baskın çıkarsınız.”*⁴⁵³

Fussilet, 33-36:

*“Allah'a davet eden, salih amel işleyen ve “Kuşkusuz ben Müslümanlardanım” diyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir? Hasene ile seyyie bir olmaz. Sen en güzel olan ile defet. O zaman seninle düşmanlık olan kimse bir veli ve bir hâmi olur. Buna ancak sabredenler, büyük bir pay sahibi olanlar kavuşturulur. Eğer şeytandan bir fitne seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın, çünkü O semîdir, alîmdir.”*⁴⁵⁴ Mukâtil bu ayeti şöyle açıklar: “Ebu Cehil, Allah Resulü'ne eziyet ediyordu. Hz. Peygamber de ona buğzediyor, onu görmekten hoşlanmıyordu. Böylelikle Allah ona sabretmesini ve şeytandan Allah'a sığınmasını emir buyurmaktadır.”⁴⁵⁵

Fussilet, 53:

*“Ayetlerimizi (azabımızı) onlara hem âfâkta (Yemen ile Şam arası topraklarda Ad kavminin, Semud'un ve Lut kavminin azabını göstereceğiz) hem kendi nefislerinde (Bedir'de öldürülmeleri suretiyle) göstereceğiz.”*⁴⁵⁶ *Ta ki onun hakkın ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”*⁴⁵⁷

⁴⁵² Mukâtil, III, 741

⁴⁵³ Fussilet, 41/26

⁴⁵⁴ Fussilet, 41/33-36

⁴⁵⁵ Mukâtil, III, 743

⁴⁵⁶ Ayette geçen âfâkın, yıldızları ve semayı kapsayan kozmik evrene, enfusun ise biyolojik ve ruhsal dünyaya işaret ettiğini söyleyen görüşler vardır. İnsanın hem kendisi hem de dış dünya Allah'ın kudretinin eserlerini göreceği yani insanlığın bu konularda keşifler yapacağı bildirildiği iddia edilmektedir. Bkz. Râzî, XXVII, 139 Mukâtil, bu ayeti müşriklerin Mekke dışında çıktıklarında ticaret yollarında şahit oldukları önceki kavimlerin kalıntıları üzerinden tefsir etmektedir. Ayetin ikinci kısmını Bedir zaferi olarak kabul eder. Böylelikle âfâk ve enfus konusundaki yaklaşımı bazı tefsirlerden farklıdır.

⁴⁵⁷ Fussilet, 41/53

Bu surede önceki kavimlerin imtihanlarına yer verilerek yapılan sabır telkinleri, bu ayetlerin nübüvvetin zor bir dönemde indiğine de işaret etmektedir.⁴⁵⁸ Ayrıca **“Sen en güzel olan ile defet”** ayetiyle Müslümanların takınması gereken tavır bildirilmektedir.

2.7.8. Şûra Suresi (61)

Sure, ismini “danışmak” ve “istişare etmek” anlamındaki şûra kelimesinden alır. Bu sure Medine dönemiyle alakalı bilgiler içerse de sure başındaki ayetlerden Mekke’de indiği anlaşılmaktadır.

Şûra, 42/7-8:

“İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri (yeryüzündeki şehirlerin tamamını) uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermek için böyle Arapça bir Kur’an indirdik Allah dilerse onları elbette tek bir ümmet (İslam dini üzerine) yapardı, fakat O kimi dilerse onu rahmetine kavuşturur.”⁴⁵⁹

Ayette geçen Mekke ve çevresi ifadesindeki kastın, Allah’ın ayetlerinin sadece belli bir coğrafyaya değil -Mukâtil’in de tefsir ettiği gibi- bütün dünyaya yönelik bir mesaj olduğu anlaşılmaktadır. Vahyin Mekke’yi “şehirlerin anası” olarak nitelendirmesi ise bu şehrin Hz. İbrahim’e kadar dayanan dini bir merkez olması ve Beytullah’a ev sahipliği yapıyor olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Şûra, 38-39:

“(İman hususunda) Rablerinin çağrısını kabul edenler (yani beş vakit namazı eksiksiz kılanlar ve ona devam edenler), işleri aralarında şûra ile olanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah’a itaat yolunda infak ederler. Ve onlar kendilerine zulüm isabet ettiğinde birbirlerine yardım ederler.”⁴⁶⁰

Mukâtil bu ayetin Ensar hakkında indiğini belirtir: “İslam’dan ve Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden önce (Medineliler), aralarında çıkan herhangi bir mesele veya yapacakları herhangi bir iş için toplanırlar, aralarında danışır ve

⁴⁵⁸ Söz konusu içerik bu surelerin boykot yıllarında indiği tezini güçlendirir. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 61. sırada yer almaktadır.

⁴⁵⁹ Şûra, 42/7-8

⁴⁶⁰ Şûra, 42/38-39

aralarında varılan sonucu kabul ederlerdi. Allah bu sebeple onlardan hayırlı bir şekilde söz edip onları övmektedir.”⁴⁶¹ Bu surede hem Mekke’deki tevhid mücadelesine hem de Medine’ye hicretten sonra gündeme gelen Ensar ve Ehl-i kitapla ilgili konulara değinilmiştir.

2.7.9. Zuhruf Suresi (62)

Sure, ismini “mücevher ve altın” anlamındaki zuhruf kelimesinden almakta, dünya hayatındaki geçici metalara değinmektedir. Ayetlerde inkârcıların sahip oldukları zenginlikleri Allah’ın bir imtihan olarak verdiğini, eğer inanan insanlar küfre rağbet etmeyecek olsalardı Allah’ın kâfirlerin evlerini kapılarını, merdivenlerini gümüşten yaparak çok daha zengin yapacağını bildirir. Çünkü bunlar dünya metasıdır ve ahirette hiçbir kıymeti yoktur.

Ayetlerde müşriklerin geçmişleriyle kurmuş oldukları bozuk dini bağ da eleştirilmektedir. Onların melekleri Allah’ın kızları olarak kabul etmeleri konusunda onların “*Biz bunu atalarımızdan işittik*” inançlarına cevap verilmektedir:

Zuhruf, 43/21-24:

“Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitap verdik de şimdi onlar buna mı tutunuyorlar?” De ki: “Ya ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuzdan daha doğrusunu getirmiş olsam da mı” (bana uymayacaksınız?)”⁴⁶² Daha sonra Hz. İbrahim kıssasına yer verir. Bu ayetlerdeki odak noktası ise yine Hz. İbrahim’in babasına yönelttiği şirk eleştirisidir.

Mukâtil, müşriklerden Velid b. Muğire’nin şöyle dediğini nakleder: “*Eğer bu Kur’an hak olsaydı bana ya da Sakifli Ebu Mesud’a inerti.*” Velid, şeref itibariyle Mekke halkının en büyüğü, Ebu Mesud da Taif halkının en büyüğü idi.⁴⁶³ Yüce Allah şöyle buyurdu: “*Dediler ki: “Bu Kur’an iki kasabanın (Mekke ile Taif’in) birindeki*

⁴⁶¹ Mukâtil, III, 772. Sonraki ayetlerde geçen: “*Allah bir beşer ile ancak vahiy yoluyla konuşur yahut perde arkasından ya da bir resul gönderip dilediğini vahyeder.*” ayetiyle ilgili Mukâtil Yahudiler’in Hz. Peygamber’e: “*Sen niçin Musa’nın Allah ile konuştuğu gibi onunla konuşmuyor, ona bakmıyorsun*” demeleri üzerine indiğini söyler. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 62. sırada yer almaktadır.

⁴⁶² Zuhruf, 43/21-24

⁴⁶³ Mukâtil, III, 794

büyük bir adama indirilmeli değil miydi? Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?”⁴⁶⁴

Müşriklerin Hz. Peygamber ile tartışma konularına dair müfessirimiz şu olayı nakleder: “Bir gün Hz. Peygamber çevresinde üç yüz altmış tane put olan Mescid-i Haram’a girdi. O sırada orada As b. Vâil ile Hâris b. Adiy bulunuyordu. Hz. Peygamber onlara Enbiya suresindeki: **“Gerçekten siz de, Allah’tan başka ibadet ettikleriniz de cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz”**⁴⁶⁵ ayetini okudu. Müşrikler bu söze dalmışken Abdullah b. Zibarî Hz. Peygamber’e gelerek: *“Bu sadece bizim için mi yoksa bütün toplumlar için mi?”* diye sordu. Hz. Peygamber: *“Hem sizin için hem de bütün ümmetler için”* buyurdu. Bunun üzerine Abdullah b. Zibarî: *“Kâbe’nin Rabbine yemin ederim ki bu tartışmada seni yenik düşürdüm. Çünkü sen Meryem oğlu İsa’nın bir nebi olduğunu iddia ediyorsun, ondan ve annesinden hayırla bahsediyorsun. Ancak Hristiyanlar her ikisine de ibadet ediyorlar. Uzeyr’e de ibadet ediliyor, meleklere de ibadet ediliyor. Eğer tüm bunlar cehennemde olacaklarsa, biz de onlarla birlikte olmaya razıyız”* dedi. Bu sözlerden dolayı kâfirler güldüler.”⁴⁶⁶ Bunun üzerin şu ayetler nazil olur:

Zuhruf, 57-59:

“Meryem oğlu bir misal olarak verilince, hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve dediler ki: “Bizim ilahlarımız mı hayırlı yoksa o mu” (İsa mı) Bunu sana tartışmak için misal getirdiler. Onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur. O (İsa) ancak kendisine (nübüvvet ile) nimet verdiğimiz bir kuldur ve biz onu İsrailoğulları’na bir mesel kıldık.”⁴⁶⁷

Daha sonra ayetler Hz. İsa’ya tabi olanların ihtilafa düştüğünü şöyle haber verir: **“Sonra ahzab (yani Nasturiler, Mâr-Yakubiler ve Melkâniler) kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Elim günün azabından dolayı zulmedenlerin vay**

⁴⁶⁴ Zuhruf, 43/31-32

⁴⁶⁵ Enbiya, 21/98

⁴⁶⁶ Mukâtil, III, 799; Enbiya suresindeki 101. ayetin de **“Kuşkusuz kendilerine daha önce tarafımızdan takdir edilmiş olanlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır (yani İsa, Uzeyr, Meryem ve melekler cehennemden uzak tutulacaklardır”** ayetinin tefsirinde de bu kıssaya yer verir. Sehmoğulları bu istisnayı işitince Hz. Peygamber’e: *“Biz sana sorduğumuz vakit niye bunları istisna etmedin. Yalnız başına kalınca düşündün ve bunları uydurdun değil mi?”* dediler. Buna karşın 105. ayette: **“Andolsun ki Biz zikirten sonra Zebur’da da (yani Tevrat’ta, İncil ve Zebur’da) “Arza salih kullarım mirasçı olur” diye yazdık”** buyurulur. Bkz. Mukâtil, III, 96

⁴⁶⁷ Zuhruf, 43/57-59

*haline.*⁴⁶⁸ Nasturiler: “İsa Allah’ın oğludur” diyordu; Mar-Yakubiler: “Kuşkusuz Allah, İsa’nın kendisidir” diyorlar; Melkaniler ise: “Allah için üçüncüsüdür” diyorlardı.⁴⁶⁹ Allah bu iddialara cevap vermektedir.

Bu surede Ehl-i kitap ile alakalı yaşanan tartışmalara değinilmiştir. Nakledilen bu olay, Kur’an’ın nüzul ortamındaki Hristiyanlık inancına da ışık tutmaktadır. Bu tartışmalarda içerik olarak Hz. Peygamber’in nübüvvetinin ve şeriatinin diğer dinlerle karşılaştırılması bakımından önemlidir. Böylelikle tartışma “inkâr zemininden” bir üst perdeye taşınarak diğer dinlerle “mukayese zeminine” oturtulmuştur. Bu gelişme, müşriklerin İslam’ı tanımamalarına karşı bir kazanım olarak kabul edilebilir.⁴⁷⁰

2.7.10. Duhan Suresi (63)

Duhan ismi Arapça’da “duman” anlamına gelmektedir. Ayetteki kullanımına göre bu dumanın bir kıyamet alameti ya da Mekke’de kıtlıktan dolayı müşriklerde oluşan görme bozukluğu olarak tefsir edilmiştir.

Duhan, 44/10-13:

“O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle. İnsanları (Mekkeliler’i) bürüyecektir. Bu (açlık) elim bir azaptır. Rabbimiz bizden bu azabı kaldırı, çünkü biz iman edeceğiz. Onlar nerede, ibret almak nerede? Hâlbuki onlara mübin bir resul gelmişti.”⁴⁷¹ Mukâtil’e göre Hz. Peygamber (sav) Kureyş kâfirlerine beddua ederek Hz. Yusuf dönemindeki gibi kıtlık yaşatmak suretiyle Allah’tan kendisine yardım etmesini ister. Bunun üzerine onlar ağır bir kıtlık musibetine uğradılar. Açlığın etkisiyle kendileri ile sema arasında bir duman olduğunu görececek hale geldiler. Bu ayet onu anlatmaktadır.⁴⁷²

Daha sonra Hz. Peygamber, bu kıtlıktan dolayı dua ederek yağmur istedi. Yüce Allah onların üzerinden azabı kaldırdı ve şöyle buyurdu: ***“O azabı az bir zaman (Bedir gününe kadar) açıp kaldıracamız. Fakat siz kuşkusuz yine (küfre)***

⁴⁶⁸ Zuhruf, 43/65

⁴⁶⁹ Mukâtil, III, 801

⁴⁷⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 63. sırada yer almaktadır.

⁴⁷¹ Duhan, 44/10-13

⁴⁷² Mukâtil, III, 819

döneceksiniz.”⁴⁷³ Gerçekten de onlar yine küfürde ısrar etmişlerdi. Yüce Allah Bedir’de onların elebaşlarının canlarını almıştı.⁴⁷⁴

2.7.11. Câsiye Suresi (64)

Casiye, “diz üstü çökme” anlamına gelmektedir. Bu kelime ile kıyamet günü bütün toplulukların diz çöküp boyun eğdiği ve hesaplarının görüldüğü sahne çok canlı bir şekilde tasvir edilmektedir.

Câsiye, 45/28:

*“Her ümmeti (hesabın görüleceği vakit her kişiyi) diz üstü çökmüş göreceksin. Her ümmet (dünyada yapmış olduğu hayır ve şerrin bulunduğu) kitabına çağrılacak. Bugün işlediğiniz amellerin cezası (karşılığı) size verilecektir.”*⁴⁷⁵ Ahiretteki bu durumun dünyada yapılan amellerin bir karşılığı olduğuna dikkat çekilerek: *“Sizin bu halinizin sebebi, Allah’ın ayetlerini eğlence edinmeniz (sihirdir, şiiirdir, öncekilerin masallarını deyip alay etmeniz) ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır. Artık bugün onlar oradan çıkarılmazlar ve onların razı etmeleri de istenemez.”*⁴⁷⁶ buyrulur.

İnkârcıların karşı karşıya kalacakları sonuçların ayetlerde detaylıca anlatılmasına rağmen onların niçin böyle davrandıkları ise şu şekilde anlatılır: *“Hevasını ilah edinmiş, Allah’ın bilgisine rağmen kendisini dalalete düşürmüş olduğu, kulağına ve kalbine mühür vurduğu ve gözü üzerine de perde gerdiği kimse hakkında ne dersin? Artık buna Allah’tan başka kim hidayet verebilir?”*⁴⁷⁷ Sure başında da dikkat çektiğimiz üzere, Câsiye suresinde ahirete dair çok canlı tasvirler yapılmıştır. Ahirete dair sahnelerin canlı bir şekilde tasviri, Kur’an’ın sahip olduğu belagatı göstermektedir.⁴⁷⁸

2.7.12. Ahkaf Suresi (65)

“Kum yığınları” anlamına gelen ahkaf, Yemen’de Âd kavminin yaşadığı bir bölgenin adıdır. Sure girişinde Mekke kâfirlerinin ayetleri yalanlamalarına karşı

⁴⁷³ Duhan, 44/15

⁴⁷⁴ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 64. sırada nazil olmuştur.

⁴⁷⁵ Câsiye, 45/28

⁴⁷⁶ Câsiye, 45/35

⁴⁷⁷ Câsiye, 45/23

⁴⁷⁸ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 65. sırada nazil olmuştur.

cevaplar verilmektedir. Mukâtil bu surenin 10. ayetinin tefsirinde Medine dönemine yaşanan şu olaya yer vermektedir:

“Yahudiler, büyük bir kalabalıkla Hz. Peygamber’in huzuruna geldiler. O sırada Abdullah b. Selâm da Peygamberimizin yanındadır ancak perde arkasında durduğu için Yahudiler onu görmediler. Hz. Peygamber: “*Ben sizi Allah’a, Ona ibadete ve Onun dinine davet ediyorum*” dedi. Yahudiler ise: “*Biz Musa’nın dinini bırakıp sana tabi olmayız*” dediler. Allah Resulü Yahudiler’e: “*Abdullah b. Selam sizin efendiniz ve en âliminiz değil midir?*” diye sordu. Onlar da: “*Evet, biz ne öğrendiysek ondan öğrendik, O sana iman etmedikçe biz de sana iman etmeyiz*” dediler. Bu sırada Abdullah b. Selam perde arkasından çıkar. Hz. Peygamber Yahudilere: “*İşte Abdullah, O bana iman etmiş bulunuyor*” der. Daha sonra Abdullah b. Selam uzun bir süre onlarla tartışır. Onlara Hz. Muhammed’in (sav) peygamber olarak gönderildiğini, onun Tevrat’taki niteliklerini anlatır. Onlardan İbn Suriye adlı bir Yahudi: “*Abdullah b. Selâm artık ihtiyar biridir, aklı başından gitmiş, ağzına geleni düşünmeden rastgele söylüyor*” der. Onlar hakkında şu ayet nazil olur.⁴⁷⁹

Ahkâf, 46/10:

“De ki; “Bana haber verin (ey Yahudiler) eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğulları’ndan bir şahit de (Abdullah b. Selam da) onun bir benzeri üzere şahidlik edip iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez.”⁴⁸⁰

Sure içinde diğer peygamberlerin kavimleri ile olan imtihanlarına da yer verilir. Mukâtil bu kavimlerin zikredilmesiyle alakalı olarak: “Allah, Nebisine (sav) diğer nebilerin belalara karşı sabretmiş olduklarını hatırlatır. Bunlar arasında ateşe atılan Hz. İbrahim de, kavminin yalanlamasına sabreden Hz. Nuh da vardı. Yine boğazlanma emri hususunda İshak, zindana atılan Hz. Yusuf, ona üzüntüsünden gözlerini kaybeden Hz. Yakub da vardı. Belalara sabreden Hz. Eyyub, balığın karnında kalan Hz. Yunus da vardı. Bu nebilerden kimisi testere ile biçildi, kimisinin kafasının ve yüzünün derisi soyuldu, kimisi ateşe atıldı. İşte Allah, Peygamberine bunların sabrettiği gibi sabretmesini emretti. Çünkü onların başına gelen musibetler

⁴⁷⁹ Mukâtil, IV, 19

⁴⁸⁰ Ahkâf, 46/10

onun başına gelmemiști” der.⁴⁸¹ Mukâtil’in bu güzel değerlendirmesi surelerde sıklıkla yer verilen kıssalardaki maksadı açıklamaktadır.⁴⁸²

2.7.13. Nûh Suresi (66)

Bu surede, Nûh peygamberin putperest halkına karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır. Dünyada birçok toplum ve din tarafından bilinen Nûh ve tufan hadisesi, Kur’an’da bir tevhid mücadelesi olarak anlatılmış, Allah’ın birliğine inanmayanlara gönderilen bir ceza olarak işlenmiştir.

Nûh, 71/1-24:

“Nûh dedi ki: “Rabbim! Gerçek şu ki, bunlar bana isyan ettiler. Malı ve evladı kendisine zarardan başkasını arttırmayacak kimselere uydular ve onlar büyük tuzaklar kurdular... “İlahlarınızı sakın bırakmayın” dediler. Kuşkusuz ki onlar birçok kimseyi dalalete düşürdüler. Sen de artık bu zalimlerin dalaletini arttır.”⁴⁸³

Hiz. Nuh ile Hiz. Peygamber arasında sabır ve imtihan yönüyle benzerlik olduğu gibi Hiz. Nuh’un kavmi ile müşrikler arasında da toplum ve dini durum olarak benzerlik vardır. Kavminin ileri gelenleri Hiz. Nuh zamanında da “putlarınızı bırakmayın” diyerek baskı ile birçok kimseyi yoldan çıkarmışlardır. Ancak sonunda Yüce Allah onları suda boğarak helak etmiştir.

Mukâtil bu surenin sonunda peygamberler ve kavimleri ile alakalı neseb bilgileri aktarır. Diğer kavimlerin Hiz. Nuh’un oğullarından meydana geldiğini şöyle anlatır: “Nûh’un gemisinde kurtulan oğullarından Sam, Ham ve Yafes isimli üç çocuğu vardır. Sam’dan Arablar, Sevad ehli, Farslar, Ehvazlar, Hire, Musul ve Âliye halkı dünyaya geldi. Ham’dan ise Sudanlılar, Kıbtîler, Endülüslüleri, Berberiler, Sind ve Hind halkı türedi. Yafes’ten ise Türkler, Rumlar, Ye’cuc, Me’cuc, Çin ve Horosan’dan Hulvan’a kadar olan halklar türemiştir.”⁴⁸⁴

⁴⁸¹ Mukâtil, IV, 31.

⁴⁸² İbn Abbas ve Hiz. Osman tertibinde bu sure 66. sırada yer alır.

⁴⁸³ Nûh, 71/21-24

⁴⁸⁴ Mukâtil, IV, 452 Daha sonra Nuh suresinde ismi geçen putlar hakkında bilgi vererek şöyle der: “Ved’, Dûmetu’l-Cendel’de Kelbliler’in; ‘Suva’ deniz kıyısında Huzeyliler’in; ‘Yeğus’ Muradlılar’ın bir kolu olan Gutayfoğulları’nın; ‘Yeuk’ Hemedanlılar’in; ‘Nesr’ ise Himyerliler’den Zulkelalılar’ın putu idi. Nuh kavminin ibadet ettiği bu ilahlara Arablar da ibadet etti. ‘Lat’ Sakifliler’in; ‘Uzza’ Suneyliler ile Gatafanlılar’in; ‘Ğaşn’ Nasr b. Maube ve Sâd b. Bekirliler’in, ‘Menat’ ise Mekke ile

Mukâtil'in aktardığı bu bilgiler, değişik coğrafyalarda yaşayan toplumların tarihlerine ışık tutması yönüyle önem arz eder.⁴⁸⁵

2.7.14. Zâriyat Suresi (67)

Zâriyat, “tozup savurmak” anlamına gelmektedir. Ayette tozup savuran rüzgâra yemin edilerek Allah'ın vaadinin gerçek olduğu ve hesap gününün geleceği bildirilmiştir.

Zâriyât, 51/10-13:

*“Kahrolasınca harrâsûn (yalan söyleyenler). Onlar ki bir gaflet içinde oyalanıp duranlardır... Din (yani, hesaba çekilme günü) ne zaman diye sorarlar? O gün onlar ateşte yakılacaklardır.”*⁴⁸⁶ Mukâtil bu ayette bahsedilen şahısların Hacc mevsiminde Hz. Muhammed'i karalamak için yol başlarına gönderilen 16 kişi ve şehir merkezinde onu karalayan Velid b. Muğire olduğunu söyler. Bunlar: *“Bizi kendisiyle tehdit ettiğin şey ne zaman?”* diye sorup duruyorlardı. Ayet bu inkârcıları tehdit etmektedir.⁴⁸⁷

Zâriyât, 52-54:

*“Onlardan öncekilere gelen resullerin her birine de böyle “sihirbaz” yahut “deli” derlerdi. Acaba bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar isyan eden bir kavim idiler. Sen yüz çevir onlardan. Artık (Ey Muhammed) kınanacak değilsin.”*⁴⁸⁸ Müfessirimize göre bu ayetler inince Hz. Peygamber üzerlerine azap ineceği korkusuyla üzüldü.⁴⁸⁹ Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi: *“Ama sen öğüt verip hatırlat, çünkü öğüt ve hatırlatma muhakkak mü'minlere fayda verir.”*⁴⁹⁰ Bu surede ümmetlerin peygamberlerine karşı inkârdaki ortak tavırlarına dikkat çekilmektedir.⁴⁹¹

Medine arasında Kudeyt'e ait idi. 'Yesar', 'Naile' ve 'Hubel' ise Mekke halkına aitti. 'Yesar' Haceru'l-Esved'in, 'Naile' Rûkn-i Yemani'nin karşısında, 'Hubel' ise Kâbe'nin içinde bulunuyordu. Mukâtil, IV, 453; Bu noktada dikkat çeken husus ayette geçen Nuh kavminin putları ile Arap coğrafyasında ve çevresinde ibadet edilen putlar arasında isim benzerliğinin bulunmasıdır. Cahiliye dönemi putları için bkz. Ed. M. Mahfuz Söylemez, *“Cahiliye Araplarının İlahları”*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2016

⁴⁸⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 71. sırada yer almaktadır.

⁴⁸⁶ Zâriyât, 51/10-13

⁴⁸⁷ Mukâtil, IV, 128

⁴⁸⁸ Zâriyât, 51/52-54

⁴⁸⁹ Mukâtil, IV, 133

⁴⁹⁰ Zâriyât, 51/55

⁴⁹¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 67. sırada yer alır.

2.7.15. Ğâşiye Suresi (68)

“Ateşin kaplama, cehennem” anlamına gelen bu surede, ahirette iman edenler ile inkâr edenlerin akıbetiyle alakalı tasvirler yapılır. Bu tasvirlerde kullanılan üslup ve verilen örnekler Kur’an’ın indiği ortamı yansıtmaya yönüyle önemlidir.

Ğâşiye, 88/1-8:

“Sana Ğâşiyenin (cehennemliklerin) haberi geldi mi? Yüzler vardır ki o gün zelildir. Onlar için darî’den başka bir yiyecek yoktur... Yüzler vardır o gün nimet içindedir.”⁴⁹² Ayette geçen “darî” Mekke’de yetişen çok dikenli bir ağaçtır. Dikenlerinin çokluğundan dolayı kimse ona yaklaşamaz.⁴⁹³

“Onlar bakmazlar mı devenin nasıl yaratıldığına?”⁴⁹⁴ ayetiyle alakalı olarak Mukâtil: “Araplar fil görmedikleri için Allah onlara gördüklerinden; deveden söz etti. Eğer “*Filin nasıl yaratılmış olduğuna bakmazlar mı?*” buyurmuş olsaydı, buna hayret etmezlerdi. Çünkü onlar fil görmemişlerdi” demektedir.⁴⁹⁵ Dolayısıyla ayetlerde kullanılan kelimeler ve kavramlar hem o dönemin dilini hem de zihin dünyalarını yansıtmaktadır. Müfessirimiz de ayetleri tefsir ederken bu konuda bize son derece önemli bilgiler sunmuş olmaktadır.⁴⁹⁶

2.7.16. İnsan Suresi (69)

Mukâtil b. Süleyman bu ayetin sebab-i nüzulüyle alakalı şunları söyler: “İmriu’l-Kays ve Yahudi Mâlik b. Dayf, Resulullah’ın (sav) huzurunda Hz. Âdem ve onun yaratılışı ile ilgili tartıştılar. Mâlik b. Dayf: “*Biz Tevrat’ta Allah’ın Âdem’i göklerle yeri yarattığı zaman yaratmış olduğunu görüyoruz*” dedi. Allah da Yahudi Mâlik b. Dayf’ı yalanlamak üzere şu ayeti indirdi:⁴⁹⁷

İnsan, 76/1:

“İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki o anılmaya değer bir şey değildi.”⁴⁹⁸ Müfessirimiz bu ayeti tefsir ederken şu bilgileri verir: “Âdem

⁴⁹² Ğâşiye, 88/1-8

⁴⁹³ Mukâtil, IV, 678

⁴⁹⁴ Ğâşiye, 88/17

⁴⁹⁵ Mukâtil, IV, 679

⁴⁹⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 68. sırada yer alır.

⁴⁹⁷ Mukâtil, IV/521

⁴⁹⁸ İnsan, 76/1

yaratılmadan önce cinler yeryüzünde belli bir süre sakin oldular. Allah: **“Ben yeryüzünde bana ibadet edecek halifeler yaratacağım”** deyince melekler: **“Rabbimiz! Sen orada fesad çıkartacak, yani isyankârlık edecek, cinlerin yaptıkları gibi kanlar dökecek birisini mi yaratacaksın, oysa biz seni tesbih ediyor, takdis ediyoruz?”**⁴⁹⁹ dediler. Melekler bunu gaybı bildiklerinden dolayı değil, Rablerine isyan eden cinlerin hallerine göre söylediler. Allah (c.c) ise: **“Ben sizin bilmediklerinizi bilirim”** dedi. Sonra Cebrail (a.s) yere inip Kâbe'nin altından toprak aldı. Bu toprağın üzerine su döktü. Çamur kokuncaya kadar onu bir süre bıraktı ve üstü sıcak bir çamur, altı koku bir cıvık oldu” der. Mukâtil bu toprakla alakalı Resulullah'ın (sav) : **“Bu çamurun sıcak kalan kısmı ashabu'l-yemindir. Aşağıda kalan cıvık kısmı ise ashabu'ş-şimaldir”** rivayetini nakleder.⁵⁰⁰

Görüldüğü üzere insanın yaratılışına dair farklı bir tefsir sunan müfessirimiz, yeri geldiğinde konu ile ilgili hadis-i şerifleri de kullanmaktadır. Yeryüzünde Hz. Âdem yaratılmadan önce cinlerin bir süre yaşadıklarını anlatır. Meleklerin Yüce Allah'a: **“Rabbimiz! Kan dökecek birisini mi yaratacaksın”** ifadesi ile yeryüzünde insan yaratılmadan önce varolan cinlerin kastedildiğini söylemesi önemli bir detaydır.

İnsan, 8-9:

“(Onlar) yemeğe olan sevgiye rağmen miskine, yetime ve (müşriklerden olan) esire yemek yedirirler. “Biz size ancak Allah'ın veçhi (rızası) için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne de bir teşekkür isteriz” (derler).”⁵⁰¹ Mukâtil bu ayetin Ensar'dan Ebu Dahdah ya da Ali b. Ebi Tâlib hakkında indiğini söylemiştir. Bir gün onlardan biri oruç tutar ve orucunu açmak isteyince bir dilenci gelip yemek ister. Ebu Dahdah yahut Hz. Ali, hanımından tirit yemeği yapıp ona vermesini söyler. Aradan çok geçmeden yine bir yetim cariye gelip yemek ister. Aynısını ona da yaptırır. Daha sonra da bir esir gelir; ona da yemek verirler. Böylece dört ekmeklerinden üçünü paylaştılar. Bu ayet, yaşanan bu olaya işaret etmektedir.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Bakara, 2/30

⁵⁰⁰ Mukâtil, IV/522; Bakara suresinde Mukâtil insanın yaratılmasıyla alakalı olarak: “Allah Âdem'i kırmızı ve beyaz çamurdan, çorak ve verimli araziden alınmış topraktan yarattı. Bundan dolayı onun neslinin kimisi beyaz, kimisi kırmızı, kimisi siyah tenli: kimisi mümin, kimisi kâfirdir” diyerek farklı bir tefsir yapmaktadır.

⁵⁰¹ İnsan, 76/8-9

⁵⁰² Mukâtil, IV, 525

Sure genel itibariyle Mekkî ayet motifleri barındırmaktadır. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure Medenî sureler içerisinde 98. sıraya konmuş olsa da Mukâtil bu surenin Mekke’de indirildiğini söyler.

2.8. Müşriklerin Hz. Peygamber’e Bazı Kıssaları Sormaları

Mukâtil, tefsirinde Mekkeliler’in Yahudiler’den yardım istediği şöyle bir olay nakleder. “Ebu Cehil, Kureyşliler’den birkaç kişiyi Yahudiler’e gönderip Hz. Peygamber’in bir Nebi mi yoksa bir yalancı mı olduğunu sormalarını ister. Müşrikler de aralarında Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebi Muayt’ın da olduğu beş kişilik bir grubu bu iş için gönderirler. Bunlar gidip Yahudiler’e, kendi dinlerini bozan ve işlerini içinden çıkılmaz hale sokan birinin peygamberlik iddiasında bulunduğunu söylerler. Muhammed’in (sav) kendilerini Rahmân’a çağırdığını, onların ise Rahmân olarak Müseylemtü’l-Kezzâb’ı bildiklerini dile getirirler. *“Onun iddiasına göre bunları kendisine Cebrail öğretmektedir. Acaba Tevrat’ta ona dair bilgi var mı?”* diye onlara sordular. Yahudiler ise böyle niteliklerin kitaplarında var olduğunu söylediler. Ve Hz. Peygamber’e üç şey hakkında soru sormalarını tavsiye ettiler. Eğer bunlara cevap verirse onun bir Nebi, aksi takdirde bir yalancı olduğunu söylediler. Ardından da Yahudiler Mekkelilere Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkında bilgi verdiler.

Mekkeliler dönüp Hz. Peygamber’e bu soruları sordular. Eğer bunları bilemezse bir yalancı olduğunun anlaşılacağını ve onların ilahlarını diline dolamayı bırakmasını söylediler. Peygamberimiz (sav) onlara bu soruların cevaplarını yarın bildireceğini söyledi. Ancak (kesin konuşup) istisna yapmadığı için (yani inşallah demediği için) Cebrail (a.s) üç gün bekledikten sonra yanına geldi ve Ashâb-ı Kehf’i anlatan ayetleri indirdi.”⁵⁰³

2.8.1. Kehf Suresi (70)

Dağda bulunan “mağaralar, oyuklar” anlamına gelen bu sure, inançları sebebiyle öldürülmekten kurtulmak için bir mağaraya sığınan gençleri konu edinmektedir. Mukâtil’e göre Medine’de inen ilk yedi ayet hariç geri kalan ayetler Mekke’de indirilmiştir.

Kehf, 18/9:

⁵⁰³ Mukâtil, II/, 575

“Yoksa sen ashab-ı kehf ve ashab-ı raqîmin bizim ayetlerimizden acayip olduklarını mı sandın (yani bizim sana daha önce anlattıklarımız Âshab-ı Kehf’in durumundan daha hayret vericidir. Hani o gençler o kehf çekildiler de dediler ki: “Rabbimiz! Bize ledünnünden bir rahmet ve bizim için işimizden bir kolaylık ver. Bunun üzerine Biz de nice seneler (309 sene) mağarada (uyutarak) onların kulakları üzerine darbettik.”⁵⁰⁴

Bu ayetle birlikte mağara arkadaşları anlamına gelen Ashâb-ı Kehf kıssası detaylıca anlatılmaktadır. Allah’ın varlığına ve birliğine inanan bu gençler inançlarını dile getirerek putperestliğe karşı çıkmış, onların zulüm ve baskılarından korunmak için bir mağaraya sığınmışlardı. Yanlarında köpekleriyle beraber orada derin bir uykuya daldılar. Ayetlerde, müşrik bir toplumda yaşayan bu mü’min gençlerin mağarada kaç yıl kaldıkları ve kaç kişi olduklarına dair tartışmalara yer verilir. Çünkü bu konular muhtemelen o gün Ehl-i kitabın tartıştığı meselelerdendir. Böylece Yüce Allah Hz. Peygamber’e Kehf kıssasını vahyetmiş, o da müşriklere anlatmıştır. Müfessirimiz ayette geçen “kehf”in dağda bulunan bir mağara gibi oyuklar, “rakîm”in ise o dönemde kadı olan iki kişinin yazdıkları bir kitabe olduğunu söyler. “Zorba Dakyûs’un evinde bulunan bu iki kadı, kurşundan bir levhaya gençlerin durumunun öğrenilmesi için yazı yazıp mağaranın kapısında inşa ettikleri duvarın içine yerleştirmişlerdi” der.⁵⁰⁵

Bu sure içerisinde Hz. Musa ile Hızır arasında yaşanan hadiseye de yer verilir.⁵⁰⁶

Hz. Musa, ondan ilim öğrenmek için Hızır’ın yanına gelir. Hızır ona: “*Sen benimle beraberliğe sabredemezsin*” der. Ancak Hz. Musa: “*İnşallah beni sabreder bulacaksın*” deyip onunla yola koyulur. Hz. Musa onunla birlikte giderken anlam veremediği birçok olayla karşılaşır; Hızır bindikleri geminin tahtalarını söker, sahilde bir genci öldürür, kendilerini misafir etmeyen bir köyde yıkılmak üzere olan bir duvarı inşa eder. Tüm bu yaptıklarına Hz. Musa anlam veremeyerek engel olmak ister. Ancak Hızır: “*Sana benimle beraberliğe sabredemezsin demedim mi?*”⁵⁰⁷ der. Sonun da ise bunları niçin yaptığını açıklar. Mukâtil’in tefsirinde dikkat çeken husus

⁵⁰⁴ Kehf, 18/9-11

⁵⁰⁵ Mukâtil, II, 574

⁵⁰⁶ Benzer kıssaların bir sure içine konulması Peygamberimiz’in (sav) birbirine benzer ayetleri bir arada yazılmasını emrettiği rivayetine örnek teşkil etmektedir.

⁵⁰⁷ Kehf, 18/72

Hızır'ın öldürdüğü gencin masum biri olmayıp yol kesen, çeşitli suçlar işleyen ve sonra da masum bir aileye sığınan kâfir biri olduğunu anlatılmasıdır.

Bu surede müşriklerin sorduğu sorularının ikincisi olan Zülkarneyn kıssasından da bahsedilir. “*Sana Zülkarneyn’i (kayser İskender’i) soruyorlar. De ki size onunla ilgili bir anı okuyacağım.*”⁵⁰⁸ buyrulur. Mukâtil’e göre ona Zülkarneyn denilmesi, doğuda ve batıda güneşin iki boynuzuna ulaşmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁰⁹ Müşriklerin sorularından bir diğeri olan ruh hakkındaki ayetler ise İsrâ suresinin 85. ayetinde “*Sana ruh hakkında soruyorlar*” şeklinde başlayarak cevaplanmaktadır. Bu sure ile Allah, peygamberine daha önce bahsettiği kıssalardan farklı olarak müşriklerin soruları üzerine yeni kıssalar anlatmıştır. Daha önceki kıssalar genelde müşriklerin haklarında az da olsa bilgi sahibi olduğu mekânlarda ve kavimlerde yaşanan olaylardır. Müşriklerin Arap coğrafyası dışında yaşanan bu kıssaları Hz. Peygamber’den sormaları ve Hz. Peygamber’in vahiyle bu kıssaları detaylıca anlatması, nübüvvetinin bir delili olarak sunulmaktadır.⁵¹⁰

2.8.2. Nahl Suresi (71)

Kâinat içerisindeki muazzam işleyişi nazara vererek Allah’ın varlığına ve birliğine dikkat çeken bu sure, “bal arısı” anlamına gelmektedir. Allah’ın bütün varlığa yerleştirdiği kanunlar, bal arısı örneği ile açıklanır: “*Ve Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin*”⁵¹¹ buyrulmaktadır.⁵¹²

Nahl, 16/1:

“*Allah’ın emri geldi, öyleyse acele etmeyin.*”⁵¹³ Mukâtil bu ayetle alakalı olarak: “Hz. Peygamber Mekke kâfirlerini kıyametle korkutunca onlar bunun ne zaman gerçekleşeceğini sordular. Bu ayet bunun üzerine inmiştir. Ayrıca Hz.

⁵⁰⁸ Kehf, 18/83

⁵⁰⁹ “*Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca...*” (Kehf, 18/86) ve “*Güneşin doğduğu yere ulaşınca...*” (Kehf, 18/90) ayetleri, Zülkarneyn isminin manasına uygun tefsir edildiğine işaretir.

⁵¹⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 69. sırada yer almaktadır.

⁵¹¹ Nahl, 16/68

⁵¹² Câbirî’ye göre bu sure, yıllarca inkâr ve inat ettikleri için artık davete icabet etmelerinden ümit kalmamış olan Mekke müşriklerine değil, kırsalda yaşayan “arı yetiştirici” Arap kabilelerine yöneliktir. Daha önceki surelerde ifade edilen adâlet, ihsan, zulüm ve çirkin işlerden uzak durma, ahde vefa gibi hükümleri yeniden ele alınmış, rızık eşitliği gibi kırsal bölgeye mahsus meseleler zikredilmiştir. Bkz. Câbirî, 2/293

⁵¹³ Nahl, 16/1

Peygamber Cibril'den bu ayeti işitir işitmez kıyametin korkusuyla otururken ayağa kalkmıştı. Ancak, **“Öyleyse acele etmeyin”** buyruğu inince sükûn buldu.”⁵¹⁴ der.

“Zulmedildikleri için Allah yolunca hicret edenleri elbette dünyada güzel bir surette barındıracağız. Ahiretteki kazanç ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi.”⁵¹⁵ Mukâtil bu ayetin Mekke'de iman ettikten sonra eziyete uğrayıp Medine'ye hicret eden Ebu Huzeyfe b. Muğire, Ammâr b. Yâsir, Bilal b. Rebah, Süheyb b. Sinan ve Habbâb b. Eret hakkında indiğini söyler.⁵¹⁶

Nahl, 71:

“Allah rızık hususunda kiminizi kiminize üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını sağ ellerinin mâlik olduklarına (kölelerine) aktarıp da onlar da onda ortak oluyorlar mı? (yani mallarında kölelerini ortak ediyorlar mı?) O halde Allah'ın nimetini niçin inkâr ediyorlar? (Kölelerinizi mallarınıza ortak etmediğiniz gibi Ben de mülkümde kullarımı kendime ortak etmem).”⁵¹⁷

Müfessirimize göre bu ayet Mekke kâfirlerinin ihrama girerken söyledikleri, **“Lebbeyk, lâ şerike leke illâ şeriken hüve leke temlikuhu ve mâ melek”** (Buyur Allahım buyur, Senin ortağın yoktur, bir ortak hariç, ama sen ona da onun sahip olduklarına da maliksin) sözleriyle ilgilidir. Yüce Allah, insanların kendi mallarına hiç kimseyi ortak etmedikleri gibi herşeyi yaratan ve asıl sahibi olan Allah'a da ortak koşulmaması gerektiğini güzel bir örnekle açıklar. Mukâtil'in müşriklerin Kâbe'yi tavaf ederken söyledikleri bu ifadelerle yer vermesi, o dönemin dini hayatına ışık tutması yönüyle önemlidir.

Nahl, 92:

“Ahitleştığınız zaman Allah'ın ahidini yerine getirin ve onu pekiştirmenizin ardından yeminleri bozmayın... Kuvvetle eğirmesinin ardından ipliğini söken kadın gibi olmayın.”⁵¹⁸ Mukâtil burada kastedilenin Kureyş'ten Rayta bt. Amr b. Kâb olduğunu söyler. Ona göre: “Bu akli dengesi bozuk bir kadın olup Mekke'de Müslüman olmuştu. Deliliğinden dolayı kendisine “Ci'râne” adı verilmişti. O ipini ya

⁵¹⁴ Mukâtil, II/, 459

⁵¹⁵ Nahl, 16/41

⁵¹⁶ Mukâtil, II, 470

⁵¹⁷ Nahl, 16/71

⁵¹⁸ Nahl, 16/92

da ketenini eğirdiğinde onu tekrar söker bozardı. Allah “O eğirdiği ipi söken kadın gibi siz de ahitlerinizi bozmayın” demek istiyordu” der.⁵¹⁹

Nahl, 101-103:

“Biz bir ayeti, bir ayetin yerine bedel yaptığımız vakit, derler ki: “Sen ancak iftira ediyorsun” (sen kendin uydurarak şunları şunları söyledin, sonra onları çürütüp başkasını getirdin). Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: “Onu senin Rabbin hakk ile Ruhu’l-Kudüs indirdi ki iman edenleri sabit kılmak ve Müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için. Andolsun ki onların: “Ona sadece bir beşer öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine meylettikleri kişinin lisani a’cemîdir. Bu (Kur’an) ise, mübin bir Arabî lisandır.”⁵²⁰

Mukâtil bu ayetleri Âmir b. Hadramî’nin kölesi üzerinden tefsir eder: “Müşrikler Hz. Peygamber’i Arap olmayan ve Rumca konuşan Ebu Fukeyhe künyeli Yesar isminde Yahudi bir köle ile konuştuklarını gördükleri vakit: “Ona bu şeyleri Yesar öğretiyor” dediler. Böylece Allah onların nasıl yalan söylediklerini bildirerek o kişinin dilinin Arapça olmadığını söylüyor. Efendisi: “Muhammed’e (sav) sen öğretiyorsun” diyerek Ebû Fukeyhe’yi dövmesi üzerine o: “Hayır, aksine o bana öğretiyor” demişti.⁵²¹

Nahl, 119:

“Sonra kuşkusuz Rabbin, cehaletle bir kötülük işleyen sonra da bunun arkasından tevbe edenlerin ve kendilerini düzelterenlerin yardımcısıdır. Elbette bunların dönüşünden sonra Rabbin şafûrdur, rahîmdir.”⁵²² Mukâtil ayetin, İbnu’l-Hadremî’nin kölesi Cebr hakkında indiğini söyler. “O, Müslüman olduktan sonra küfre zorlanmış ve kalbi imanla dolu olduğu halde küfretmek zorunda kalmıştı. Hz. Peygamber onu satın aldı ve bağlarını çözdü. O da tevbe etti. Allah da bu buyruğu indirdi.”⁵²³

Bu suredeki bazı ayetler Medine’de indirilmiştir. Uhud savaşında Mekke kâfirleri, aralarında Hz. Hamza ve Hanzala’nın da bulunduğu şehitlere işkence olarak

⁵¹⁹ Mukâtil, II, 485

⁵²⁰ Nahl, 16/101-103

⁵²¹ Mukâtil, II, 488

⁵²² Nahl, 16/119

⁵²³ Mukâtil, II, 492

müsle yapmışlardı. Müslümanlar bu duruma çok üzölmüşlerdi ve “Şayet Allah bize bir zafer verecek olursa yemin olsun ki biz de onların azalarını diriırken keseriz” demişlerdi. Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi:

“Eğer cezalandırırsanız size yapılanın misli ile cezalandırın. Eğer (azalarının kesilmesinden) sabrederseniz, andolsun ki o, sabırlular için daha hayırlıdır. Sen de sabret. Senin sabrın ancak Allah iledir.”⁵²⁴ Bunun ardından Allah Resulü (sav) Ensar’a: ”Ben kesin olarak sabretmekle emrolundum. Siz de sabredek misiniz? “diye sordu. Onlar da: “Ey Allah’ın Resulü! Sen sabrettiğine ve onunla emrolunduğuna göre biz de sabrederiz” dediler.⁵²⁵

Bu ve bundan önceki Kehf suresi ile birlikte Mekkî surelerin içerisinde yoğun bir şekilde Medine’de inen ayetler bulunmaktadır. Ayetlerde bahsedilen **hicret** ve **yeni yurt** gibi kavramlar ise Hz. Peygamber ve ashabının hicret hazırlığında olduğu izlenimini vermektedir.⁵²⁶

2.8.3. İbrahim Suresi (72)

Hz. İbrahim ve ailesinden bahseden bu sure Mekkî bir suredir.⁵²⁷ Ayetlerde Hz. İbrahim’in duasına yer verilmektedir.

İbrâhîm, 14/35-39

“Bir vakit İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu beldeyi (Mekke’yi) emniyetli kıl (bu sebeple Mekke, cahiliye döneminde de emniyetli idi). Beni ve oğullarımı putlara ibadetten uzak tut... “Rabbimiz! Ben zürriyetimi (İsmail’i) Senin Beyt-i Muharrem’inin yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Salâtı ikame etsinler diye. Öyleyse insanların gönüllerinden onlara bir meyil kıl ve o onları mahsullerden rızıklandır ki şükretsınler... Hamd o Allah’a ki, ihtiyarlığıma rağmen bana İsmail’i ve İshak’ı bağışladı.”⁵²⁸

Mukâtil’e göre Hz. İbrahim, Arz-ı Mukaddes’e hicret ettikten sonra 60 yaşındayken Allah ona cariyesi Hacer’den İsmail’i bağışlamıştı. 70 yaşında iken de İshak’ı bağışlamıştı. Peygamberimiz (sav) dışında enbiyanın tümü İshak soyundandır.

⁵²⁴ Nahl, 16/126-127

⁵²⁵ Mukâtil, II, 494

⁵²⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 70. sırada yer almaktadır.

⁵²⁷ Müfessirimize göre 28-29 ayetleri Medine’de nazil olmuştur.

⁵²⁸ İbrâhîm, 14/35-39

Nebimiz (sav) ise Hz. İsmail soyundan gelmektedir.⁵²⁹ İbrahim suresinde dikkat çeken husus daha önce yüzeysel olarak değinilmiş olsa da burada Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'den ve Mekke'nin dini konumundan detaylıca bahsedilmiştir. Müşriklerin de kendilerini intisap ettiği Hz. İbrahim üzerinden put eleştirisi yapılmıştır. Dolayısıyla müşrikler Hz. İbrahim'e uymayıp, Hz. İbrahim'in kendi elleriyle yıktığı ve onlardan Allah'a sığındığı putlara tapmaktadırlar.⁵³⁰

2.8.4. Enbiyâ Suresi (73)

“Peygamberler” anlamına gelen bu surede peygamberlerin tevhid mücadelesinden bahsedilmektedir.

Mukâtil'in aktardığına göre: “Hz. Peygamber Ebu Süfyan ve Ebu Cehil'in yanından geçince Ebu Cehil onunla alay ederek: “*Abdimenafoğulları'nın nebisine bakın*” dedi. Ebu Süfyan da Abdüşşems b. Abdimenafoğulları'ndan (aynı kabileden) olduğu için kavim asabiyeti ile şöyle dedi: “*Biz Abdimenafoğulları arasında bir nebini bulunmasını reddetmiyoruz.*” Hz. Peygamber onların sözlerini işitince Ebu Cehil'e: “*Amcan Velid b. Muğire'nin başına gelenin bir benzeri senin başına gelmedikçe bu tutumundan vazgeçmeyecek gibisin*” dedi. Ebu Süfyan'a ise: “*Sen ise Ey Ebu Süfyan, o sözünü hamiyetinden dolayı söyledin*” dedi.”⁵³¹ Yüce Allah şöyle buyurdu:

Enbiyâ, 21/36-37:

“Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar. Bu mu ilahlarınızı (kötülükle) anan? İnsan aceleden yaratılmıştır. Yakında size ayetlerimi göstereceğim. Benden acele istemeyin.”⁵³²

Mukâtil'in bahsettiği bu olay ve boykot yıllarında Hz. Peygamber'in ailesinin ona sahip çıkması, Arablar'da oldukça güçlü olan asabiyetin bir sonucudur. Ancak Hz. Peygamber, kendi kabilesinin dini inancını da eleştirince akrabaları ona dini inanç konusunda çok fazla sahip çıkmadığı görülmektedir. Daha sonra bu surede Hz.

⁵²⁹ Mukâtil, II, 409

⁵³⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 72. sırada yer almaktadır.

⁵³¹ Mukâtil, III, 79

⁵³² Enbiyâ, 21/36-37. “*İnsan aceleden yaratılmıştır*” ayetiyle alakalı olarak Mukâtil: “Kureyş kâfirleri azabı yalanlayarak kendilerine azabın dünyada gelmesini isteyip acele ettiler” der. “*Andolsun ki senden önceki birçok resul ile alay edildi. Onlarla alay edenleri alay ettikleri şey çepeçevre kuşattı.*”⁵³² ayetiyle müşriklerin bu alaylarının cezasını çekeceğini bildirmektedir. Mukâtil, III, 81

İbrâhîm'in putları kırması ve ateşe atılma olayı anlatılmakta, Nemrud'un şerrinden kurtularak Arz-ı Mukaddes'e gittiği detaylıca bahsedilmektedir. Bu yönüyle bir önceki sure olan İbrahim suresinin açıklaması gibidir. Ayrıca bu surede diğer peygamberlerin mücadeleleri de anlatılmaktadır.⁵³³

2.8.5. Mü'minûn Suresi (74)

“Mü'minler” anlamına gelen bu sure, inanan insanların zafere ulaşacaklarını haber vermektedir. Tümü Mekke'de indirilen bu surede mü'min tanımı yapılmakta, onları müşriklerden ayıran özellikler zikredilmektedir.

Mü'minûn, 23/1-11

*“Mü'minler felah buldu. Onlar ki namazlarında huşu içindedir. Onlar lağyden yüz çevirirler, zekâtı verirler, ferclerini korurlar... Emanetlerine ve ahütlerine riayet ederler. Namazlarını (vakitlerinde kılmak suretiyle) muhafaza ederler. İşte onlar firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”*⁵³⁴

Ayetler daha sonra insanın yaratılışı ile alakalı süreci anlatmaktadır. İnsanın önce çamurdan, ardından nutfeden, sonra alakadan, daha sonra mudğaya dönüşmesinden, kemiğinin yaratılmasından, ona et giydirilmesinden sonra da Allah'ın onu en güzel şekilde var etmesinden bahsedilmektedir. Mukâtil'in rivayetine göre Peygamberimiz (sav) yaratılışla ilgili bu ayetleri okumuş ve bitirmeden önce Hz. Ömer: *“Tebarekallahu ahsenu'l-hâlikîn”* demiştir. Hz. Peygamber de: *“Aynen böyle nazil oldu ey Ömer!”* diyerek; *“Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne mübarektir”* ayetini okumuştur.⁵³⁵

Hız. Ömer'in muvâfakâtlarından (ayetlerle örtüşen görüşlerinden) biri olarak zikredilen bu olay, bizce Kur'an'ın dili ve üslubu ile ilgilidir. Nasıl ki ilimden ya da herhangi bir şeyin iç yüzünü bilmekten bahseden ayetlerin sonunda *“O herşeyi hakkıyla bilendir”* ayeti geliyorsa, yaratmakla ilgili ayetlerden sonra da *“Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir”* ifadesinin gelmesi vahyin kullanmış olduğu bir üsluptur. Nitekim birçok ayetin sonunda, bütün yüceliklerin Allah'a ait olduğu vurgusu yapılır. Ve bu üsluba defalarca şahit olan Hz. Ömer, o heyecan

⁵³³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde de İbrâhîm suresinden hemen sonra 73. sırada yer almaktadır.

⁵³⁴ Mü'minûn, 23/1-11

⁵³⁵ Mü'minûn, 23/14

içerisinde ayetin devamını getirmiş, Resulullah (sav) da onu onaylamıştır. Dolayısıyla ayete konu olacak bazı hadise ve ifadeleri Hz. Ömer'in önceden dile getirmesi (muvâfakât-ı Ömer) onun ferasetiyle ve vahyin diline ve ruhuna vukufiyeti ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.⁵³⁶

2.8.6. Secde Suresi (75)

İsmi mü'minlerin Allah'a secde etmeleriyle ilgili ayetten alan bu sure, Mekke'de indirilmiştir. Mekke kâfirleri secde etmeyi büyüklüklerine yediremezler; mü'minler ise Kur'an ayetleriyle kendilerine öğüt verildiğinde büyüklük taslamayı Allah'a secde ederler.⁵³⁷ Bu da onların tam teslimiyetini gösterir.

Secde 32/15:

*“Ayetlerimize gerçekten iman edenler kendilerine öğüt verildiğinde büyüklük taslamadan (yüzleri üzere) secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler”*⁵³⁸

Mukâtil'e göre Mekkeliler bir kıtlık yaşamış ve bu kıtlıktan dolayı kemik, leş ve köpek yemek zorunda kalmışlardı. *“Andolsun ki Biz onlara (Mekke kâfirlerine) belki dönerler diye en büyük azaptan (Bedir'de öldürülmek azabından -çünkü bu, onlara isabet eden açlık azabından büyüktür-) önce yakın azaptan (Mekke'de yedi yıl boyunca çektikleri açlıktan) mutlaka tattıracağız.”*⁵³⁹

Ayette büyük azap olarak işaret edilen Bedir günü, Yüce Allah, alay edenlerin öldürülmelerine hükmetmiş, melekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını çıkarmıştır.⁵⁴⁰ Müfessirimizin bu ayetin tefsirinde yakın azap olarak Mekke'de yaşanan kıtlığı, büyük azap olarak ise Bedir gününü ifade etmesi dikkat çekmektedir. Nitekim diğer tefsirlerde büyük azap olarak kastedilen şeyin âhret azabı

⁵³⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 74. sırada yer almaktadır.

⁵³⁷ Mukâtil, III, 451

⁵³⁸ Secde 32/15

⁵³⁹ Secde 32/21

⁵⁴⁰ Mukâtil, III, 453; Câbirî, Nahl, İbrâhîm, Enbiya, Mü'minûn ve Secde suresinin birinci akabe biatinin ardından, yani nübüvvetin 12. senesinde indirildiğini düşünmektedir. *“Bekle bakalım, onlar da bekliyorlar”* ayetinden Mekkeliler'in Medineliler ile görüşmelerden haberlerinin olduğunu söylemektedir. Ancak böyle bir çıkarım için yeterince delil bulunmamaktadır. Bkz. Câbirî, 2, 342

olduğu, yakın azabın ise daha çok dünya hayatındaki belâ ve sıkıntılar olduğu açıklanır.⁵⁴¹

2.8.7. Tûr Suresi (76)

Tûr, Nabat dilinde “dağ” demektir; bu ifade ile Hz. Musa’nın ilk kez vahiy aldığı Tûr-ı Sina kastedilmektedir.⁵⁴²

Tûr, 52/1-8:

*“Andolsun Tûr’a (bu dağ Arz-ı Mukaddes’te Allah’ın Musa (a.s) ile üzerinde konuştuğu dağdır)...Rabbinin (kâfirlere) azabı elbette vaki olacaktır. Onu önleyebilecek yoktur.”*⁵⁴³ Surede, müşrikler inkârlarından dolayı ateş ile tehdit edilmektedir. Sure boyunca geçen *“Yoksa onlar...”* şeklinde bir ifade kalıbı ile müşrikler eleştirilmektedir. Sure boyunca tekrarlanan bu ifade, ayrıca ayetlerin bir bütün içerisinde nazil olduğuna da işaret etmektedir. *“Yoksa sen onlardan (iman etmeleri karşılığında) bir ücret mi istiyorsun da, onlar bunun ağırlığı altında mı eziliyorlar? (borç yükü onlara ağır geldiğinden ötürü, bu ağır borç sebebiyle mi iman edemiyorlar)?”*⁵⁴⁴

Bu surede Allah, peygamberinin ilahî gözetim ve koruma altında olduğunu, kendisinin maneviyatını namazla devamlı güçlü tutarak Rabbine hamdetmesini bildirir: *“Rabbinin hükmüne sabret. Muhakkak sen bizim gözlerimiz önündesin (Allah’ın gözetimindedin). Kalktığın vakit (farz namaz için kalktığın vakit) Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısmında (akşam ve yatsı namazlarını kılarak), yıldızların kaybolma vaktinde de (tan yerinin ağarmasından sonra) O’nu tesbih et.”*⁵⁴⁵ buyrulur.⁵⁴⁶

⁵⁴¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 75. sırada yer almaktadır.

⁵⁴² Câbirî bu surenin ve ardından peşpeşe gelen yedi surenin Kureyşliler’e yönelik hitap ve tartışma üslubu kullanılmasından hareketle bir nevi bir ara söz olduğunu iddia eder. Bkz. Câbirî, 2, 347

⁵⁴³ Tûr, 52/1-8

⁵⁴⁴ Tûr, 52/40

⁵⁴⁵ Tûr, 52/48

⁵⁴⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 76. sırada yer alır.

2.8.8. Mülk Suresi (77)

“Hükümrânlık” anlamına gelen Mülk suresi, Mekke’de indirilmiştir.⁵⁴⁷ Surede; yeryüzündeki nizam ve intizam nazara verilerek Allah’ın Sübhân oluşu vurgulanmıştır.⁵⁴⁸

Mülk, 67/4:

*“Sonra gözünü ikinci defa tekrar çevir, tekrar tekrar bak. Göz hor ve yorulmuş olarak (yani gökte bir kusur ve çatlak görmeksizin) yine sana dönecektir.”*⁵⁴⁹ Mülk suresinde, kâinattaki herşeyin Allah’ın emriyle olduğuna dikkat çekilmekte, Rahmân’a karşı tevekkül edilmesi gerektiği mü’minlere salık vermektedir.

Mülk, 28-29:

*“(Ey Muhammed!) De ki: “Bana söyleyin. Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları helak etse (azaplandırırsa) yahut rahmet buyursa, ya da kâfirleri elim bir azaba karşı kim himaye edebilir? De ki: “O Rahmân’dır. Biz O’na iman ettik ve yalnız ona tevekkül ettik.”*⁵⁵⁰ Bu ayetlerle, çok zorlu şartlarda bile sadece Allah’a dayanılıp güvenilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁵⁵¹

2.8.9. Hakka Suresi (78)

Hakka, “mutlaka gerçekleşecek olan şey” anlamına gelmektedir. O ise kıyamettir. Mukâtil’e göre bu sure Mekke’de nazil olmuştur. Bu surede de çok canlı bir şekilde ahiret sahneleri anlatılmaktadır:

Hâkka, 69/30-34

“Yakalayın onu, zincirlere bağlayın. Sonra cahîme ulaştırın onu. Sonra yetmiş arşın uzunluğundaki bir zincire vurun. Çünkü o azametli Allah’a iman

⁵⁴⁷ Mukâtil, IV, 387

⁵⁴⁸ Bu surede geçen gökyüzünü süsleyen yıldızlar, yeryüzünün dağlık bölgelerinde yürüme, saf saf dizilip uçan kuşlar gibi ifadelerden hareketle Câbirî, Mekke dışındaki Arap kabilelerinin yaşamlarından ve çevrelerinden bahsedildiğini, dolayısıyla hitabın diğer kabilelerle iletişime yönelik olduğunu düşünmektedir. Surenin sonunda ise Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber’e kurmak istedikleri planlara cevap verilmektedir. Bkz. Câbirî, 2, 352

⁵⁴⁹ Mülk, 67/4

⁵⁵⁰ Mülk, 67/28-29

⁵⁵¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 77. sırada yer alır.

etmezdi, yoksulu yedirmeye teşvik etmezdi.”⁵⁵² Mukâtil tefsirinde Hz. Peygamber’in bu zincirlerin büyüklüğüne değinerek: “*Peki, ey Âdemoğlu! Sen yapayalnız iken bu zincir senin üzerinde olursa ne yapacaksın?*” dediğini nakleder.⁵⁵³ Daha sonraki ayetler Kur’an’ın Allah tarafından indirilen bir kelam olduğuna, müşriklerin iddia ettikleri gibi şair ya da kâhinlerin sözleri olmadığına vurgu yapar:

Hâkka, 40-43:

*“Muhakkak ki o kerim (Allah için çok üstün) bir resulün (Cibril’in (a.s) sözüdür (Allah’tan aldığı sözdür). O bir şair sözü değildir. Ne kadar az inanıyorsunuz. Bir kâhin sözü de değildir. Ne kadar az tezekkür ediyorsunuz. (Bilakis) Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”*⁵⁵⁴

Ayette kâfirlerin iddia ettikleri gibi Kur’an’ın Hz. Peygamber’in kendisinden uydurduğu sözler olmadığına dikkat çekilir. Ve şu şekilde devam eder: “*Eğer (Muhammed) bazı sözleri uydurup bize isnat etseydi Biz onu elbette yemin ile alırdık (hakk ile ondan intikam alırdık) Sonra da onun vetinini (kalpte olan bir damarını) koparırdık.*”⁵⁵⁵ buyrulur. Hz. Peygamber’e Kur’an-ı Kerim’i ayette elçi olarak zikredilen Cebrail (a.s) getirdiği, Hz. Peygamber’in de o ayetleri insanlara tebliğ ettiği anlatılmaktadır.⁵⁵⁶

2.8.10. Meâric Suresi (79)

Meâric kelimesi “dereceler, yükselme yolları” anlamına gelir. Mukâtil’e göre sure Mekke’de nazil olmuştur.

Meâric, 70/1-2

*“İsteyen biri, vukua gelecek bir azabı istedi. (O) ahirette kâfirler içindir. O meâric (dereceler ki bu da semavattır) sahibi Allah’tan onu önleyebilecek yoktur.”*⁵⁵⁷ Bu ayet Nadr b. Hâris hakkında inmiştir. Zira o: “*Allahım! Eğer Muhammed’in söylediği senden gelmiş bir hakk ise üzerimize semadan taş yağdır*

⁵⁵² Hâkka, 69/30-34

⁵⁵³ Mukâtil, IV, 424; Bu örnekte olduğu gibi Allah Resulü (sav) inen ayetlerle alakalı kimi zaman tefsir de yapmaktadır. Dolayısıyla ayetlerin indiği zamandan hareketle Hz. Peygamber’in hadislerinin kronolojisine dair bazı ipuçları yakalamak da mümkündür.

⁵⁵⁴ Hâkka, 69/40-43 Bazı müfessirler ayette geçen “kerim elçi” ifadesi ile Hz. Peygamber’in kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak Mukâtil bu elçinin Cebrail (as) olduğunu belirtmiştir.

⁵⁵⁵ Hâkka, 69/44-46

⁵⁵⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 78. sırada yer alır.

⁵⁵⁷ Meâric, 70/1-2

yahut bize elim azap ver” demişti. Bu sebeple de Bedir günü öldürülmüştü. Allah da: “İşte bu, Nadr b. Hâris’in dünyada istediği azaptır” buyurdu.⁵⁵⁸ Ardından “Çünkü onlar azabı uzak görürler. Biz ise onu yakın (gerçekleşecek) görürüz.”⁵⁵⁹ buyurur.

Daha sonraki ayetlerde kıyamet koparken yeryüzünün nasıl olacağı tasvir edilmiştir. Göğün kaynamış yağ (muhl) haline geleceği, dağların ise atılmış yün gibi (‘ihn) olacağı haber verilir. Ve bunun ardından salih amel işleyenlerin cennet ile mükâfatlandırılacağı, küfredip Allah’ın ayetleriyle alay edenlerin ise ateşe atılacağı belirtilir.

Meâric, 36-38:

“Bu kâfirlere ne oluyor ki sana doğru hızlıca geliyorlar. Sağdan ve soldan bölük bölük sarıyorlar. Acaba onların her biri naim cennetine koyulmayı mı ümit eder? Asla! (asla cennete giremeyecekler).”⁵⁶⁰ Mukâtil’e göre burada bahsedilenler Kureyş kabilesinden olup Hz. Peygamber’le alay edenlerdir. “Onlar halkalar halinde Hz. Peygamber’e yanaşıp onun meclisine oturuyorlar ancak ondan istifade etmek için gelmiyorlardı. Onunla alay etmek maksadıyla her biri: “Kuşkusuz benim cennette hakkım var” diyorlardı. Ayet onların asla cennete giremeyeceklerini bildirmektedir.⁵⁶¹ Bu olay Nebe suresinde daha detaylı anlatılmaktadır.

2.8.11. Nebe Suresi (80)

Nebe, “önemli bir haber” anlamına gelmektedir. Mekke’de indirilen bu surede Nebe kelimesi Kur’an-ı Kerim ve yeniden diriliş olarak kullanılmıştır.

Nebe, 78/1-4:

“Birbirlerine neyi soruyorlar? O büyük haberi (Kur’an’ı). Ki onlar onun hakkında anlaşmazlık içerisindedir (onlar Kur’an’a dair soru sorup sonra inkâr ediyorlar). Hayır! Yakında bilecekler.”⁵⁶²

Müfessirimize göre ayet, müşriklerin tavırlarını anlatmaktadır: “Onlar Resulullah (sav) bir şey anlatırken onun etrafında toplanıp onu dinliyor sonra alay

⁵⁵⁸ Mukâtil, IV/435

⁵⁵⁹ Meâric, 70/5-7

⁵⁶⁰ Meâric, 70/36-38

⁵⁶¹ Mukâtil, IV/438. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 78. sırada yer alır.

⁵⁶² Nebe, 78/1-4

ediyorlardı. Nisa suresindeki *“Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın”*⁵⁶³ ayeti indirildikten sonra Hz. Peygamber mü’minlerle konuşurken müşriklerden birini gördüğünde konuşmasını kesip onun gitmesini beklerdi. Ancak müşrikler yine onun etrafına toplanıyor ve daha önce kendilerine anlattıklarını anlatmasını isteyerek: *“Cimrilik ederek anlatmaz mı oldun? Eğer geçmiş ümmetlerden bahsedeceksen onlar gerçekten hayret verici şeylerdi”* derlerdi. Hz. Peygamber ise: *“Hayır, bu günden sonra size bir şey anlatmayacağım. Rabbim bana bunu yasaklamış bulunuyor”* dedi. Bunun üzerine bu ayet indirildi. Ayette bahsedilen müşriklerin anlaşmazlık içerisinde buldukları şey, yeniden diriliş de olabilir. Ayetteki *“İlerde bilecekler”* ifadesi buna işaret etmektedir.⁵⁶⁴

Nebe, 39-40:

*“İşte bu, hak olan gündür. Artık dileyen kimse Rabbine ulaştıran bir yol tutsun... Gerçek şu ki; Biz sizi yakındaki bir azaba karşı uyardık. O gün insan önceden yapıp ettiklerine bakacak, inkârcı da, "Keşke toprak olsaydım!" diyerek dövünecektir.”*⁵⁶⁵ Böylece ayet Allah’a ulaştıran yolun salih ameller olduğuna vurgu yaparak insanları dünyada iken uyarmaktadır. İnkâr edenler ise ahirette: *“Keşke biz de hayvanlar gibi toprak olsaydık da bu acı âkıbetle karşılaşmasaydık”* diyeceklerdir.⁵⁶⁶

2.8.12. Nâziât Suresi (81)

Nâziât suresinde ölüm meleklerinden bahsedilmektedir. Müfessire göre bu ayetlerde tasvir edilen husus, kâfir ya da mü’min olan insanların ruhlarının nasıl kabzedileceğidir.

Nâziât, 79/1-3:

*“Andolsun daldırıp çıkaranlara, usulca çekenlere, dalıp yüzenlere...”*⁵⁶⁷ Bu ayete göre ölüm meleği geldiğinde kâfirlerin ruhu büyük bir azap ile çıkaracak,

⁵⁶³ Nisa, 4/140

⁵⁶⁴ Mukâtil, IV, 557

⁵⁶⁵ Nebe, 78/39-40

⁵⁶⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 80. sırada yer almaktadır.

⁵⁶⁷ Nâziât, 79/1-3

mü'minin ruhunu ise gayet rahat, yüzücünün suda yüzüşü gibi teslim alacağı bildirilmektedir.⁵⁶⁸

Mukâtil, bu surenin tefsirinde Mekkeli müşrikler ile Musab b. Ümeyr arasında gerçekleşen bir olaydan bahseder: “Mekkeliler çölde bedevilerin kaybettiği bir deve bulmuşlardı ve onu kesip paylaştılar. Orada bulunan Musab, Allah’a nasıl hesap vereceğini düşünerek: *“Benimle kardeşimin payı sizin olsun, bundan dolayı Allah’ın beni hesaba çekeceğinden korkarım”* dedi. Ümeyye b. Halef ise: *“Onu bana ver, ahirette senin ilahının huzurunda bu günahı senin yerine ben yükleneyeğim”* dedi. Musab ile ilgili bu durum Kureyş arasında yayıldı. Bu sebeple Allah şu ayeti indirdi:⁵⁶⁹ ***“Tuğyan edene ve dünya hayatını tercih edene gelince hiç şüphe yok ki cahîm varılacak yerin ta kendisidir. Rabbinin huzuruna varmaktan korkana ve nefsinin hevedan alıkoyana (masiyete güç yetirdiği halde kıyamette hesaba çekilmekten korktuğu için masiyeti işlemekten vazgeçene) gelince hiç şüphe yok ki cennet varılacak yerin ta kendisidir.”***⁵⁷⁰

Daha sonra Resulullah (sav) çıkıp bu ayeti okudu. Onlar *“Bugün ne zaman olacak ey Muhammed?”* deyince Yüce Allah şu ayetleri indirdi:⁵⁷¹ ***“Sana saat hakkında, onun ne zaman demir atacağını soruyorlar, (ne zaman kıyametin kopacağını) Sen nerede, ona dair bilgi vermek nerede (nerden bileceksin ki?) Onun müntehası Rabbine aittir.”***⁵⁷²

Mekke müşriklerinin büyük çoğunluğu yeniden dirilişe inanmıyorlar, dolayısıyla yapıp ettiklerinin hesabını vermeyeceklerini düşünüyorlardı. Bu sorumsuzluk, onlara peygamberlerine eziyet etmeyi de normal gösteriyordu. Bu sebeple surelerde sıklıkla ahiretten bahsedilmekte, müşriklerin eylemleri daha çok cehennem tasvirleri üzerinden anlatılmaktadır.⁵⁷³

⁵⁶⁸ Mukâtil, IV, 574

⁵⁶⁹ Mukâtil, IV, 580

⁵⁷⁰ Nâziât, 79/37-41

⁵⁷¹ Mukâtil, IV, 580

⁵⁷² Nâziât, 79/42-44

⁵⁷³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 81. sırada yer alır.

2.8.13. İnfıtâr Suresi (82)

İnfıtâr, “çatlamak” anlamına gelmektedir. Bu surede hesap günü sahnelerinden ve kıyamet alametlerinden bahsedilmektedir.

İnfıtâr, 82/1-5

*“Gök çatladığı zaman, yıldızlar dağularak döküldüğü zaman, denizler akıtıldığı zaman, kabirler alt üst edildiği zaman, her nefis önden ne yollarsa, geriye ne bıraktıysa bilmiş olacaktır.”*⁵⁷⁴ Böylece ayetlerde sıklıkla insanın fiilerinden sorumlu olduğu anlatılmaktadır.

Daha sonra ahirete iman ve buna bağlı olarak insanda olması gereken sorumluluk bilincine işaret edilir. İnsanı en güzel şekilde yaratan Allah onu yaptıklarından sorumlu tutmaktadır: *“Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir? O ki seni yarattı. Her bir şeyini yerli yerine koydu. Seni oldukça dengeli kıldı. Dilediği şekilde seni tertip etti. Hayır, Bilakis siz dini yalanlıyorsunuz. Hâlbuki üzerinizde bekçiler vardır.”*⁵⁷⁵

2.8.14. İnşikâk Suresi (83)

İnşikâk kelimesi “yarılmak” anlamında kullanılmaktadır. Mukâtil bu surenin nüzul sebebini zikrederken şu bilgilere yer verir: “Ümeyyeoğulları’ndan Abdullah b. Abdu’l-Esed iman etmişti. Kâfir olan kardeşi Esved ona: *“Muhammed’e iman mı ettin?”* diye sordu. O da: *“Evet”* dedi. Kardeşi Esved: *“Yazık sana, Muhammed’in iddiasına göre dünyanın sonu gelecekmiş, biz de ölü toprak olduktan sonra tekrar dirilecekmiz? Peki, bu yerin hali ne olacak?”* diye sordu. Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi.”⁵⁷⁶

İnşikâk, 84/1-6:

“Gök yarılıp çatladığı zaman, Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman, yer alabildiğine uzatıldığı zaman, içinde ne varsa dışarıya bütünüyle boşaltıldığı zaman, Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman, Ey insan (Esved b. Abdu’l-Esed) sen

⁵⁷⁴ İnfıtâr, 82/1-5

⁵⁷⁵ İnfıtâr, 82/6-10. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure elimizdeki mushaflarda olduğu gibi 82. sırada yer almaktadır.

⁵⁷⁶ Mukâtil, IV, 633

*Rabbine doğru çabalayıp duracaksın. Sonunda ona (ameline) kavuşacaksın.*⁵⁷⁷
Kıyamet tasvirleri, öldükten sonra dirilme, yaptıklarından hesaba çekilme infitâr ve inşikâk surelerinin ana konularıdır.

2.8.15. Müzemmil Suresi (84)

Müzzemmil, “örtünüp bürünen” demektir. Ayet Hz. Peygamber’den bahsetmektedir. Müfessirimiz bu ayetle alakalı şu bilgiye yer verir: “Hz. Peygamber elbiselerini giyip evden dışarı çıkmıştı. Cebrail ona gelerek “Ey Müzemmil” şeklinde seslendi.”⁵⁷⁸

Müzemmil, 73/1-4:

“Ey müzemmil! (elbiselerine sarılmış, bürünmüş olan Nebi). Birazı müstesna geceleyin kalk, yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt, yahut ona ekle ve Kur’an’ı tertil ile oku (yani ağır ağır, tane tane, açık seçik oku)”⁵⁷⁹ Müfessirimiz, ayetteki geceleyin namaz kılma hükmüne dair ise şunları aktarılır: “Hz. Peygamber ve mü’minler İslam’ın ilk dönemlerinde gecenin yarısını ve üçte birini namaz kılarak geçirirlerdi. Fakat bu onlara ağır gelince senenin bitimine doğru onlara bu hususta ruhsat verilerek şöyle buyuruldu:⁵⁸⁰

Müzemmil, 20:

“Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette bilir... Allah bilmektedir ki içinde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah’ın lutfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır. O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı ödeyin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz.”⁵⁸¹

Mukâtil bu ayetle alakalı olarak: “Allah böylece mü’minler için gece namazını neshetti, fakat Hz. Peygamber için sabit bıraktı. Bu surenin başı ile sonu arasında bir yıllık süre vardır. Nihayet beş vakit namaz ile zekât vermek Müslümanlara farz

⁵⁷⁷ İnşikâk, 84/1-6. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 83. sırada yer alır.

⁵⁷⁸ Mukâtil, IV, 478

⁵⁷⁹ Müzemmil, 73/1-4

⁵⁸⁰ Mukâtil, IV, 478

⁵⁸¹ Müzemmil, 73/20

kılınmıştır”⁵⁸² der. Ayette geçen “*Allah yolunda çarpışacaklardır*” ifadesinden anlaşıldığına göre Müslümanlar arasında Medine’ye hicret hazırlıkları yapılmakta, Allah mü’minleri kendi yolunda cihad etmeye hazırlamaktadır.⁵⁸³

2.8.16. Ra’d Suresi (85)

Sureye ismini veren Ra’d kelimesi “gök gürültüsü” demektir. Mukâtil’e “gök gürültüsü” anlamına gelen ra’d kelimesi bir meleğin ismi, işitilen ses ise o meleğin tesbihidir. Ona göre bu ayetler İhlas suresinde de anlatıldığı üzere Hz. Peygamber’i öldürmek isteyen Âmir ile Erbed b. Kays hakkında inmiştir.⁵⁸⁴ Bu surede Mekke kâfirlerin iddiaları çürütülmekte, küfürlerinden dolayı ebedi cehennem ile korkutulmaktadırlar.

Ra’d, 13/12-13:

“Size korku ve ümit duyguları içinde şimşegi gösteren ve yağmur dolu bulutları meydana getiren O’dur. Gök gürültüsü Allah’ı överek O’nu tenzih eder; O’nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır. Onlar Allah hakkında tartışıp dururken Allah yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar. O’nun azabı pek şiddetlidir.”⁵⁸⁵

Ebu Cehil bir gün Hz. Peygamber’e gelerek dalga geçmek maksadıyla bazı isteklerde bulunur: “*Bu Kur’an’la Mekke etrafındaki dağları bizden uzaklaştır. Çünkü burası dar bir arazidir. Böylece yerimiz genişler, biz de tarla ve iş yapacak yerler ediniriz. Nitekim iddiana göre dağlar Dâvud’un emrine verilmiştir. Eğer sen de bir nebi isen bunları yap!*” der. Allah Resulü (sav) ise: “*Benim gücüm bunlara yetmez*” deyince bu sefer Ebu Cehil: “*O zaman rüzgârı emrimize ver. Biz de ona binip Şam’a gidelim, kervanlarımızla ticaretimizi yapalım, sonra da aynı gün geri dönelim. Çünkü uzun yolculuklar bize zor geliyor. Nitekim, iddia ettiğine göre rüzgar Süleyman’ın emrine verilmişti; Süleyman ve kavmi de rüzgara biniyor ve sabahleyin bir aylık mesafe alıyorlardı. Eğer -iddia ettiğin gibi- bir Nebi isen, Allah nezdinde*

⁵⁸² Mukâtil, IV, 479

⁵⁸³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 3. sırada yer alır. Mukâtil’in verdiği bilgiye dayanarak bu surenin nüzul sırasının 3. sırada yer alması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla diğerlerinde olduğu gibi bu surede de Mukâtil’in tefsirini kaynak kabul eden Câbirî’nin sunduğu sırayı tercih ettik.

⁵⁸⁴ Mukâtil, II, 372. Müfessirlerimize göre yaratılan her şey kendi vazifesini yaparak Allah’ı tesbih ve tazim etmekte, kendisine yerleştirilen kanunlarla O’nun büyüklüğüne şahadet etmektedir. Bu yüzdendir ki ayetlerde sıklıkla “*Nasıl yaratıldığına bir baksın*” buyurulmaktadır.

⁵⁸⁵ Ra’d, 13/13

Süleyman'dan daha az değerli olamazsın.” der. Allah Resulü (sav) tekrar: “Buna gücüm yetmez” der. Bu sefer yine Ebu cehil: “Olsun, bunun da zararı yok. O zaman sen bize atalarımızdan ölmüş iki ya da üç kişiyi dirilt. Bunlardan biri de Kusay b. Kilâb olsun, -çünkü o doğru sözlü ve sözüne itibar edilen birisi idi- biz de, ölümden sonra karşımıza çıkacağını iddia ettiğin şeylerin hakk mı, yoksa bâtil mi olduğunu ona soralım. Nitekim İsa peygamber, senin iddiana göre kavmi için bunu yapmıştı. Eğer Nebi isen, Allah nezdinde İsa'dan daha az değerli olamazsın” deyince Allah Resulü yine: “Bu da benim işim değil” dedi. Ebu Cehil bu sefer: “Eğer sen bunların hiçbirini yapmayacak olursan, sakın bizim ilahlarımızdan kötülükle söz ettiğini görmeyelim!” der. Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirir:⁵⁸⁶

Ra'd, 31:

“Şayet kendisiyle dağların yürütüldüğü veya yerin yarıldığı veya ölümlerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı (yani bu Kur'an'dan önce kendisi aracılığıyla bunların yapılacağı bir Kur'an bulunsaydı, hiç kuşkusuz bunu Muhammed'in (sav) Kur'an'ı ile yapardık) Hayır, aksine bütün emr Allah'ındır (bütün bu işler Allah tarafından olan şeylerdir.) Müminler hâlâ anlamadılar mı ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah'ın vaadi gelinceye kadar yaptıklarından dolayı inkâr edenler ya kendileri felâkete uğrayıp duracaklar veya felâket onların yurtlarının yakınına inecektir. Allah, vaadinden asla dönmez”.⁵⁸⁷

Mukâtil'e göre “**felâket onların yurtlarının yakınına inecek**” ayeti ile hicret sonrası gelişmelere işaret edilmiştir.⁵⁸⁸ Müslümanlar her şeylerini Mekke'de bırakıp hicret ettikten sonra, Hz. Peygamber müşriklerin Müslümanlara karşı kullandıkları kaynakları kurutmak için seriyeler gönderecektir. Mekke ve çevresine yapacağı baskınlar ile müşriklere ve onları destekleyenlere korku salacaktır. Bedir'de ise müşrikleri büyük bir yenilgiye uğratacaktır.

Daha sonra ayetler müşriklerin bu isteklerine niçin cevap verilmediğini şöyle anlatır:

Ra'd, 38-39:

⁵⁸⁶ Mukâtil, II, 381

⁵⁸⁷ Ra'd, 13/31

⁵⁸⁸ Mukâtil, II, 382

“Andolsun ki senden önce de resuller gönderdik. Allah’ın izni olmaksızın (kavmine) bir mucize getirmek, bir resul için olacak şey değildir. Her ecelin bir kaydı/kitabı vardır (yazılmış olan hiçbir şey, eceli/süresi gelmedikçe semadan inmez.) Allah dilediğini imha eder (Allah Kur’an’dan dilediğini nesh eder) ve tesbit eder (nâsihin hükmünden, dilediği kısmı bırakır, onu nesh etmez). Ummu’l-kitap (kitabın aslı) O’nun indindedir (kitabın nâsih olanı da, mensuh olanı da Ummu’l-kitap’tadır: Levh-i Mahfûz’dadır).”⁵⁸⁹

Bu ayet, mucize göstermenin Resulün elinde olmadığını, bunun ancak Allah’ın dilemesiyle gerçekleşeceğini belirtmiştir. Bu da müşriklerin istemeleriyle değil Allah’ın takdiri ile olacak bir şeydir. Ayetlerin devamında *“Sana düşen sadece tebliğ etmektir, hesap görmek ise Bize aittir”⁵⁹⁰* buyurularak Hz. Peygamber’in kendisine düşen vazifeyi yapması gerektiği belirtilmektedir.⁵⁹¹

2.9. Miraç Hadisesi

Müfessirimiz miraç hadisesini şu şekilde anlatır: “Hz. Peygamber bir gece Mekke’den miraca yükseltilmişti. O gecenin sabahında yanında bulunan Ebu Talib’in kızı Ümmü Hâni’ye:⁵⁹² *“Bu gece hayret edilecek şeyler gördüm”* der. Bulunmuş olduğu yerde yatsı namazı ile sabah namazını kıldığını, bu iki vakit arasında ise Beytu’l-Makdis’te namaz kıldığını söyler. Ümmü Hâni bunu nasıl yaptığını sorunca Hz. Peygamber: *“Yatağıma yatmış, fakat henüz uyumamıştım ki Cebrail gelerek elimden tuttu ve beni kapıdan dışarıya çıkardı. Mikâil (a.s) da kapıda idi. Beraberinde bir binek var idi. Süleyman b. Davud (a.s) bunun üzerinde bir aylık mesafeye sabah vakti giderdi. Cebrail ile Mikail beni bineğe bindirdiler ve kısa zamanda Beytü’l-Makdis’e götürdüler. Sonra bana nebiler gösterildi, onlara namaz kıldırıldım...”* der.

Hz. Peygamber, Ümmü Hâni’ye bunları anlattıktan sonra kalkıp çıkmak ister. Ümmü Hâni onun ridasını tutarak: *“Nereye çıkıyorsun”* diye sorar. Hz. Peygamber:

⁵⁸⁹ Ra’d, 13/38-39

⁵⁹⁰ Ra’d, 13/40

⁵⁹¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 96. sırada Medine’de indirilmiştir.

⁵⁹² Ümmü Hâni, Hz. Peygamber’in amcası Ebu Talib’in kızıdır. Hz. Peygamber dedesinin ölümünden sonra amcasının yanında kalmıştır. İbn Sad’a göre Hz. Peygamber genç iken beraber büyüdüğü amcasının kızına talip olmuş ancak Ümmü Hâni’nin anne tarafından akrabası olan Hübeyre b. Amr daha önce istediği için Ebu Talib onu Hübeyre’ye vermiştir. (İbn Sad, VIII, 152) Ümmü Hâni miraç hadisesini nakleden sahabeler arasındadır. Nitekim o gece Allah Resulü kendilerinin evinde bulunmuş, onlarla yatsı namazını kılmış ve sabah namazından sonra bu olayı anlatmıştır.

“Kureyş’in yanına çıkıp onlara gördüklerimi anlatacağım” der. Ümmü Hâni ise: “Hayır yapma! Allah’a yemin ederim ki o vakit seni yalanlayan sana karşı daha bir cesaretlenecek, seni tasdik eden de senden kuşkulanmaya başlayacak” deyip Hz. Peygamber’i uyarır. Allah Resulü (sav) ise: “Beni yalanlasalar da çıkacağım” der ve Mescid-i Haram’a gider. Hicr’de oturan Kureyşin yaşlılarının yanına giderek onlara: “Size hayret verecek şeyler anlatayım mı?” der. Onlar ise: “Anlat, zaten senin bütün hallerin hayret vericidir” derler. Daha sonra Hz. Peygamber bütün detaylarıyla yaşadığı bu yolculuğu anlatır. Onlardan Mut’im b. Adî: “Şimdi sen bize Beytu’l-Makdis’te namaz kıldığını ve aynı gece döndüğünü söylüyorsun. Oysa biz oraya ancak canımızın yarısı tükendikten sonra ulaşabiliyoruz. Sen şüphesiz ki bir yalancısın” der. Bu esnada Ebubekir (r.a) gelir ve Hz. Peygamber’in bu yaşadıklarını ona haber verirler. O ise: “Eğer o böyle demişse doğru söylemiştir” der. Ardından Hz. Ebubekir Peygamberimiz’e (sav) Beytu’l-Makdis’i anlatmasını söyler. O da anlatınca “Şehadet ederim ki sen doğrusun” der.”⁵⁹³ Yüce Allah bu olayı İsrâ suresinde anlatır.

2.9.1. İsrâ Suresi (86)

“Geceleyin yürütmek” anlamına gelen İsrâ, Hz. Peygamber’in miraç yolculuğunda Kudüs’e götürülmesini ifade etmektedir.

İsrâ, 17/1:

“O sübhan ki ayetlerimizi gösterelim diye kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya (hicretten bir sene önce Beytu’l-Makdis’e) yürüttü. Kuşkusuz O semîdir, basîdir.”⁵⁹⁴

Daha sonra Müslümanlar Hz. Peygamber’den enbiyayı nasıl gördüğünü sorarlar. Hz. Peygamber de Hz. İsa ve Hz. Musa’yı nasıl gördüğünü uzunca anlatır. Aynı zamanda Deccali, Amr b. Rabia ile Hâris b. Kab gibi kimseleri nasıl gördüğünü de anlatır. Amr b. Rabia ve Hâris b. Kab’ın cahiliye adetlerinden olan Saibe, Bahire, Vasile ve Hâm’ı ilk icat eden ve Lat ve Uzza’ya ibadet edilmesini ilk emredenler olduğunu aktarır. Bunların İbrahim’in (a.s) hanif dinini değiştirip Kâbe’nin etrafına putları dikenler kimseleri olduğunu söyler. Hz. Peygamber bu kimseleri bazı kişilere benzeterek anlatmaktadır.

⁵⁹³ Mukâtil, II, 514-516

⁵⁹⁴ İsrâ, 17/1

Bunun üzerine Mutim b. Adiy, o sırada yolda olan bir kervan hakkında sorular sorar. Allah Resulü o kervanın nerde konakladıklarını, kaybolan ve sakatlanan develerini detaylıca anlatır. Kervan gelince müşrikler her şeyin Hz. Peygamber'in tasvir ettiği gibi olduğunu görünce Velid b. Muğire: *"Hakikaten doğru söylemiş. Kuşkusuz bu apaçık bir sihirbazdır. Yoksa bunları nereden bilecek"* der. Bunun üzerine bir sene kadar eziyetlerini kısmen azaltırlar. Mukâtil'in anlatımına göre surede bahsedilen miraç hadisesi Hz. Peygamber uyanık iken ve hicretten bir yıl önce yaşanmıştır.⁵⁹⁵

Daha önceki surelerde müşriklerin ısrarla mucize talep etmelerine karşı Yüce Allah onların isteklerine cevap vermemiştir. Allah, Hz. Peygamber'in şahsında miracı yaşatarak onu önceki ümmetlere gönderilen nebilerle tanıştırmıştır. Hz. Peygamber'in yaşadığı o zor günlerde, böyle bir tecrübe kendisine teselli vermiştir. Hz. Peygamber etrafındakilerin itirazına rağmen bu olayı insanlarla paylaşmaktan çekinmemiş, bu olayı duyan Hz. Ebubekir: *"O söylüyorsa doğru söylemiştir"* diyerek ona olan sadakat ve güvenini göstermiştir. Müşriklerin soruları üzerine yolda olan kervanların durumunu da onlara anlatmış ve gelen kervanlar bu olayları doğrulamıştır. Ancak müşrikler inkârda direnerek Hz. Peygamber'i yine sihirbaz olmakla itham etmişlerdir.

İsrâ, 73-76:

*"Neredeyse seni, sana vahyettiğimizden gayrısını Bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. O takdirde seni halil edineceklerdi. Şayet Biz sana sebat vermeseydik neredeyse az da olsa onlara meyledecektin. O takdirde sana hayatın da, ölümün de katmerlisini tattırırđık. Sonra Bize karşı bir yardımcı bulamazdın."*⁵⁹⁶

Müfessirimiz bu ayetin sebab-i nüzulü olarak Medine'de gerçekleşen şu olayı anlatır: "Sakifliler Hz. Peygamber'e gelerek: *"Biz senin kardeşlerin, dünürlerin ve komşularınız. Bütün Necidliler arasında barışta sana karşı en iyi, savaşta en çok zarar verecek olanlarız. Biz Müslüman olursak bütün Necid halkı Müslüman olur. Eğer senle savaşsaksak diğerleri de senle savaşır. Bu sebeple istediğimizi bize ver"* dediler. Hz. Peygamber onların ne istediğini sorunca onlar şu maddeleri sıraladılar: Ganimetlerin beşte birini kendilerine vermesini, mahsullerden öşür almamasını,

⁵⁹⁵ Mukâtil, II, 519

⁵⁹⁶ İsrâ, 17/73-75

namaz kılmamayı teklif etmemesini, putlarına ilişmemesini, alacaklı oldukları faizi almalarına izin vermesini, borçlu oldukları faizin ise silindiğini ilan etmesini, harem bölgesini onların da topraklarını da kapsayacak şekilde ilan etmesini isterler. Akabinde de: *“Böylece bizim senin için ne kadar değerli ve başkalarından üstün olduğumuz bilinir”* dediler.

Hz. Peygamber ise: *“Ganimetleriniz, mahsulleriniz, alacaklı ve borçlu olduğunuz faiz hususundaki isteğinizi kabul ederiz. Ancak namazdan muaf tutulma isteğiniz için derim ki; Rükû ve sücudu olmayan bir dinde hayır yoktur. Putlarınız konusunda ise kendiniz kırmasanız da onları kırmak üzere başkalarını görevlendiririz”* şeklinde karşılık verir. Onlar: *“Bizi bir sene Lat’tan mahrum etme!”*⁵⁹⁷ deyince Hz. Peygamber onlardan yüz çevirdi fakat onların da İslam’dan yüz çevirecekleri endişesiyle onlara hayır da demek istemedi. Sakifliler ona şunu dedi: *“Eğer Arablar, onların putlarını kırıp da bizimkine ilişmediğin için seni kınayacak olurlarsa “Rabbim bana bir sene boyunca Lat’a ilişmemi emretti dersin.”* Bunun üzerine orada Ömer b. Hattab: *“Sizin bu isteğiniz kabul edilmez, çünkü Allah kendisine ibadet edilen yerde şirk bırakmaz. Ya diğer insanlar gibi Müslüman olursunuz, ya da topraklarınıza gidersiniz”* dedi.⁵⁹⁸ Yüce Allah onların isteklerine karşı Peygamberini uyarmaktadır.

İsrâ, 110:

“Salatını cehretme (müşriklerin duyup da sana eziyet edecekleri şekilde namazında kıraatini yükseltme) ve onu gizleme (ashabının duyamayacağı kadar Kur’an’ı gizli okuma) bu ikisi arası bir yol tut.”⁵⁹⁹

Mukâtil bu ayetle alakalı olarak şu hadiseyi anlatır: “Hz. Peygamber Mekke’de iken Safa’nın yanında namaz kılıyordu. Bir gün sabah namazında yüksek sesle Kur’an okudu. Bunun üzerine Ebu Cehil: *“Ne diye Allah’a iftira ediyorsun?”* dedi. Onun sözünü duyunca Hz. Peygamber sesini kıstı. Bu sefer ashabı Kur’an’ı

⁵⁹⁷ Câbirî’ye göre o dönem Mekke gibi Taif de kuraklık yaşıyor, onlar putlarının kendilerine bereket getireceğine inanıyorlardı. Bkz. Câbirî, 2, 430

⁵⁹⁸ Mukâtil, II/545

⁵⁹⁹ İsrâ, 17/110

işitemez olmuşlardı. Ebu Cehil de: “Ey Kureyşliler! Benim Ebu Kebşe'nin oğluna yaptığımı gördünüz mü? Nihayet sesini kısıtı” dedi. Bu ayet bunu anlatmaktadır.⁶⁰⁰

İsrâ suresi içerisinde, Mekke ve Medine dönemine dair değişik tarihlerde yaşanmış olaylara yer veren ayetler bulunmakta, Müslümanlara yönelik tavsiye ve emirler sıralanmaktadır. Allah'a şirk koşmamayı, ana-babaya iyi davranmayı, alçak gönüllü olmayı, yakınlarla, miskinlere, yolda kalmışlara ihsanda bulunmayı, yetime iyi bakmayı, cimri olmamayı, zinaya yaklaşmamayı, haksız yere insan öldürmemeyi, emreden ayetlere yer verilmektedir. Sureye ismini veren olay ise Hz. Peygamber'in Mekke döneminin sonlarına doğru yaşadığı miraç hadisesidir. Bu olaydan bir yıl sonra hicret gerçekleşecektir.⁶⁰¹

2.9.2. Rum Suresi (87)

Sureye ismini veren Rum, Doğu Roma olarak bilinen Hristiyan Bizans devletini ifade etmektedir. Ehl-i kitap olan Bizanslılar ile ateşperest olan İranlılar savaşmış ve o tarihlerde Bizanslılar yenilmişlerdi. Bu yenilgilerin ayete konu olması müşriklerin, Müslümanları Ehl-i kitap olan Hristiyanlar'a, kendilerini ise Farslılar'a benzeterek Müslümanlara galip geleceklerini ifade etmeleri sebebiyledir.

Rûm, 30/1-4:

“Elif-Lâm-Mîm. Rumlar yakın bir yerde mağlup oldular (Farslar Rumlar'a galip geldiler.) Onlar bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Öncesinde de sonrasında da emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevineceklerdir.”⁶⁰²

Mukâtil bu ayetleri açıklarken şunları nakleder: “Rumlar'ın Farslar'a yenilmesi Hz. Peygamber ve arkadaşlarına ağır gelmişti. Kâfirler ise buna sevindiler ve onlara: “Siz de Ehl-i Kitap'sınız, Rumlar da Ehl-i Kitap'tır. Bizim kardeşlerimiz olan Farslar, sizin kardeşiniz olan Rumlar'a galip geldi” dediler. Bu sözler üzerine bu ayetler inmiştir. Daha sonra Hz. Ebubekir kâfirlere: “Çok sevinmeyin, Allah bize yakında Rumlar'ın galip geleceğini bildirdi” dedi. Hatta Übey b. Halef ile üç yıl sonrasında bunun gerçekleşeceğine dair bahse girdi ve 10 deve üzerine anlaştılar. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber: “Ben sana böyle bir şey demedim ki, Allah

⁶⁰⁰ Mukâtil, II, 556

⁶⁰¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 50. sırada yer alır.

⁶⁰² Rûm, 30/1-4

ayette “bıd’ı sinin” buyurdu. “Bıd” ise, üçten dokuz kadar olan sayıları kapsar. Git deve sayısını arttır, süreyi de uzat” dedi. Hz. Ebubekir Übey’in yanına gidip: “Sanki pişman olmuş gibisin, gel bahis süresini 9 yıla, bahis miktarını da 100 deveye çıkaralım” dedi. Übey b. Halef de: “Kabul ettim” dedi. Hudeybiye günü Bizanslılar tarafından Kisra’nın öldüğü haberi Hz. Peygamber’e ulaşınca mü’minler sevindiler. Hz. Ebubekir o develeri onun oğlu Saffan’dan aldı.⁶⁰³

Rûm, 30:

“(Ey Nebi!) yüzünü hanîf olarak dine, Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitratına (İslam dinine) çevir. Allah’ın yaratılışını değiştirmek söz konusu değildir (Allah’ın dini olan İslam’ı başkasıyla değiştirmek mümkün değildir.) Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁶⁰⁴

Bu ayetler bir bütün olarak İslam dinine vurgu yapmaktadır. Ayetin devamında ***“Dinlerini parça parça edenlerden olmayın”***⁶⁰⁵ şeklindeki ifade ile diğer dinlerin çeşitli sebeplerden dolayı aslî hallerini yitirdiklerine, insanların artık fitrat dinine yani bozulmamış olan İslam’a yönelmesi gerektiğine değinilmiştir. Bozulmamış İslam ise daha önceki kitapları ve peygamberleri de tasdikleyen Kur’an-ı Kerim’in yeniden inşa ettiği, Hz. Peygamber’in ise yaşayarak tebliğ ettiği son ilahi dindir.

Surede anlatılan Rûm-Fars savaşı ve bu savaşta Müslümanların Ehl-i kitap olan Rûmlar’ın galibiyetini istemeleri, bu beklentinin de Allah tarafından ayetle müjdelenmesi siyer-nüzul ilişkisini ortaya koyan güzel bir örnektir. Nitekim ayetler, Rumlar’ın yakında galip olacaklarını bildirerek, müşriklerin kendilerine daha yakın gördükleri ateşperestlerin galibiyetine karşı Müslümanları motive etmektedir. Dünya tarihi itibarıyla yedinci yüzyılda yaşanan bir gelişmenin ayete konu olması ve birkaç yıl sonra Bizans’ın Sasani’ye karşı galibiyet kazanması, Kur’an’ın, içinde nazil olduğu zamanın şahitliğine ve geleceğe yönelik haberlerine ışık tutmaktadır.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Mukâtil, III, 403

⁶⁰⁴ Rûm, 30/30

⁶⁰⁵ Rûm, 30/32

⁶⁰⁶ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 84. sırada yer almaktadır.

2.10. Medine'ye Hicret Hazırlıkları

Ankebût suresiyle birlikte ayetler Medine'ye hicret konusuna doğrudan değinmektedir. *“Ey iman eden kullarım! Kuşkusuz arzım geniştir”* buyuran Yüce Allah, Müslümanları oraya hicrete hazırlamaktadır. Bu surede, hem mallarını bırakıp gidecek olan Müslümanlara sabır telkin edilmekte, hem de hicret sonrası yaşayacakları yerde rızık bulma konusunda motive edici ayetler inmektedir.

2.10.1. Ankebût Suresi (88)

Surenin anlamı “örümcek” anlamına gelmekte olup adını 61. ayetteki *“Allah'tan başka veliler edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumuna benzer. Muhakkak yuvaların en gevşegi örümcek yuvasıdır”*⁶⁰⁷ ayetindeki benzetmeden alır. Bu örnekle Allah, müşriklerin kendilerine sığınarak korunmaya çalıştıkları putların zayıflık ve güçsüzlüklerini anlatır. Mukâtil'e göre bu sure Mekki'dir ancak hicret esnasında Mekke ile Medine arasında, yolda indiği de söylenmiştir.⁶⁰⁸

Ankebût, 29/56-62:

*“Ey iman eden kullarım! (Eğer Mekke'de imanınızı açığa vurmakta zorlanıyor iseniz) kuşkusuz arzım geniştir. O halde yalnız bana ibadet edin (hicret edip Medine'de açıkça benim vahdaniyetimi ortaya koyun)... Onlar ki (hicretin zorluklarına) sabrederler ve (hicretlerinde) Rabblerine tevekkül ederler. (Yeryüzünde) kendi rızkını (beraberinde) taşımayan nice canlı vardır ki Allah onları rızıklandırır, (Medine'ye hicret ettiğiniz takdirde) sizi de rızıklandıracaktır. O semidir, basîrdir.. Allah kullarından dilediği kimseye rızık yayar, bazen de daraltır. Kuşkusuz ki Allah her şeye âlimdir.”*⁶⁰⁹

Mukâtil'e göre hicret edeceklerden biri: *“Ben Medine'ye hicret edeceğim ama orada benim ne malım var, ne de geçimliğimi sağlayabileceğim bir alanım”* demişti.

⁶⁰⁷ Ankebût, 29/41

⁶⁰⁸ Muhasaranın ardından Ebu Talib vefat edince Hz. Peygamber Taif'e giderek destek istedi ancak yine eli boş dönmüştü. Artık kabilelerin panayırlara gelmesini bekleyerek karşılarına geçip umumi konuşmaktan ziyade Hz. Ebubekir ve Hz. Ali'yi de yanına alarak kabile liderlerinin evlerine gidip tek tek konuşuyordu. Hz. Ebubekir kabileleri iyi tanıdığı için önce diyalog ortamı oluşturuyor, onların eski kabile liderlerinden bahis açardı. Daha sonra oluşan bu sıcak ortamın ardından Hz. Peygamber'i onlara tanıtıyordu. Peygamberliğin on birinci senesinde Hac mevsiminde Medine'den gelen bir grubu dine davet etti. Bu olay hicreti hazırlayan adım olacaktır. Bkz. Câbirî, 2, 17-20.

⁶⁰⁹ Ankebût, 29/56-62

Bu sebeple Allah ibret almaları için onlara öğüt verdi.⁶¹⁰ Sure başında da ifade edildiği üzere bu sure hicrete yakın bir tarihte nazil olmuştur. Dolayısıyla ayetlerde hicret sonrası Müslümanlar'ın Yahudiler'e karşı takınması gereken tavır ele alınmaktadır:

Ankebût, 46:

*“Ehl-i Kitap ile ancak güzel yolla mücadele edin, aralarında zulmedenler müstesna. (Yahudiler'den zalim olanlar müstesna). Ve onlara deyin ki: “Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir. Biz ancak O'na teslim olanlarız.”*⁶¹¹ Bu ayet ile İslam'a davet edilecek olan Ehl-i Kitap'a yönelik ortak inançlar ve kabuller üzerinden bir tebliğ metodunun geliştirilmesi söylenmektedir. Bu ise bir fikri ve hakikati, yanılğı içerisinde olan bir kimseye sunmanın en faydalı yolu olsa gerektir.

Ankebût, 48:

*“Sen bundan önce bir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman batıl söyleyenler elbette şüphe ederlerdi.”*⁶¹² Mukâtil bu ayeti Medine'deki Yahudiler üzerinden açıklar. Ona göre eğer Hz. Peygamber daha önce kitap okumuş veya yazmış biri olsaydı Yahudiler: *“Bunu kendiliğinden yazmış”* diyecek ve *“Tevrat'ta niteliklerini bulduğumuz kimse ümmidir, ne okumayı bilir ne de yazmayı”* deyip inkâr edeceklerdi. Allah onların bu iddialarına cevap vermektedir.⁶¹³

Ankebût suresinde farklı zamanlarda gerçekleşen olaylara da yer verilmektedir. *“Biz insana ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi (ilahları) Bana ortak koşmak için seni zorlarsa, onlara (şirk hususunda) itaat etme.”*⁶¹⁴ ayeti Sâd b. Ebi Vakkas ile annesi Hamle hakkında inmiştir. “Sâd Müslüman olunca annesi, oğlu İslam'dan dönünceye kadar bir şey yememeye yemin etmişti. Sâd, Hz. Peygamber'e durumu anlatınca onu ikna

⁶¹⁰ Mukâtil, III, 389

⁶¹¹ Ankebût, 29/46

⁶¹² Ankebût, 29/48

⁶¹³ Mukâtil, III, 386

⁶¹⁴ Ankebût, 29/8

etmeye çalışmasını emretti ancak annesi kabul etmedi. Ayet bu olayı anlatmaktadır.”⁶¹⁵

Ankebût, 12:

*“Kâfir olanlar iman edenlere “Bizim yolumuza uyun da günahlarınızı biz yüklenelim” dediler. Hâlbuki onlar ötekilerin günahlarından bir şey yüklenecek değillerdi. Onlar elbette yalancılardır.”*⁶¹⁶ Mukâtil bu ayetin Ebu Süfyan hakkında indiğini ifade eder. “O sözü geçen kimselere: “Siz atalarınızın dinine tabi olun. Bundan dolayı sorumlu tutulacağınız her hususa biz kefiliz, onu biz üstleniyoruz” demişti” der.⁶¹⁷

Görüldüğü üzere, ayetler artık hicret konusunda Müslümanları motive etmiş ve onları yeni memleketlerinde hem rızık konusunda hem de dini yaşama konusunda zorluk çekmeyeceklerini bildirmiştir. Bu surenin Medine’ye hicret yolunda nazil olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır.⁶¹⁸

⁶¹⁵ Mukâtil, III, 374

⁶¹⁶ Ankebût, 29/12

⁶¹⁷ Mukâtil, III, 376

⁶¹⁸ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ise bu sure 85. sırada yer alır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM TOPLUMUNUN OLUŞUMU VE YENİ MUHATAPLAR

-MEDİNE DÖNEMİ-

3.1.Hicret

Müslümanlar Mekke’de geçen yaklaşık 13 yılın ardından dinlerini daha rahat yaşayacakları Medine’ye hicret etmişlerdir. Hz. Peygamber’in de oraya hicret etmesiyle birlikte Medine’de bir İslam toplumu teşekkül etmiştir. Burada ilk olarak Müslümanların rahatlıkla bir araya gelebilecekleri ve ibadetlerini yapabilecekleri bir mescit inşa edilmiştir. Hz. Peygamber, her şeylerini Mekke’de bırakıp gelen Muhacir ile Ensarı birbirine kardeş ilan ederek kabileye dayanan toplumsal yapıyı inanç temelli yeni bir kardeşliğe dönüştürmüştür.

Medine’de Hz. Peygamber’i davet eden Evs ve Hazrec gibi Arap kabilelerinin yanısıra Yahudi kabileleri de bulunmaktadır. Oraya hicret eden Allah Resulü (sav) Medine Vesikası ile Müslüman olmayanlarla bir arada yaşamının ilkelerini belirlemiştir. Müslümanlar için Medine pazarını kurdurarak ticaret tekeli ellerinde bulunduran ve tacirden vergi alan Yahudi pazarına olan bağımlılığı da ortadan kaldırmıştır. Hicretin ilk zamanlarında Mescid-i Aksa’ya doğru kılınan namaz, kıblenin tahvil edilmesiyle Mekke’ye doğru kılınmaya başlanmış, namaza çağrı olan ezan da ilk kez Medine’de okunmuştur.

Dolayısıyla hicret sonrası bu dönem, Mekke döneminde yerleştirilmeye çalışılan tevhid düşüncesinin pratikte uygulama aşaması olarak tanımlanabilir. Burada oluşan yeni koşul ve muhataplardan dolayı Medine’de nazil olan ayetlerde, farklı bir dil ve üslup kullanılmıştır. Bu hususu Medenî ayetlerin yapısında, dilinde ve konu çeşitliliğinde görmek mümkündür.

3.1.1. Mutaffifin Suresi (89)

Mutaffifin kelime anlamı olarak ölçü ve tartıda hile yapanlar anlamına gelmektedir. Mukâtil b. Süleyman bu surenin Medine’de nazil olduğunu söyler.⁶¹⁹ “Müslümanlar Medine’ye geldiğinde cahiliye döneminde herkes tarafından bilinen iki ayrı ölçü vardı. Bazıları alırken büyük ölçekle alır, satarken küçük ölçekle satar, böylece iki ölçek arasındaki farktan haksız kazanç sağlardı. Bu hususla alakalı şu ayet nazil oldu.”⁶²⁰

Mutaffifin, 83/1-3:

*“Eksik ölçüp tartanlara veyl olsun! Onlar ki insanlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar. Fakat kendileri satıcı olup başkalarına ölçüp tartarken hile yaparlar.”*⁶²¹ Ayetler Müslümanların yaşadığı yeni yurttaki ictimâî meselelere değinerek; bir şey alırken fazla, verirken eksik ölçmelerini eleştirmekte, bunun hesabının ahirette sorulacağını haber vermektedir. Böylece Medine döneminde toplumsal konular üzerinden İslamî hüküm ve esaslar anlatılmaya başlanmış olmaktadır.

Medine döneminde, İslam’ı görünürde kabul edip gerçekte Müslüman olmayan ve müslümanlara kin besleyen münafıklar grubu da bulunmaktaydı. Bunlar, çıkarlarına dokunan İslam’a karşı kin beslemekte, Müslümanların aleyhinde gizli işler yapmakta ve onlarla alay etmektedirler. Mukâtil bununla alakalı şu olayı nakleder:

“Hz. Ali ve arkadaşları Hz. Peygamber’in yanına giderken yolda münafıklar ile Yahudiler’in buldukları yerlerden geçiyorlardı. Onlar Müslümanları gördüklerinde onlarla alay ediyorlar ve birbirlerine kaş göz işareti yapıp gülüyorlardı. Onlardan Abdullah b. Nebtel, Bid’a b. Akra ile karşılaşınca: *“Biliyor musunuz biz bugün o kel kafalıyı gördük ve ona güldük. Çünkü o onların önünde yürürken diğerleri arkadan geliyor, onun önüne geçmiyorlardı. Sanki onlara yol gösteren oymuş gibiydi”* der. Bunu işiten Hz. Ali ve arkadaşlarına münafıkların bu sözleri ağır

⁶¹⁹ Birçok nüzul sırası rivayetinde bu surenin Mekke’de inen son sure ya da Medine’de inen ilk sure olduğu zikredilir. İbn Abbas’tan gelen Ebu Sâlih rivayetinde bu sure Medine’de inen ilk inen suredir. Bkz. Gözeler, s.286.

⁶²⁰ Mukâtil, IV, 621

⁶²¹ Mutaffifin, 83/1-3

geldi ve artık o yoldan gitmeyip başka bir yolu kullanmaya başladılar. Bu olayla alakalı şu ayetler nazil olur.”⁶²²

Mutaffifin, 29-30:

*“Şüphesiz ki günah işleyenler iman edenlerden bir kısmına gülerlerdi. Yanlarından geçtiklerinde de birbirlerine kaş göz işaretleri yaparlardı. Ailelerine döndükleri vakit de bundan haz duyarak dönerlerdi. Onlar bunları gördüklerinde de: “Şüphesiz ki bunlar dalalete olanlardır” derler. İşte o gün ise iman edenler o kâfirlere gülerler.”*⁶²³

Anlaşıldığı üzere Müslümanlar yeni bir coğrafyada hayatlarına devam ederken zaman zaman oranın sakinleri tarafından hor görülmektedirler. Ayetler nasıl ki Mekke döneminde müşriklere cevap veriyorsa Medine’de de Yahudi ve münafıklara eleştiriler getirmektedir. Muhatabın değişmesiyle değişen bu dil ve eleştiriler Kur’an-siyer ilişkisine güzel bir örnektir. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 86. sırada olup Mekke’de inen son suredir. Ancak Mukâtil bu surenin Medine’de indiğini aktarması üzerine, bu sureyi Medine’de inen ilk sure olarak belirlemiş olduk.

3.1.2. Hacc Suresi (90)

Temelde Hac ibadetinden bahseden ayetlerin olduğu bu sure içerisinde müşriklere karşı savaş izninin verildiği ayetler de yer almaktadır.

Müşrikler, Mekke’de putperestliğin sağladığı çıkarları tehlikeye atmamak ve bazı kabilevi asabiyet unsurlarından dolayı Hz. Peygamber’e inanmamışlardı. İslam’ı kabul etmekle, Kâbe’nin, Arap yarımadasındaki “put üssü” rolünden vazgeçmek ve bu bölgede ellerinde bulundurdukları dini ve siyasi gücü yitirmek istemiyorlardı. Bunun için 13 yıl boyunca bir nevi kendi inançlarına isyan olarak gördükleri Müslümanlarla mücadele etmişlerdi.

Müslümanlar Medine’ye hicret etmiş olsalar da Mekkeli müşrikler onları rahatsız ediyor, Yahudiler’e onları yurtlarından çıkarmaları için baskı uyguluyorlardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber de müşriklerin çıkar ve kaynaklarının kurutulması gerektiğini biliyordu. Aksi halde müşrikler İslam’a düşmanlıktan vazgeçmeyekleri gibi, diğer kabileleri de Müslümanlara karşı kışkırtacaklardı. Yüce Allah, Mekke

⁶²² Mukâtil, IV, 635

⁶²³ Mutaffifin, 83/29-30

dönemi boyunca Müslümanlara müşrikler ile savaş ya da onlara şiddetle karşılık verme izni vermemişti. Medine'ye hicretin ardından artık bir güç haline gelen Müslümanlar ezilen taraf olmayacak, müşriklerin de kendilerinden çekinmesi için bazı adımlar atacaktı.

Hacc, 22/38-41:

“Muhakkak Allah (Mekke’de bulunan) iman edenleri (Mekke kâfirlerine karşı) savunur. Çünkü Allah hainlik ve nankörlük edenlerin hiçbirini sevmez. Kendileri ile savaşılana zulme uğradıklarından dolayı izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki “Rabbimiz Allah’tır” dedikleri için yurtlarından haksız yere çıkarıldılar. O kimselere yeryüzüne bir iktidar imkânı verirsek namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden nehyederler. İşlerin akıbeti Allah’ındır.”⁶²⁴

Mukâtil’e göre mü’minler henüz Mekke’de iken kâfirlerle çarpışmak istemişler ancak Allah bunu yasaklamıştı. Bu izinle birlikte Müslümanlar müşrikler üzerine seriyeler ve gazveler düzenleyecek, Bedir’de ve Uhud’da müşriklerle çarpışacaklardı.

Surenin devamında: *“Allah uğrunda hakkıyla cihad edin, Sizi O seçti. Dinde size bir zorluk vermedi. (O din) atanız İbrahim’in milletidir. (Kur’an’dan) önce de bunda da size Müslümanlar adını verdi. Ta ki Resul size şahit olsun siz de (tebliği yaptığına dair) insanlara karşı şahitlik edesiniz”⁶²⁵* buyurularak Müslümanların artık Hz. Peygamber’in önderliğinde bir toplum olduğunu, ismi “Müslümanlar” olan bu toplumun Hz. İbrahim’e dayanan bir geçmişe sahip olduklarını, bundan böyle müşriklere karşı kendilerini savunmaları gerektiği açıklanır.

Hacc, 22/11:

“İnsanlardan bazıları bir kuşku üzere Allah’a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse, onunla mütmain olur (İslam’dan hoşnut olur), şayet ona bir fitne (bela) isabet ederse yüz üstü döner, dünyayı da ahireti de kaybetmiş olur.”⁶²⁶

⁶²⁴ Hacc, 22/38-41

⁶²⁵ Hacc, 22/78

⁶²⁶ Hacc, 22/11

Mukâtil bu ayetin Esed b. Huzeyme ile Gatafanlılar'a⁶²⁷ mensup birtakım bedeviler hakkında indiğini söylemektedir. "İnsanlar Müslüman olup Medine'ye geldiğinde orada sağlığına kavuşup hayatı bereketlendiği vakit "İslam ne güzel bir din" derlerdi. Şayet işleri ters gidip arazisinden verim alamaz, atı doğurmaz, kız çocuğu olur, Medine'de hastalanır, kendisine sadaka verilmez ise "Bu kötü bir dindir. Bana hep şer getirdi" derler ve dinden dönerlerdi. Bu ayet bunu anlatmaktadır.⁶²⁸ Aynı kabilelerle alakalı olarak şu ayetler de nazil olmuştur:

Hacc, 15:

"Allah'ın ona (Hz. Peygamber'e) dünyada ve ahirette yardım etmeyeceğini sanan kimse semaya (evin tavanına) bir ip uzatsın. Sonra kessin (yani kendisini boğmaya kalkışsın.) Bu öfkelenildiği şeyi giderecek mi bir baksın (kalbindeki inayete mazhar olamayacağından dolayı öfkeyi bu yolla gideremeyeceğini görsün)."⁶²⁹

Esed ve Gatafanlılar: "Biz Muhammed'e yardım olunmayacağından korkarız. O takdirde antlaşmalı olduğumuz Yahudilerle aramızdaki bağlar kopar ve artık bizi himaye edip barındırmazlar" demişler, bunun üzerine ayet nazil olmuştur.⁶³⁰ Ayetler böylece İslam'a düşmanlık eden kabilelerin içinde buldukları psikolojik duruma da dikkat çekmektedir. Onların, Müslümanların sahipsiz olduğunu düşünerek kendilerine kimsenin yardım etmeyeceğini zannetmeleri ve konjonktürel olarak müşriklerin yanında yer almaları eleştirilmektedir. İslam'a olan kinlerinden dolayı asıl onlar hem dünyalarını hem de ahiretlerini kaybedeceklerdir.

Müfessirimiz Hacc suresindeki ayetleri Hz. İbrahim üzerinden açıklamaktadır. ***"Ve (ey İbrahim) insanlar arasında hacı ilan et de hem yaya hem de uzak yoldan gelecek yorgun ve zayıf düşmüş binekler üstünde sana gelsinler de kendileri için menfaatlere (ahirette alacakları ecre) tanık olsunlar."***⁶³¹ Mukâtil bu konuyla alakalı olarak: "Hz. İbrahim, Safa tepesinin bulunduğu Ebu Kubeys dağına çıktı ve: "Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin. Kuşkusuz Allah size Beytini haccetmenizi

⁶²⁷ Gatafân Kuzey Arapları olan Adnanîler'e mensup bir Arap kabilesi olup Medine döneminde Müslümanlara düşmanlık etmiş ve Hendek savaşına Mekkelilerin müttefiki olarak katılmışlardır. Bkz. Hüseyin Algül, "Gatafân", DİA, c.13. s. 400.

⁶²⁸ Mukâtil, III, 118

⁶²⁹ Hacc, 22/15

⁶³⁰ Mukâtil, III, 119

⁶³¹ Hacc, 22/27-28

emretti” diye seslendi. İşte bugün getirilen telbiye İbrahim’in (a.s) Rabbinin emriyle yaptığı çağrının bir cevabıdır” der.⁶³²

Hacc, 37:

*“Onların (kurbanların) etleri de, kanları da Allah’a ulaşmaz fakat takvanız ona ulaşır. Bu şekilde O onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki sizi hidayet ettiği için Allah’ı tekbir edesiniz.”*⁶³³ Mukâtil’e göre cahiliye döneminde müşrikler develerini zemzem kuyusuna yakın kestiklerinde kanlarını alıp Kâbe’ye doğu saçarlardı ve: “Allahım! Bizden kabul buyur” derlerdi. Müslümanlar da aynı şeyi yapmak isteyince bu ayet indi.⁶³⁴ Anlaşılacağı üzere Hz. İbrahim’den beri Hac ibadeti yapılmakta, telbiye getirilmekte ve insanlar cahiliye döneminde de kurban kesmektedirler. Ancak zamanla tahrif edilen telbiye ifadelerine putlar da eklenmiştir. Cahiliye müşriklerinin ibadetlere bulaştırdığı bozuk inançlar, vahyin uyarılarıyla temizlenmektedir.

Kaynaklarımızda hicretten sonra Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen birçok seriyeye yer verilir. Artık Müslümanlar diğer kabileler nezdinde Mekke’den firar ederek Medine’ye sığınan bir topluluk olarak değil; Mekkeli müşriklere karşı koyan bir güç olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu sure, içerik itibarıyla Medine döneminin temel meselelerine değinmekte, Müslümanlara yeni yurtlarında güvenliği sağlamak için kendileriyle savaşımlara karşı savaşma yetkisi vermektedir.⁶³⁵

3.1.3. Bakara Suresi (91)

Bakara suresi, Kur’an-ı Kerim’in en uzun suresi olup ismini Hz. Musa’nın, kavminden bir sığır kurban etmelerini istediği kıssadan almaktadır. Medine döneminde indirilmiş ve çok farklı konulara değinilmiştir. Mukâtil surenin başlangıç ayetlerinin nüzul sebebi ile alakalı olarak şunu nakleder: Hz. Peygamber Medine’de Kâb b. Eşref ve Kâb b. Esid’i İslam’a davet etmiş, onlar da onu yalanlamak amacıyla:

⁶³² Mukâtil, III, 123

⁶³³ Hacc, 22/37

⁶³⁴ Mukâtil, III, 129

⁶³⁵ İbn Abbas tertibinde bu sure 104. sırada bulunurken Hz. Osman tertibinde bu sure 103. sırada yer almaktadır.

“Allah, Musa’dan sonra bir kitap indirmedir” demişlerdi. Bunun üzerine Allah onların bu sözleriyle ilgili olarak şu ayetleri indirdi.⁶³⁶

Bakara, 2/1-2

“Elif-Lâm-Mîm. Şu kitap ki onda kuşku yoktur (onun Allah’tan geldiği hususunda kuşku yoktur), müttakiler için bir hidayettir.”⁶³⁷

Mukâtil bu ayetle alakalı ilginç bir olay nakleder: “Yahudi Cüdey, bu ayetleri işitince Hz. Peygamber’e gelerek onun hükümranlığının 71 yıl süreceğini söyledi. Sure başındaki **“Elif-Lâm-Mîm”**den hareketle: “Hesaba göre elif 1 sene, lâm 30 sene, mîm ise 40 senedir” dedi. Resulullah (sav) bunun üzerine güldü. Sonra kendisine Âraf suresindeki Elif, Lâm, Mîm, Sâd ayetleri okununca bu sefer: “Sizin hükümranlığınız 231 yıl sürecektir” dedi. Daha sonra: “Başka var mı?” diye sorduğunda Elif, Lâm, Mîm, Râ okundu. Bunun üzerine yeniden hesap yaparak Hz. Peygamber’in ümmetinin ömrünün önce 463 yıl, sonra 734 yıl süreceğini söyledi. O adamın Yahudi kardeşi Ebu Yasir ise: “Ben şahadet ederim ki bizim nebilerimize indirilenler haklıdır. Onlar bize bu ümmetin hükümranlığının ne kadar süreceğini bildirmediler. Eğer Muhammed söylediklerinde doğru ise Allah bütün yılların toplam süresi kadar onun ümmetinin hükümranlığını devam ettirecek” dedi.⁶³⁸ Mukâtil’in yer verdiği bu rivayetten hareketle, o dönemde de cifir hesabının bilindiği, bunu Yahudiler’in kullandığı anlaşılmaktadır.

Daha sonra Mukâtil muhkem ve müteşabih ayetlerle alakalı bilgiler aktarır. En’am suresindeki: **“Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım...”⁶³⁹** şeklinde başlayan ayetleri işaret ederek bunların muhkem ayetler olduğunu, Allah’ın kitabındaki hiçbir şeyin onları neshetmediğini söyler. Bunlara ummu’l-kitap adının verilmiş sebebinin ise bu ayetlerde haram kılınanların hepsinin, Allah’ın indirmiş olduğu tüm kitaplarda yer aldığını söyler. “Elif- lâm- mîm- râ...” gibi ayetlerin ise müteşabih ayetler olduğunu söyler. Yahudiler bunları tevil ederek kuşkuya düşmüşlerdir. Ve devamında: **“Ama kalplerinde sapma bulunanlar sırf fitne aramak ve tevili aramak için (bu ümmetin hâkimiyetinin süresini tespit etmek için) onun**

⁶³⁶ Mukâtil, I, 84

⁶³⁷ Bakara, 2/1-2

⁶³⁸ Mukâtil, I, 85

⁶³⁹ En’am, 6/151-152

mütesabih olanına tabi olurlar”⁶⁴⁰ ayeti ile Yahudiler’in harfler üzerindeki hesaplarına işaret edilir.⁶⁴¹

Bakara suresinde ayetler Medine’de yeni bir toplumsal sorun olan münafıklara da değinmektedir.

Bakara, 8-10:

*“İnsanlardan öyleleri vardır ki “Allah’a ve Ahiret gününe iman ettik derler. Oysa onlar mü’min değillerdir (Allah dışında ilah olmadığını, ölümden sonra dirilişi ve amellerinin karşılığının verileceğini tasdik etmemişlerdir) Kalplerinde maraz (Allah ve Muhammed (sav) hakkında kuşku) vardır. Allah da marazlarını arttırdı. Yalan söyledikleri için onlara elim bir azap vardır.”*⁶⁴²

Mukâtil’e göre bu ayet Abdullah b. Übey, Hâris b. Amr, Muğis b. Kuşeyr, Amr b. Zeyd gibi münafıklar hakkına inmiştir. Onlar inanmadıkları halde iman ettiklerini söylüyorlardı.⁶⁴³ Devamındaki ayetlerde ise: *“Onlar iman edenlerle karşılaştıklarında, “İman ettik” derler. Ama şeytanlarıyla (yani Yahudiler’in reisleri olan Kâb b. Eşref ve arkadaşlarıyla) başbaşa kaldıklarında (onlara) “Biz sizinle beraberiz, biz sadece alay ediyoruz” derler. Asıl Allah onlarla alay eder”*⁶⁴⁴ buyrulur. Anlaşıldığı üzere münafıklar, gerçek niyetlerini Müslümanlardan gizleyip Yahudiler’in yanında açıyorlar ve onlarla baş başa kaldıklarında Müslümanlarla alay ediyorlardı. Yüce Allah onların bu fiillerini ayete konu yaparak açığa çıkaracak, bu durum münafıkların endişelenmelerine sebep olacaktı.

Yine bu surede, Müslümanların ilk kez Medine’de muhatap oldukları Yahudiler’in bozulmuş inançları ve Müslümanlara karşı sürdürdükleri olumsuz tavırları eleştirilmektedir. Müfessirimiz, Yahudiler hakkında önemli bilgiler paylaşmaktadır. Ona göre Yahudiler’e bu adım verilmesinin sebebi Yakub’un oğlu Yahuda’dan dolayıdır. Ayetlerde anlatıldığı üzere Hz. Musa Mısır’dan çıktıktan sonra kardeşi Harun’u yerine vekil bırakır ve seçtiği yetmiş kişiyle birlikte ilahi emirleri almak için dağa gider. Ancak geride bıraktığı halk bu sırada buzağıyı tanrı edinirler. Hz. Musa, Rabbi ile konuşur ve Tevrat’ın yazılı olduğu levhaları alarak onlara döner.

⁶⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/7

⁶⁴¹ Mukâtil, I/, 86

⁶⁴² Bakara, 2/8-10

⁶⁴³ Mukâtil, I, 89

⁶⁴⁴ Bakara, 2/14-15

Kavminin halini görünce onlara çok kızar. Taptıkları buzağıyı parçalayıp ufaladıktan sonra yakar, külünü de denize savurur.⁶⁴⁵

Mukâtil, Bakara suresinin tefsirinde Hz. Peygamber döneminde Medine’de yaşayan Yahudiler hakkında önemli bilgi verir. Ona göre Medine’deki Yahudiler beklenen peygamberin Hz. İshak neslinden geleceğini düşünüyorlardı. Hz. Muhammed (sav) Hz. İsmail soyundan olan Araplardan gönderilince, kıskançlıklarından ötürü onu inkâr ettiler. **“İşte onlar hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar”**⁶⁴⁶ ayeti bunu anlatmaktadır. Onlar Hz. Peygamber’in gönderilmeden önce sahip oldukları imanlarını onu yalanlayarak dalalet ile değiştirdiler.⁶⁴⁷

Allah ayetlerde sivrisinekten, örümcekten misal getirince Yahudiler gülerek: **“Bu meseller neye benziyor ki”** dediler.⁶⁴⁸ Bunun üzerine Yüce Allah: **“Doğrusu Allah bir sivrisineği, hatta fevkini bir mesel getirmekten çekinmez. İman edenler kuşkusuz onun bir gerçek olduğunu bilirler; ama küfredenler “Allah bu misal ile ne irade etti” derler”**⁶⁴⁹ ayetini indirir.

Bakara, 27:

“Onlar ki Allah’ın ahdini, onun misakının ardından bozarlar ve Allah’ın birleştirmesini emrettiğini koparırlar ve yeryüzünde müfsitlik ederler. İşte onlar ziyân edenlerdir.”⁶⁵⁰ Yahudiler, Tevrat’ta Allah’a ibadet edeceklerine, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, Hz. Peygamber’e iman edeceklerine dair kendilerinden alınmış sözü çiğnediler ve ilk ahitlerini bozdular. Hem İsa’ya, hem Muhammed’e (sav) küfrettiler. Nebilerin bir kısmına iman ederken, bir kısmını inkâr ettiler.⁶⁵¹

Ayette ayrıca onların Hz. Peygamber’e iman etmeyerek, peygamberler arasındaki irtibatı korumayıp Allah’ın aralarını birleştirmek istediği halkayı kopartıklarına dikkat çekilmektedir.⁶⁵² Mukâtil’e göre Yahudiler’in tümü onu inkâr

⁶⁴⁵ Mukâtil, I, 105-107

⁶⁴⁶ Bakara, 2/16

⁶⁴⁷ Mukâtil, I, 92

⁶⁴⁸ Mukâtil, I, 95

⁶⁴⁹ Bakara, 2/26

⁶⁵⁰ Bakara, 2/27

⁶⁵¹ Mukâtil, I, 102

⁶⁵² Bu ayette geçen “Allah’ın birleştirmek istediği bağı koparma” hususu genelde akrabalık ve komşu ilişkilerini koparma şeklinde yorumlanmıştır. Ancak ayetin bağlama ve indiği zamana bakacak olursak Allah’ın birleştirmek istediği bu bağların evvel emirde bütün peygamber arasındaki **nübüvvet bağı**, bağlam itibarıyla de Hz. Musa ile Hz. İsa, Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki peygamberlik bağı

konusunda birbirini izlediler; Hayberliler, Fedekliler, Kurayzalılar ve diğerleri Hz. Peygamber’i (sav) inkâr ettiler.⁶⁵³ Daha sonraki ayetler Tevrat içerisinde beklenen peygamberin Hz. Muhammed (sav) olduğuna işaret edildiği halde Yahudiler’in Hz. Peygamber’i reddetmeleri eleştirilir. Allah onların bu tutumlarının dünyevi menfaatlerden dolayı olduğunu bildirir:

Bakara, 79:

*“Veyl olsun onlara (Medine Yahudilerinin reislerine) ki, elleriyle kitabı yazarlar, sonra onu az bir paha ile satabilmek için (Yahudiler’in, avamın ekinlerinden alacakları az bir dünyalık için) “Bu Allah indindedir” (bunları biz yazmadık, bunlar Allah katındandır) derler. Veyl olsun onlara elleriyle yazdıklarına, veyl olsun onlara kazandıklarındanana.”*⁶⁵⁴ Müfessirimize göre Medine Yahudileri’nin reisleri, Muhammed’in Tevrat’taki niteliklerini siler, yerine başka nitelikler yazarak Yahudiler’e onları anlatırlardı.

Anlaşıldığı üzere Yahudi bilginler dünyevi çıkar ve menfaatler için Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkâr etmeyi seçmişlerdir. Ayetlerde Yahudiler’in sadece Hz. Muhammed’i (sav) değil diğer peygamberleri de yalanlayıp öldürdükleri belirtilir. Mukâtil’e göre Yahudiler Hz. İsa’yı inkâr ettiklerinde gazabı hak ettiler. Üstüne Hz. Muhammed’i ve onun getirdiklerini de inkâr ederek bir kere daha gazabı hak ettiler.⁶⁵⁵ Buradaki ayetlerde Hz. Peygamber dönemi Yahudilerinin inanç sistemleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Ayetlerde, Medine Yahudileri’nin kendileriyle birlikte yaşayan Müslümanlar ile çeşitli şekillerde alay etmeleri anlatılır. Mukâtil’e göre mü’minler Hz. Peygamber’e cahiliye döneminde halkın birbirlerine dedikleri gibi *“Raina sem’ake”* (bizi dinle, bize kulak ver) diyorlardı. Yahudiler’in dilinde ise bu kelime sövmek anlamında kullanılırdı. Yahudiler bu sözü duyunca hoşlarına gitti ve aynı şekilde Hz. Peygamber’e hitap etmeye başladılar. Ensar’dan Sâd b. Ubâde Yahudiler’e: *“Sizden biri Peygambere böyle hitap ederse yemin ederim boynunu vururum”* dedi. Allah da mü’minlere öğüt vererek bu kelime yerine kendi aralarında başka bir kelime

olduğu, dolayısıyla “Birine iman edip diğerine etmeyerek bu bağı koparmayın!” ikazında bulunduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁵³ Mukâtil, I, 102

⁶⁵⁴ Bakara, 2/79

⁶⁵⁵ Mukâtil, I, 123

kullanmalarını bildirdi:⁶⁵⁶ *“Ey mü’minler! (Resul’e) “Raina” demeyin, “Unzurna” deyin ve dinleyin.”*⁶⁵⁷ Ayetler böylece Yahudi toplumu ile iletişime geçen Müslüman toplumun bazı hususlara dikkat etmesini belirterek; onların alaylarına imkân tanımamalarını haber verir.

Bakara, 109:

*“Ehl-i Kitap’tan birçoğu, hakk kendilerine apaçık belli olmuşken, içlerindeki hasetten dolayı sizi imanınızın ardından küfre döndürmeyi arzu ederler. Allah’ın emri gelinceye kadar afedin ve hoş görün.”*⁶⁵⁸ Mukâtil’e göre Yahudilerden bir grup Uhud savaşından sonra Huzeyfe ile Ammâr’ı dinlerine davet ettiler. Uhud günü yaşadıkları musibeti hatırlatarak: *“Dinimiz dininizden üstündür”* dediler. Onlar ise: *“Biz Rabbimize, Muhammed’i ebediyyen inkâr etmemeye, O’nun dininden başka dine uymamaya söz verdik”* dediler. Onlar da: *“Sizin kalplerinize Muhammed’in sevgisi içirilmiş”* demişlerdi. Bu olay Hz. Peygamber’e anlatılınca: *“Ey hayırda yarışan benim kardeşlerim! İsbet ettiniz ve kurtuldunuz”* buyurdu. Daha sonra bu ayetler nazil oldu. Nihayet Allah’ın emri Kurayzalılar için öldürülmeleri ve esir edilmeleri, Nadiroğulları hakkında ise Medine’den bağ ve bahçelerini bırakıp Ezriat ve Eriha’ya sürgüne gönderilmeleri şeklinde geldi.⁶⁵⁹

Daha sonra yine Ehl-i Kitap olan Hristiyanlar ile ilgili ayetler gelir. Mukâtil bu ayetlerin, Medine’ye gelen Necran Hristiyanlarının bozulmuş inançları eleştirdiğini ifade eder. Necran Hristiyanları’ndan bir heyet Medine’ye geldiklerinde Hz. Peygamber’e: *“İsa Allah’ın oğludur”* demişlerdi. Allah onların bu iddialarını şöyle yalanladı:

Bakara, 116-117:

*“Onlar: “Allah bir evlat edindi” dediler. O bütün eksiklerden münezzehtir. Bir işi istedi mi ona yalnızca “Ol” der, hemen oluverir. (yaratılmışların yaptıkları gibi sözünü tekrarlamaz. Allah İsa’nın babasız olarak annesinin karnında var olmasını hükme bağlamıştı.)”*⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ Mukâtil, I, 129

⁶⁵⁷ Bakara, 2/104

⁶⁵⁸ Bakara, 2/109

⁶⁵⁹ Mukâtil, I, 131

⁶⁶⁰ Bakara, 2/116-117

Daha sonra Yahudi ve Hristiyanlar'ın İslam'a bakışını özetleyen şu ayet nazil olur: ***“Milletlerine tabi olmadıkça Yahudiler ve Hristiyanlar senden asla hoşnut olmazlar. Andolsun ki sana gelen ilmin ardından onların hevâlarına tabi olursan, Allah'tan sana ne bir veli ne de bir yardımcı bulunur.”***⁶⁶¹

Müfessirimiz, Medine'de namaz ve kible konularıyla alakalı olarak kısaca şunları söyler: “Hz. Peygamber ve ashabı, Mekke'de sabah ve akşam vakitlerinde ikişer rekât namaz kılıyorlardı. Hz. Peygamber miraca yükselip ona beş vakit namaz emredilince, iki rekât namaz yolcu namazı oldu. Mukim olanların namazı ise (sabah ve akşam hariç) dört rekâta çıktı. Hz. Peygamber hicret ettikten sonra Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmakla emrolundu. Böylece, Ehl-i Kitab'ın onu başka bir kibleye doğru namaz kılıyor bahanesiyle yalanlaması önlendi. Böylece on yedi ay namaz kıldılar. Ensar da Hz. Peygamber'den önce iki yıl Beytu'l-Makdis'e dönerek namaz kılmıştı. Hz. Peygamber iki kibleden Kâbe'yi daha çok seviyor, Yahudiler'in kiblesinden farklı bir yöne dönmeyi arzu ediyordu ve Cebrail'in vahiy getirmesi için sürekli semaya bakıyordu.

Daha sonra: ***“Artık yüzünü Mescid-i Haram'a çevir”***⁶⁶² ayeti inip kible Kâbe'ye çevrilince Mekke müşrikleri: *“Muhammed işinde kararsızlığa düştü. Atalarının doğup büyüdüğü yeri özlemeye başladı. O şimdi sizin bulunduğunuz tarafa doğru döndü, yakında dininize de dönecektir”* dediler. Onların bu sözleri sefihliklerinden ileri geliyordu. Bu ayet onları anlatmaktadır. Yahudiler bunu Hz. Peygamber'in kıskançlığına bağlayarak: *“Önceden mi dalalet üzereydiniz şimdi mi?”* dediler. Ancak Müslümanlar Allah'ın Hz. Peygamber'i Hz. İbrahim'in kiblesine döndürdüğünü biliyorlardı.⁶⁶³ Şu ayet onlara cevap olarak inmiştir: ***“İnsanlardan sefihler diyecekler ki: “Bunları üzerinde buldukları kiblede çeviren ne?” De ki Doğu da Batı da Allah'ındır. O dilediğini sırat-ı müstakime iletir.”***⁶⁶⁴

Yüce Allah, Medine döneminde bir toplum haline gelen Müslümanların hem bir birey olarak hem de toplum olarak nasıl davranmaları gerektiğine dair bazı hükümler indirmiştir. Bu hükümler, ismini Yüce Allah'ın “Müslümanlar” olarak koyduğu bu toplumda yaşayan bireylerin kendileriyle, yaratıcıyla ve çevreleriyle

⁶⁶¹ Bakara, 2/120

⁶⁶² Bakara, 2/144

⁶⁶³ Mukâtil, I, 147

⁶⁶⁴ Bakara, 2/142

ilişkilerini düzenlemektedir. Bakara surenin 180. ayetinden itibaren kısas, miras, oruç, riba gibi hükümlere yer verilmektedir. Müfessirimiz, ayetlerde geçen bu hükümleri Yahudi ve Hristiyan şeriatleriyle karşılaştırarak anlatır. Örneğin Yahudilik'te yanlışlıkla bile olsa adam öldüren bir kimsenin kısas olarak öldürüleceği, Hristiyan şeriatinde ise böyle bir durumda affın esas olduğu ve diyet alınamayacağı hükmü vardır. İslam'da ise velinin dilerse kısas olarak öldüreceği, dilerse affedeceği, dilerse de diyet alabileceğini aktarır.⁶⁶⁵

Bakara, 183:

*“Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi ittika etmeniz için sizin üzerinize de yazıldı... Oruç gecelerinde hanımlarınıza yaklaşmanız helal kılındı”*⁶⁶⁶ ayetiyle alakalı olarak Mukâtil şunları nakleder: “Orucun farz kılındığı ilk dönemlerde yatsı namazını kılan yahut kılmadan önce uyuyan kimseye yemek, içmek ve cimada bulunmak, gündüz olduğu gibi haramdı. Bir gün Hz. Ömer yatsı namazından sonra eşine yaklaştığı için ağlayarak Hz. Peygamber’e geldi ve durumu arz etti. Resulullah (sav) ise: *“Ey Ömer! Böyle bir şey yapmamalıydın”* dedi. Bir başka sahabi ise gündüz bahçede çalıştığını, akşam ise yemeği beklerken uyuduğunu ve uyandığında yemek yemenin kendisine haram olduğu için bitkin düştüğünü söylemişti. Bu tür olayların çoğalmasından dolayı bu ayetler inmiştir. Böylece geceleri oruç tutulmayacağını, fecrin beyaz ipliği siyah iplikten ayırınca kadar yani sabahın ilk aydınlığı olan doğu tarafındaki enine doğru aydınlığın gecenin karanlığından seçilinceye kadar Müslümanların yiyip içebilecekleri ifade edildi.”⁶⁶⁷

Bakara, 188:

*“Aranızda mallarınızı batıl yollarla (zulmen) yemeyin ve insanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için onları hâkime götürmeyin.”*⁶⁶⁸ Müfessirimiz bu ayeti İmriu'l-Kays b. Abis ile Abdan b. Eşva arasında çıkan anlaşmazlıkla açıklar. Onların arasında bir araziden dolayı anlaşmazlık olduğunu, haklılığını ifade etmek için İmriu'l-Kays'ın yemin ettiğini, Allah

⁶⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, Medine döneminde inançla birlikte ahlak ve hukukun tesisini inşa etmeye çalışmıştır. Bunun için her şeyden önce ilahi rıza hedef gösterilmiş, cennet vaadi ve cehennem tehdidi ile zihinler ikna edilmiş, vahiy doğrultusunda uygulanabilir cezalar ile de hukuk işletilmeye çalışılmıştır.

⁶⁶⁶ Bakara, 2/183-187

⁶⁶⁷ Mukâtil, I, 165

⁶⁶⁸ Bakara, 2/188

Resulü'nün (sav) yemin konusundaki îkazı üzerine davasından vazgeçtiğini belirtir. Bu ayet de bunun üzerine inmiştir. Allah Resulü bu gibi davalar hakkında: *“Ben de sadece sizin gibi bir beşerim. Olabilir ki sizden biriniz delilini daha iyi açıklar. Ben de -haksız olduğu halde- onun lehine hükmederim. Bir Müslümana ait maldan lehine hükmettiğim de o sadece cehennem ateşinden bir parçadır, sakın onu yemeyin”* buyurmuştur.⁶⁶⁹

Bakara, 189:

*“Birr (yani takva) evlere arkalarından girmeniz değildir. Birr, ittika etmektir. O halde evlere kapılarından girin. Allah'a ittika edin ki felaha eresiniz.”*⁶⁷⁰ Mukâtil'e göre Ensar'dan bir kimse hacc ya da umre için ihrama girdiğinde, şehirde ikamet edip ailesinin arasında bulunuyorsa evine kapıdan girmez, bir merdivene tırmanarak oradan evin içine sarkar ya da evin etrafındaki duvarlardan tırmanıp odalara girip çıkar, Mekke'ye gidene kadar böyle yapardı. Hz. Peygamber de (sav) bir gün ihramlı olduğu halde bir hurmalığa girip kapıdan çıkmış, onu takip eden Kutbe b. Âmir de aynısını yapmıştı. Ona niçin kapıdan çıktığını sorunca kendisine uyduğu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *“Ben Ahmesiyim”* dedi. Bunun üzerine Kutbe: *“Eğer sen Ahmesi isen, ben de Ahmesiyim. Ben senin getirdiğin hidayeti de, dini de beğenip seçtim. Senin sünnetine tabi oldum”* dedi. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi. Mukâtil'e göre Ahmesiler, Kureyş, Kinâne, Huzaâ, ve Âmir b. Sasâ'dan oluşan Hums diye bilinirler; yağı kavurmazlar, keş yemezler, kıldan-tüyden çadır yapmazlardı.⁶⁷¹

Müfessirimiz aşağıdaki ayetlerin tefsirinde hac menasikini detaylıca anlatır:

*“Rabbinizden bir lütuf aramanızda size bir günah yoktur.”*⁶⁷² Cahiliye döneminde hacdan önce ve sonra Ukaz, Mina ve Zu'l-mecaz panayırıları kuruluyordu. Hacca gelenlerin kimi hac, kimi de ticaret maksadıyla geliyordu. Müslümanlar Hz. Peygamber'e hac günlerinde alış-veriş yapmanın uygun olup olmadığını sorunca bu ayet indi. Böylece Allah hac mevsiminde ticaret yapmaya müsaade etti.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Mukâtil, I, 165

⁶⁷⁰ Bakara, 2/189

⁶⁷¹ Mukâtil, I/166

⁶⁷² Bakara, 2/198

⁶⁷³ Mukâtil, I/176

“Sonra, insanların akın ettikleri yerde siz de akın edin.”⁶⁷⁴ Hums ehli Kureyş, Kinâne, Huzaâ ve Âmir b. Sasaoğulları Meş’ar-ı Haram’da gecelemiyor, öldürülmek korkusuyla Harem bölgesinin dışına çıkmıyorlardı. Arafat’ta vakfe yapmıyorlardı. Bu sebeple Allah haklarında bu buyruğu indirdi. Güneşin batışından önce Arafat’tan, doğuşundan sonra da Cem’den ifâdâ edip ayrılıyorlardı. Ancak Hz. Peygamber (sav) bu hususta onlara muhalefet ediyordu.⁶⁷⁵

“Menasikinizi tamamladığınızda Allah’ı zikredin, atalarınızı zikrettiğiniz gibi, hatta daha şiddetli bir zikirle. İnsanlardan kimi “Rabbimiz! Bize dünyada ver” der. Ona ahirette bir nasip yoktur”⁶⁷⁶ ayetini ise Mukâtil şöyle tefsir eder: “İslam’dan önce hacc menasikinin sonuna geldiklerinde Mina mescidi ile dağ arasında vakfe yapar, her biri babasını ve onun yaptığı iyilikleri söz konusu ederek: “Cahiliye döneminde şunları şunları yaptı” diye anlatır, ona hayırla dua ederdi. Bu ayetle Allah: “Kendilerinden övgüyle söz ettiğiniz babalarınıza o hayırları yaptıran benim. Onları andığınızdan daha çok beni anın” demek istedi. Yine onlar hac menasikinin bitiminde Allah’tan bol yağmur, evlat, meralara ot ve hayvan vs. şeyler istiyorlardı.⁶⁷⁷ Ayetin devamında Yüce Allah onları eleştirerek olması gereken duayı şöyle zikreder:

“Onlardan kimi de, “Rabbimiz! Bize dünyada bir hasene (bol rızık), ahirette de bir hasene (ahiret sevabı cennet) ver bizi o ateş azabından koru” derler. İşte onlar için, kazandıklarına karşılık bir nasip vardır.”⁶⁷⁸ Ayetlerde hac menâsiki bu şekilde detaylıca anlatıldıktan sonra başka konulara geçilir.

Bakara, 204-206:

“İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü hoşuna gider ve kalbindekine Allah’ı şahit tutar. Hâlbuki o hasımların en yamanıdır. Dönüp gitti mi arzda fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez. Ona: “Allah’tan kork” denildiğinde gururu kendisini günaha sürükler. Öyleyse cehennem de ona yeter. O ne kötü bir yataktır.”⁶⁷⁹

⁶⁷⁴ Bakara, 2/199

⁶⁷⁵ Mukâtil, I/177

⁶⁷⁶ Bakara, 2/200

⁶⁷⁷ Mukâtil, I/176

⁶⁷⁸ Bakara, 2/201

⁶⁷⁹ Bakara, 2/204-206

Mukâtil'e göre ayette bahsedilen bu kişi Ahnes b. Şerik'tir. "Bu adam Bedir'de Zühreoğulları'ndan 300 kişiyi müşriklerle birlikte Hz. Peygamber ile savaşmaktan vazgeçirerek geri döndürmüştür. Onlara: "Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur. Ona gelecek zararı önlemek en çok size yakışır. Eğer bir nebi ise onu zaten öldüremeyiz, eğer bir yalancı ise onu korumak herkesten çok size düşer" diyerek geri durup sinmişti. Bundan dolayı ona el-Ahnes denmektedir. Bu adam Hz. Peygamber'e gelip onu sevdiğini söylüyor, buna dair Allah'a yemin de ediyordu. Hz. Peygamber onun bu halinden hoşlanıyor, meclisinde kendisine yakın oturtuyordu. Oysa o adamın kalbindeki duygular başka türlüydü. Zira o, daha sonraları Taif'te bir Müslümanın ekinini yakmış ve bineğini de kesmişti."⁶⁸⁰

Bu rivayetten de anlaşıldığı üzere bazı insanlar, akıbetlerini kestiremedikleri Müslümanların otoritesine karşı farklı tutumlar sergilemekte, konjonktürel olarak değişiklik gösteren bu davranışlar ise ilahi hitabın eleştirisine konu olmaktadır. Bununla birlikte ayetlerde gerçek mü'min tanımı da yapılmaktadır. "**İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsinin satar**"⁶⁸¹ ayetini tefsir eden müfessirimiz bu kişinin Suheyb b. Sinan olduğunu söyler. Medine'ye hicret etmek isteyen Süheyb'e müşrikler engel olur. O ise hicrete izin vermeleri karşılığında müşriklere bütün malını vererek Medine'ye gelir. Onu Hz. Ebubekir gördüğünde: "Ey Süheyb! Yaptığın alışverişte kar ettin. Allah senin hakkında "İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsinin satar" ayetini indirdi" der.⁶⁸²

Bakara, 208-209:

"Ey iman edenler! Tümünüyle girin! (İslam şeriatindeki hükümlerin tümünüyle kabul edin) Şeytanın adımlarına tabi olmayın. Eğer size gelen beyyinatın ardından kayarsanız bilin ki Allah azizdir, hâkimdir."⁶⁸³ Mukâtil'e göre Abdullah b. Selâm, Selâm b. Kays, Esid ve Esed, Yâmin b. Yâmin gibi Tevrat'a iman eden kimseler Hz. Peygamber'den namazda Tevrat okumak, Cumartesi günü yasağına riayet ederek ondaki bazı hükümler gereğince amel etmek üzere izin istediler. Allah da "Hz. Muhammed'in şeriatini uygulayın" buyurdu. Çünkü Hz. Peygamber'in getirdiği

⁶⁸⁰ Mukâtil, I, 179

⁶⁸¹ Bakara, 2/207

⁶⁸² Mukâtil, I, 180

⁶⁸³ Bakara, 2/208-209

Kur'an, kendisinden önceki bütün kitapları neshetmiştir. Bu bakımdan Allah "kâffeten" buyurmaktadır.⁶⁸⁴

"Sizden öncekilerin mesel olmuş halleri sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"⁶⁸⁵ Mukâtil bu ayetle alakalı Uhud savaşından sonra münafıkların Müslümanlara: *"Niçin mallarınızı telef ediyor, kendinizi ölüme atıyorsunuz. Eğer Muhammed gerçekten nebi olsaydı siz öldürülmezsiniz"* dediklerini belirtir. Onlar da: *"Allah bizden öldürülenlere cenneti vadetti"* deyince münafıklar: *"Niçin kendinizi asılsız şeylerle umutlandırıyorsunuz?"* dediler. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirerek yaşadıkları imtihanın daha önceki ümmetlerin de başına gelen şeyler olduğunu bildirir.⁶⁸⁶

Bakara suresinde Medine döneminin ilk hadiselerinden olan Batn-ı Nahle seriyesi ile alakalı ayetler de bulunur.

Müslümanlar, İslam'ın tebliğine engel olan Kureyş'in zayıflaması için Medine'nin batısından geçen Mekkeliler'in ticaret kervanlarına rahatsızlık veriyorlardı. Kureyş'ten gelecek saldırılara karşı da civardaki kabilelerle saldırmazlık antlaşması yapıyor, Hz. Peygamber'in önderliğinde gazve ve seriyelerle İslam'ın hareket alanını genişletiyorlardı. Hz. Peygamber, Kureyş'i gözetleyip haber toplamaları için Mekke ile Tâif arasında bulunan Nahle'ye bir seriyye gönderdi.

Mukâtil bu olayı şöyle anlatır: "Hz. Peygamber Bedir savaşından iki ay önce Ubeyde b. Hâris'i bir seriyyenin başında komutan tayin etti. Bu komutan Hz. Peygamber ile vedalaşırken üzüntüden gözleri yaşarınca Hz. Peygamber yerine Abdullah b. Cahş'ı görevlendirdi. Ona bir mektup vererek Mekke'ye doğru yol almasını ve yol gitmeden mektubu açmamasını tembihledi. İki gün gidip mektubu açınca Hz. Peygamber kendilerinden Batn-ı Nahle'ye yürümelerini ve kendisine tabi olanlarla Kureyş kervanını gözetlemelerini istediğini anladı. Abdullah b. Cahş beraberindeki beş kişi ile Mekke ve Tâif arasında olan Batn-ı Nahle'de Kureyş kervanına saldırdılar. Onlardan Amr b. Hadremî'yi öldürüp iki kişiyi de esir aldılar.

Haram aylardan olan Recep ayının başında gerçekleşen bu olay büyük yankı uyandırdı. Mekke müşrikleri aralarındaki Müslümanlara: *"Ey atalarının dinlerini terk*

⁶⁸⁴ Mukâtil, I/180

⁶⁸⁵ Bakara, 2/214

⁶⁸⁶ Mukâtil, I/181

edenler. Kardeşlerinizin Haram ayda savaşmayı helal kabul ederek bizden esirler ve ganimetler aldıklarını görmüyor musunuz? Oysa siz Allah'ın dini üzere olduğunu iddia ediyorsunuz” dediler. Abdullah b. Cahş askerleriyle birlikte Medine'ye döndüklerinde yaşanan olayı onlara sordular. Onlar ise düşmanları gündüz ele geçirdiklerini, akşam olunca da Recep ayı hilalini gördüklerini, dolayısıyla haram ay olan Recep ayında mı yoksa önceki ayın son gününde mi ele geçirdiklerinden emin olmadıklarını söylediler. Müşrikler de Mekke'deki Müslümanlara haram ayların kardeşleri tarafından çiğnendiğini söylüyorlardı. Bunun üzerine onlar da Hz. Peygamber'e mektup yazıp müşriklere nasıl cevap vermeleri gerektiğini sordu. Allah şu ayeti indirdi:

Bakara, 217:

“Sana, Haram ayını ve onda savaşmayı soruyorlar. De ki: “Onda savaşmak büyüktür. Allah yolundan alıkoymak ve ona küfretmek ve Mescid-i Haram'dan ve ehlini oradan çıkarmak ise Allah yanında daha büyüktür. Fitne (içinde bulunduğunuz şirk) savaşmaktan daha büyüktür. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar.”⁶⁸⁷ Mukâtil bu olayla ilgili olarak: “Bu İslam'daki ilk seriyeye, ilk ganimet, Müslümanların ilk öldürmeleri ve İslam tarihinde ilk esir almadır“ der.⁶⁸⁸ Bu rivayetten anlaşılacağı üzere hicretten sonra da bazı Müslümanlar Mekke'de bulunmaktadır.

Bakara, 219:

“Sana içki ve meysiri soruyorlar. De ki: “O ikisinde büyük bir günah ve insanlar için menfaatler (lezzet ve ticari menfaat) vardır. Fakat günahı menfaatinden daha büyüktür.”⁶⁸⁹ Müfessirimiz ayette geçen meysir kelimesini şöyle açıklar: “Cahiliye döneminde bir kişinin kalkarak: “Kesilecek hayvana katılmak isteyenler var mı?” derdi. Bunun üzerine birkaç kişi bir deve satın alırdı ve onların her birine bir hisse verilirdi. Sonra aralarında kura çekilir ve sona kalan kişi devenin bedelini öder, fakat deveden hiçbir pay alamazdı. Geriye kalanlar deveyi aralarında paylaşırlardı. İşte meysir budur” der. Bu ismin verilme sebebi ise onların: “Deve

⁶⁸⁷ Bakara, 2/217

⁶⁸⁸ Mukâtil, I, 187

⁶⁸⁹ Bakara, 2/219

bedelini bize kolaylaştır (yessiru)” demeleridir. Bu ayetten bir yıl sonra Allah içki ve kumarın haram kılındığına dair emri indirmiştir.”⁶⁹⁰

“Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikahlamayın. Mü’min bir cariye müşrik bir kadından -hoşunuza gitse bile- hayırlıdır.”⁶⁹¹ Mukâtil, bu ayetin Ebu Mersed hakkında indiğini söyler. “Bu zat Mekke’de Müslüman esirleri gözetliyor, onları efendileri geceleyin tuvalete çıkartıp yanlarından uzaklaştıkları sırada Ebu Mersed hemen harekete geçerek esirlerden birini sırtlayıp Mekke dışına çıkarıyordu. Daha sonra onların zincirlerini kırıp Medine’ye götürüyordu. İşte bu adam Mekke’de Anak adında bir kadını sevmiştir. Hz. Peygamber’e o kadınla evlenmek istediğini söylemişti. Bu olay üzerine müşrik kadınlarla evlenmemeye dair bu ayet indi.”⁶⁹²

Bakara, 229-241:

“Boşanma iki defadır. Sonrası ya maruf ile tutmak ya da ihsan ile salmaktır. Kadınları boşadığınızda iddetlerinin sonuna geldiler mi artık onları ya maruf ile tutun ya maruf ile salın. Zulmetmek için onları tutmayın.”⁶⁹³ Mukâtil bu ayetin Ensar’dan Sâbit b. Yâsir hakkında indiğini nakleder. “Karısını boşayan Sâbit, onun kendisinden boşanacağı vakit yaklaşınca tekrar ona dönmüştü. Bu şekilde boşayıp tekrar dönerek karısına zarar vermeye devam edip onun evlenmesine engel oldu. Böyle yaparak karısının kendisine fidye vermesini amaçlıyordu. İşte bu ayet bu olayı anlatmaktadır. Çünkü Sâbit’in yaptığı zulümdü.”⁶⁹⁴

Mukâtil’e göre Hz. Peygamber önceleri sadece Ehl-i Kitap’tan cizye kabul ediyordu. Ancak daha sonra Araplar’ın tamamı isteyerek veya istemeyerek Müslüman olunca Ehl-i Kitap olmayanlardan da cizye kabul etmeye başladı. Hz. Peygamber Mecusi olan Hecer halkına mektup göndererek onları İslam’a girmeye ya da cizye vermeye davet etti. Onlardan bir kısmı Müslüman oldu, Yahudi ve Mecusiler ise cizye vermeyi istediler. Bunun üzerine Medine’dekiler, Hz. Peygamber’in Ehl-i Kitap’tan başkasından cizye almamakla emrolunduğu halde Mecusiler’den cizye almasını eleştirdi. “*Hâlbuki bizim babalarımızdan, kardeşlerimizden cizye kabul etmemiş, İslam’a girmeleri için onlarla savaşmıştı*” dediler. Bu söz Müslümanlara ağır geldi.

⁶⁹⁰ Mukâtil, I, 188; “*Sana içkiyi, infakı, haram ayda savaşı, yetimleri, hayız, boşanmayı... soruyorlar*” gibi ifadeler içeren ayetlerin peş peşe gelmesi yakın ilgili ayetlerin bir araya toplandığına işaret olabilir.

⁶⁹¹ Bakara, 2/219

⁶⁹² Mukâtil, I, 189

⁶⁹³ Bakara, 2/229-241

⁶⁹⁴ Mukâtil, I, 202

Bunun üzerine şu ayet indi:⁶⁹⁵ **“Dinde (Araplar’ın İslam’a girişinden sonra, cizye vermeyi kabul etmeleri şartıyla) zorlama yoktur. Çünkü hidayet ile dalalet apaçık meydana çıkmıştır.”**⁶⁹⁶

Daha sonraki ayetlerde sıklıkla infaktan bahsedilmektedir. Mukâtil’e göre Hz. Peygamber zekât emri inmeden önce insanlara sadaka vermelerini emretmişti. Bir adam işe yaramaz bir hurma salkımını getirip mescitteki hurmaların içine koydu. Peygamberimiz (sav): *“Bunu kim getirdi”* diye sordu. Sahabiler: *“Bilmiyoruz”* deyince Hz. Peygamber: *“Bunu getiren ne kötü bir iş yaptı”* dedi.⁶⁹⁷ Daha sonra şu ayet indi: **“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın tayyiblerinden ve sizin için çıkardıklarımızdan infak edin. Göz yummadan alıcısı olmayacağınız değersiz şeyleri vermeye yeltenmeyin. Bilin ki Allah gerçekten zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O’na mahsustur.”**⁶⁹⁸

Mukâtil, Allah yolunda kendini tahsis etmiş ashâb-ı suffa hakkında bilgiler de aktarır. “Medine’de hiçbir malı bulunmayan İbn Mesud, Ebu Hureyre ve diğer mevalinin sayısı dört yüz kişiyi buluyordu. Gece bunlar mescidin sofasında kalırlardı. Yüce Allah onlara infakta bulunulmasını şöyle emretti:”⁶⁹⁹ **“(Nafakalar) Allah yolunda ihsar olmuş (kendilerini Allah yoluna hasretmiş) fakirler içindir. Yeryüzünde seyahat etmeye güç yetiremezler. Tok gözlü davrandıkları için onların hallerini bilmeyen kimse onları ihtiyaçsız sanır. Sen onları simalarından tanırsın.”**⁷⁰⁰

Bakara, 275-276:

“Riba yiyenler ancak şeytanın çarptığı kimse gibi kalkarlar. Şu onların: “Alış-veriş de aynen riba gibidir” demeleri sebebiyledir. Hâlbuki Allah alış-verişi helal, ribayı haram kıldı. Allah ribayı mahveder, sadakaları ise kat kat arttırır.”⁷⁰¹

Mukâtil bahsedilen ribayı siyer bağlamında şöyle açıklar: “Vâdesi gelen borcunu ödeyemeyen kişi alacaklıya borcunun vadesini ertelemesi karşılığında miktarını arttırmayı teklif ediyordu. Böylece borç uzattırılarak miktarı arttırılıyordu.

⁶⁹⁵ Mukâtil, I, 215

⁶⁹⁶ Bakara, 2/256

⁶⁹⁷ Mukâtil, I, 223

⁶⁹⁸ Bakara, 2/267

⁶⁹⁹ Mukâtil, I, 225

⁷⁰⁰ Bakara, 2/273

⁷⁰¹ Bakara, 2/275-276

Kendilerine: *“Bu bir ribadır”* denildiğinde ise: *“Satış esnasında bedelin arttırılması ile borcun ödenmesini sırasında arttırılması arasında fark yoktur”* diyorlardı. İşte bu ayet bunları anlatmaktadır.⁷⁰²

Sakifliler İslam öncesi alacaklarını faizleriyle birlikte Muğireoğulları'ndan isteyince bu konu Hz. Peygamber'in Mekke'ye vali olarak atadığı Attab b. Esid'e ulaştı. Onlar Hz. Peygamber'in onlarla faiz alacaklarının onlara ödenmesi şartıyla barış yaptıklarını söylüyorlardı. Vali de Hz. Peygamber'e mektup yazarak durumu bildirdi. Daha sonra konuyla alakalı şu ayet indi: ***“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve ribadan arta kalanı bırakın. Şayet yapmazsanız (faizi bırakmayıp haram olduğunu kabul etmezseniz) Allah ve Resulü'nden harb olunacağını bilin.”***⁷⁰³ Mukâtil'e göre bu ayet inince Allah Resulü (sav) bunu valiye gönderdi. Bunun üzerine onlar da borçlarının faizlerini istemekten vazgeçtiler.⁷⁰⁴ Daha sonra ayetlerde borcun yazılmasının adalet ve kısta daha uygun olduğu, yazma imkânı olamadığında ise bir şahit tutulması gerektiği zikredilmektedir. Faizle alakalı bu ayetler Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir tarihte nazil olmuştur.

Mukâtil'e göre Kur'an'dan nazil olan son ayet de bu surede bulunmaktadır: ***“Öyle bir günden ittika edin ki onda Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı eksiksiz verilecek ve zulme maruz kalmayacaklar.”***⁷⁰⁵ Hz. Peygamber bu ayetin inişinden dokuz gün sonra vefat etmiştir.⁷⁰⁶ Sure şu dua ile kapanmaktadır: ***“Rabbimiz! Unutup yahut yanılırsak bizleri muaheze etme... Kâfirler kavmine (Mekkeli kâfirlere ve Kıyamete kadar gelecek bütün kâfirlere) karşı bize yardım et.”***⁷⁰⁷

Görüldüğü gibi Bakara suresi birçok konuyu içeren Kur'an'ın en uzun suresidir. İşlediği konular itibariyle Medine toplumunun bir parçası olan Yahudi ve münafıklara cevaplar veren bu sure, aynı zamanda Müslümanların onlara nasıl davranmaları gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Yeni yeni oluşan Müslüman toplumda namaz, zekât, hacc, nikah, talak, faiz gibi birçok dini ve hukuki mesele bu sure ile düzenlenmektedir.

⁷⁰² Mukâtil, I, 227

⁷⁰³ Bakara, 2/278

⁷⁰⁴ Mukâtil, I, 227

⁷⁰⁵ Bakara, 2/281

⁷⁰⁶ Mukâtil, I, 228

⁷⁰⁷ Bakara, 2/286

Ayetlerin siyer bağlamı yönüyle bu sürece bakacak olursak, yaşanan olaylar üzerine inen ayetler bize o dönemin dinî, ahlakî ve hukukî yapısını tasvir etmektedir. Her ayetin nüzul sebebi mevcut olmasa da birçok ayet bir olay ya da bir soru üzerine nazil olmuştur. Mekke döneminde müşriklerin iddialarına cevap verilirken Medine döneminde hem Yahudiler'e eleştiriler yöneltilmiş, hem de İslam cemaatinin meselelerine değinilmiştir. Ayetlerde geçen hükümlerin geçerliliği yaşanan olaylarla sınırlı değildir ancak sunulan çözüm önerileri dönemin uygulayabileceği şartlar ve sınırlar çerçevesinde inşa edildiği görülmektedir. Zaten ilk muhatapların gerek kurumsal olarak, gerekse yaşam tarzı olarak uygulayamayacakları bir hükmün indirilmesi mümkün değildir.⁷⁰⁸

3.1.4. Kadr Suresi (92)

Kadr, “yücelik ve şeref” anlamına gelmektedir. Bu sure Medine’de nazil olmuştur. Müfessir: “Allah Kur’an’ı levh-i mahfuz’dan dünya semasına, meleklerin yazıcılarına indirdi. Cebrail (a.s.) Kadir gecesini, bir yıl sonraki geceye kadar indireceği vahiy ile inerdi. Nihayet Kur’an’ın tamamı bu şekilde nazil oldu” der.⁷⁰⁹ Ayeti kerimede Kur’an’ın indirilişi şöyle anlatılır: **“Doğrusu Biz onu (Kur’an’ı Ramazan ayında dünya semasından) kadir gecesinde indirdik. Bilir misin nedir Kadir gecesini? Kadir gecesini bin aydan hayırlıdır. O gece melekler ve ruh, rablerinin izniyle her bir iş için iner dururlar. O gece tan yeri ağaruncaya kadar esenlik doludur.”**⁷¹⁰ buyurulmaktadır

3.2. Bedir Savaşı

Mukâtil Bedir savaşını ve o süreçte nazil olan ayetleri özetle şu şekilde nakleder: “Kureyş kâfirlerine ait kervan Suriye tarafından gelip Mekke’ye gidiyordu. Kervanda Ebu Süfyan, Amr b. As, Amr b. Hişam, Mahreme b. Nevfel de bulunuyordu. Bunlar, Resulullah’ın (sav) kendileri üzerine gelmek istediği haberini alınca Amr b. Damdam’ı Mekke’ye yardım istemek üzere gönderdiler. Bunun üzerine Kureyşliler yola koyuldu. Cebrail (a.s), Hz. Peygamber’e Mekkeliler’in kervanı hakkında haber verdi. Resulullah (sav) ashabına: *“Allah size iki şeyden birini vaaddetti; kervanı veya zafer ve ganimeti, bu konuda görüşünüz nedir?”* diye sordu. Bazı kimseler savaş için gereken hazırlığı yapmadıklarını öne sürdüler. Allah Resülü

⁷⁰⁸ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 87. sırada olup Medine’de inen ilk suredir.

⁷⁰⁹ Mukâtil, IV, 771

⁷¹⁰ Kadr, 97/1. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde ise 25. sırada Mekke’de nazil olmuştur.

tekrar aynı soruyu sorunca Ensar'dan Sâd b. Ubâde söz alarak Allah Resulü nasıl karar verirse Ensar'ın ona uyacaklarını, bir kişinin bile geride kalmayacağını söyledi. Hz. Peygamber'in yüzünde sevinç belirdi. **“Hani Allah size o iki taifenin birini vaadediyordu ki muhakkak sizin olacak. Siz de zahmetsiz olanı arzu ediyordunuz. Oysa Allah kelimeleriyle hakkı üstün kılmayı ve kâfirlerin arkasını (kökünü) kesmeyi irade ediyordu.”**⁷¹¹ ayeti bu durumu anlatmaktadır.⁷¹²

Müslümanların kendilerine saldıracağını bilen Ebu Süfyan, asıl yolu bırakarak deniz kıyısını takip edip Mekke'ye geldi. Müşrikler de o sırada savaş için hazırlanıp yola çıkmıştı.⁷¹³ Ebu Cehil beraberindeki müşriklerle birlikte Müslümanlardan önce Bedir suyuna ulaşmış, suyu arkalarına alarak konaklamışlardı. Müslümanlar ise su bulunmayan yerde konaklamışlardı. Susuz ve bitkin kalmaktan korkan Müslümanlar, o şekilde gece uykuya daldılar. **“Hani O'ndan bir emniyet olmak üzere hafif bir uykuya büründürüyor ve üzerinize semadan bir su indiriyordu ki sizi onunla arındırsın, şeytanın riczini (kalplerinize ilka ettiği vesvese ve üzüntüyü) sizden gidersin, kalplerinize rabita versin ve onunla ayaklarınıza sebat versin.”**⁷¹⁴ ayeti de bu durumu anlatmaktadır.

Allah onların üzüntülerini gidermek için yağmur yağdırdı. Müslümanlar susuzluklarını giderip kaplarını doldurdular. Daha önce ayakları içine saplanan toprak da sertleşti. Allah onlara yardım için meleklerini gönderdi. Ayet bu durumu şöyle anlatır: **“Hani siz Rabbinizden yardım diliyordunuz. Hemen size “Birbiri ardınca bin melek ile imdat edeceğim” diye icabet etmişti.”**⁷¹⁵ Hz. Peygamber (sav) Bedir'de müşrikleri görüp de Allah'ın yardımını olmadan güç yetiremeyeceğini anlayınca: **“Allahım! Sen bana savaşmamı emrettin, bana zafer vaadettin. Kuşkusuz sen sözünden caymazsın”** diye dua etmişti. Müşrikler savaş için saf tutunca Hz. Peygamber vadiden üç avuç kum ve çakıl alarak dua etti ve onları Hz. Ali'ye verdi, o da düşmanların yüzüne karşı savurdu. O sırada: **“Allah'ım! Kalplerine korku ver, ayaklarını sars”** diye onlara beddua etti. Savaş sonunda büyük bir zafer elde edildi. Hatta Müslümanların bazıları “ben yaptım”, “ben öldürdüm” diyorlardı. Yüce Allah:

⁷¹¹ Enfâl, 8/7

⁷¹² Mukâtil, II/, 100-102

⁷¹³ Al-i İmran suresinin tefsirinde verilen bilgiye göre ise Ebu Cehil komutasında 700'ü zırhlı 300'ü piyade 1000 kişi vardı. Sonra Ahnes b. Şerik Zühreoğulları'ndan 300 kişiyi savaşmaktan vazgeçirdi. Böylece müşrikler 700 kişi kaldılar.

⁷¹⁴ Enfâl, 8/11

⁷¹⁵ Enfâl, 8/9

“Onları siz öldürmediniz, Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın Allah attı.”⁷¹⁶ Buyurarak, elde edilen zaferin Allah’ın yardımıyla gerçekleştirildiğini haber verdi.⁷¹⁷

3.2.1. Enfâl Suresi (93)

“Savaş ganimetleri” anlamına gelen bu sure, Bedir savaşından sonra elde edilen ganimetlerin nasıl paylaşılacağını bildirir. Mukâtil’e göre bu surenin 30. ayetindeki **“Hani o küfredenler sana tuzak kuruyolardı”**⁷¹⁸ ayeti dışında tümü Medine’de indirilmiştir. Müfessirimiz Bedir savaşını sonrasında şöyle anlatır:

“Bedir savaşından önce Hz. Peygamber ashabına ganimetlerden bahsetmişti. O gün müşriklerden 72 kişi öldürülmüş, 70 kişi de esir alınmıştı. Ensar’dan Ebu’l-Yesar Hz. Peygamber’e gelerek: **“Bize vadettiğin ganimeti paylaşır”** dedi. Bu sahabi müşriklerden iki kişi öldürmüş, Hz. Peygamber’in amcası Abbas’ı da esir almıştı. Ancak diğer taraftan Ensar’dan Sâd b. Ubâde Hz. Peygamber’e (sav): **“Biz de bunların yaptıkları gibi müşrikleri takip ederek ganimet elde edebilirdik ama biz seni korumak için bulunduğumuz safi terk etmedik. Eğer bunlara daha önce söylediklerini verecek olursan diğerlerine fazla bir şey kalmaz”** dedi. Bunun üzerine **“Sana enfali (onlara vaadettiğin fazladan ganimeti) soruyorlar. (Ey Muhammed) de ki: “Enfal, Allah’ın ve Resulü’nündür.”**⁷¹⁹ ayeti nazil oldu. Bu ayet nazil olunca ashap: **“Biz Resul’ün emrini dinler, itaat ederiz”** demişti. Hz. Peygamber o ganimetleri Medine’ye dönünceye kadar paylaşmadı. Dönünce beşte birini ayırıp geri kalanını eşit şekilde paylaştırdı.⁷²⁰

Ayetler daha sonra bu savaşın değerlendirmesi yapar ve müşriklerin yaşadığı bu yenilginin onların şirklerinden dolayı olduğunu söyler: **“Şu, onların Allah’a ve Resulü’ne karşı gelmeleri sebebiyledir. Kim Allah’a ve Resulü’ne karşı gelirse doğrusu Allah’ın ikâbı şiddetlidir.”**⁷²¹ Müslümanlar için bu savaş önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayette: **“Hatırlayın ki, siz bir zamanlar yeryüzünde zaafa uğratılmış bir azınlıktınız. İnsanların (Mekke kâfirlerinin) sizi kapıvermesinden**

⁷¹⁶ Enfâl, 8/17

⁷¹⁷ Mukâtil, II, 99-102

⁷¹⁸ Enfâl, 8/30

⁷¹⁹ Enfâl, 8/1

⁷²⁰ Mukâtil, II, 100

⁷²¹ Enfâl, 8/13-14

korkuyordunuz. O sizi barındırdı. Yardımıyla (Bedir’le) sizi teyit etti ve tayyibattan sizi rızıklandırdı ki şükredesiniz.”⁷²² buyurulmaktadır.

Surede Bedir savaşının öncesi ve sonrası ile alakalı konular işlenmeye devam eder: ***“Kuşkusuz o küfrendenler, mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcarlar.”***⁷²³ “Onlar Hz. Peygamber’e (sav) karşı savaşmaları için Bedir gazvesinde diğer kabilelerden adam kiralamışlar, onlara günde 10 deve keserek yemek hazırlamışlardı.”⁷²⁴ Ebu Cehil Bedir için kervanlar hazırlanıp yola koyulunca çevresindekilerle fikir alışverişinde bulunmuştu. Müşriklere ait olan ticaret kervanı, tehlikeyi atlattığı için savaşa gerek kalmadığı ileri sürülmüştü. Ancak Ebu Cehil itiraz ederek: ***“Hayır, Bedir’de konaklayıp develer keserek ve şarkıcılar eşliğinde şarap içmedikçe geri dönüş yok. Araplar bizim bu yolculuğumuzu işitip anlatmadıkça olmaz”*** demişti.”⁷²⁵ Yüce Allah şöyle buyurdu: ***“Diyarlarından çalım satarak ve insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah yaptıkları şeyleri kuşatıcıdır”***⁷²⁶

Bedir’deki esirler hususunda ashabi ile istişare eden Hz. Peygamber’e Hz. Ömer: ***“Onları öldürelim”*** demişti. Hz. Ebubekir ise: ***“Öldürmeyelim. Zaten Allah bir kısmını öldürdü. Onları fideye karşılığında serbest bırakalım”*** şeklindeki fikrini beyan etmişti. Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir’in görüşünü beğendi. Ancak bu konu hakkında Hz. Ömer’i destekleyen ***“Allah’ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu.”***⁷²⁷ ayeti inince Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e: ***“Allah’a hamd et, çünkü Rabbin senin görüşünün uygunluğunu dile getirdi. Şayet semadan bir azap inmiş olsaydı Ömer dışında kimse kurtulmazdı”*** buyurdu.⁷²⁸

Enfâl, 8/67:

“(Ey Muhammed! Senden önce) bir Nebi için yeryüzünde ağır basmadıkça (düşmanlarına karşı üstün olmadıkça) esirleri olması olur şey değildir. Siz dünya

⁷²² Enfâl, 8/26

⁷²³ Enfâl, 8/36

⁷²⁴ Mukâtil, II, 115

⁷²⁵ Mukâtil, II, 119

⁷²⁶ Enfâl, 8/47

⁷²⁷ Enfâl, 8/68

⁷²⁸ Mukâtil, 2, 85-124

malını istiyorsunuz. Hâlbuki Allah ahireti istiyor. Allah azizdir hakîmdir.”⁷²⁹
Mukâtil bu ayetle alakalı olarak Hz. Peygamber’den önceki nebi ve mü’minlere ganimetin helal olmadığını söyler. “Onlar aldıkları ganimeti bir araya toplayıp yakarlar, insanlardan kimini öldürür, kimini esir ederlerdi. Binekleri ise ganimet olarak alırlardı” der.⁷³⁰

Bu surenin odak noktası Medine döneminin ikinci yılında gerçekleşen Bedir savaşı ve onunla alakalı konulardır. İlk kez müşriklerle topyekün savaşan Müslümanlar, bu savaşın ardından kazanılan ganimetlerin nasıl paylaşılacağını Allah Resulü’ne (sav) sormuşlardı. Bu ve benzeri sorunları Hz. Peygamber arkadaşlarıyla istişare ederek çözmeye çalışmıştır. Ancak esirler konusunda olduğu gibi bazı uygulamalar, vahiy tarafından müdahale edilerek düzeltilmiştir. Çünkü müşrikler üzerine tam bir hâkimiyetin sağlanmadığı o süreçte esirleri salıvermek, tehlikeli bir karardı. Dolayısıyla Enfal suresi, Bedir savaşı sonrasında ortaya çıkan bir duruma vahyin müdahalesini göstermektedir. Ayrıca ganimet anlamına gelen “Enfal” ismi ve surenin içeriği, Kur’an’ın siyer ile ilişkisini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷³¹

3.2.2. Âl-i İmrân (94)

“İmran ailesi” anlamında olan bu sure Mukâtil’e göre Medine döneminde, Necran Hristiyanları hakkında nazil olmuştur. Onların, Hz. İsa’nın ilah olduğuna dair iddiaları üzerine Allah bu iddialara cevap vererek Âl-i İmrân suresini indirmiştir. Surede geçen “(Allah) sana kitabı önündekilerini doğrulayıcı olarak indirdi. Bir de *Furkan’ı indirdik.*”⁷³² ayetindeki “Furkan” kelimesini müfessirimiz “din ile ilgili kuşku ve dalâletlerden kurtaran kitap” olarak tefsir etmektedir.⁷³³ Bu tanım, Kur’an’ın diğer ilahi kitaplar arasındaki yerini açıklaması bakımından önem arz eder.⁷³⁴

⁷²⁹ Enfâl, 8/67

⁷³⁰ Mukâtil, II, 126

⁷³¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure Bakara’nın ardından 88. sırada Medine’de nazil olmuştur.

⁷³² Âl-i İmrân, 3/3-4

⁷³³ Mukâtil I/271

⁷³⁴ Sure içerisinde Yahudiler’e de değinilmektedir. Mukâtil şu rivayeti aktarır: “Hz. Peygamber, Kâb ve onun arkadaşlarını İslam’a davet ettiğinde onlar: “Biz Allah’ın oğulları ve O’nun sevgilileriyiz. Hem biz Allah’ı, bizi davet ettiğinden daha çok seviyoruz” demişlerdi. Yüce Allah da şöyle buyurdu: “**De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı mağfîret etsin.**” Âl-i İmrân, 3/31

Sure içerisinde İmrân ailesine genişçe yer verilir. İmrân'ın karısı Hanne Allah'a dua ederek: *“Eğer bir çocuğum olursa onu Sana ibadet etmesi için mabede bağışlayacağım”* der. Allah ona bir kız çocuğu bağışlar. Hanne onu mabede veremeyeceğini düşünüp üzülür. Oraya kabul edilmeyeceğinden korktuğu için Meryem'i birkaç beze sararak Beytu'l-Makdis'te Tevrat okuyucularının ders yaptıkları mihrabın yakınına bırakır. Meryem'i orada bulan Yahudi âlimler onu sahipsiz zannederek bakımını üstlenmek konusunda kura çekerler. Kura, Yahudi âlimlerinin başındaki Zekeriyya'ya çıkar.⁷³⁵ Zekeriyya (a.s) Meryem'in bakımını üstlenir ve ona soğuk kış günlerinde Cebrail'in (as) üzümler getirdiğini görür. Bunu gören Hz. Zekeriyya, karısının kısırlığına rağmen Allah'ın ona çocuk bağışlamaya kadir olduğunu düşünür. Ve daha sonra onunda Yahya isminde oğlu olur.⁷³⁶ Bu olay surede çok veciz şekilde anlatılmıştır.⁷³⁷

Daha sonra Hz. Meryem mucizevi bir şekilde Hz. İsa ile müjdelendir ve ayette onun mucizelerine değinilir. Medine'ye gelen Hristiyan Necran heyeti, Allah Resulü (sav) ile Hz. İsa hakkında tartışmışlardır. Mukâtil bu olayı şöyle anlatır: *“Necran Hristiyan heyeti Medine'ye gelip Resulullah (sav) ile tartıştılar. Hz. Peygamber'e: “Niçin bizim liderimize dil uzatıyorsun. Her insanın bir babası vardır. İsa'nın ise yoktur. Dolayısıyla İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu hususunda bize tabi ol, biz de sana tabi olalım. İsa'yı ya bir evlat olarak kabul et ya da bir ilah olarak kabul et”* dediler. Hz. Peygamber ise: *“Allah'ın bir çocuğu olduğunu ya da O'nunla birlikte bir ilah bulunduğunu iddia etmekten Allah'a sığınırım”* dedi. Onlar: *“Peki İsa'nın babası kim? Onun durumuna benzeyen birini söyle”* demeleri üzerine Allah Resulü onlara şu ayeti okudu:⁷³⁸

Âl-i İmrân, 3/59-61:

“Doğrusu İsa'nın meseli Allah indinde Âdem'in meseli gibidir. Onu topraktan halketti, sonra ona “Ol” dedi, hemen oluverdi... Sana gelen ilmin ardından kim seninle onun hakkında tartışırsa de ki: “Gelin oğullarımızı ve

⁷³⁵ Mukâtil'e göre Hanne Hz. Zekeriyya'nın eşinin kız kardeşidir.

⁷³⁶ Mukâtil I, 276

⁷³⁷ Ayette bu kıssa anlatıldıktan sonra: *“Şu gayb haberlerindedir, onu sana vahy ediyoruz. Yoksa Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek diye kalemlerini atarken (yani kura çekerlerken) sen yanlarında olmadığın gibi, çekişirlerken de yanlarında değildin.*(Âl-i İmrân, 3/44) buyurularak bu bilgilerin ancak Allah tarafından kendisine bildirileceğine vurgu yapılır. Bu şekilde getirilen mantiki deliller daha önce Mekke döneminde müşriklere karşı da getirilmişti.

⁷³⁸ Mukâtil I/280

oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağırırım, sonra ihlasla Allah'ın lanetinin yalancılara üzerine olmasını dileyelim.⁷³⁹

Bunun üzerine Necranlılar lanetleşme konusunda kendi aralarında konuştular ancak bunu kabul etmediler. Hz. Peygamber'in kendileriyle savaşmaması ve onları dinlerinden çevirmemesi şartıyla Safer ve Recep aylarında ödenmek üzere 2000 takım elbise, 30 zırh karşılığında barış yaptılar. Hz. Peygamber de: *"Eğer lanetleşme olsaydı bir sene geçmeden huzuruma gelemeyecek, Allah yalancıları helak edecekti"* dedi. Hz. Ömer Allah Resulü'ne (sav): *"Eğer onlarla lanetleşmiş olsaydın kimin elinden tutup gidecektin?"* diye sorunca Hz. Peygamber: *"Ali'nin, Fatıma'nın, Hasan'ın, Hüseyin'in, Hafsa'nın ve Aişe'nin elinden tutacaktım"* buyurdu.⁷⁴⁰

Mukâtil tefsirinde Hz. Peygamber'in Necran Hristiyanlarına verdiği belgeyi aktarır. Bu belge Hz. Ömer zamanına kadar Müslümanlar ile Necran Hristiyanları arasındaki anlaşma olarak kalır. "Hz. Ömer zamanında Necranlılar, 40 bin savaşçı sayısına ulaşınca Müslümanlar onların hücum edeceğinden korktular. Necranlılar'ın Müslümanlarla aralarında bazı hadiseler oldu ve Hz. Ömer'e gelerek: *"Aramız bozuldu"* deyip gittiler. Daha sonra tekrar gelip: *"Biz barıştık"* dediyse de Hz. Ömer fırsatı ganimet bilip: *"Hayır, şikâyetinizden vazgeçmenizi kabul etmiyoruz"* dedi ve onların bir kısmını Şam tarafına, bir kısmını Irak tarafına, bir kısmını da başka bir yere gönderdi."⁷⁴¹

Ayetlerde diğer bir Ehl-i Kitap olan Yahudiler'e de değinilmektedir. Mukâtil'e göre Yahudiler Hz. İbrahim'in kendilerinden olduğunu iddia ediyor, *"İbrahim bize daha yakındır"* diyorlardı. Ayetler, Hz. İbrahim hakkında bilgiler sunarak Ehl-i kitabın ona dair iddia ettiklerinin aksine şöyle buyurmaktadır: ***"İbrahim ne bir Yahudi idi ne de bir Hristiyan; aksine teslim olmuş bir hanif (hacceden kimse) idi. Müşriklerden de değildi. İnsanlardan İbrahim'e en yakın olanlar, ona tabi olanlar, bu Nebi'ye ve ona iman edenlerdir. Allah mü'minlerin velisidir."***⁷⁴²

Daha sonraki ayetlerde Müslümanlara borçlanan Yahudiler'in borçlarına sadık olmadıkları anlatılmaktadır. Müslümanlar kendilerinden olmadıkları için Yahudiler, Tevrat'ta onlardan aldıkları borçları vermemelerinin helal olduğunu söylüyorlardı.

⁷³⁹ Âl-i İmrân, 3/59-61

⁷⁴⁰ Mukâtil I/282

⁷⁴¹ Mukâtil, I, 324

⁷⁴² Âl-i İmrân, 3/67-68

Ayet onların bu hilelerini **“Bile bile Allah üzerine yalan söylüyorlar”**⁷⁴³ diyerek eleştirmiştir. Ayrıca ayetler haram olmayan deve eti ve sütünün kendilerine haram kılınmalarından dolayı eleştirilmiş, **“Eğer sadıklar iseniz Tevrat’ı getirip okuyun”**⁷⁴⁴ demişti.

Yahudilerin ayetleri inkâr ettikleri, haksız yere Nebileri öldürdükleri, isyan edip dinde aşırı gittikleri için üzerlerine bir zillet vurulduğu ve Allah’tan bir gazaba müstahak oldukları belirtilir.⁷⁴⁵ Onlar hakkında Müslümanlara uyarı yapılarak: **“Onları dost edinmeyin, size sıkıntı verirler. Yalnız kaldıklarında kinden parmaklarını ısırırlar. Size bir hasene geldiğinde onların zoruna gider, başınıza kötülük geldiğinde sevinirler.”**⁷⁴⁶ şeklindeki ayetler ile Müslümanların dikkatli olmaları öğütlenmektedir. Böylece Müslümanların Ehl-i Kitap karşısında tutum ve davranışları da düzenlenmiş olmaktadır.

Mukâtil, Medine’de Müslümanlar arasında yaşanan bir krizi ve onunla alakalı inen ayeti şöyle açıklar: “Evs’ten Sâlebe b. Guneyme ile Hazrec’ten Esâd b. Zurâre bir ara birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Hazrecli Esâd: **“Eğer İslam ve Resulullah (sav) biraz daha geç gelmiş olsaydı sizin reislerinizi öldürmüş, çocuklarınızı köleleştirmiş, kadınlarınızı mehirsiz nikahlamış olacaktık”** dedi. Bunun üzerine Evslî Sâlebe: **“İslam geç zamanda geldi. Niye yapmadınız. Biz de sizi kılıçlarımızla öldürmüştük”** dedi. Daha sonra aralarındaki tartışma kızıştı ve cahiliyede söylenmiş şiirleri okumaya, ölenleri saymaya ve birbirleriyle itişip kalkışmaya başladılar ve ardından her ikisi de kabilelerine seslendiler. Evslîler ve Hazrecliler silahlarını kuşanıp kabilelerinin yardımına koşular. Durum Hz. Peygamber’e ulaşınca Allah Resulü (sav) bir eşeğe binerek yanlarına geldi. Onlara şu ayeti okudu:

Âl-i İmrân, 102-103:

“Ey iman edenler! Allah’a hakkıyla ittika edin ve ancak müslimler olarak ölün. Topluca Allah’ın ipine (dinine) sarılın ve ayrılmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de Allah kalpleriniz arasında ülfet husule getirdi. Onun nimetiyle kardeş oldunuz ve yine hatırlayın ki siz ateşten bir

⁷⁴³ Âl-i İmrân, 3/75

⁷⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/94

⁷⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/112

⁷⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/118-120

çukur kenarında iken O sizi ondan kurtardı (şirkten kurtardı).⁷⁴⁷ Böylece birbirini vurmaya hazırlanan iki taraf sakinleşti.⁷⁴⁸

Medine’de yaşanan diğer bir kriz Bi’r-i Ma’une olayıydı. Mukâtil bu olayı şöyle anlatır: “Suffa ashabından yetmiş kişi ecrini Allah’tan bekleyerek Beni Süleym’den iki kabile; Useyye ve Zekvân ile savaşmak üzere yola çıktılar. (Bi’r-i Ma’une denilen yerde) onlarla savaştılar ve bu Müslümanların tamamı orada öldürüldü. Bu haber Hz. Peygamber’e ve ashabına çok ağır geldi. Hz. Peygamber kırk gün sabah namazında onlara beddua etti. Bunun üzerine şu ayet indi:⁷⁴⁹ ***“O emrden sana bir şey yoktur. Allah ya tevbelerini kabul eder yahut zalimlikleri sebebiyle onlara azap eder.”***⁷⁵⁰

3.3. Uhud Savaşı

Âl-i İmrân suresinin 139. ayetinden itibaren Uhud savaşı anlatılmaktadır. Bedir’de büyük bir mağlubiyet yaşayan müşrikler bu savaştan yaklaşık bir yıl sonra Ebu Süfyan komutasında Uhud’a gelmişlerdi.

Âl-i İmrân, 139-143:

“Gevşemeyin (düşmalarınıza karşı zaafa düşmeyin) üzülmeyin (Uhud günü başınıza gelenlere, mağlubiyete ve içinizdekilerin öldürülmesine üzülmeyin). Eğer mü’minler iseniz üstünsünüz. Andolsun ki siz, onunla karşılaşmadan önce ölümü (savaşı) temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, bakıp duruyorsunuz.”⁷⁵¹

Mukâtil bu ayetle alakalı olarak: “Allah Bedir’de öldürülenleri haber verince ashab: *“Ey Allah’ın Nebisi! Bize Bedir gibi bir gün göster”* demişlerdi. Allah da onlara Uhud gününü gösterdi. O gün Müslümanlar arasında *“Muhammed öldürüldü”* diye bir haber yayılmıştı. Münafıklar da: *“Haydi kardeşlerinizin yanına gidin de onlardan eman isteyin. İlk dininize geri dönün”* demişlerdi. Bunun üzerine Enes b. Nadr: *“Muhammed öldürüldü ise, Muhammed’in Rabbi asla ölmez. Resullah’ın uğrunda savaştığı şey için Allah’ın huzuruna varıncaya kadar savaşırız”* deyip yalın

⁷⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/102-103

⁷⁴⁸ Mukâtil I, 293

⁷⁴⁹ Mukâtil I, 300

⁷⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/128

⁷⁵¹ Âl-i İmrân, 3/139-143

kılıç müşriklerin üzerine atılıp şehit oldu.”⁷⁵² Bu ayetlerin devamında mü’minlerin inkarcılara itaat etmemeleri, müminlerin yardımcısı ve mevlasının ancak Allah olduğu belirtilir.

Mukâtil, Uhud gününü anlatan uzunca ayetleri ara notlarla tefsir eder:

Âl-i İmrân, 152:

*“Andolsun ki Allah vâdini doğruladı. Hani onun izniyle onları öldürüyordunuz (Uhud günü müşriklere karşı size zafer vermiş, siz de onları öldürüyordunuz.) Fakat o sevdiğinizi (zaferi) size gösterdikten (ve müşriklerin sancaktarı öldürüldükten) sonra gevşeklik gösterdiniz (bulduğunuz konumda sebat etmediniz), emir hakkında çekiştiniz (bir kısmınız “Resulullah’ın (sav) emri üzere burada kalalım” derken, bir kısmınız “Ganimet toplamaya gidelim” dediniz ve isyan ettiniz) Kiminiz dünyayı istiyor (ganimet elde etmek istiyor), kiminiz de ahireti istiyordu. Onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Bununla birlikte, sizi affetti (emre karşı gelmenize ceza olarak hepinizin öldürülmesine imkan vermedi). Allah mü’minlere lütuf sahibidir.”*⁷⁵³

Mukâtil’e göre Uhud savaşına katılan Müslümanların ilk üzüntüleri elden kaçırdıkları ganimet ve kardeşlerinin öldürülmesi; ikinci üzüntü ise Halid b. Velid’in dağın arkasından dolanıp onları arkalarından kuşatmasıyla dehşet içinde kalmalarıydı. İşte bu ikinci keder, içinde buldukları birinci kederi unutturdu.⁷⁵⁴ Yüce Allah şöyle buyurdu: *“Hani siz hiç kimseye dönüp bakmadan (vadiden Uhud’a doğru) uzaklaşıp duruyordunuz. Resul ise sizi çağırıyordu. Bunun üzerine Allah size gam üzere gam isabet ettirdi ki kaybettiğinize ve size isabet edene üzülmesiniz.”*⁷⁵⁵

Uhud’da Abdullah b. Übey beraberinde 300 kişiyle geri dönerek savaşa katılmamışlardı. Mü’minler bozguna uğrayınca münafıklar: *“Bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi”* demişlerdi. Onların bu sözleri üzerine Yüce Allah: *“Eğer evlerinizde de olsaydınız haklarında ölüm yazılmış olanlar devrilecekleri yere çıkıp*

⁷⁵² Mukâtil I, 306

⁷⁵³ Âl-i İmrân, 3/152

⁷⁵⁴ Mukâtil, I, 308

⁷⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/153

*gideceklerdi... Andolsun ki, ölsemiz de öldürülsemiz de (Allah yolunda öldürülsemiz) Allah sizi hesaba çekecek*⁷⁵⁶ ayetini indirir.⁷⁵⁷

*“Bir nebi için hainlik olur şey değil... Böyle iken size, onların başına (Bedir’de) iki katını getirdiğiniz bir musibet isabet edince: “Bu nereden?!” mi diyorsunuz. De ki: “O kendi yanınızdandır”. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir.”*⁷⁵⁸ Mukâtil’e göre ayet, Uhud günü mevzilerini terk ederek ganimet peşinde düşenler hakkında inmiştir. Allah Resulü onlara: *“Size emrim olmadıkça yerinizden ayrılmamanızı söylememiş miydim?”* dedi. Onlar da: *“Biz Senin -biz burada beklerken- “kim eline bir şey geçirirse o onundur” demenden korktuk”* demişlerdi.⁷⁵⁹

Savaşın sonra Allah Resulü Muhacir ve Ensar’dan oluşan 70 kişiyle müşrikleri takip etti. *“Kendilerine isabet eden bir yaranın ardından Allah’ın ve O’nun Resulü’nün çağrısına icabet edenler onlardan ihsan edenler ve ittika edenler için büyük bir ecir vardır.”*⁷⁶⁰ ayeti bununla ilgiliydi. Durumu öğrenen Ebu Süfyan yolda karşılaştığı Nuaym b. Mesud vasıtasıyla Hz. Peygamber’e şu mesajı iletmesini istedi: *“Mekkeliler sizinle savaşmak üzere Arap kabilelerinden büyük bir ordu topladılar ve onlar sizi bozguna uğrattıktan sonra size ilişmediği için Ebu Süfyan’ı kınadılar, hatta üzerine yürüdüler ve onu tekrar Medine’ye çevirdiler de.”* Daha sonra Ebu Süfyan Nuaym’a: *“Eğer bu haber Muhammed’in bizi takip etmesini önleyecek olursa, Mekke’ye döndüğünde sana 10 deve vereceğim”* dedi. Nuaym haberi Hz. Peygamber’e getirdi. Hz. Peygamber’e müşriklerin tekrar üzerlerine geleceğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber: *“Allah bize yeter, o ne güzel vekil, ne güzel sığınaktır”*⁷⁶¹ dedi.⁷⁶² *“Kendilerine hiçbir kötülük dokunmaksızın Allah’tan bir nimet ve lütuf ile (Medine’ye) döndüler ve Allah’ın rıdvanına tabi oldular.”*⁷⁶³ Bu ayetler Müslümanların müşrikleri takibi bırakıp döndükleri vakit Zilkade ayında Zulhuleyfe’de inmiştir.

Şevval’in on birinde Cumartesi günü Uhud savaşında Müslümanlardan 70 kişi öldürülmüştü. Bir sene önce Bedir’de Ramazan’ın on yedisinde Müslümanlar

⁷⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/154-158

⁷⁵⁷ Mukâtil, I, 310

⁷⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/161-165

⁷⁵⁹ Mukâtil, I, 310

⁷⁶⁰ Al-i İmran, 3/172

⁷⁶¹ Âl-i İmrân, 3/173

⁷⁶² Mukâtil, I, 316

⁷⁶³ Âl-i İmrân, 3/174

müşriklerden 70 kişiyi öldürmüş, 70 kişiyi de esir almışlardı. İşte “**Onların başına iki kat getirdiğiniz musibet**” buyruğu buna işaret etmektedir.⁷⁶⁴ Mukâtil böylece Uhud savaşını ayetler içerisinde tefsir etmiş olmaktadır.⁷⁶⁵

3.4. Hendek Savaşı

Mekkeli müşrikler, Uhud’dan yaklaşık iki yıl sonra Müslümanlar üzerine topyekün bir saldırı için harekete geçtiler. Bu saldırıya Gatafan, Esedoğulları, Mustalikoğulları gibi Arap kabileleri de katılmıştı. “Ahzâb/gruplar” olarak isimlendirilen bu büyük saldırıya karşı Müslümanlar, Medine etrafına Hendek kazarak kendilerini savunmaya çalışmışlardı.

3.4.1. Ahzâb Suresi (95)

Mukâtil Hendek savaşını ise şöyle anlatır:⁷⁶⁶ “Ebu Süfyan ve beraberindeki müşrikler Hendek savaşında Müslümanlara karşı karargâh kurmuştu. Ahzâb, Müslümanlar aleyhine Hendek’te bir araya gelip birleşen gruplar idi. Mekkeliler, Musatlikoğulları, Gatafanoğulları, Esedoğulları reisleriyle beraber bu orduya katılmışlardı. Müslümanlar ise şehrin etrafına hendek kazmışlardı. Allah geceleyin bu ittifakın üzerlerine soğuk bir rüzgâr ve melekler gönderdi. Rüzgâr çadırlarının iplerini kopardı, ateşlerini söndürdü, atları birbirine girdi. Her kavmin başındaki şahıs kendilerini kurtarmak için: “*Yola koyulun*” diye bağıryordu. Geceleyin sadece hafif eşyalarını alıp gerisini bırakarak kaçtılar. Sonunda müşrikler savaşmaksızın dönüp gittiler.⁷⁶⁷ **“Ey iman edenler! Allah’ın üzerinizdeki nimetini (düşmanlarınızı**

⁷⁶⁴ Mukâtil, I, 313

⁷⁶⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman’a göre bu sure 89. sırada nazil olmuştur.

⁷⁶⁶ Mukâtil, bu sureyle alakalı şunları söyler: “Münafıklar Mekke müşriklerine mektup yazarak: “*Yanımıza gelerseniz birlikte olur Muhammed’e (sav) karşı tuzak kurarız*” dediler. Onlar da ancak Nebi’nin (sav) emanı ile oraya gelebileceklerini söylediler. Münafıklar Hz. Peygamber’e gelerek Mekkeliler’in kendisinin yanına gelmek istediklerini, bu vesileyle belki hidayet bulabileceklerini söylediler. Hz. Peygamber de onlara eman verdiğini bildirdi. Ebu Süfyan başta olmak üzere bazı Mekkeliler Medine’ye gelip Abdullah b. Übey’in evinde konakladılar. Sonra da Resulullah’ın (sav) huzuruna çıktılar. Selam verdikten sonra Hz. Peygamber’den Lât, Uzzâ ve Menât’a ibadet edenler için onların ahirette şefaati ve bir menfaati olduğunu söylemesini istediler. “*Bunları söylemek için geldiğimizi bilseydim eman vermezdim*” dedi. Daha sonra Ebu Süfyan Hz. Peygamber’e Medineliler’in isteklerini yerine getirmese de onlara karşı yumuşak olmasını söyledi. “*Onlar olmasaydı sen, öldürülmek için takip edilen birisi olacaktın. Yeryüzünde korku ile yaşayacak, kimse seni himaye etmeyi kabul etmeyecekti*” dedi. Müşrikler Hz. Peygamber’in yanından çıkıp gittiler. Ancak şehirden çıkmadan evvel Mekke’ye dönünceye kadar emanın uzatılmasını istediler. Hz. Peygamber de istedikleri eman verdi. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: “**Ey Nebi! Allah’a karşı takvalı ol! Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Rabbinden sana vahyolunana uy. Muhakkak Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**” Mukâtil, III, 468-469

⁷⁶⁷ Mukâtil, III, 470

*defetmesini) hatırlayın. Hani size ordular gelmişti. Biz de üzerlerine bir rüzgar ve görmediğiniz ordular gönderdik.”*⁷⁶⁸ ayeti bunu anlatır.

Bazı Müslümanların evleri Medine'nin kenarında idi. Bu sebeple “korkuyoruz” diyerek Hendek'teki yerlerini terk etmek istemişlerdi. Onlar Allah Resulü'ne (sav) biat ederken çocuklarını ve mallarını korudukları gibi Hz. Peygamber'i koruyacaklarına söz vermişlerdi.⁷⁶⁹ **“İçlerinden bir kısmı da Nebi'den izin isteyerek: “Gerçekten evlerimiz savunmasızdır” diyorlardı. Hâlbuki evleri korumasız değildi. Onlar kaçmak istiyorlardı. Hâlbuki onlar, bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi (Akabe gecesinde Nebi'yi (sav) koruyacaklarına söz vermişlerdi.)”**⁷⁷⁰

Mukâtil'e göre Yahudiler, Abdullah b. Übey gibi münafıklara haber göndererek: *“Sizler bizim kardeşimizsiniz. Bizde sizin komşularınız. Eğer Mekkeliler size karşı üstünlük sağlarsa sizden kimseyi sağ bırakmaz. Siz Muhammed'den (sav) ne bekliyorsunuz? Yanımıza gelin”* dediler.⁷⁷¹ Bu ifadeler ayete konu olur: **“İçinizden kardeşlerine “Yanımıza gelin” diyenleri Allah elbet bilir”**⁷⁷² buyurulmaktadır.

Medine sözleşmesinde şehrin savunmasına katılacaklarına dair teminat veren Yahudi kabilesi Beni Kurayza, Hendek savaşında bu şartı ihlal etmişti. Hatta daha önce sürgün edilen Beni Nadir ile ittifak kurarak bu savaşta Müslümanlara ihanet etmişti. Mukâtil'e göre “Hz. Peygamber (sav) Hendek savaşından sonra Kurayzaoğulları Yahudilerinin üzerine yürüyerek onları 21 gün muhasara etti. Önce teslim olmayan Yahudiler, Ensar'dan Sâd b. Muaz'ın vereceği hükmü kabul etme şartıyla kalelerinden indiler. Sâd onlar hakkında savaşçıların öldürülmesi, kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmetti.⁷⁷³ Ayette onların ihaneti hakkında şöyle buyrulur: **“Kitap ehlinden, onlara (müşriklere) yardım edenlerin de kalplerine**

⁷⁶⁸ Ahzâb, 33/9

⁷⁶⁹ Mukâtil, III, 480

⁷⁷⁰ Ahzâb, 33/13-15

⁷⁷¹ Mukâtil, III, 483

⁷⁷² Ahzâb, 33/18

⁷⁷³ Mukâtil, III, 485. Müfessirimize göre onlardan 450 kişi öldürüldü, 750 kadar kişi de esir alındı. Allah Resulü yirmi esiri ailesi arasında paylaştırdı. Geri kalanı ise ikiye böldü. Yarısını Şam'a, yarısını da Gatafan'a gönderdi; onlara karşılık olarak at satın almalarını emretti. Onlar da çok miktarda at alıp getirdiler. Hz. Peygamber bu atları Müslümanlar arasında dağıttı.

*korku salarak kalelerinden indirdi. Onlardan bir kısmını öldürüyordunuz bir kısmını da esir alıyordunuz.”*⁷⁷⁴

Mukâtil Kurayzaoğulları’yla ilişkili olarak şu ayeti de tefsir etmektedir: **“Ey iman edenler! Allah’a ve Resulü’ne hainlik etmeyin ve bildiğiniz halde emanetlerinize ihanet etmeyin. Bilin ki mallarınız ve evlatlarınız sadece bir fîtnedir.”**⁷⁷⁵ Müfessire göre bu ayette kastedilen kişi Ensar’dan Ebu Lubâbe’dir. “Hz. Peygamber (sav) yaptıkları taşkınlıklardan dolayı Kureyzaoğulları’nı muhasara altına almıştır. Onlar da Suriye topraklarına gitmek şartıyla anlaşma yapmak istediler. Ancak Hz. Peygamber (sav) kayıtsız şartsız teslim olmalarını istedi. Onlar da bunu kabule etmeyip görüşüne başvurmak için kendileriyle antlaşmalı olan Ebu Lubâbe’yi istediler. Hz. Peygamber onu gönderdi. O kötülük düşünmeyen birisi idi. Yahudiler ona: *“Silahları bırakalım mı?”* diye sorduklarında Ebu Lubâbe eliyle boğazını göstererek: *“Hakkınızda verilecek hüküm ölümdür”* dedi. Ebu Lubâbe böylece Müslümanları aldatmış, onlara ihanet etmiş oluyordu. Enfâl suresindeki **“Allah’a ve Resulü’ne hainlik etmeyin”** ayeti bu hadiseyi anlatmaktadır.”⁷⁷⁶

Hz. Peygamber ile eşleri arasında bir problem ortaya çıkmış, dünyevi meselelerden ötürü Hz. Peygamber’i üzmüşlerdi. Yüce Allah: **“Ey Nebi! Zevcelerine de ki: Eğer dünya hayatını ve onun zinetini istiyorlarsa gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim.”**⁷⁷⁷ buyurmaktadır. Bunun üzeri Hz. Aişe: *“Biz Allah’ı ve ahiret yurdunu tercih ediyoruz”* dedi. Diğer eşleri de bu görüşü paylaştılar.⁷⁷⁸

“Doğrusu Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman edenler kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar...”⁷⁷⁹ Mukâtil’e göre mü’minlerin annesi Ümmü Seleme ile Ensar’dan Nesibe Resulullah’a (sav) gelerek: *“Rabbimiz niçin erkekleri söz konusu ediyor da kitabında kadınlardan bahsetmiyor”* demesi üzerine bu ayet inmiştir.⁷⁸⁰

Ahzâb, 36-37:

⁷⁷⁴ Ahzâb, 33/25-26

⁷⁷⁵ Enfâl, 8/27-28

⁷⁷⁶ Mukâtil, II, 110

⁷⁷⁷ Ahzâb, 33/28

⁷⁷⁸ Bu ayetle birlikte Hendek gazvesinden Hz. Peygamber’in (sav) eşleri konusuna geçilmiştir. Hz. Peygamber’in eşleriyle alakalı ayetler bu ayetten itibaren biraraya toplanmış gibidir.

⁷⁷⁹ Ahzâb, 33/35

⁷⁸⁰ Mukâtil, III, 490

“Allah ve Resulü bir işi hükme bağladığı zaman hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için o işlerinde istediklerini yapma hakkı yoktur. Nihayet Zeyd’in o kadın ile bir bağı kalmayınca Biz onu seninle evlendirdik.”⁷⁸¹

Hız. Peygamber’in azatlı kölesi Zeyd b. Hârise Hız. Peygamber’e gelerek Allah Resulü’nün halası kızı Hız. Zeynep’i istediğini söyledi. Hız. Peygamber de Zeyd için onu istedi ve evlendiler. Kısa bir zaman geçtikten sonra bu eşler birbirleriyle anlaşamadıklarını söyleyerek Hız. Peygamber’e başvurduklar. Hız. Peygamber Zeyneb’e öğüt verdi. Zeyd’e de: *“Allah’tan kork, hanımını nikahın altında tut”* dedi. Ancak bir süre sonra Zeyd onu boşadı. Allah, Zeynep ile Hız. Peygamber’i nikahladı. Bazı insanlar: *“Muhammed oğlunun hanımıyla evlendi”* dediler. Bunun üzerine: ***“Muhammed sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir. Fakat o Allah’ın Resulü ve nebilerin sonuncusudur”***⁷⁸² ayeti nazil oldu.⁷⁸³

Bu olaydan ötürü Hız. Ömer: *“Şayet Resulullah Kur’an’dan bir şey saklamış olsaydı, aleyhindeki bu durumu açığa vuran ayetleri gizlerdi”* derdi. Hız. Zeynep ise Hız. Peygamber’in diğer kadınlarına karşı övünerek: *“Sizi velileriniz olan erkekler evlendirdi, oysa beni Resulü (sav) ile bizzat Allah evlendirdi”* derdi.⁷⁸⁴

Ahzâb, 53:

“Ey iman edenler! Nebinin evlerine, sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin. Yemeğin pişmesini beklemeyin. Ancak davet edildiğinizde girin. Yemeği yediğiniz vakit dağılın. Söze dalmak için beklemeyin. Çünkü bu Nebi’yi rahatsız etmekte ama o sizden utanmaktadır. Allah ise haktan utanmaz. Onların hanımlarından ihtiyaç olan bir şey istediğinizde hicab arkasından isteyin. Bu sizin kalpleriniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir.”⁷⁸⁵

Mukâtil’e göre ashâb yemekten önce ve sonra Hız. Peygamber’in yanında kalıyorlardı. Bahsedilen olay Ümmü Seleme’nin evinde olmuş, sahabiler orada uzun süre konuşup durmuşlardı. Bu durum Hız. Peygamber’i rahatsız etmiş ancak onlara kalkın da diyememişti. Ayet, Hız. Peygamber’in içinde sakladığı şey hususunda mü’minleri uyardı. Mukâtil’e göre hicab ayetiyle Talha b. Ubeydullah el-Kuraşî:

⁷⁸¹ Ahzâb, 33/36-37

⁷⁸² Ahzâb, 33/40

⁷⁸³ Mukâtil, III, 498

⁷⁸⁴ Mukâtil, III, 498-499

⁷⁸⁵ Ahzâb, 33/53

“Muhammed bizim amcamızın kızlarının yanına girmemize engel oluyor” demiş, eğer Muhammed (sav) vefat ederse amcasının kızı Hz. Aişe ile evleneceğini söylemişti. Bunun üzerine: **“Sizin Allah’ın Resulü’ne eziyet vermeniz de, ondan sonra zevcelerini nikahlamanız da ebediyyen olacak şey değildir. Çünkü bu Allah’ın yanında çok büyük bir iştir.”**⁷⁸⁶ ayetleri nazil oldu. Böylece Allah mü’minlere Hz. Peygamber’in eşlerini ebediyyen haram kılmıştır.⁷⁸⁷

Ahzâb, 59:

“Ey Nebi! Zevcelerine, kızlarına ve mü’minlerin hanımlarına söyle cilbablarrını üzerlerine örtsünler. Bu onların tanınmamaları ve rahatsız edilmemeleri için daha uygundur. Allah gafûrdur, rahîmdir.”⁷⁸⁸

Mukâtil’e göre Medine’ye hanımlarıyla birlikte gelen Muhacirler Ensar’ın evine konuk oldular. Bu evler zamanla dar gelmeye başladı. Kadınlar da geceleyin ihtiyaçlarını karşılamak için hurmalık bölgelere giderlerdi. Kötü niyetli kimseler bu kadınların cariyeye olup olmadıklarını bilmeden rahatsız ediyorlardı. Çünkü geceleyin bu ayırt edilemiyordu. Mü’minler durumu kocalarına anlatınca onlar da Resulullah’a (sav) söylediler. Bunun üzerine bu ayetler indi. Ardından ise: **“Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine’de yalan haber yayanlar (münafıklar, mü’minlere düşmanlarla ilgili korkutucu haberler veriyorlardı) vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler.”**⁷⁸⁹

Anlaşılaçağı üzere Ahzâb suresinde Hendek savaşından bahsedilmiş, kadınlar ile alakalı konulara değinilmiş, Hz. Zeynep ile Allah Resulü’nün evlendirilmesi zikredilmiştir. Ayrıca Medine’ye gelen ve yeni ortama alışmaya çalışan mü’minlerin yaşadıkları problemler giderilmeye çalışılmıştır.⁷⁹⁰ Ayetlere konu olan tüm bu süreç, Kur’an’ın siyer bağlamında okunmasının gerekliliğini göstermektedir.⁷⁹¹

3.4.2. Mümtehine Suresi (96)

⁷⁸⁶ Ahzâb, 33/53

⁷⁸⁷ Mukâtil, III, 504

⁷⁸⁸ Ahzâb, 33/59

⁷⁸⁹ Ahzâb, 33/60

⁷⁹⁰ Mukâtil, 3, 367-408

⁷⁹¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 90. sırada yer almaktadır.

Mümtehan, “imtihan edilen kadın” anlamına gelmektedir.⁷⁹² Bahsedilen kişi Hz. Peygamber’in (sav) savaş planını Mekke müşriklerine sızdırmak üzere mektup taşıyan bir kadındır. Olayı Mukâtil şöyle anlatmaktadır:

“Hz. Peygamber (sav) insanlara cihada çıkma emri vererek askeri hazırlıklara başladı.⁷⁹³ Hâtıb b. Ebi Belta, Mekkeliler’e Hz. Peygamber’in üzerlerine geldiğine dair bir mektup yazdı. Bunu Ebu Amr b. Sayfî’nin cariyesi Sâre’ye verdi. Sâre, o zamanlar Mekke’den Medine’ye gelmiş, Peygamberimiz (sav) ona: “*Medine’ye Müslüman olmak için mi geldin*” diye sormuştu. Sâre ise muhtaç olduğu için Hz. Peygamber’den yiyecek ve binek istemeye geldiğini söylemişti. Kendisi daha önce ağıt yakan ve şarkı söyleyen bir kadın olduğu için Hz. Peygamber ona: “*Mekkelilerin gençlerine ne oldu?*” diye sordu. Sâre de: “*Ey Muhammed! Bedir vakasından bu yana onlardan hiç kimse benden bir şey istemedi*” dedi. Daha sonra Resulullah (sav) kadına yardım etmeleri için emir verdi.

Kadın tekrar Mekke’ye dönmek için yola koyulunca aslen Yemenli olan Hâtıb b. Ebi Belta ona Mekkeliler’e götürmesi için bir mektup verdi ve bu hizmet karşılığında ona birşeyler vereceğini vaadetti. Cebrail (a.s) yaşanan bu olayı Hz. Peygamber’e haber verdi. Hz. Peygamber Ali b. Ebi Talib ile Zübeyr b. Avvâm’ı kadının arkasından göndererek: “*Eğer mektubu size kendiliğinden verecek olursa onu serbest bırakın. Şayet vermezse boynunu vurun*” dedi. Onlar yola koyulup kadına yetişti ve mektubu sordular. Kadın kendisinde mektup olmadığına dair yemin etti. Kadının üstünü araştırdılar fakat bir şey bulamadılar. Zübeyr b. Avvâm bir şey bulamadıkları için kadını serbest bırakmayı teklif etse de Hz. Ali: “*Allah’a yemin ederim boynunu vuracağım. Resulullah (sav) yalan söylemiyor, biz de yalan söylemiyoruz*” dedi. Zübeyr b. Avvâm da: “*Doğru söylüyorsun, vur boynunu*” dedi. Hz. Ali kılıcını çekince kadın onların ciddi olduklarını anlayarak kendisini serbest bırakmaları karşılığında mektubu vereceğini söyledi. Daha sonra kadın saç örgülerinin arasından mektubu çıkarıp verdi. Sonra onu serbest bıraktılar.

Bunun üzerine Resulullah Hâtıb b. Belta’ya niçin böyle bir şey yaptığını sordu. O ise Müslümanların Mekke’de aşiretlerini koruyacak kimseleri varken

⁷⁹² Bu surenin muhtevasında dikkat çeken husus bayanlarla alakalı olayların ve ayetlerin bu surede toplanılmaya çalışıldığı gözükmektedir. Hz. Peygamber’in bir sure başlığı altında aynı konulara ait değişik dönemlerde inen ayetleri biraraya getirdiğine dair rivayetleri destekleyen ayrı bir örnektir.

⁷⁹³ Hudeybiye hazırlıkları olduğu anlaşılmaktadır.

kendisinin Mekke'ye antlaşma ile geldiğini ve antlaşmalı oldukları kimselerin de hicret ettiğini, dolayısıyla Mekke'de çok malının kaldığını, müşriklerin ona zarar vermesinden korktuğu söyledi. Bunun için mektup yazarak onların güvenini kazanmaya çalıştığını anlattı. Daha sonra af dileyerek Müslüman olduğundan beri kesinlikle kendisini yalanlamadığını, mektubun zaten onlara bir fayda sağlamayacağını bildiğini söyledi. Allah Resulü (sav) bu adamın söylediklerini tasdik etti.⁷⁹⁴ Bunun üzerine Allah bu gibi fiiller tekrarlanmasın diye şu ayetleri indirdi:

Mümtehine, 60/1:

“Ey iman edenler! Benim de, sizin de düşmanınız olanları veliler edinmeyin. Onlara sevgi ile (bu gibi sırları ihtiva eden mektubu) ulaştırmayın. Hem onlar size gelmiş olan hakkı inkâr etmiş bulunuyorlar. Onlar Resul'ü ve sizi, Rabbiniz olan Allah'a iman ettiğiniz için (Mekke'den) çıkarmışlardı. Eğer siz benim yolumda ve rızam uğrunda cihada çıkmış iseniz sevgi ile onlara gizlice ulaştırmaya kalkışmayın. Ben gizlediğinizi de açıkladığınızı da en iyi bilenim.”⁷⁹⁵

Mukâtil'e göre Mekkeliler fetihten sonra Müslüman olunca Müslümanlar onlarla içli dışlı oldu, onlarla evlendiler. Ayet bu durumu şöyle anlatır: *“Olur ki Allah onlardan (Mekke kâfirlerinden) düşmanlık ettikleriniz ile sizin aranızda bir meveddet meydana getirir. Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil olmanızı Allah size yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever.”⁷⁹⁶*

Mümtehine, 10:

“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını en iyi bilendir. Onların mü'min kadınlar olduğunu görürseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin.”⁷⁹⁷ Bu ayetle ilgi olarak müfessirimiz şu olayı anlatır. Hudeybiye antlaşması gereğince Mekkelilerden Müslüman olup Medine'ye gelenler iade edilecekti. Mekke kâfirlerinden Sayfi b. Rahib'in karısı Sübeya iman edip Medine'ye sığınınca kocası onu geri istedi. Ancak Hz. Peygamber: *“O şart erkekler hakkında idi, kadınlar hakkında değil”* diyerek onu

⁷⁹⁴ Mukâtil, IV, 297

⁷⁹⁵ Mümtehine, 60/1

⁷⁹⁶ Mümtehine, 60/7-8

⁷⁹⁷ Mümtehine, 60/10

geri vermedi. Allah Resulü kadının Medine'ye niçin geldiğini sordu; işlediği suçtan mı, kocasından hoşlanmadığından dolayı mı yoksa İslam'a olan bağlılığından dolayı mı hicret ettiğine dair yemin etmesini istedi. Bu imtihandan sonra onun mehirini geri ödeterek onu Müslümanlar biriyle evlendirdi.⁷⁹⁸

Mümtebine, 12:

*“Ey nebi! Mü'minler sana biat etmeye geldiklerinde, onlarla Allah'a hiçbir şeyi şirk koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, evlatlarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında iftira edecekleri bir bühtan ile gelmemek (kadının başkasından olan çocuğu bu sendendir dememek), hiçbir marufta sana isyan etmemek üzere bey'atleş ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Kuşkusuz Allah gafurdur, rahîmdir.”*⁷⁹⁹

Mukâtil'e göre Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber Safa tepesi üzerine oturduğu halde erkeklerden bey'at alma işini bitirdikten sonra kadınlardan bey'at almıştı. Bu sırada diğer kadınlarla birlikte yüzü örtülü olduğu halde orada bulunan Ebu Süfyan'ın hanımı Hind bt. Utbe de bey'at etmekteydi. Ayette zikredilen hususlar hakkında Allah Resulü tek tek bey'at alırken, bir kadın sürekli söz arasına giriyordu. Allah Resulü (sav) bu kadının Hind olduğunu anladı ve ona: “*Sen Hind bt. Utbe'sin değil mi?*” dedi. O da: “*Evet*” dedi. Allah Resulü, bey'ate devam ederek: “*Çocukları öldürmeme üzere bey'atleştireyim*” dediğinde Hind: “*Biz onları büyüttük, siz ise öldürdünüz. Siz ve onlar daha iyi bilirsiniz*” demişti. Bunun üzerine Resulullah'ın (sav) yanında oturan Ömer b. Hattab sırt üstü yatıncaya kadar güldü. Denildiğine göre Hz. Peygamber de onun bu sözüne gülmüştü.⁸⁰⁰

Mümtebine, 13:

*“Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi (Yahudileri) veli edinmeyin. Çünkü onlar kâfirlerin kabirdekilerden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir.”*⁸⁰¹ Müfessirimze göre ayet Abdullah b. Übey ve Malik b. Duhşûm hakkında inmiştir. Yahudiler onlara, İslam'ı terk edip, ondan uzaklaşmayı güzel göstermişti. Müslümanlardan fakir bazı kimseler de Yahudiler'e, Müslümanlara

⁷⁹⁸ Mukâtil, IV, 305

⁷⁹⁹ Mümtebine, 60/12

⁸⁰⁰ Mukâtil, IV, 307

⁸⁰¹ Mümtebine, 60/13

dair bir takım haberler götürüyorlardı. Böylece onlarla iyi ilişkilerini devam ettirmek, onların mahsullerinden, yiyeceklerinden istifade etmek istiyorlardı. Yüce Allah bunu engelleyerek nehyetti.⁸⁰²

Görüleceği üzere ayetlerin nazil olduğu ortamda cereyan eden farklı hadiseler, ilahi hitaba konu olmaktadır. Bir olgu olarak Hâtıb b. Belta'nın, hicretten sonra müşriklerin Mekke'deki mallarına zarar vermesinden korktuğu için mektupla olanların güvenlerini kazanmaya çalışması, Medine'ye hicret sonrasında Müslümanların bir insan olarak farklı tedirginlikler yaşadığını ifade etmektedir.

Ayetlerde geçen **“onları veli edinmeyin”** şeklindeki vurgu, gerek Ehl-i Kitap gerekse müşriklerle olan bu tür ilişkilerin İslam'a ve Müslüman topluma zarar verdiğini açıklamak içindir. Nitekim Mukâtil'in de aktardığına göre Müslümanlardan fakir bazı kimseler onların mahsullerinden, yiyeceklerinden istifade etmek için Müslümanlara dair bir takım haberleri onlarla paylaşıyorlardı. Ayetler Müslümanların artık bir toplum olduğunu ve bu toplumun güvenliği için her bilginin yabancılarla paylaşılması gerektiğine dair bilinci onlara bildirir.⁸⁰³

3.4.3. Nisâ Suresi (97)

“Kadın” anlamına gelen bu surede, kadınlara yönelik bazı hukuki ve sosyal konulardan bahsedilmektedir. Ayetler, Müslüman erkeklere evlilik sınırlaması getirir⁸⁰⁴ ve evlenirken *“birbirimize mirasçı oluruz”* demek yerine kadınların mehirlerini bekletilmeden verilmesini öğütler. Ancak kadının rızası olduğu takdirde, kocalarının bu mehirden yiyebilecekleri belirtilir. Aynı şekilde yetimlerin mallarının rüşde erdiklerinde kendilerine verilmesi ve miras paylaşırma ölçüleri gibi meselelere değinilir.⁸⁰⁵

Nisâ, 4/7:

⁸⁰² Mukâtil, IV/308

⁸⁰³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 91. sırada yer alır.

⁸⁰⁴ Mukâtil'e göre Hz. Peygamber Kays b. Hâris'in nikahı altındaki 8 kadından dördünü boşaması gerektiğini söylemiştir.

⁸⁰⁵ Nisâ, 4/3-7 Ayette geçen **“Yetimlerin mallarını mallarınıza karıştırarak yemeyin. Muhakkak bu büyük bir günahdır”** ifadesiyle ilgili müfessirimiz bu kişinin Gatafan'dan Münzir b. Rifaâ adında bir adam olduğunu, yetim olan kardeşinin oğlu buluğa erince malını vermediğini, yeğeni de bu durumu Hz. Peygamber'e şikâyet edince hakkında ayet nazil olduğunu belirtir.

“Ana-baba ile yakın akrabalarının bıraktıklarından erkekler için bir pay vardır, kadınlar için de bir pay vardır. Az veya çok olsun farz kılınmış bir nasip vardır.”⁸⁰⁶

Mukâtil, bu ayeti şu olayla tefsir etmektedir: “Evs b. Sâbit vefat ettiğinde, karısı Ümmü Kühha ve iki kızı ile amca çocuklarına miras bırakmıştı. Amcasının çocukları bütün malı alarak, onun karısına da kızlarına da mirastan pay vermedi. Çünkü cahiliye döneminde kadınlara ve küçük çocuklara mirastan pay verilmez, miras savaşıacak kimseler arasında paylaştırılırdı. Ümmü Kühha kızları ile birlikte gelip durumu Allah Resulü’ne (sav) anlatınca bu ayetler indi. Allah, Ümmü Kühha ve kızları hakkında mirastan pay verilmesini emredince Evs’in amcasının oğulları Hz. Peygamber’e gelip: “*Kadınlar ne ata biner, ne cihad eder. Küçük çocukların da hiçbir faydaları yoktur*” dediler. Bunun üzerine: “*Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: “Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor”⁸⁰⁷* şeklinde ayet inmiştir. Daha sonra Ümmü Kühha kocasından kalan mirasın sekizde birini, kızları ise üçte ikisini aldı, kalanını da amcasının oğulları aldı.⁸⁰⁸ Ayetlerde bu miras paylaşımının “hududullah” olduğu yani Allah’ın sınırları anlamına geldiği, bunun aşılmaması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁰⁹

Nisâ, 19:

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla (istemedikleri halde) mirasçı olmanız size helal değildir.”⁸¹⁰ Müfessirimizin haber verdiği göre cahiliye döneminde bir adam öldüğünde, onun yakını geriye kalan dul karısı üzerine bir örtü atar ve ölen kocasının verdiği mehrin misli ile onu evlendirme hakkını miras olarak alırdı. Şayet kadın üzerine örtü atılmadan akrabalarının yanına gidebilirse, istediğiyle evlenme hakkına sahip olurdu. Kadınlardan biri bu şikâyet ile Hz. Peygamber’e gelip: “*Ne nafakamız karşılanıyor ne de evlenmemize izin veriliyor*” demesi üzerine bu ayet inmiştir.⁸¹¹ Daha sonra evlenilmesi helal ve haram olan kadınlar anlatılır.

⁸⁰⁶ Nisâ, 4/7

⁸⁰⁷ Nisâ, 4/127

⁸⁰⁸ Mukâtil, I/359

⁸⁰⁹ Mukâtil, I/359. Mukâtil ayrıca bu surede geçen zina eden kadın ve erkekler ile alakalı hükümlerin Nur suresiyle nesh edildiğini haber verir. Ona göre Nur suresinin 2. ayeti inince daha önce evde hapiste tutulan evliler recmedilmiş, zina eden bekâra ise celde vurulmuştur.

⁸¹⁰ Nisâ, 4/19

⁸¹¹ Mukâtil, I, 365

Bir defasında ise Sâd b. Rebî, eşine tokat atmış, kadın da ailesinin yanına gitmişti. Daha sonra babası kızını alıp Hz. Peygamber'in yanına gelerek: *"Ben onu kızımınla evlendirdim, fakat o kalkmış ona tokat vurmuş"* diye şikâyet etti. Hz. Peygamber ise: *"O da kısas olarak kocasına tokat atsın"* buyurdu. Kadın kocasıyla birlikte kısas için geldiğinde Hz. Peygamber: *"Geri dönün. Bana Cebrail geldi ve şu buyruğu indirdi"* deyip şu ayeti okudu:

Nisâ, 34:

"Erkekler kadınlar üzerinde kavvamdırlar (yöneticidirler.) Çünkü Allah onların bazısını bazısına tafdil etti (hakk hususunda erkeği karısı üzerine tafdil etti) ve erkekler mallarından infak ederler (erkekler kadınlara mehir verirler, kadınların mesken, yiyecek ihtiyaçlarını karşılarlar)... Nüşuzlarından korktuğunuz (kocalarına isyan ettiklerini bildiğiniz) kadınlara, öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın (öğüt dinlemedikleri takdirde onlarla cima etmeyin) ve onları dövün (öğüt ve yalnız bırakmakla kocasına itaate dönerse mesele yok, aksi takdirde yaralamayacak şekilde hafifçe onları vurun.) Eğer size itaat ederlerse aleyhlerine bir yol aramayın."⁸¹² Hz. Peygamber onlara bu ayeti okuduktan sonra şöyle dedi: *"Biz bir şey murad ettik, Allah ise başka bir şey murad etti. Allah'ın muradı elbette daha hayırlıdır"* buyurdu.

Ayetin nüzul sebebindeki olaya bakacak olursak, kocasının tokat attığı kadının durumu Hz. Peygamber'e bildirilince: *"O da kısas olarak ona vursun"* diyor ancak ayetin inmesiyle birlikte Peygamberimiz *"Allah'ın muradı daha hayırlıdır"* buyuruyor. Aslında ayet kocanın karısına uyguladığı şiddeti eleştirerek hemen vurmamasını, önce nasihat etmesini, sonra onu yalnız bırakmasını, tüm bunlarla ıslah olmadığı takdirde -hafifçe ve temsili olarak- vurmasını bildiriyor. Aile birliğini korumaya yönelik tüm bu adımlar işe yaramadığı takdirde artık boşanma yolunu açıyor.⁸¹³

⁸¹² Nisâ, 4/34

⁸¹³ Mukâtil, I, 371. Kadınların hafifçe dövülmesi ile ilgili bu ayetin devamında ***"Eğer o ikisinin arasının açılmasından korkarsanız o vakit erkeğin ailesiden bir hakem, kadının ehlinden bir hakem gönderin. Eğer aralarını ıslah etmeyi isterlerse Allah onların arasını bulur. (İttifak edemezlerse karı-kocanın rızasıyla aralarını ayırır)"*** (Nisa, 4/35) buyrulur. Bu ve önceki ayetlerden anlaşıldığı üzere aile birliğine zarar vererek söz dinlemeyen nüşuz bir kadın için önce nasihat etmek, sonra yataкта yalnız bırakmak ve en sonunda hafifçe vurmak şeklinde hafiften ağıra doğru bir tedbir uygulanmaktadır. Dikkat edildiği takdirde bu uygulamaların aile birliğini korumaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle boşanmış dul kadınlar için sağlanan kurumsal imkânların

“Ey iman edenler! Sarhoşken namaza yaklaşmayın.”⁸¹⁴ Mukâtil bu ayetin Hz. Ali’nin sarhoş olduğu için namazda Kâfirun suresini yanlış okuması üzerine nazil olduğunu söyler. “Abdurrahmân b. Avf, onları davet etmiş ve onlara şarap sunmuştu. Akşam namazı vakti girince Hz. Ali imam oldu ve Kâfirûn suresini yanlış okuyarak: “*Nahnu âbedûne mâ abedtum (Biz sizin taptığınıza taparız)*” demişti. **“Sarhoşken namaza yaklaşmayın”** ayeti nazil olunca Allah Resulü: “*Allah hamrı haram kılacağını ifade ediyor*” buyurdu. Bir defasında da Ensar’dan Itban b. Mâlik isimli biri, Sâd b. Ebi Vakkas’ı yemeğe davet etmiş, sarhoş olduktan sonra Ensar’dan olan adam öfkelenerek ona devenin çene kemiğiyle vurup Sâd’ın burnunu kırmıştı. Bunun üzerine Yüce Allah Ahzab gazvesi akabinde Maide suresinin 90 ve 91. ayetiyle içkiyi haram kıldı.”⁸¹⁵

Nisâ, 51:

“Kitaptan kendilerine bir nasip verilenleri görmüyor musunuz?... Onlar putlara ve tağuta iman ediyorlar ve küfredenler için: “Bunlar iman edenlerden yolca daha doğrudur” diyorlar.”⁸¹⁶

Mukâtil’e göre Yahudiler’den Kâb b. Eşref ve Huyey b. Ahtab, Uhud savaşından sonra otuz Yahudi ile birlikte Mekke’ye gittiler. Kâb b. Eşref, Ebu Süfyan’a misafir olmuştu. Ebu Süfyan ona: “*Sen Ehl-i Kitap’tansın, kitabı okuyorsun. Söyle biz mi daha çok hidayet üzereyiz Muhammed mi? O Allah’a ibadet etmeye ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmamaya çağırıyor. Biz ise develer keser misafirlere ikram ederiz, esiri kurtarıyoruz, hacılara su veririz, Rabbimizin beytini imar eder, akrabalık bağlarını gözetiriz. İlahlarımıza ibadet ederiz. Üstelik biz Harem ehliyiz*” demişti. Bunun üzerine Kâb: “*Sizin yolunuz onunkinden daha hidayet üzeredir*” dedi. Ayet

artmasına ve sosyal şartların ve imkânların değişmesine bağlı olarak bu tedbilerdeki sıralama da farklılık gösterebilir. Mesela bir kadını dövme toplumsal ve bireysel algının değişmesiyle o kadın için boşanmaktan daha **“incitici”** olduğu takdirde, uygulanan tedbirin öncelik sıralaması değişebilir kanaatindeyiz. Dolayısıyla ayetin sunduğu sıralama ve Mukâtil’in dikkat çektiği illet üzerinden düşüncecek olursak, aile arasında yaşanan bir sıkıntıda 4. çözüm yolu olarak **tavsiye edilen** “*hakemlerin devreye girerek karı-kocayı boşaması*”, 3. çözüm yolu olan “*eşinin onu dövme filine*” tercih edilebilir şeklinde anlamak mümkündür. Böylece ne dövme ile ilgili bir hükmü inkâr etmeye, ne de ayetteki dövme kavramına zorlama manalar yüklemeye gerek kalır.

İbn Âşûr’a göre ise bir terbiye yöntemi olarak kocanın nüşûz karısını dövebilmesi, yaşanan coğrafyayla yakından ilgilidir. Yaşadıkları toplumda dövme eyleminin anormal, aşağılayıcı, hukuka aykırı olmaması ve kocanın karısına öfkesini ancak bu yolla hissettirebildiği toplumlar için bu ruhsat vardır der. Bkz. İbn Âşûr, V, 42

⁸¹⁴ Nisâ, 4/43

⁸¹⁵ Mukâtil, I, 375

⁸¹⁶ Nisâ, 4/51

bunu anlatmaktadır. Ayrıca Mukâtil Mekke'ye gelen bu otuz Yahudi'nin, müşriklerle birlikte Kâbe'ye giderek Muhammed'e (sav) karşı savaşacaklarına yemin ettiğini de aktarır.⁸¹⁷ Kâb b. Eşref, Medine'ye gelince Hz. Peygamber, ashabından birkaç kişiyi onu öldürmek üzere gönderdi ve geceleyin onu öldürdüler. Sabah olduğunda ise Hz. Peygamber Müslümanlar ile birlikte Nadiroğulları'nı muhasara etmiş ve onları Medine'den sürmüştü.⁸¹⁸

Müfessirimiz bu surenin 59. ayetteki **“Sizden olan ulu'l-emre itaat edin”** ayetini ise Hâlid b. Velid ile Ammâr b. Yasir arasında yaşanan bir olayla tefsir eder. “Hz. Peygamber, Hâlid b. Velid'i bir seriyyeye kumandan tayin etmiş, konakladıkları yerde kendilerinin geldiğini haber alanlar kaçmışlar ancak sadece bir kişi kalmıştı. O şahıs eşyalarını toplayıp Ammâr'ın yanına gelmiş ve Müslüman olduğunu belirtmişti. Ammâr da ona eman vermişti. Hâlid b. Velid baskın yapınca o adamdan başka kimsenin kalmadığını gördü. Ammâr, Hâlid'e bu adama ilişmemesini, çünkü onun Müslüman olduğunu söyleyerek eman verdiğini bildirdi. Hâlid: *“Ben senin kumandanınken neye dayanarak benden izinsiz eman veriyorsun”* diye Ammâr'a kızdı. Sonra karşılıklı olarak birbirlerine ağır sözler söylediler. Medine'ye döndüklerinde Hz. Peygamber Ammâr'ın emanını geçerli saydı ancak bir daha emire rağmen kimseye eman vermesini yasakladı. Hâlid b. Velid, Ammâr'ı şikâyet ederek: *“Ey Allah'ın Resulü! Bu burnu kesik köle bana ağır sözler söyledi”* deyince Allah Resulu (sav) Hâlid'in Ammar'dan özür dilemesini istedi ve o da özür diledi.” Mukâtil'e göre ayetteki ulu'l-emrden kasıt Hâlid b. Velid idi.”⁸¹⁹

Nisâ, 60:

“Görmüyor musun şu sana indirilene ve senden evvel indirilene iman ettiklerini iddia edenleri. Onu tanımamaları emredildiği halde tağutun⁸²⁰ önünde mahkemeleşmek istiyorlar.”⁸²¹ Mukâtil'e göre Bişr isimli bir münafık ile bir Yahudi anlaşmazlığa düşmüş, sorunu çözmek üzere münafık davayı Allah Resulü'nü, Yahudi ise Kâb'ı hakem tayin etmişti. Allah Resulü (sav) davada Yahudi lehine karar verdi. Münafık Yahudiye: *“Gel bir de Ömer'e gidelim”* dedi ve onun yanına gidip durumu izah ettiler. Yahudi Hz. Ömer'e Bişr'in Hz. Peygamber'in verdiği hükmü kabul

⁸¹⁷ Mukâtil, I, 379

⁸¹⁸ Mukâtil, I, 379

⁸¹⁹ Mukâtil, I, 382

⁸²⁰ Daha önce de geçen bu kelimeyi Mukâtil her ikisinde de Kâb b. Eşref olarak tefsir eder.

⁸²¹ Nisâ, 4/60

etmeyerek kendisinin hükmüne başvurmaya geldiğini söyledi. Hz. Ömer, münafığa söylenenin doğru olup olmadığını sordu. O da: “*Senin vereceğin hükme göre ayrılmak istedim*” deyince Hz. Ömer onlara kendisi biraz beklemelerini söyledi. İçeri gidip kılıcını aldı ve üzerini örterek münafığın yanına gelip onun boynunu vurdu ve: “*Allah’ın ve Resulünün hükmüne razı olmayan kimse hakkında ben böyle hükmederim*” dedi. Bu ayet bu olayı anlatmaktadır.⁸²²

Bir başka olayda ise bahçe sulama meselesinde çıkan bir tartışmada taraflar Hz. Peygamber’in hakemliğine başvurur. Hz. Peygamber davayı dinledikten sonra onlardan birinin lehine karar verir. Diğer adam verilen hükmü beğenmeyince Allah Resulü (sav) için: “*Halasının oğlu lehine hükmetti*” der. Bunun üzerine Yüce Allah: “*Seni hakem yaptıktan sonra verdiğin hükümden dolayı nefislerinde hiçbir şüphe bulunmadan tam bir teslimiyetle iman etmiş olmazlar*”⁸²³ ayetini indirdi.⁸²⁴

Mukâtil Mekke’den Medine’ye hicret edip daha sonra tekrar Mekke’ye dönen dokuz kişiden bahseder. “Bunlar Medine’ye geldikten sonra geri dönmek istediler. Medine’den gizlice çıkıp Mekke’ye döndüler. Daha sonra Hz. Peygamber’e mektup yazarak hala Müslüman olduklarını ancak şehirlerini ve Mekke’deki kardeşlerini çok özlediklerini dile getirdiler. Sonra da ticaret maksadıyla Şam’a gittiler. Müslüman görüldüklerinden dolayı Hz. Peygamber’in onlara zarar vermeyeceğini düşünen Mekkeliler, mallarını onlara kar ortaklığıyla verdiler. Onların yola çıktığı haberini alan Müslümanlardan bir kısmı, düşmanlarına destek oldukları için onları öldürmek istiyordu. Bir kısmı ise onlara karışmayıp tevbe etmelerini beklemenin daha iyi olacağını düşünüyordu. Hz. Peygamber ise sesini çıkarmıyordu. Yüce Allah “*Öyleyse münafıklar hakkında ne diye iki gruba ayrıldınız. Hâlbuki Allah onların hak ettikleri için baş aşağı çevirmiştir. Allah’ın dalalete düşürdüğü kimseyi hidayete iletmeye mi çalışıyorsunuz?... (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün, hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.*”⁸²⁵ ayetini indirdi. Bu ayetle Medine’ye tekrar hicret edinceye kadar onları veliler edinmemeleri, eğer dönmezlerse yakalandıkları takdirde ya esir edilmelerini ya da öldürülmelerini emretti. Ancak Müslümanlarla anlaşmalı olan kabilelere sığındıkları zaman da onlara karışılmaması

⁸²² Mukâtil, I, 384

⁸²³ Nisâ, 4/65

⁸²⁴ Mukâtil, I, 387

⁸²⁵ Nisâ, 4/88

gerektiği de bildirildi.⁸²⁶ Çünkü Allah Resulü (sav) Huzaa ve Beni Huzeyme gibi kabilelerle anlaşma yapmış, bu kabilelere sığındıkları takdirde diğer insanlar gibi muamele edeceğini bildirmiştir.⁸²⁷

Tefsir ve hadis kitaplarımızda bu münafıkların Uhud'dan geri dönenler olduğu söylenmiştir ancak ayetteki **“Allah yolunda hicret edinceye kadar...”** kaydından dolayı savaş öncesi Medine'ye dönen münafıklar için hicretin söz konusu olamayacağını da ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ayette bahsedilenlerin kim olduğu merak konusu olmuştur. Bu noktada müfessirimiz Mukâtil b. Süleyman, Asr-ı saadete yakın bir müfessir olduğundan dolayı bu ayrıntıyı bize anlatarak kaynaklarımızdaki önemli bir boşluğu doldurur. Nitekim en önemli hadis kaynaklarımızdan olan Sahîh-i Buhârî'de, sebep-i nüzul olarak bahsedilen kişilerin Uhud'dan dönenler olduğu geçmektedir.⁸²⁸ Ancak devamındaki ayetten dolayı nüzul sebebi bu olaya bağlanamayacağı için İbn Âşûr şöyle bir te'vil yapar: “Burada hicretten maksat iman ve cihada dönmektir.”⁸²⁹ Mukâtil ise siyer ve tefsir kitaplarında pek rastlamadığımız yukarıdaki rivayeti paylaşarak olayın mahiyeni bize açıklar. Ancak işin hakikatini Allah bilir.

Daha sonraki ayetlerde ise hem Resulullah'a hem de müşriklere karşı yaranmaya çalışan ve savaş durumunda müşriklerin yanında yer alan Gatafan ve Esed gibi kabileler eleştirilmiştir. Bunlar Medine'ye gelince Müslüman oluyorlar, Mekke'ye gidince de şirke dönüp müşriklerle beraber putlara tapıyor, gerekli gördüklerinde Müslümanlar aleyhine Kureys'le iş birliği yapıyorlardı. Yüce Allah onların kendileriyle savaştıkları takdirde Müslümanların da onlarla savaşması gerektiğini bildirmiştir.⁸³⁰

Nisâ, 93:

“Kim de bir mü'mini kasten katlederse onun karşılığı cehennemdir. Hem de orada ebedi kalacaktır. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap vardır.”⁸³¹ Mukâtil'in anlattığına göre Mikyas b. Dubâbe adındaki bir adam Ensar'ın bulunduğu bir bölgede kardeşini ölü olarak buldu. Durumu Resulullah'a

⁸²⁶ Nisâ, 4/89-90

⁸²⁷ Mukâtil, I, 396

⁸²⁸ Sahîh, “Tefsîr”, 4/15

⁸²⁹ İbn Âşûr, V, 151

⁸³⁰ Nisâ, 4/91

⁸³¹ Nisâ, 4/93

(sav) iletince Hz. Peygamber, Mikyas'ın yanına Beni Fihri'den bir elçiyi vererek Ensar'a haber gönderdi: *“Katili biliyorsanız teslim edin, bilmiyorsanız diyetini ödeyin”* buyurdu. Ensar katili bilmediklerini söyleyip Mikyas'a 100 deve diyet ödediler. Yolda Mikyas yanındaki elçinin üzerine atılarak onu öldürdü ve İslam'dan irtidat ederek Mekke'ye döndü. Bu hususta söylediği şiirinde kardeşine karşılık hem birini öldürerek intikamını aldığını hem de diyetini elde ettiğini ve putlara dönenen ilk kişi olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah bu ayetleri indirdi.⁸³²

Bir defasında ise Hz. Peygamber, içinde Üsâme b. Zeyd'in de olduğu bir seriyye göndermişti. Bu seriyyenin uğradığı bir yerde Mirdas b. Amr isimli bir çoban hayvanlarını otlatıyordu. Mirdas, gece Müslüman olmuş, bunu yakınlarına haber vermişti. Ancak Üsâme b. Zeyd onun korkudan ve koyunları korumak için Müslüman olduğunu zannetmiş ve o defalarca Müslüman olduğunu söylemesine rağmen onu öldürmüştü. Medine'ye döndüklerinde Üsâme, durumu Hz. Peygamber'e bildirdi. Allah Resulü onu ağır bir şekilde kınadı ve: *“Lâilâhe illallah dediği halde onu niçin öldürdün?”* dedi. Üsâme bu sözle kendisini ve koyunlarını korumaya çalıştığını söyleyince Hz. Peygamber: *“Doğru söyleyip söylemediğini anlamak için kalbini mi yarıp baktın?”* buyurdu. Üsâme çok üzüldü ve Allah'tan mağfiret dilemesi için Hz. Peygamber'e ricada bulundu. Allah Resulü (sav) ise üç defa: *“Peki Lâilâhe illallah'ı ne yapacaksın”* dedi. Daha sonra Allah Resulü onun için mağfiret diledi ve bir köle azat etmesini istedi. Üsâme ise o güne kadar Müslüman olmamayı temenni edecek kadar bu olaya üzülmüştü.

Hz. Ali döneminde Üsâme hayattaydı. Hz. Ali onu isyan edenlere karşı kendisiyle birlikte Müslümanlara savaşa çağırdığında Üsâme: *“Benim için senden daha değerlisi yoktur. Fakat bana Resulullah'ın (sav): “Lâilâhe illallah sözünü ne yapacaksın?” sözünü söylemesinin ardından ben hiçbir Müslümana karşı savaşamam. Eğer bana, kendisiyle bir Müslümana vuracağım vakit “Bu Müslümandır”, bir kâfire vuracağım vakit “Bu kâfirdir” diyen bir kılıç getirirsen seninle savaşırım”* dedi. Bunun üzerine Hz. Ali Üsâme'ye: *“İstedığın yere gidebilirsin”* dedi. Üsâme'nin yaşadıklarına dair yüce Allah şu ayeti indirdi:⁸³³ **“Ey iman edenler! Allah yolunda yürüdüğünüzde açığa çıkarın. Size selam verene dünya metasını arzularak “Sen mü'min değildin” demeyin. Allah indinde birçok**

⁸³² Mukâtil, I, 398

⁸³³ Mukâtil, I, 399

*ganimet vardır. Önce sizde öyle idiniz. (hicret etmeden önce aynı sözü sizde söyleyerek kendinizi emniyet altına aldığınızı hatırlayın) Allah size minnet etti. O halde açığa çıkarın (Müslüman birini öldürmeyin.)*⁸³⁴

Görüldüğü üzere farklı konulara temas edilen bu surede, Medine toplumunda ortaya çıkan sorunlara çözümler üretilmiş, toplumsal meseleler kimi zaman dini tavsiye ve yaptırımlarla kimi zaman da Hz. Peygamber'in doğrudan müdahalesiyle çözülmeye çalışılmıştır. Son peygamber bu toplum içerisinde yaşadığı için bu toplumdaki birçok mesele ilahi mesaja konu olmuştur. Mukâtil ise ayetlerin bağlamını oluşturan bu olayları bize detaylarıyla birlikte aktarmaktadır.⁸³⁵

3.4.4. Hadid Suresi (98)

“Demir” anlamına gelen Hadid suresinde, insanların hizmetine sunulan nimetlerden bahsedilerek yüce yaratıcının evrendeki mutlak yaratıcılığına dikkat çekilmektedir.

Müfessirimiz bu surenin tefsirinde Medine’de gerçekleşen şu olayı nakleder. “Hz. Peygamber (sav) insanlara sadaka vermelerini emredip, sadakanın sevabını hatırlatarak teşviklerde bulununca Ensar’dan Ebu Dahdah bahçesini sadaka olarak bağışlar. Sonra bahçesine gelir ve bahçede olan eşine: “*Ben bahçemi Allah’a ve O’nun Resülü’ne sadaka olarak bağışladım. Haydi, iki kızımın ellerini tut ve onları bahçeden çıkar*” der. Bahçeden çıkınca güneşin hararetine maruz kalan çocuklar ağlarlar. Anneleri onlara: “*Ağlamayın, babanız bahçesini Rabbine sattı*” der. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurur: “*Ben cennette Ebu Dahdah’a ait olup salkımları dolayısıyla dalları sarkmış nice hurma ağacı gördüm.*”⁸³⁶ Haklarında ise şu ayet nazil olur:

Hadid, 57/18:

“Kuşkusuz ki sadaka veren erkeklerle, sadaka veren kadınların ve Allah’a karz-ı hasenle (gönül hoşluğuyla, ecrini Allah’tan bekleyerek) borç verenlerin,

⁸³⁴ Nisâ, 4/94

⁸³⁵ İbn Abbas ve Hz. Osman’a ait tertipte bu sure 92. sırada yer alır.

⁸³⁶ Mukâtil, IV, 243

kendilerine (ecirleri) kat kat artırılır ve onlar için kerim bir ecir (cennette güzel bir karşılık) vardır.⁸³⁷

Mukâtil'e göre Allah İncil ehlinde olup Muhammed'e (sav) iman eden kimselere her iki kitaba iman ettikleri için ecirlerini iki defa vermiştir. Onlar bununla övününce Müslümanlar: *“Biz de nebiyle hicret ettik, sizden önce ona iman ettik, gazaya çıktık”* dediler.⁸³⁸ Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi: ***“Ey iman edenler! Allah'a karşı takvalı olun. Resulü'ne iman edin ki rahmetinden size iki pay (iki ecir) versin. Sizin için onunla yürüyebileceğiniz bir nur versin, size mağfiret etsin.***⁸³⁹

Hicretten altı ay sonra münafıklar hakkında nazil olan ayeti müfessirimiz şöyle açıklar: Münafıklar bir gün Selman-ı Fârisî'ye gelerek: *“Tevrat'ta hayret verici şeyler varmış, bize onlardan bahset”* derler. Bunun üzerine şu ayet inerek onların dikkatleri Kur'an'a çeker: ***“İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine (Kur'an'a) huşu duymaları vakti gelmedi mi? Ve haktan inene karşı ve kendilerine önceden kitap verilenler gibi olmamaları (gerekmiyor mu?) Üzerlerinden uzun bir zaman geçti.***⁸⁴⁰

Bu sure, Müslümanların Medine döneminde Ehl-i kitap ve münafıklarla olan ilişkilerine değinmektedir. Aynı zamanda malını Allah için vakfeden Ebu Dahdah'dan ve iman konusunda birbirleriyle yarışan mü'minlerden bahsedilmektedir.⁸⁴¹

3.4.5. Muhammed Suresi (99)

Adını Hz. Peygamber'den (sav) alan bu surenin temel konusu cihad ve münafıklardır. Mukâtil surede bahsedilen münafıkların Rifaâ b. Zeyd, Hâris b. Amr ve Halif b. Zühre gibi kimseler olduğunu söyler ve şu olayı anlatır:

“Hz. Peygamber (sav) bir Cuma hutbesinde, münafıkları ayıpladı ancak onlar kendilerini dizginleyip seslerini çıkarmadılar. Namaz çıkışında ise Abdullah b. Mesud'a gelerek: *“Az önce o ne dedi?”* diyerek Allah Resulü'nün sözlerini anlamadıklarını belirttiler. Yüce Allah ***“Onlardan gelip seni dinleyenler de vardır.***

⁸³⁷ Hadid, 57/18

⁸³⁸ Mukâtil, IV, 247

⁸³⁹ Hadid, 57/28

⁸⁴⁰ Hadid, 57/16

⁸⁴¹ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 94. sırada yer alır.

*Yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş olanlara: “Az önce ne söyledi?” derler. İşte bunlar Allah’ın kalplerini mühürlediği ve hevalarına uyup gitmiş kimselerdir”*⁸⁴² ayetlerini indirir.⁸⁴³ Daha sonraki ayetlerde Hz. Peygamber’in onları yüz ifadelerinden tanıdığını bildirilerek: *“Eğer dilersek onları sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine sen onları andolsun (huzurunda yalan) söyleyişlerinden de bilirsin.”*⁸⁴⁴ Nitekim Mukâtil’e göre hiçbir münafık Hz. Peygamber’e gizli kalmamıştır.

Müfessire göre bir Müslüman Allah Resulü’ne (sav): *“Ey Allah’ın Resulü! Savaşta öldürülen babalarımız, kardeşlerimiz nerede?”* diye sordu. Hz. Peygamber: *“Ateşte olacaklar”* deyince adam ağlayarak dönüp gitti. Allah Resulü (sav) niçin ağladığını sorunca: *“Kederlendim, ona acıyorum, onun için ağıt yakmak istiyorum”* dedi. Hz. Peygamber de: *“Kuşkusuz benim babam, İbrahim’in babası ve senin baban ateştedir. Artık ben ve Allah’ın halili İbrahim sana örnek olalım”* dedi. Adam: *“Peki ya bu dünyada işledikleri iyilikler ne olacak?”* diye sorduğunda ise Allah Resulü (sav): *“Bu iyilikleri sebebiyle Allah onun azabını hafifletecektir. Sonra da şu ayet inmiştir:*⁸⁴⁵

Muhammed, 47/34:

*“Gerçek şu ki, kâfir olanlara, Allah’ın yolundan alıkoyanlara, sonra da kâfir olarak ölenlere Allah asla mağfiret etmeyecektir.”*⁸⁴⁶

Bu surede sık sık Allah’ın dinine yardım etmekten, bu yolda mallarını infak etmekten bahsedilir: *“Eğer siz Allah’a yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınıza sebat verir.”*⁸⁴⁷ Maddi anlamda Allah’ın dinine yardım etmek, aslında Müslümanların güvenliğini ve din özgürlüğünü sağlamak maksadıyladır. Nitekim esaret, toplumun sahip olduğu dini inancı da değiştirip tahrif etmeye zorlar. Mukâtil bu konuyla alakalı şunu söyler: *“Bir toplum tevhidi terk edecek olursa, mutlaka Allah’ın gözünden düşer ve Allah onlara esareti musallat kılar.”*⁸⁴⁸

⁸⁴² Muhammed, 47/16

⁸⁴³ Mukâtil, IV, 47

⁸⁴⁴ Muhammed, 47/29-30

⁸⁴⁵ Mukâtil, IV, 51

⁸⁴⁶ Muhammed, 47/34

⁸⁴⁷ Muhammed, 47/38

⁸⁴⁸ Mukâtil, IV, 54. İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 95. sırada yer alır.

3.4.6. Talak Suresi (100)

Bu surede de yine toplumsal bir mesele olan boşanma konusu işlenmektedir. Evliliğin keyfî bir şekilde sonlandırılmayacağı, aile birliğinin devamı için bazı adımların atılması gerektiği, her şeye rağmen boşanılacaksa eğer bunun yine maruf bir yöntemle yapılması gerektiği belirtilmektedir. Eşlerin boşanmasıyla alakalı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Talâk, 65/4:

“Kim (talak hususunda) Allah’a karşı takvalı olursa, ona işinde kolaylık verir (yani kim Allah’ın kendisine emrettiği şekilde talak verir, nafaka ve mesken hususlarında Allah’a itaat ederse Allah onun işlerini kolaylaştırır.)”⁸⁴⁹

Daha sonraki ayetlerde boşanan kadının iddet süresi boyunca kocasının evinde kalmasının kendisi için daha iyi olacağı belirtilmekte, kocaların ise boşadıkları hanımları sıkıntıya sokmaması öğütlenmektedir. Burada önemli olan husus, Müslüman toplum inşa edilirken toplumda ve ailede meydana gelen bazı geçimsizlik ve olumsuzlukların oluşturacağı tahribi en aza indirecek ilkeler konulmuş olmasıdır. Bunlar içerisinde herhangi bir geçimsizlik yüzünden kocasından ayrılan kadının, iddetini kocasının **evinde beklemesi**, tekrar barışarak talaktan geri dönmeyi teşvik eden bir durumdur. Mukâtil’in tefsirinde kullandığı rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber de bu ilkeler doğrultusunda kendisine gelen problemleri çözüme kavuşturmuştur.⁸⁵⁰

3.4.7. Beyyine Suresi (101)

“Apaçık delil” anlamına gelen Beyyine suresinde, Ehl-i Kitap’ın Hz. Peygamber’e karşı tutumlarına değinilmiştir. Mukâtil’e göre onlar Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilinceye kadar bir peygamberin geleceğın ve onu tasdik etmek hususunda söz birliğı halinde idiler. Çünkü gelecek peygambere dair nitelikler ellerindeki kitaplarda vardı. Ancak Allah onu İshâk’ın soyunun dışında Nebi olarak gönderince ayrılığa düştüler. Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrat ehlinden bazıları ile aralarında Bahîra’nın da bulunduğu İncil ehlinden kırk kişi iman etti fakat

⁸⁴⁹ Talâk, 65/4

⁸⁵⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 99. sırada yer almaktadır.

ehl-i kitabın çoğu onu yalanladı.⁸⁵¹ Ayette onların bu tutumları eleştirilerek asıl doğru yolun İslam olduğu anlatılır:

Beyyine, 98/4:

*“Ama kendilerine kitap verilenler (Yahudiler ve Hristiyanlar Muhammed’in durumu hakkında) ancak kendilerine beyyine geldikten sonra ayrılığa düştüler. Hâlbuki onlar dini yalnız O’na halis kılanlar ve hanifler (şirk koşmayan Müslümanlar) olarak Allah’a ibadet etmekle, namazı ikame etmekle, zekâti vermekle emrolundular. Dosdoğru din (müstakim millet) işte budur.”*⁸⁵² buyrulur. Böylece onların Hz. Peygamber’i inkâr etmemeleri gerektiği bildirilir.⁸⁵³

3.4.8. Haşr Suresi (102)

“Toplamak” anlamına gelen Haşr suresinde, Hz. Peygamber’le yaptıkları antlaşmaya ihanet ederek müşriklerle ittifak yapan Yahudi Nadiroğulları kabilesinden bahsedilmektedir. Uhud savaşından sonra Müslümanlara karşı müşrikleri kışkırtan ve Müslümanlar aleyhine onlarla ittifak yapan Medine’den Nadiroğulları Şam ve Ezriat’a sürgün edilmişti.

Mukâtil Nisa suresinin tefsirinde Nadiroğulları’nın sürgününü nakletmişti. Hz. Peygamber Müslümanlar ile birlikte Nadiroğulları’nı muhasara etmiş ve onları Medine’den sürmüştü.⁸⁵⁴ Bu olay Uhud savaşından sonra hicri dördüncü yılda gerçekleşmiştir.

Haşr, 59/2:

*“O kitap ehlinden kâfir olanları (Nadiroğulları Yahudileri’ni Uhud savaşından sonra) ilk haşrde (ilk savaşta) yurtlarından çıkarandır (Medine’den sürülmelerini sağlayandır.) Siz ise onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi. Öyle ki evlerini hem kedi elleriyle hem mü’minlerin elleriyle tahrip ediyorlardı.”*⁸⁵⁵

⁸⁵¹ Mukâtil, IV/780

⁸⁵² Beyyine, 98/4-5

⁸⁵³ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 100. sırada yer alır.

⁸⁵⁴ Mukâtil, I, 379

⁸⁵⁵ Haşr, 59/2

Onlar mü'minler ile savaşa giriştiklerinde mü'minler bir yolu ele geçirdiğinde onlar sonraki yola çekiliyor, o yolu tahkim ediyorlardı. Sokak başlarına ise kapılar inşa ediyorlardı. Müslümanlar ise ellerine geçirdiklerini tahrip ediyorlar, onların evlerini yıkıyorlardı.⁸⁵⁶ Ayrıca Yahudiler münafıklardan yardım bekliyorlardı ancak bu yardımın gelmeyeceğini anlayınca on bir gün süren savaşın akabinde korkudan barış istediler. Allah Resulü onların canlarına dokunmayarak şehri terk etmelerini istedi. Geride bıraktıkları eşyalar ise Müslümanlara ait fey oldu. Elde edilen bu gelirleri Resulullah (sav) paylaştırmayınca mü'minler içten içe üzüldüler. Daha sonra Allah Resulü, bu feyi Muhacirler arasında dağıtmıştı.⁸⁵⁷

Haşr, 8:

*“Yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allah’tan bir lütuf ve bir rıza isteyen, Allah’a ve Resulü’ne yardım eden Muhacirler içindir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir. Onlardan evvel o yurda yerleşip imana sahip olanlar kendilerine hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden göğüslerinde çekememezlik duymazlar”*⁸⁵⁸ ayeti nazil olarak bu malların paylaşılma şeklini düzenlemiştir. Bu noktada ayetler Muhacir ve Ensar arasındaki kardeşlik bağını güçlendirecek mesajlar vermekte, hicret eden sahabilere karşı Ensar’da oluşacak muhtemel çekememezlik duygusuna engel olmaya çalışmaktadır.

Daha sonraki ayetlerde münafıkların Yahudiler’i nasıl kolladıklarını zikretmekte, *“Siz çıkarılırsanız biz de sizinle çıkarız”*⁸⁵⁹ dediklerini haber vermektedir.⁸⁶⁰ Sürülen Yahudiler’in bir kısmı Hayber’e bir kısmı da Suriye’ye gidip Ezriât’a yerleşmiştir.

3.4.9. Nur Suresi (103)

Nur suresi Medine döneminde toplumsal hayatla ilgili birçok hükmü ve ilkeyi içinde barındıran ahkâm ayetlerinin yoğun olduğu surelerdendir.

Nûr, 24/3:

⁸⁵⁶ Mukâtil, IV, 275

⁸⁵⁷ Mukâtil, IV, 277

⁸⁵⁸ Haşr, 59/8

⁸⁵⁹ Haşr, 59/11

⁸⁶⁰ İbn Abbas ve Hz. Osman tertibinde bu sure 101. sırada yer almaktadır.

“Zina eden bir erkek ancak zina eden yahut müşrik bir kadını nikah edebilir. Zina eden kadın da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikahlanabilir. Böylesi (zina eden kadınlarla evlenmek) mü’minlere haram kılınmıştır.”⁸⁶¹ Mukâtil bu ayetten kastın cahiliye döneminde ücret karşılığında zina yapan cariyeler olduğunu söyler. “Onlar zinakar olduklarının bilinmesi için kapılarına bayrak dikerlerdi. Bu kadınlar varlıklı oldukları için mü’minlerden bazıları Medine’de onlarla evlenip boşanmak için Hz. Peygamber’den izin istiyorlardı. Allah Resulü’ne (sav) gelerek: *“Onlarla evlenmek için bize izin ver. Bunlar Medine’nin en varlıklı kadınlarıdır. Medine’de ise fiyatlar pahalı, ekmek azdır. Biz de açlıktan sıkıntı çekiyoruz. Allah bize ihsan ederse biz de onları boşar, mü’min kadınlarla evleniriz”* demişlerdi. Bunun üzerine bu ayeti indi.”⁸⁶²

Müfessirimiz ayrıca Medine’de gerçekleşen şu olayı anlatır: “Ensar’dan bir adam Allah Resulü’nün (sav) yanına gelerek karısının zina ettiğini söyledi. Kadın da: *“Allah adına yemin ederim ki kıskançlığından ötürü yalan söylüyor”* dedi. Allah Resulü ikisini de mescitte kaldırıp Allah adına dört defa yemin ettirdi. Beşincisinde ise: *“Yalan söylediğim takdirde Allah’ın laneti üzerime olsun”* dediler. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) onları birbirinden ayırdı.⁸⁶³

Nûr, 6-7:

“Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri de bulunmayanların her birinin şahitliği dört defa kendisinin doğru söylediğine dair Allah adına şahitlik etmesidir. Beşincisinde de eğer yalancılardan ise Allah’ın laneti üzerime olsun diye şehadet eder.”⁸⁶⁴ buyurulmaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber o kadının çocuğu doğduğunda kendisine getirilmesini istedi. Kadın doğum yapınca çocuk dostu olduğu iddia edilen diğer adama benziyordu. Allah Resulü (sav): *“Eğer yapılan yeminler olmamış olsaydı, bu ikisi hakkında benim de bir uygulamam olurdu”* dedi. Bu şekilde lanetlenen karı-koca birbirlerinden ayrılırlar ve ebediyen bir araya gelemezler.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Nûr, 24/3

⁸⁶² Mukâtil, III, 183

⁸⁶³ Mukâtil, III, 185

⁸⁶⁴ Nûr, 24/6-7

⁸⁶⁵ Mukâtil, III, 185

3.5. İfk Hadisesi

İfk, yalan ve iftira anlamında olup Hz. Aişe annemize atılan iftirayı ifade etmektedir. Hicretin 6. yılına gerçekleşen bu olayı Mukâtil şu şekilde açıklar: “Gazaya çıkan Hz. Peygamber, eşi Hz. Aişe’yi de yanına almıştı. Dönüşte Hz. Aişe gerdanlığını kaybedince onu aramaya koyulmuş ve ordudan geri kalmıştı. Arkadan ardıcılık eden Safvan b. Muattal, ordunun takip ettiği yolda ilerlerken Hz. Aişe’yi yüzünü örtmüş bir şekilde ağlarken gördü. Onu devesine bindirip orduya yetiştirdi. Ancak ordu onu beklerken Abdullah b. Übey, Hassan b. Sabit, Mıstah b. Üsase, Hanne bt. Cahş gibi bazı kimseler ona iftirada bulundular. İşte Allah bunu anlatmaktadır.⁸⁶⁶

Nûr, 24/11:

“O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur... Onların herbirinin kazandığı günah kendisininindir. Aralarında sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır.”⁸⁶⁷ Ayette geçen ***“Günahın en büyüğü”*** ifadesi ile Abdullah b. Übey’in sözleri anlatılmaktadır. Çünkü o: *“Ne Aişe ondan temiz kurtulabildi, ne de o Aişe’den temiz kurtulabildi”* demişti.⁸⁶⁸

Müfessirimiz bu gibi toplumsal meseleleri ilgilendiren konularda şu önemli tespitte bulunur: *“Bu ayet-i kerimeden anlaşılıyor ki: Toplumda işlenen bir günahta bütün Müslümanlar için bir ibret vardır. Bir günahla ilgili olarak fiili yapan, açık ve üstü kapalı bir söz söyleyen, onu beğenen yahut ondan hoşlanan kimse o günaha ortaktır. Asıl büyük günah ise onu bizzat işleyenindir. Müslümanlar arasında işlenen günahtan, tanık olduğu halde hoşlanmayan kişi tanık olmamış gibidir. Tanık olmadığı halde işlenen günahtan razı olan kimse ise tanık olan kişi gibidir.”*⁸⁶⁹

Allah bu konuda Müslümanların tavırlarının ne olması gerektiğini bildirerek ***“Onu (Hz. Aişe ile Safvan hakkındaki iftirayı) işittiğinizde, mü’min erkekler ve mü’min kadınlar kendileri hakkında hüsn-i zanda bulunmalı değil miydi? “Bu apaçık bir iftiradır” demeli değil miydi?... Hakkında bilginiz olmadığı şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz. Bunu basit bir şey mi sanıyorsunuz”***⁸⁷⁰ buyurmaktadır.

⁸⁶⁶ Mukâtil, III, 188

⁸⁶⁷ Nûr, 24/11

⁸⁶⁸ Mukâtil, III, 188

⁸⁶⁹ Mukâtil, III, 190

⁸⁷⁰ Nûr, 24/12-15

Devamında ise: **“Şüphesiz ki saf ve namuslu olan ve haberi olmayan mü’min kadınlara iftira edenlere, dünyada ve ahirette lanet edilmiştir.”**⁸⁷¹ buyurur. Çünkü bu büyük bir günahdır.

Mukâtil’e göre toplumda konuşulan bu fitneden dolayı Hz. Ebubekir akrabası olan ve bu fitneye düşen Mıstah b. Üsase’ye artık infak etmemeye yemin etmişti. Allah ise ayetinde: **“Allah yolunda hicret edenlere infak etmemeye yemin etmesinler, affetsinler ve görmezlikten gelsinler”**⁸⁷² buyurdu. Bunun üzerine Allah Resulü (sav): **“Ey Ebubekir, Allah’ın sana mağfiret etmesini istemez misin?”** dedi. Hz. Ebubekir: **“Elbette isterim”** deyince Allah Resulü (sav): **“O halde affet ve görmezlikten gel”** buyurdu. O da: **“Affettim, görmezlikten geldim, infak etmeye devam edeceğim”** dedi.⁸⁷³

Ayetlerde sosyal hayata dair meselelere değinilmiştir. Evlere girerken selam vermekten, kapıyı çalarak girmekten, mü’min erkeklerin gözlerini haramdan sakınmalarından, tesettürden, bekarların evlendirilmesinden, cariyelerin zinaya zorlanmamasından, çocukların ebeveynlerinin odasına izin isteyerek girmesinden, yetim mallarına dair düzenlemelerden, Müslümanların birbirlerine hitap şekillerinden, Allah’ın isminin zikredildiği evlerden, Allah’ın inananları korkudan emin kılarak onları yeryüzüne halife yapacağından bahsedilmektedir. Dolayısıyla tüm bu ayetler o dönem özelinde her dönem karşılaşılabilecek evrensel gündemi konu edinmektedir. Mukâtil de bu ayetleri siyer bağlamında açıklamaya çalışır.⁸⁷⁴

3.6. Münafıklar

3.6.1. Münafikûn Suresi (104)

Yüce Allah bu surede, Medine toplumunda İslam’ın otoritesinden korktukları için inanmış gibi gözüken ancak gerçekte inanmayan münafıklardan bahsetmektedir. Onların tavır ve davranışları, Hz. Peygamber karşısındaki tutumları ve inkârlarının nedenleri detaylıca incelenmektedir.

Münafikûn, 63/2-4:

⁸⁷¹ Nûr, 24/23

⁸⁷² Nûr, 24/22

⁸⁷³ Mukâtil, III, 193

⁸⁷⁴ İbn Abbas tertibinde bu sure 103, Hz. Osman tertibinde ise 102. sırada yer almaktadır.

“Onlar yeminlerini (öldürülmeye karşı) kalkan edinirler ve Allah’ın yolundan alıkoyarlar. Gerçekten de onların bu yaptıkları ne kötüdür. Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider. Söz söylerlerse sözlerini dinlersin, Hâlbuki onlar dayandırılmış kütük gibidirler. Her feryadı kendi aleyhlerine sanırlar.”⁸⁷⁵

Mukâtil’e göre münafıkar Allah Resulü’ne (sav) inandıklarına dair yemin ediyorlar ancak gerçekte bunu Müslümanlara karşı bir kalkan olarak kullanıyorlardı. “Onlardan Abdullah b. Übey iri cüsseli, güzel görünüşlü, tatlı dilli biridir. O konuştuğu vakit Hz. Peygamber (sav) onun konuşmasını dinlerdi. Ancak onlar ruhsuz kerestelere benzemektedirler. Asker arasında bir münadi yüksek sesle nida etse kalplerindeki korkudan ötürü kendilerinden bahsedildiğini zannedip endişelenirlerdi.”⁸⁷⁶

3.6.2. Mücadele Suresi (105)

Müfessirimiz bu sure ile alakalı şu olayı anlatır: “Ensar’dan Havle isminde güzel bir kadın vardı. Birgün kocasının bir isteğini geri çevirince kocası öfkelenerek ona: “*Sen benim için annemin sırtı gibisin*” dedi. Havle, Hz. Peygamber’in (sav) yanına gelerek: “*Ey Allah’ın Resulü! Kocam benimle ben gençken, malım ve ailem varken evlendi, malımı yedi, gençliğimi tüketti. Ben yaşlanıp zayıflanınca bana zihar yaptı. Sonra da pişman oldu. Benimle onun arasını biraraya getirmeye imkân var mı?*” diye sordu. Hz. Peygamber ona cevap vermedi. Çünkü bu ifade cahiliyede boşama şekillerinden biri idi.⁸⁷⁷ Sonra Allah şu ayeti indirdi.”⁸⁷⁸

Mücâdele, 58/1-2:

⁸⁷⁵ Münafikûn, 63/2-4

⁸⁷⁶ Mukâtil, IV, 337. İbn Abbas tertibinde bu sure 105. sırada, Hz. Osman tertibinde ise bu sure 104. sırada yer alır.

⁸⁷⁷ Hz. Peygamber bu konuda ilâhî bir bildirim almadığını ve uygulanagelen hüküm olan ayrılıktan başka bir çözüm söyleyemeyeceğini belirtmişti. Kadın, durumun çok vahim olduğunu tekrar tekrar ifade ettiyse de farklı bir cevap alamadı. Daha sonra kadın Allah’a yalvarmaya ve halinden yakınmaya başladı. “*Allah’ım! Çok yalnızım. Bu ayrılık bana çok acı verecek. Küçük çocuklarım var; onları babalarına bıraksam perişan olurlar, kendime alsam aç kalırlar. Halimi sana arz ediyorum, beni bu sıkıntıdan kurtar; resulünün dilinden bir vahiy inzâl buyur!*” diye dua ediyordu. Kısa bir süre sonra bu âyetler indi. Hz. Peygamber onu müjdeledi ve âyetleri okudu. Olaya tanık olan Hz. Âişe, “*Bütün sesleri işiten Allah ne kadar yüce! O kadın durumunu anlatırken ve Allah’a yalvarırken öylesine yavaş ve fısıltıyla konuşuyordu ki dediklerinin bir kısmını işitemiyordum*” dedi. Ayette ise “***Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir***” buyurulmaktadır. Bkz. Taberî, c.28, 1-6

⁸⁷⁸ Mukâtil, IV, 257

*“(Ey Nebi!) Kocası hakkında seninle mücadele eden ve halini Allah’a şikâyet eden (yalvarıp yakaran) kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir... Aranızdan hanımlarına zihar yapanların zevceleri, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuranlardır. Şüphe yok ki bunlar elbette münker ve yalan bir söz söylüyorlar.”*⁸⁷⁹

Daha sonra zihar yapan erkeğin eşiyle tekrar evlenebileceği ve bunun için ödeyeceği kefareti anlatan şu ayetler nazil oldu: *“Hanımlarına zihar yapıp, sonra da sözlerinden dönenler, eşleri ile temas etmezden önce bir köle azad etmelidirler. Bunu yapamazlarsa iki ay oruç tutmalıdırlar. Buna da güç yetiremezlerse altmış yoksulu doyurmalıdırlar.”*⁸⁸⁰ Allah Resulü (sav) o adamı çağırarak bir köle azad etmesini söyledi. Adam: *“Buna gücüm yetmez”* deyince oruç tutmasını söyledi. *“Ona da gücüm yetmez”* deyince altmış fakiri doyurmasını söyledi. Ona da durumu olmayınca Allah Resulü adama on beş sa’ hurma verdi, kendisi de bir o kadar koydu. Böylece otuz sa’ hurma oldu. Her yoksula yarımşar sa’ hurma verdi. Böylece kefareti yerine getirmiş oldu.”⁸⁸¹

“Allah o kadının sözünü işitmiştir” ayeti vahyin nüzul ormanında yaşanan hadiselerin, doğrudan ilahi kelama konu olduğunu göstermektedir. Bu olaydan da anlaşıldığı üzere Medine toplumu içerisinde meydana gelen birçok hadise Hz. Peygamber’e intikal etmekte, o da onlarla alakalı ilahi vahyi beklemekte ve inen ayetlerle sorunlara çözüm bulmaktadır. Karısı Havle’ye zihar yapan kocanın kefareti ödeyecek durumda olmaması örneğinde olduğu gibi, sahabeler inen hükmü uygulama hususunda kimi zaman Allah Resulü’nden (sav) yardım almaktadırlar.⁸⁸²

3.6.3. Hucurât Suresi (106)

Hucurât, “odalar” anlamına gelir. Bu surede Müslümanların uymaları gereken görgü kuralları bildirilmiş, Hz. Peygamber’le birlikte yaşayan ashâba İslam adabı öğretilmiştir.

Hucurât, 49/2:

⁸⁷⁹ Mücâdele, 58/1-2

⁸⁸⁰ Mücâdele, 58/3-4

⁸⁸¹ Mukâtil, IV, 260. Bu surede de münafıklardan bahsedilerek onların kendi aralarında Müslümanların aleyhine konuşmaları da konu edilir ve *“Fısıltı ancak şeytandandır, iman edenleri kederlendirmek için (yaparlar)”* (Mücâdele, 58/10) ayeti iner.

⁸⁸² İbn Abbas tertibinde bu sure 106. sırada, Hz. Osman tertibinde ise 105. sırada yer alır.

“Ey iman edenler! Sesinizi Peygamber’in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize yüksek sesle hitap ettiğiniz gibi O’na da yüksek sesle hitap etmeyin.”⁸⁸³

Mukâtil’e göre burada kasedilen kişi Sâbit b. Kays’tır. Bu zatın kulakları biraz ağır işittiği için konuşurken biraz bağıırdı. Bu adam hakkında ayet inince çok üzölmüşü. Allah Resulü (sav) onu teselli ederek onun cennetlik olduğunu söyler.⁸⁸⁴

Yine bir gün Hz. Peygamber Anberoğulları’na mensup bazı kadın ve çocukları esir almıştı. Bunların fidyesini vermek için gelenler Resulullah’ın (sav) hücresinin önünde aceleyle: *“Ey Muhammed! Yanımıza çıkmayacak mısın? Fidyeye ödemek için geldik”* şeklinde yüksek bir sesle seslendiler. Resulullah (sav) çıkınca: *“Ne oluyor, deve sürücüsü gibi niye bu kadar bağıırıyorsun”* dedi. Hâlbuki onlar Hz. Peygamber çıkana kadar sabredip acele etmeselerdi esirlerini fidye vermeden alacaklardı.⁸⁸⁵ Yüce Allah şöyle buyurdu: **“Muhakkak ki hücrelerin arkasından sana seslenenlerin çoğu akletmezler. Eğer onlar, sen çıkana kadar sabretselelerdi kendileri için daha hayırlı olurdu.”**⁸⁸⁶

Müfessirimiz bu surede şu olayı da nakleder: “Allah Resulü bir sahabiye (Velid b. Ukbe) Mustalikoğulları’ndan zekât toplamak için görevlendirmişti. Bu kişi, (zekât toplamak için gittiği kabilenin silahlı kişilerle onu yolda beklediği haberi alınca geri dönüp) Allah Resulü’nü yanlış bilgilendirmiş, onların zekât vermediklerini haber vermişü.⁸⁸⁷ Bu konu hakkında **“Bir fasık size bir haber getirdiğinde onun doğruluğunu araştırın”**⁸⁸⁸ ayeti inerek meselenin görüdüğü gibi olmadığını, bundan dolayı gelen bilgilerin iyice araştırılması gerektiği haber verilmektedir.⁸⁸⁹

Ayetler mü’minlerin birbirleriyle kardeş olduğunu, araları bozulduğunda onların aralarının ıslah edilmesi gerektiğini bildirir. Aynı şekilde Müslümanların ayıplarının araştırılmaması gerektiği, gıybet etmeme gibi ahlakî meselelere ilişkin hususlar ele alınır. Hz. Bilal ile dalga geçenler hakkında: **“Kuşkusuz Allah katında en**

⁸⁸³ Hucurât, 49/2

⁸⁸⁴ Mukâtil, IV, 91

⁸⁸⁵ Mukâtil, IV, 92

⁸⁸⁶ Hucurât, 49/4-5

⁸⁸⁷ Hz. Peygamber bu haberin doğru olup olmadığını araştırmak ve gereğini yapmak üzere Hâlid b. Velid’i gönderir. Hâlid kabileye yakın bir yerde konaklar ve bu kabilenin ezan okuyup namaz kıldıklarını, İslâm’a bağlılıklarının devam ettiğini tesbit eder ve Medine’ye döner. Sonunda onların, zekât tahsildarı geciktiği için durumu öğrenmek veya zekâtı kendi elleriyle Hz. Peygamber’e teslim etmek üzere yola çıktıkları anlaşılır. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, **Kur'an Yolu Tefsiri**, Heyet, c. 5 s. 89-90

⁸⁸⁸ Hucurât, 49/6

⁸⁸⁹ Hucurât, 49/6-8

*kerim olanınız sizin en takvalı olanınızdır*⁸⁹⁰ buyrulur. Bu surede bahsi geçen diğer bir grup bedevilerdir. Onlar iman etseler de imanları kalplerine tam yerleşmediği için Allah ve Resulü (sav) onları savaşa çağırdığında onların geri durdukları anlatılır. Gerçek iman eden kimseler canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad eden kimseler olduğu bildirilir.

Surede geçen hususlardan anlaşılacağı üzere, Medine'deki İslam toplumu ayetlerle terbiye edilmektedir. İlk Müslümanları oluşturan bu örnek toplumun İslam ahlakı ve edebiyatı için ilahi uyarılar yapılmıştır. Mukâtil bu ayetlerin nüzul sebebine ilişkin rivayetlere yer vermiştir. Bu rivayetler, ayetlerin bir bağlam üzere indiklerini ve olaylar üzerinden bir bilinç inşa etmeye çalıştığını anlatmaktadır.⁸⁹¹

3.6.4. Tahrir Suresi (107)

“Haram kılmak” anlamına gelen bu surede, Hz. Peygamber'in eşi Mariye'yi kendisine haram kılması anlatılmaktadır. Mukâtil'e göre Hz. Peygamber'in eşleri olan Hz. Aişe ve Hz. Hafsa, kıskançlıklarından ötürü Hz. Peygamber'e sıkıntı vermişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Kıbtî olan eşi Mariye'ye yaklaşmayacağına dair Allah'a yemin etti. Daha sonra kendisini sıkıntıya sokan ve kendisiyle paylaştığı sırrı ifşa eden Hz. Hafsa'yı boşamak istedi⁸⁹² ancak dindar bir kadın olduğu için boşamaktan vazgeçti. Ona bir talak vermişken daha sonra talaktan geri döndü. Allah Hz. Peygamber'e (Mariye hakkında) helal olan eşini kendisine haram kılmamasını söyledi.⁸⁹³

⁸⁹⁰ Hucurât, 49/13

⁸⁹¹ İbn Abbas tertibinde bu sure 107. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 106. sırada bulunur.

⁸⁹² Mukâtil bu sırrı “Hz. Peygamber'in Hafsa'ya kendisinden sonra başa Hz. Ebubekir'in geçeceğini, ondan sonra ise Hafsa'nın babası olan Hz. Ömer'in geçeceğini bildirmesi olarak açıklar. Hz. Peygamber bu sırrı kimseye söylememesini istediği halde Hafsa bunu Hz. Aişe ile paylaşmıştır.” Hz. Peygamber'in halife tayinini anlatan bu rivayet, sonraki süreçte meydana gelen siyasi olaylara ilişkin bir yorum gibi gözükmektedir. Aksi takdirde bu rivayet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifenin kim olacağına dair tartışmalarda bir delil olarak mutlaka dile getirilirdi.

Başka kaynaklarda ise Hz. Zeyneb'in Allah Resulü'ne bir bal şerbeti ikram ettiğini, onu kıskanan Hz. Aişe'nin Hz. Hafsa'ya bu şerbetin kötü koktuğunu Hz. Peygamber'e söylemesini ister. Hz. Hafsa yanına gelen Allah Resulü'ne içtiği şerbetin kötü koktuğunu söyleyince Allah Resulü'de bir daha o şerbetten içmeyeceğine dair yemin eder ancak Hafsa'dan da bunu kimseye söylememesini ister. Hz. Hafsa ise bunu diğer eşleriyle paylaşır ve Allah Resulü bu duruma üzülür. Eşlerinin bu kıskançlıkları yüzünden onlardan bir ay ayrı kalır. Kütüb-ü Sitte'den olan Nesâi'de ise Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'nın, Hz. Peygamber'in bir cariyesi ile beraberliğini önlemek istediklerini, Allah Resulü'nün de kadınların hoşnutluğunu arayarak bu cariyeyle –muhtemelen Mariye'dir- kendisine haram kıldığını aktarır. Bkz.

Nesai, İşretü'n-Nisa, 4

⁸⁹³ Mukâtil, IV/375

Tahrîm, 66/1:

*“Ey Nebi! Zevcelerinin (Hafsa'nın) hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah ğafurdur, rahîmdir.”*⁸⁹⁴ Hatta gerekirse eşlerini boşabileceğini belirterek: *“Eğer o sizi boşarsa Rabbinin yerinize, sizden daha hayırlı zevceler verilmesi umulur”*⁸⁹⁵ ayeti nazil oldu.

Daha sonra Allah Hz. Nuh ile Lût'un eşlerinden bahsederek kocalarına isyan ettiklerini haber verip onların ateş ehli olduğu bildirildi.⁸⁹⁶ Mukâtil'e göre Allah böylece Hz. Peygamber'i sıkıntıya sokan eşlerini korkutmakta ve isyan edecek olurlarsa Hz. Peygamber'in onlara Allah'a karşı hiçbir faydasının dokunmayacağını belirtmektedir.⁸⁹⁷

Burada dikkat çeken husus daha önce Mekke döneminde Kureyşliler'e ibret olarak anlatılan Hz. Nuh ve Hz Lût kıssalarının, Medine döneminde farklı bir bağlamda, farklı yönleriyle indirilmesidir. Bu husus ilahi vahyin, dönemin ihtiyacına göre konu ve örnek belirlediğine, aynı kıssaları farklı amaçlar ve muhataplar için kullandığına işaret etmektedir.⁸⁹⁸

3.6.5. Teğâbun Suresi (108)

“Aldanmak” anlamına gelen teğâbun kelimesi ile ahirette inanmayan insanların aldanışları kastedilmektedir. Mukâtil'e göre içinde Mekkî ayetler bulunmakla birlikte bu sure Medine'de nazil olmuştur.⁸⁹⁹

Teğâbun, 64/9:

*“Toplanma günü için sizi bir araya getireceği zaman; işte o, kayıp ve kazancın ortaya çıkacağı zamandır (hidayet ehli olanlar, dalalet ehlini haksız çıkaracaktır.) Kim Allah'a iman eder, salih ameller işlerse, Allah onun kötülüklerini örter, onu orada ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetine sokar.”*⁹⁰⁰

⁸⁹⁴ Tahrîm, 66/1

⁸⁹⁵ Tahrîm, 66/5

⁸⁹⁶ Tahrîm, 66/10

⁸⁹⁷ Mukâtil, IV/379

⁸⁹⁸ İbn Abbas tertibinde bu sure 108. sırada, Hz. Osman tertibinde ise 107. sırada yer alır.

⁸⁹⁹ Mukâtil, IV, 349

⁹⁰⁰ Teğâbun, 64/9

Mukâtil bu surede hicret etmek isteyen kişilere hanımı ve çocuklarının engel oluşundan bahseder: “Bir adam hicret etmek isteyince hanımı, çocukları ona Medine’de geçinemeyeceklerini, muhtaç hale geleceklerini söyleyip hicretine engel olmak istediler. Bunun üzerine kimileri hicretten vazgeçti, kimisi ise onların bu sözüne itaat etmeyip hicret etti.⁹⁰¹ Yüce Allah bu konu hakkında şöyle buyurdu: **“Ey iman edenler! Muhakkak ki eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının. Bununla beraber şayet affeder, kusurlarına bakmazsanız muhakkak Allah ğafûrdur, rahîmdir. Mallarınız da, evlatlarınız da bir fitnedir (ahiret ile uğraşmayı önleyen bir sınamadır.) Büyük mükâfat ise Allah nezdindedir”**⁹⁰² buyurdu. Ayetin bağlamını açıklayan müfessirimiz, böylece Kur’an’ın daha net anlaşılmasını sağlamakta, kullanılan kavramların anlam aralığını belirtmektedir.⁹⁰³

3.6.6. Saff Suresi (109)

Müfessirimize göre bu sure Mekke’de inmiştir ancak sureyi tefsir ederken Medine’de gerçekleşen hadiselerden bahsetmektedir. Bu surede Müslümanlar cihada teşvik edilmektedir. Havarilerin Hz. İsa’ya yardımcı olduğu gibi Müslümanların Hz. Muhammed’e (sav) Allah yolunda yardım etmesi ve Allah’ın ensarı olması öğütlenmektedir.

Saff, 61/14:

“Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa havarilere, “Allah’a giden yolda benim yardımcıları kimdir?” demişti. Havariler de, “Biz Allah’ın yardımcılarıyız” demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğulları’ndan bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”⁹⁰⁴ buyurulmaktadır.

Müfessirin akterdiğine göre “Mü’minler: “Eğer hangi amellerin Allah tarafından daha çok sevildiğini bilseydik, kuşkusuz o ameli işlerdik” demişlerdi. Yüce Allah, imandan sonra en sevdiği amelin cihad olduğunu onlara haber verdi: **“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi**

⁹⁰¹ Mukâtil, IV, 353

⁹⁰² Teğâbun, 64/14

⁹⁰³ İbn Abbas tertibinde bu sure 110. sırada yer alırken, Hz. Osman tertibinde 108. sırada bulunmaktadır.

⁹⁰⁴ Saff, 61/14

söylemeniz, Allah'ın yanında büyük bir gazabı gerektirir. Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine rabtedilmiş bina gibi saf bağlanarak çarpışanları sever."⁹⁰⁵ Onlar ise savaşmaktan hoşlanmadılar. Mukâtil'e göre bu ayet Ensar hakkında inmiştir:⁹⁰⁶

3.6.7. Cuma Suresi (110)

Cuma gününe ve namazına değinen bu surenin girişinde Yahudiler'den bahsedilmektedir. Onların, ellerindeki kitapta geçen hükümlere uymadıkları bildirilmiş, bundan dolayı onlar kitap taşıyan merkeplere benzetilmiştir.

Cuma, 62/9:

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınızda Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılındığı vakit yeryüzüne dağılın, Allah'ı çok zikredin, ta ki felah bulasınız."⁹⁰⁷ Mukâtil'e göre ayette geçem dağılma emri nehyiden sonra verilen bir ruhsat olup namazdan sonra rızık aramayı helal kılmaktadır.⁹⁰⁸

Medine'ye gelen kervanları, insanlar davul çalarak ve el çıparak karşıyorlardı. Müfessirimiz, bir Cuma günü hutbe esnasında gelişen olayı şöyle anlatır: "Hz. Peygamber bir Cuma günü hutbe verirken Dıhye b. Halife'nin kervanı Medine'ye geldi. Mescitte bulunanlar da kervanı karşılamaya çıktı. Allah Resulü (sav): "Mescitte kaç kişi kaldı" diye sordu. Onlar da: "On iki erkek ve kadın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav): "Eğer bunlar da kalmamış olsaydı, onlar için (kendilerini helak edecek) taşlar işaretlenmiş olacaktı" buyurdu. Bunun üzerine şu ayet indi:⁹⁰⁹ *"Onlar bir ticaret yahut bir lehv gördükleri zaman seni ayakta bırakıp, ona doğru yöneldiler. De ki: "Allah'ın yanındaki, lehvden de ticaretten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.*"⁹¹⁰

Medine dönemi çok farklı olaylara sahne olan ve Mekke döneminden farklı özellikleri bulunan bir dönemdir. Müslümanlar Medine döneminde daha organize bir

⁹⁰⁵ Saff, 61/2-4

⁹⁰⁶ Mukâtil, IV, 316. İbn Abbas tertibinde bu sure 111. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 109. sırada bulunmaktadır.

⁹⁰⁷ Cuma, 62/9

⁹⁰⁸ Mukâtil, IV, 327

⁹⁰⁹ Mukâtil, IV, 328

⁹¹⁰ Cuma, 62/11

toplum olsalar da insanî olarak rehavet sayılabilecek bazı tavırlar da sergileyebilmektedirler.⁹¹¹

3.7. Hudeybiye Antlaşması

Mukâtil'e göre Allah Resulü (sav) rüyasında Müslümanların başlarını tıraş ederek Mescid-i Haram'a girdiğini gördü. Müslümanlar bu rüyaya çok sevinmişlerdi. Hz. Peygamber Zilkade ayında umre yapmak maksadıyla, beraberinde hediyelik kurbanlarla birlikte Mekke'ye gitmek için yola koyuldu. Müslümanlar Hudeybiye'de konaklayınca, müşrikler adamlarını göndererek onların Mekke'ye gelmemelerini isteyip şu teklifi yaptılar: “Bu yıl geri dönülecek, gelecek yıl Müslümanlar için Kureyşliler üç gün süreyle Mekke'yi boşaltacaklar.” Hz. Peygamber bu şartları kabul ederek müşrikler ile bir ahitname yazdı.⁹¹²

Mekkeliler'in o yıl niçin engel olduklarını müfessirimiz şöyle açıklar: “Mekke kâfirleri şöyle dediler: *“Bu babalarımızı, kardeşlerimizi öldürdü. Şimdi de kalkmış, biz evlerimizde hanımlarımızın yanlarında iken buraya girmek istiyor. Eğer girerse, Arablar onun bize rağmen girdiğini söyleyecekler. Allah'a yemin ederiz ki, biz Mekke'de iken o yanımıza girmeyecektir. Ayetteki “**Hani kâfir olanlar, kalplerine o cahiliye hamiyetini koymuşlardı. Allah da hemen sekinetini Resulü'ne ve mü'minlere indirmişti.**”⁹¹³ ayetinde sözü edilen hamiyet budur.”⁹¹⁴ Daha sonra Hudeybiye Antlaşması'nı bir fetih olarak gören Fetih suresi nazil olur.*

3.7.1. Fetih Suresi (111)

Fetih, 48/1-3:

“Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola iletсин, çok aziz bir zafere erdирsin diye gerçekten biz senin için (Hudeybiye günü) mübîn bir fetih nasip ettik.”⁹¹⁵

Hudeybiye'ye gelen Mekkeliler'in adamlarıyla yazılan metinde: “*Bu Resulullah Muhammed'in Mekkeliler ile barış yaptığı esaslardır*” yazılması üzerine

⁹¹¹ İbn Abbas tertibinde bu sure 109. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 110. sırada bulunur.

⁹¹² Mukâtil, IV/65

⁹¹³ Fetih, 48/26

⁹¹⁴ Mukâtil, IV, 76

⁹¹⁵ Fetih, 48/1-3

müşrikler buna karşı çıkıp: “*Senin Resulullah olduğunu kabul etmiyoruz ki, öyle olsaydı seni Allah’ın evini ziyaret etmeden geri çevirecek olursak sana zulmetmiş oluruz*” dediler ve Resulullah yerine “Muhammed b. Abdullah” yazılmasını istediler. Müslümanlar buna karşı çıktılar, ancak Allah onların üzerine sekine indirdi. Ayetteki **“İmanlarına iman katsınlar diye mü’minlerin kalbine sekine indiren O’dur”**⁹¹⁶ ifadesi bunu anlatmaktadır.⁹¹⁷

Müslümanlar Hz. Peygamber’e: “*Biz müşriklerin antlaşmaya riayet etmeyeceklerinden korkuyoruz*” deyince Allah Resulü, onlardan herhangi bir çatışma durumunda kaçmayıp savaşmak üzerine bey’at aldı. Bunun üzerine şu ayetler inmiştir: **“Muhakkak ki sana bey’at edenler Allah’a bey’at etmiş oldular. Allah’ın eli (onlara vadettiği hayrı eksiksiz vermesi) onların eli üzerinedir. Kim bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile ahdedtiği şeye vefa gösterirse ona pek yakında çok büyük bir ecir verecektir.”**⁹¹⁸

Fetih suresinde bedevilerden de bahsedilmektedir. Mukâtil’e göre Hz. Peygamber bedevi kabilelerin bulunduğu yerlerden geçerken onların da savaşa katılmalarını istemiş fakat onlar birbirlerine: “*Muhammed ve ashabi, Mekkeliler’e nispetle ancak bir baş yiyip doyacak kadar (bir hayvan yiyecek kadar) az sayıdadırlar. O da, ashabi da ebediyyen geri dönmeyecektir. Kendinizi ölüme mi atıyorsunuz?*” demişlerdi.⁹¹⁹ Sonra da çeşitli bahanelerle Müslümanlara iştirak etmemişlerdi. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **“Bedevilerden geri bırakılanlar (Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Gıfar ve Eşca kabileleri) sana diyecekler ki: “Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti. (Onun için savaşa katılmadık) Bizim için mağfiret dile”. Onlar kalplerinde olmayan şeyleri dilleri ile söylediler.”**⁹²⁰

Hz. Peygamber’in çağrısına uymayan bu kabileler, Hayber’in fethinde ganimet için Müslümanlarla birlikte gelmek istemiş ama Allah sadece Hudeybiye’ye katılanların fethine gidebileceğini şöyle bildirmişti: **“Geride bırakılanlar ganimet almak üzere Hayber’e gittiğinizde, “Bırakın bizi de arkanızdan gelelim” diyecekler.. De ki: “Siz asla peşimizden gelmeyeceksiniz.”**⁹²¹ Ancak daha sonra onlar

⁹¹⁶ Fetih, 48/4

⁹¹⁷ Mukâtil, IV/66

⁹¹⁸ Fetih, 48/10

⁹¹⁹ Mukâtil, IV, 71

⁹²⁰ Fetih, 48/11

⁹²¹ Fetih, 48/15

Yemâmeliler'e karşı yapılan savaşa katılmışlardı. Hz. Ebubekir bu kabilelere giderek onları savaşa davet etmişti.⁹²² Hayberliler'in anlaşmalı olduğu Esedliler ile Gatafanlılar da Yahudiler'e yardım etmek üzere savaşa geliyorlardı. Ancak Allah onların kalplerine korku salarak onları geri döndürmüştü.⁹²³ ***“Allah sizden insanların ellerini çekmiştir”***⁹²⁴ ayeti bunu anlatmaktadır.

Mekke'ye gidemeyip Hudeybiye'den geri dönen Müslümanlara, Abdullah b. Übey gibi münafıklar: *“Allah'a yemin ederiz ne saçlarını tıraş eden oldu, ne kısaltan, ne de Mescid-i Haram'ı gördük”* dediler. Bunun üzerine ***“Andolsun Allah, Resulü'ne gösterdiği rüyayı hakk ile tasdik etti. Elbette inşallah Mescid-i Haram'a gireceksiniz”***⁹²⁵ ayeti nazil oldu. Ertesi yıl Müslümanlar Mekke'ye girip üç gün tavaflarını yaptılar.⁹²⁶

Fetih, 28-29:

“O Resulü'nü hidayet ve hak din ile gönderendir. Onu bütün dinlere üstün kılmak için (göndermiştir). Müşrikler hoş karşılamasa bile (bu böyledir). Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın Resulü'dür.”⁹²⁷ Mukâtil'e göre Hudeybiye günü antlaşma metninde Hz. Muhammed'in “Allah'ın Resulü” şeklinde yazılmasına karşı çıkmalarından ötürü Allah bu ayetlerini indirdi ve Hz. Muhammed'in (sav) Resulullah olduğunu inkâr etmelerinden dolayı böyle sesledi.⁹²⁸

Hudeybiye Antlaşması İslam tarihi içerisinde İslam dininin diğer kabile ve ülkelere yayılması hususunda çok önemli bir dönüm noktasıdır. Bu antlaşmayla Müslümanlar, Arap topraklarında bir güç olarak tanınmış oldu ve artık daha rahat bir tebliğ imkanı bulmuşlardı. Müşriklerle ittifak eden Yahudiler'in bulunduğu Hayber'in fethi kolaylaşmış, Müslümanlar ile korkmadan iletişime geçen Araplar'dan iman edenler olmuştu. Böylece Mekke fethine giden yol da Müslümanlar'a açılmış oldu. Hudeybiye'de 1500 olan Müslüman sayısı, iki yıl sonra Mekke'nin fethi için yola

⁹²² Mukâtil, IV/73; Mukâtil'e göre bununla Hz. Ebubekir'in halifeliği teyid edilmiştir.

⁹²³ Mukâtil, IV, 74

⁹²⁴ Fetih, 48/20

⁹²⁵ Fetih, 48/27

⁹²⁶ Mukâtil, IV, 77

⁹²⁷ Fetih, 48/28-29

⁹²⁸ Mukâtil, IV, 78

çıkıldığında 10.000 olacaktı. Tüm bu gelişmelerin başlangıç noktası olan Hudeybiye Antlaşması, surede de belirtildiği üzere Müslümanlar için açık bir fetihtir.⁹²⁹

3.7.2. Maide Suresi (112)

“Sofra” anlamına gelen bu surede Hz. İsa’nın havarîlerinin gökten indirilecek bir sofraya istemeleri anlatılmaktadır. Ayrıca sözleşmelerin yerine getirilmesi, farzlar, haramlar gibi dini ve hukuki konulara yer verilmektedir. Allah’ın şâirinden olan Haram aylara riayet edilmesi gerektiği zikredilmektedir.

Mâide, 5/2:

“Ey iman edenler! Allah’ın şâirini (alametlerini) helal saymayın.”⁹³⁰

Mukâtil bu ayeti tefsir ederken cahiliye dönemine ilişkin şu bilgileri aktarır: “Cahiliye döneminde Harem halkından olmayanlar hacetmek istedikleri vakit kendilerine kıldan-tüyden gerdanlık yapar ve böylece Mekkeliler’e karşı güvende olurlardı. Mekkeliler ise hem kendilerine hem hayvanlarına gerdanlıklar takıyorlardı. Bu uygulama Haram aylar dışındaki aylarda güvenlik içinde olmak içindi. Haram aylarda ise bunları yapmazlardı çünkü o zamanlar her yerde güven içinde olurlardı.”⁹³¹

Daha sonra Yahudiler ile ilgili ayetler bulunmaktadır. “Hz. Peygamber İslam’a daveti arttırınca Yahudiler onunla alay etmeye başlamış: “*Ey Muhammed! Hristiyanların İsa’ya yaptıkları gibi bizim de seni cân-ı gönülden sevip üstün konuma çıkarmamızı mı istiyorsun?*” demişlerdi. Allah Resulü (sav) onların bu sözlerine sesini çıkarmadı. Allah, Peygamberini O’nun yoluna davet etmeye teşvik ederek Yahudiler’in sözlerini takmamasını haber verdi: “***Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan O’nun risaletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.***”⁹³² Bu ayet nazil olunca Hz. Peygamber artık korkudan ve öldürülmekten yana kendisini güvende hissetti.”⁹³³

Mukâtil’e göre Yahudiler Hz. Peygamber’e karşı savaşmak için Arap müşriklerine yardım ediyor ve onları Hz. Peygamber’in üzerine yürümelerine ikna

⁹²⁹ İbn Abbas tertibinde bu sure 112. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 111. sırada bulunur.

⁹³⁰ Mâide, 5/2

⁹³¹ Mukâtil, I, 449

⁹³² Maide, 5/67

⁹³³ Mukâtil, I, 492. Şiiler bu ayeti Hz. Ali’nin nasla imam tayin edildiğine dair delil olarak kullanırlar. “**Gadîr-i Hum**” denilen yerde Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi kendisinden sonra imam tayin etmesi emredildiğine inanırlar. Ancak ilk tefsirlerden olan Mukâtil’in eserinde görüldüğü gibi bu ayette geçen tebliğ Hz. Ali ile alakalı değil, Ehl-i Kitap’la ilgili bir durumdur.

etmeye çalışıyorlardı. Müşrikler de Hz. Peygamber'e ve ashabına aşırı derecede düşmanlık besliyorlardı. Hristiyanlar'dan ise otuz iki kişi Cafer b. Ebi Talib ile Habeşistan'dan, sekiz kişi de Şam'dan gelerek Hz. Peygamber'e iman etmişti. Bunlar Kur'an'ı işittiklerinde kendi kitaplarına ne kadar çok benzediğini itiraf edip ağlamışlardı."⁹³⁴ Yüce Allah şöyle buyurdu: ***“İman edenlere düşmanlıkta insanların en şiddetlisini, Yahudiler ve şirk koşanlar (Arap müşrikler) bulacaksınız. İman edenlere sevgice (kasıt, mü'minleri sevmeleri değil imana icabet etmeleridir) onların en yakınına da “Biz Nasârâyız” diyenleri bulacaksınız. Şu, onlardan keşişlerin ve ruhbanların olmasından ve onların (imana karşı) kibirlenmemelerindendir”***⁹³⁵ buyurulmuştur. Burada Mukâtil, Hristiyanlar'ın iman edenlere sevgi bakımından yakın olmalarının mü'minleri sevmeye olarak değil İslam'a icabet etme yönüyle olduğunu söyler. Ardından da Habeşistan ve Şam'da Hristiyan oldukları halde İslam dinine giren kimseleri örnek gösterir.⁹³⁶

Maide suresinde çok farklı konulara bir arada değinilmiş, abdest, teyemmüm, gusül gibi dini hükümlerle birlikte hırsızlık, yol kesicilik, ülkede fesat çıkarmanın cezası, cihadın lüzumu gibi ictimaî hayata yönelik kurallar belirtilmiştir. Bu yönüyle Nisa suresine benzetilmektedir. İslam'a karşı diğer dinlerin tutumu da ayrıca konu edilmiştir.⁹³⁷

3.8. Mekke'nin Fethi ve Huneyn Savaşı

3.8.1. Tevbe Suresi (113)

Başında besmele bulunmayan tek sure olan Tevbe suresi, içerisinde Mekke'nin fethi, Huneyn Savaşı, Tebük Seferi ve müşriklere ihtar ayetlerinin olduğu, Medine döneminin son yıllarında inen bir suredir. Mukâtil, sure girişinde şu bilgilere yer verir: “Tevbe suresi nazil olunca Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir'i insanlara hac emiri olarak tayin edip Mekke'ye gönderdi. Onun arkasından da Hz. Ali'yi gönderdi. Hz. Ali ona yetişince Hz. Ebubekir tekrar Allah Resulü'nün (sav) yanına gelerek: *“Anam babam sana feda olsun. Hakkımda bir şey mi indirildi?”* diye sordu. Hz. Peygamber ise:

⁹³⁴ Mukâtil, 1/497

⁹³⁵ Maide, 5/82

⁹³⁶ Mukâtil'e göre Hz. Peygamber sadece Ehl-i Kitap'tan cizye kabul ediyordu. Arablar isteyerek veya istemeyerek İslam'a girince Hecer Mecusileri'nden de cizye kabul etti. Münafıklar bunu tenkit edince Allah şu ayetleri indirdi ***“Ey iman edenler! Kendiniz hidayet üzere olduğunuzda, dalalet düşenler (Hecerliler) size zarar vermezler. Hepinizin dönüş yeri Allah'adır. O vakit size amellerinizi haber verecektir.”*** Maide, 5/105

⁹³⁷ İbn Abbas tertibinde bu sure 113. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 112. sıradadır.

“Hayır, fakat benim adıma ancak benden olan bir kimse tebliğde bulunabilir” dedi. Daha sonra Hz. Ebubekir hacıların başında, Hz. Ali de Tevbe suresinin ilk dokuz ayetini tebliğ etmek üzere yola koyuldular ve Hz. Ali bu ayetleri Kurban Bayramı’nın birinci günü Mina’da kalkıp okudu.”⁹³⁸ Bu ayetler şunlardır:

Tevbe, 9/1-6:

“Allah ve resulünden, antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere karşı fesih bildirimidir!... Haram aylar çıkınca, artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın (esir alın), onları muhasara edin ve onlar için her geçit yerini tutun. Eğer tevbe eder, salata ikame eder ve zekâtı verirlerse yollarını bırakın. Eğer müşriklerden biri senden himaye isterse ona eman ver ki Allah’ın kelamını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir.”⁹³⁹

Müfessirimiz, Mekke’nin fethi ile ilgili olarak şunları aktarır: “Hz. Peygamber Mekke müşrikleriyle Huzaâ’yı da kapsayan bir antlaşma imzalamıştı. Ancak buna rağmen müşrikler Huzaâ ile savaşmaları için Kinâne’ye silah yardımında bulunmuşlardı. Dolayısıyla antlaşmayı bozmuşlardı. Huzaâ’dan Amr b. Abdimenaf Medine’ye geldi ve bineğinin üzerinde okuduğu şiirle Hz. Peygamber’den ve ashabından yardım istedi. “Biz rükû ve secdede iken bizi öldürdüler, kimseyi yardıma çağıramayacağımızı sandılar” dedi. Bunu dinleyen Hz. Peygamber’in gözleri yaşardı. Bunun akabinde Medine’den çıkarak karargâh kurdu. Böylece Mekke üzerine yürüyerek Mekke’yi fethetti. “Eğer ahitlerinin ardından yeminlerini bozarlar da dininizi hafife alırlarsa küfrün imamlarını hemen öldürün”⁹⁴⁰ ayeti bunu anlatmaktadır.⁹⁴¹

Mekke’nin fethinden sonra Hz. Peygamber birçok put gibi Tâif yolu üzerinde bulunan Uzzâ putunu da yıktırmıştı.⁹⁴² Mekke’den sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünen Hevâzin ve Sakîfliler savaş hazırlıklarına başladılar. Kadın ve çocuklarını da alarak Müslümanlara karşı harekete geçtiler.

⁹³⁸ Mukâtil, II, 155

⁹³⁹ Tevbe, 9/5-6

⁹⁴⁰ Tevbe, 9/12

⁹⁴¹ Mukâtil, II, 161

⁹⁴² Mekke’nin fethinden sonra Kâbe’nin anahtarının kime verileceği hususu tartışılırken, bu anahtar cahiliye döneminde de yine kendisinin kabilesinde bulunan Osman b. Talha’ya verilmiştir. Böylece Sidâne olarak isimlendirilen Kabe anahtarlarının muhafaza görevi aynı kabilede kalmaya devam etmiştir.

Mukâtil'e göre Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşen Huneyn savaşında Müslümanlar 11.500, müşrik ordusu ise 4.000 kişiydi. Müslümanlar sayıca üstün oldukları için asla yenik düşmeyeceklerini düşünüyorlardı. İlk çarpışmada müşrikler geri çekilmişlerdi ancak sonra toparlanarak tekrar savaşmışlardı. Bu sefer Müslümanlar geri çekilmek zorunda kalmıştı. Hz. Abbas gür sesiyle orduyu Hz. Peygamber'in etrafında yeniden topladı ve nihayet müşrikleri bozguna uğrattılar.⁹⁴³ Yüce Allah bu savaşı şöyle anlatır: ***“Huneyn günü çokluğunuz sizi böbürlendirmişti ve bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelerek arkanızı dönüp kaçtığınız bu savaşta da Allah size yardım etti.”***⁹⁴⁴

3.9. Tebük Seferi

Daha sonraki ayetlerde Tebük seferinden bahsedilmektedir. Bizans'ın Hristiyan Arap kabileleri ile birlikte Medine'ye saldırmaya hazırlandıklarına dair bir haber gelmişti. Allah Resulü (sav) bu zorlu sefer için bütün Müslüman kabilelere haber gönderip savaşa hazırlık yapmalarını istedi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Suriye'ye doğru 700 km olan Tebük seferine çıkıldı. Yaklaşık 30.000 kişilik Müslüman ordu Tebük'e ulaştığında, Bizans'ın saldırı yapacağına dair haberin asılsız olduğu anlaşıldı. Bizans'ın bu savaştan vazgeçtiği de nakledilmektedir. Bunun üzerine daha fazla ilerlemeyen İslam ordusu, çevredeki kabileler ile cizye antlaşması yaparak geri dönmüştü.⁹⁴⁵

Tebük seferinde münafıklar çeşitli bahaneler ileri sürerek Hz. Peygamber'le sefere çıkmak istememişlerdi. Mukâtil'in aktardığına göre özellikle Tebük seferinde Allah Resulü'nü (sav) yalnız bırakan bu münafıklar hakkında iki ay boyunca Kur'an nazil olup durmuş ve savaştan geri kalan münafıkların ayıplarını sayıp dökmüştü. Bunların yaklaşık seksen kişi olduğu nakledilir.⁹⁴⁶ Dolayısıyla Tevbe suresinde ayetler münafıklar üzerine de yoğunlaşmaktadır: ***“Ey Nebi! Kâfirlere ve münafıklara***

⁹⁴³ Mukâtil, II, 165. Savaşta bozguna uğradıktan Hevâzin kabilesi İslamı kabul etmişti. Hz. Peygamber'de savaşta ele geçirilen esirleri onlara geri verdi. Bu esirler içerisinde Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeymâ da vardı. Allah Resulü ona çeşitli hediyeler vererek geri gönderdi. Bkz. Muhammed Hamidullah, *“Huneyn Gazvesi”*, DİA, c.18, s.376

⁹⁴⁴ Tevbe, 9/25

⁹⁴⁵ Bkz. İsmail Yiğit, *“Tebük Gazvesi”*, DİA; c.40, s.228

⁹⁴⁶ Mukâtil, II, 184

*karşı cihad et ve onlara karşı sert ol. Onların varacakları yer cehennemdir.*⁹⁴⁷
buyurulmaktadır.

Ayette münafıkların kurdukları Dırar mescidinden de bahsedilmektedir. Hz. Peygamber Tebük seferi için hazırlık yaparken münafıklar ona gelerek yağmurlu ve soğuk kış gecelerinde hasta olanlar için bir mescit inşa ettiklerini söylediler. Ayrıca Allah Resulü'nden bu mescitte namaz kıldırarak orayı ibadete açmasını istediler.⁹⁴⁸ Yüce Allah bu münafıkların niyetlerini Hz. Peygamber'e şöyle bildirdi:

Tevbe, 107-108:

*“Onlar ki, zarar vermek, küfretmek ve mü'minler arasına nifak sokmak için bir mescit edindiler... Onun içerisinde sen asla durma.”*⁹⁴⁹ Mukâtil münafıkların kendi aralarında daha rahat sohbet etmek için inşa ettikleri Dırar mescidinin Allah Resulü tarafından yıktırıldığını söyler.⁹⁵⁰

Mekke'nin fethi, Huneyn savaşı ve Tebük seferiyle ilgili ayetleri ihtiva eden Tevbe suresi, Müslümanların Arap coğrafyasında büyük bir güç haline geldiği Medine döneminin son yıllarına denk düşmektedir. İbn Abbas tertibinde bu sure 114. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 113. sırada yer almaktadır.

3.9.1. Nasr Suresi (114)

Mukâtil'e göre bu sure, Mekke ve Taif'in fethinden sonra inmiştir. Bu sure ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) vefatına işaret etmektedir. “Allah Resulü (sav) Nasr suresini Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e okudu, onlar sevindiler. Abdullah b. Abbas onu duyunca ağladı. Hz. Peygamber ona: *“İsabet ettin”* dedi, eliyle başını sıvazlayarak: *“Allahım! Onu dinde fakih yap ve ona te'vili öğret”* buyurdu. Bundan sonra Hz. Peygamber (sav) seksen gün yaşadı.”⁹⁵¹

Nasr, 110/1-3:

⁹⁴⁷ Tevbe, 9/73

⁹⁴⁸ İbn Hişam, IV, 174. Kasım Şulul, **Son Peygamber Hz. Muhammed'in Hayatı**, Siyer Yay, İstanbul, 2011, s. 618: Hüseyin Algül, **“Mescid-i Dırar”**, DİA, c.29, s.272

⁹⁴⁹ Tevbe, 9/107-108

⁹⁵⁰ Mukâtil, II, 196

⁹⁵¹ Mukâtil, IV, 905

“Allah’ın yardımı ve fethi geldiğinde insanların (Yemen halkının) fevc fevc Allah’ın dinine girdiklerini gördüğünde (senin ecelin de yaklaşmış demektir) Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve Ondan mağfiret dile. Çünkü O tevvâbdır.”⁹⁵²

Yüce Allah Nebisini, yirmi üç yıl süren tevhid mücadelesinin sonunda zafere kavuşturmuştur. Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in Kabe'yi inşa ettiği asırdan beri Beytullah'a ev sahipliği yapan kutsal şehir Mekke putlardan arındırılmış, Arap kabileleri putperestliği bırakıp Allah’ın dinine girmiş ve Arap yarımadasında İslam hâkim olmuştur. Gönderilen elçilerle İslam’a davet edilen devletler, çok kısa zamanda fethedilerek İslam toprakları haline gelecektir.⁹⁵³

3.10. Son Vahiy

Mukâtil’e göre Kur’an-ı Kerim’den nazil olan son ayet şudur:

Bakara, 2/281:

“Öyle bir günden ittika edin ki onda Allah’a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı eksiksiz verilecek ve zulme maruz kalmayacaklar.”⁹⁵⁴ Hz. Peygamber bu ayetin inişinden dokuz gün sonra vefat etmiştir.⁹⁵⁵

Mukâtil b. Süleyman Hz. Peygamber’in nübüvveti boyunca Mekke ile Medine döneminde nazil olan bu surelerin özelliklerini şu şekilde özetler: “Allah mü’minlere daha önce (Mekke döneminde) Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in Onun Resulü olduğuna şahadet etmeyi emretmiş, öldükten sonra dirilişe, cehennete ve cehenneme iman etmeyi bildirmişti. Ayrıca belirli bir vakte bağlı olmaksızın sabah ve akşam iki rekât namaz kılmayı farz kılmış, hicretten önce savaştan uzak durmayı emretmişti. Beş vakit namaz ise Mekke’de miraç gecesi farz kılınmıştı. Ancak zekât, Ramazan orucu, cünüplükten dolayı gusletmek, Beyt’in haccedilmesi ve diğer bütün farzlar ise Medine’de farz kılındı.”⁹⁵⁶

⁹⁵² Nasr, 110/1-3

⁹⁵³ İbn Abbas’a göre bu sure 102. sırada yer alırken Hz. Osman tertibinde 114. sıradadır.

⁹⁵⁴ Bakara, 2/281

⁹⁵⁵ Mukâtil, I, 228

⁹⁵⁶ Mukâtil, I, 454

Böylece Mukâtil tefsirini tamamlamış olmaktadır. Müfessirimizin naklettiği bu rivayetlerin genel değerlendirmesi ve buna bağlı olarak siyerin tefsire kaynak etmesi çalışmamızın sonuç bölümünde incelenmiştir.

SONUÇ

Bir bütün olarak elimize ulaşan en eski tefsir özelliğine sahip Mukâtil b. Süleyman'ın eseri, kullandığı siyer rivayetleri yönüyle zengin bir içeriğe sahiptir. Ayetlerin tefsirinde aktardığı nüzul ortamına dair bilgilerin tümü, Kur'an ve siyer ilişkisini aydınlatan unsurlardandır. Nitekim Hz. Peygamber, Kur'an'ın nazil olduğu çağın dili, kültürü ve toplumsal hayatı içerisinde yaşamış, ayete konu olan yerler ve şahıslar, Hz. Peygamber'in çoğunlukla karşılaştığı ve gittiği yerlerden oluşmuştur. Surelerde anlatılan tarihi kıssalar, cennet ve cehennem tasvirleri, iyilik ve kötülüğe dair değerler, Arap dilinin imkânları çerçevesinde insanlara aktarılmıştır. Dolayısıyla nüzul ortamına dair tüm bu olguları, bir yaşam içerisinde sunan Hz. Peygamber'in siyeri, Kur'an-ı Kerim'i anlamının en önemli şartıdır.

Mukâtil b. Süleyman'ın ayetleri tefsir ederken kullandığı bilgiler, Hz. Peygamber'in yaşadığı coğrafyayı ve dönemi net bir şekilde yansıtmaktadır. Kendisinin de o döneme yakın bir zaman diliminde yaşamış olması, nüzul ortamının tasvirinde kalemını daha güçlü hale getirmiştir. Müfessirimiz, haklarında ayet inen şahıslardan, onların ahlakî durumlarından, kabilelerinden ve bu kabilelerin birbirleriyle olan akrabalık bağlarından bahsetmekte, vahye konu olan hususlar hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Nitekim tefsirinde Hz. Nuh'un oğullarından başlayarak değişik coğrafyalarda yaşayan kavimleri ve bu kavimlerin nesillerini tek tek zikretmekte; adeta bir dünya tarihi perspektifi sunmaktadır. Hz. Peygamber'in soyunun Kuzey Arablarından olan Adnaniler'e dayandığını söyleyerek, bu perspektif içerisinde siyerin oturduğu zemine işaret etmektedir.

Müfessirimiz, ayetlerde kullanılan kelime ve kavramların hangi kabilede ne anlama geldiğini, muhataplarının bu kelimeye aşina olup olmadıklarını, bunların o dönemde hangi şeylere benzetildiklerini irdelemektedir. Cahiliye Arapları'nın kullandıkları söz ve deyimleri, bunların ayetlerde nasıl yer edindiğini ve hangi anlamda kullanıldığını detaylıca ele almaktadır. Böylece kabileler arasındaki dil geçişliliğine de ışık tutmuş olmaktadır.

Yahudi ve Hristiyanlar ile alakalı kapsamlı bilgiler sunan müfessirimiz, onların Hz. Peygamber'e karşı tavırlarının arka planındaki unsurlara, dinî tutumlarına ve nüzul ortamındaki dini inançlarına değinmektedir. Böylece vahyin eleştirisine konu

olan Ehl-i Kitap inançlarının, o dönem itibariyle nasıl bir yapıya sahip olduğunu da görmekteyiz. Mekkî surelerde daha çok ehl-i kitabın teolojik meseleleri ele alınırken, Medenî surelerde bununla birlikte onların ahlaki uygulamaları eleştirilmiştir. Böylece onların sahip oldukları ahlaki yapıları, Müslümanlara karşı tavırları ve çıkar odaklı dini tutumları ayetlere konu olmuştur.

Mekkî surelerde daha genel bir hitap şekli hâkimken, Müslümanların artık bir toplum haline geldiği Medenî surelerde ise en ayrıntılı meselelere bile vahyin müdahale ettiği görülmektedir. Bu dönemde sadece Müslümanların dini hayatlarıyla ilgili değil, Hz. Peygamber'in kendi iç dünyası ve ailesi hakkında da ayetler nazil olmuştur. Medine dönemi ile birlikte ayetler İslam'ı tasdik ve küfür zemininden daha geniş bir alana yayılmıştır. Vahiy, Müslümanları çeşitli konularda bilinçlendirip İslam ahlakını anlatmakla birlikte, farklı gruplar arasında yaşanan problemlerde Müslümanların takınmaları gereken tutumu ve yöntemi belirlemektedir. Mekke döneminde iman-inkâr tartışması yaşanırken, Ehl-i Kitap ile doğrudan muhatap olunan Medine döneminde tartışmanın odak noktası sahih inanç ve hak din üzerinde olmuştur.

Medine döneminde Müslümanların muhatap olduğu bir diğer grup ise münafıklardır. Münafıklarla ilgili bu dönemde birçok ayet inmiş, onların İslam karşısındaki tutumları eleştirilmiştir. Bu ayetlerin hangi olay ve bağlamda indiği ise müfessirimiz tefsirinde genişçe anlatmıştır.

Mukâtil, tefsirinde siyer olaylarını olabildiğince canlı anlatmıştır. Müslümanların anlaşmalı olduğu Huzaâlılar'dan birinin Medine'ye gelerek devesinin üzerinde okuduğu şiire yer verirken, o sırada bu şiiri dinleyen Resulullah'ın (sav) gözünden akan yaşları da aktarmıştır. Bu ise bizim Hz. Peygamber'in duygu dünyasını anlamamızı sağlayan önemli bir siyer bilgisini oluşturmaktadır. Bu bilgi, onun kararlarının arkasındaki psikolojik etkenleri görmemizi sağlamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim, her olaya müdahale etmemiş, Hz. Peygamber'e stratejilerini geliştirip hayata geçireceği bir alan bırakmıştır. Hz. Peygamber'in hayata geçirdiği bu kararlar, Huzaâlılar ile yaptığı anlaşmada olduğu gibi, sonraki süreçte ayetlerin nüzul sebebi de olabilmektedir.

Kur'an-siyer ilişkisi ve siyerin tefsire kaynaklığı bakımından Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri hem çok erken bir dönemde yazılmış olması, hem de ayetleri siyer

rivayetleri ile tefsir etmesi bakımından önemlidir. Ayetlerle alakalı çok fazla kişisel görüşe girmeden, onları Hz. Peygamber'in hayatındaki olaylar ile açıklaması, tefsire rivayet eksenli yaklaşımı bakımından onu daha değerli kılmaktadır. Bu noktadan hareketle şu tespiti yapmak mümkündür: İlahi hitaba konu olan meseleler büyük oranda zaman ve coğrafya bakımından Hz. Peygamber'in yaşadığı, şahit olduğu, tutum belirlemek durumunda kaldığı ve kendisine hakkında sorular sorulduğu konularla şekillenmiştir. Bununla birlikte cennet, cehennem, kıyamet, ahiret, ilahi isimler, tefekkür ayetleri, gaybî haberler vb. ayetler herhangi bir tarihi bağlamı olmayan ayetlerdir. Ancak bu ayetlerin tasvirinde kullanılan dil, o dönemin mevcut dili ve algısı üzerinden inşa edildiği için yine siyerle ilgili olmaktadır.

Dolayısıyla Kur'ân-siyer ve tefsir arasındaki ilişkiyi incelerken şu hususlar hep aklımızda olması gerekmektedir;

- İlahi kelamın insanla buluşması, beşer idrakinin kabul edebileceği bir boyut içerisinde gerçekleşmek durumundadır. Dolayısıyla lafızlar günlük dil ile benzerlik gösterebilmektedir.

- Bir ayetin nüzul sebebinin olması, ayetlerin evrenselliğine engel teşkil etmez. Ancak söz konusu sebepten bağımsız yapılan yorumlar, ilahi mesaja şahsi düşünceleri de eklemeye riskini taşımaktadır.

- İlahi kelam yaşanan bir olaydan dolayı inerken şahıs, zaman ve mekan olgularının zikredilmeyişi, ayetin sadece o olayı çözmek için değil onun emsalleri için de geçerli olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber farklı bir olay için nazil olan bir ayeti diğer bir olayda delil olarak kullanmıştır.

- Kur'ân-ı Kerim insanlara bir bütün olarak değil bir süreç içerisinde indirilmiştir. Son dönemde inen bir hükmün önceki aşamaları da dikkate alınmalı, bu minvalde çıkarımda bulunulmalıdır.

- Kur'an ve siyer ilişkisi bağlamında ayetlerin nüzul sebepleri, lafızların anlam aralıkları, hükümlerin nihai gayeleri ve nassın evrensel özellikleri konusunda bütüncül ve daha derin bir bakış açısı gerektiği anlaşılmıştır. Mukâtil b. Süleyman'ın incelemeye çalıştığımız bu eseri, başta Kur'ân-siyer ilişkisi olmak üzere tüm bu hususlarda oldukça zengin bilgiler ihtiva eden değerli bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel : **Müsned**, Nşr. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1995
- Algül, Hüseyin : **“Mescid-i Dırâr**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.29,
- Ay, Mahmut : **“Kur’an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak”**, -Hz. Musa Kıssası Örneği-, Ensar Yay, İstanbul, 2017
- Beyhem, Muhammed Cemil : **Felsefetü Târîh-i Muhammed**, Daru'l-Câmiyye, Beyrut, 1957
- Buhârî,
- Muhammed b. İsmâîl : **Sahîhu'l-Buhârî**, Thk. Muhammed Züheyr Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, Beyrut, 2001
- Câbirî, Muhammed Âbid : **Fehmü'l-Kur'ani'l-Hakim: et-Tefsü'l Vâdih Hasebi Tertibi'n Nüzul: “Fehmü'l Ku'an: Nüzul Sırasına Göre Tefsir”**, Trc. Muhammed Coşkun, Mana Yay. 2013
- Cerrahoğlu, İsmail : **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara, 1985
- Tefsirde Mukâtil b.Süleyman ve Eserleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 1
- Condon, John C. : **Kelimelerin Büyülü Dünyası**, çev. Murat Çiftkaya, İnsan Yay, İstanbul, 1995

- Coşkun, Muhammed : **Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi**, Fikir Yay, İstanbul, 2014
- Çetintaş, Recep : **Tefsirde Esbâb-ı Nüzul Problemi**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1995
- Demircan, Adnan : **“Kur'an'ın, Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”**, İSTEM, Yıl:2, Sayı:4, 2004
- Demirci, Muhsin : **Kur'an Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, İstanbul, 1997
- Derveze, M. İzzet : **et-Tefsirü'l-Hadîs, “Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, Trc. Heyet, Ekin Yay., İstanbul, 1997
- “**Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in Hayatı**”, Çev. Mehmet Yolcu, Yarın Yay, İstanbul, 2016
- Duman, M. Zeki : **Beyânu'l-Hak: Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri**, Kayseri Gündem, Kayseri, 2014
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid : **İlahi Hitabın Tabiatı” Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine**, Çev. Mehmet Emin Maşalı, Kitâbiyât, Ankara, 2001
- Fayda, Mustafa : **“Siyer ve Meğazi”**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.37
- Gözeler, Esra : **Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi**, Kuramer, İstanbul, 2016
- Hamidullah, Muhammed : **“Huneyn Gazvesi”**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.18

- Hamurcu, M. Fevzi : **Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir**, Fecr Yay., Ankara, 2009
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir : **et-Tahrîr, ve't-Tenvîr**, Beyrut, 2000, I- XXX
- İbn Hişam,
- Ebu Muhammed Abdukmelik: **es-Siretu Nebeviyye**, Mektebetü's-Safa, Kahire, 2001
- İbn İshak : **Siretü İbn İshak**, Thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1978
- İbn Manzûr,
- Ebü'l-Fazl Muhammed b.
- Mükerrem b. Ali el-Ensarî : **Lisanu'l Arap**, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1993
- İbn Sa'd,
- Ebu Abdullah Muhammed : **et-Tabakatu'l Kübra**, Daru Sadr, Beyrut, 1994
- Mukâtil b. Süleyman : **Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman**, Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Kahire, 1979
- Tefsîr-i Kebîr**, Tercüme. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay, İstanbul, 2006
- Önkâl, Ahmet : **"Müseylimetülkezzâb"**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.32
- Özaktan, Fatih : **Enfâl ve Tevbe Sureleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010
- Polat, Salahattin : **"Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları"**, **Sîret Sempozyumu I**, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı, (16-17 Ekim) İstanbul, 2010
- Serinsu, Ahmed Nedim : **Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü**, Şûle Yay. İstanbul, 1994

- Söylemez, M. Mahfuz : **Cahiliye Araplarının İlahları**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016
- Suyûtî, Celâleddîn : **El İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an**, Çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987
- Şulul, Kasım : **Son Peygamber Hz. Muhammed'in Hayatı**, Siyer Yay, İstanbul, 2016
- Taberî,
- Ebu Câ'fer Muhammed b. Cerîr : **Tefsîrü't-Taberî- Câmi'u-lbeyan 'an te'vîli âyi'l- Kur'an**, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru'l Hicr, Kahire, 2001
- Türker, Ömer : **"Mukâtil b. Süleyman"**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 31, s.134
- Vâhidî,
- Ebü'l Hasen Ali b. Ahmed : **Esbâbu Nüzûlü'l-Kur'ân**, Thk. İsâm b. Abdilmuhsin el-Hamîdân, Dâru'l-İslâh, Dammâm, 1412/1992
- Yiğit, İsmail : **"Kur'an ve Sîretü'n-Nebi"**, **Kur'an ve Tefsir Araştırmaları**, Ensar Yay, İstanbul, 2001
- "Tebük Gazvesi"**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 31,
- Watt, Montgomery : **Modern Dünyada İslam Vahyi**, Çev. Mehmet Aydın, Ankara, 1982